

BALTU FILOLOGIJA

XXVIII (2)
2019

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Humanitāro zinātņu fakultāte
Baltu valodniecības katedra

UNIVERSITY OF LATVIA
Faculty of Humanities
Baltic Linguistics

BALTU FILOLOĢIJA

XXVIII (2) 2019

Baltu valodniecības žurnāls

Journal of Baltic Linguistics

LU Akadēmiskais apgāds

BALTU FILOLOĢIJA

Redaktors / Editor

Pēteris Vanags

Latvijas Universitāte, Stockholms universitet

Redaktora vietnieki / Associate Editors

Lidija Leikuma
Latvijas Universitāte

Edmundas Trumpa
Latvijas Universitāte

Redakcijas kolēģija / Editorial Board

Aleksej Andronov

*Sankt-Peterburgskij
gosudarstvennyj universitet*

Laimute Balode

*Latvijas Universitāte,
Helsingin yliopisto*

Rick Derksen

Universiteit Leiden

Pietro U. Dini

Università degli Studi di Pisa

Trevor G. Fennell

Flinders University of South Australia

Artūras Judžentis

Vilniaus dailės akademija

Jenny Larsson

Stockholms universitet

Benita Laumane

Liepājas Universitāte

Dace Markus

Liepājas Universitāte

Nicole Nau

*Unwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

Juozas Pabrėža

Šiaulių universitetas

Jurgis Pakerys

Vilniaus universitetas

Bonifacas Stundžia

Vilniaus universitetas

Giedrius Subačius

University of Illinois at Chicago

Jānis Valdmanis

Latvijas Universitāte

Steven Young

*University of Maryland,
Baltimore County*

Baltu filoloģija ir recenzējams izdevums ar starptautisku redakcijas kolēģiju. Visus iesniegtos rakstus pirms to publicēšanas recenzenti novērtē un akceptē.

Baltu filoloģija is a fully refereed journal with an international panel of referees. All articles submitted are assessed by our referees before being accepted for publication.

Sējuma valodas konsultanti: Anna Frīdenberga (latviešu valoda), Trevor G. Fennell (angļu valoda), Edmundas Trumpa (lietuviešu valoda).

Language consultants for this volume: Anna Frīdenberga (Latvian), Trevor G. Fennell (English), Edmundas Trumpa (Lithuanian).

Redakcijas adrese / Editorial Address

Baltu valodniecības katedra

Humanitāro zinātņu fakultāte

Latvijas Universitāte

Visvalža iela 4A

Rīga, LV-1050, Latvija

e-pasts: pvanags@latnet.lv

© Latvijas Universitāte, 2019

SATURS — CONTENTS

Raksti — Articles

Veslava ČIŽIK-PROKAŠEVA
Aplinkybiniai antriniai predikatyvai lietuvių kalboje 5

Rolandas KREGŽDYS
Sūduvių knygelės etnomitologinė faktografija: mitonimų
Potrimpus (↔ *Autrimpus* [← *Natrimpus*]), *Pilnitis*, *Parkuns*,
Peckols, *Pockols* etimologinė raida ir semantinė transformacija 35

Daiva MURMULAITYTĖ
Lietuvių kalbos sudurtinių daiktavardžių naujadara ir bendrinės
kalbos normos 107

Dzintra PAEGLE
Ērgļu un Ogresmuižas luterāņu mācītāja
Fridriha Vilhelma Veirīha 1850. gada sprediķis latviešu valodā 123

Jurgis PAKERYS
Periphrastic Causative Constructions in 17th Century Latvian. 143

Loreta VAIČIULYTĖ-SEMĒNIENĖ
Oranžinė spalva dabartinėje lietuvių (rašto) kalboje 173

Jurgita VENCKIENĖ
Stanislovo ir Liudvikos Didžiulių ortografijos kaita:
nuo Antano daranausko prie bendrinės kalbos. 203

Hronika – Chronicle

55. Artura Ozola dienas konference *Valodas normas,
to kodificēšana un iedzīvināšana*, 2019. gada 18. martā
(*Edmundas Trumpa*) 219

13. Eiropas Baltijas studiju konference (CBSE) Gdaņskā,
2019. gada 26.–29. jūnijā (*Pēteris Vanags*) 224

Izdošanas principi – Publication Policy 228

APLINKYBINIAI ANTRINIAI PREDIKATYVAI LIETUVIŲ KALBOJE

Veslava ČIŽIK-PROKAŠEVA
Lietuvių kalbos institutas

1. Įvadas

Laisvieji antriniai predikatyvai užsienio ir lietuvių kalbotyroje jau nemažai tyrinėti. Paprastai jie skirstomi į rezultatinus ir nerezultatinus antrinius predikatyvus. Nerezultatiniai antriniai predikatyvai kai kurių kalbininkų savo ruožtu skirstomi į depiktyvus ir aplinkybinius antrinius predikatyvus¹. Axelis Holvoetas, Rolandas Mikulskas (žr. Holvoet 2003; Holvoet, Tamulionienė 2005; Holvoet, Mikulskas [A], [B]; Mikulskas 2009), Loreta Vaičiulytė-Semėnienė (2007a, 2007b, 2010, 2012a, 2012b, 2014) savo straipsniuose daugiausia dėmesio skyrė probleminiams ribų tarp atskirų predikatyvų tipų (ar aplinkybių) atvejams. Veslava Čižik-Prokaševa aprašė antrinių predikatyvų sampratos formavimąsi, jų klasifikacijas lietuvių ir užsienio kalbotyroje, depiktyvų žymėjimą lietuvių kalboje, laisvųjų antrinių predikatyvų vietą sakinyje, nustatė preliminarų lietuvių kalbos laisvųjų predikatyvų semantinį žemėlapį (2010a, 2010b, 2011a, 2011b, 2012). Tačiau lietuvių kalbos aplinkybiniais predikatyvams nebuvo skirta pakankamai dėmesio. Visų pirma, aplinkybiniai antriniai predikatyvai buvo aptariami kartu su depiktyvais. Antra, nei vienas iš anksčiau minėtų darbų neapima aplinkybinių antrinių predikatyvų morfosintaksės visumos. Šis straipsnis skirtas aprašyti vien lietuvių kalbos aplinkybinius antrinius predikatyvus. Jame bus trumpai aptarti jų panašumai ir skirtumai su kitais antriniais predikatyvais (straipsnio antra dalis), aplinkybinių antrinių predikatyvų reikšmės (trečia dalis), aplinkybinių antrinių predikatyvų žymėjimas lietuvių kalboje (ketvirta dalis) ir jų vieta sakinyje (penkta dalis). Siekiant aprašyti aplinkybinių antrinių predikatyvų morfosintaksinę visumą, straipsnio trečioje ir ketvirtoje dalyje pateikiama daug pavyzdžių, kiekvienu konkrečiu atveju norima parodyti visų rastų pavyzdžių įvairovę ir skirtingas žymėjimo galimybes. Apibendrinimai bus pateikti paskutinėje straipsnio dalyje. Bus siekiama parodyti, ar lietuvių kalbos aplinkybiniai antriniai predikatyvai skiriasi nuo kitų antrinių predikatyvų, ir papildyti duomenis, pateiktus lietuvių kalbos gramatikose ir sintaksės tyrimuose.

Buvo surinkti 473 aplinkybinių antrinių predikatyvų pavyzdžiai. Jie buvo renkami iš Jono Jablonskio *Linksnų ir prielinksnių*, Jono Balkevičiaus *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksės*, Adelės Valeckienės 1967 metų straipsnio,

¹ Apie sąvokų *antrinis predikatyvas, laisvasis (rezultatinis / nerezultatinis) antrinis predikatyvas* sampratą žr. Čižik-Prokaševa 2010b.

Lietuvių kalbos gramatikos, Vito Labučio *Lietuvių kalbos sintaksės* ir 1992 metų straipsnio, *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos*, Julijos Žukauskaitės 1961 metų straipsnio, Jono Šukio knygos *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos*, Axelio Holvoeto su bendraautoriais, Loretos Vaičiulytės-Semėnienės bei užsienio kalbininkų straipsnių, kuriuose aptariama antrinių predikatyvų tematika, iš Kauno VDU Kompiuterinės lingvistikos centro sudaryto *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (prieiga internete <http://donelaitis.vdu.lt>, toliau DLKT), iš *Lietuvių kalbos žodyno* (prieiga internete www.lkz.lt, elektroninis leidimas, toliau LKŽe). Yra ir pavyzdžių, rastų naudojant interneto paieškos sistemą *Google* (prieiga internete <http://www.google.lt>). Kiekvienas pavyzdys turi atitinkamą nuorodą. Keli pavyzdžiai yra straipsnio autoriaus, straipsnyje jie pateikti be nuorodos.

2. Aplinkybinių antrinių predikatyvų samprata

Joanna Nichols aplinkybinius antrinius predikatyvus vadino *distinctive free predicate nominals*. Ji rašė, kad šios grupės predikatyvai „nerodo, kokios būklės yra pagrindinės predikacijos argumentas tuo metu, kai vyksta veiksmas, o tik konstatuoja, kad veiksmas vyksta *kai, jei, nors, net jei* pagrindinės predikacijos argumentas yra vienokios ar kitokios būklės“ (Nichols 1978b: 116). Pateikiamas toks pavyzdys:

- (1) **Rebenkom** on žil v Pariže. / **As a child** he lived in Paris. ‚Būdamas vaikas jis gyveno Paryžiuje‘

Toliau J. Nichols skiria tris šios grupės tipus, nurodydama, kad jie atitinka tradicinius aplinkybių tipus: laiko (angl. *temporal*) (žr. sakinį 2), nuolaidos (angl. *concessive*) (žr. sakinį 3), ir sąlygos (angl. *conditional*)² (žr. sakinį 4):

- (2) *I knew him **young***. / *Ja znal ego **molodym***. (Nichols 1978b: 115) ‚Pažinojau jį jauną‘
(3) **Even dead** I won't forget. / *Ja i mertvyj ne zabudu*. (ten pat) ‚Nepamiršiu to net miręs‘
(4) *I can't work **hungry***. / **Golodnyj** ja ne mogu rabotať. (ten pat) ‚Alkanas negaliu dirbti‘

Monica-Alexandrina Irimia skyrė ne tik aplinkybinius antrinius predikatyvus (angl. *circumstantial*), bet ir absoliučiuosius antrinius predikatyvus (angl. *absolutes*). Autorės nuomone, aplinkybiniai (žr. sakinį 5) ir absoliutieji

---

² Vėlesniame darbe J. Nichols irgi skiria tris aplinkybinių predikatyvų tipus, tačiau prie sąlygos aplinkybinių predikatyvų pateikia ir priežasties reikšmės aplinkybinius predikatyvus (žr. Nichols 1981: 137).

(žr. sakinį 6) antriniai predikatyvai – sintaksiškai yra nepriklausomi³ (angl. *syntactically independent*), modifikavimo ryšiu su predikatu susiję laisvieji nurodymai (angl. *adjunct*), jie niekada nebūna rezultatiniai ir teikia tik papildomos informacijos (žr. Irimia 2005: 24). Aplinkybinius antrinius predikatus, jos nuomone, sudaro sintaksiškai savarankiški žodžiai, o absoliučiuosius – sakiniai. Autorė pateikia tokius anglų kalbos pavyzdžius:

- (5) *He didn't leave, outraged. / Outraged, he didn't leave.* (Irimia 2005: 24) ‚Jis neišėjo pasipiktinęs‘
 (6) *They got off the plane, their hands full of dust.* (ten pat) ‚Jie išlipo iš lėktuvo dulkinom rankom‘

M.-A. Irimia skyrė tris aplinkybinių ir absoliučiąjų antrinių predikatyvų tipus: priežasties, laiko ir nuolaidos (žr. ten pat). Pavyzdžių nepateikia.

Nikolaus P. Himmelmannas ir Eva Schultze-Berndt (2005: 4tt) skiria tik du antrinių predikatyvų tipus: rezultatyvus ir depiktyvus (depiktyvai jų suprantami plačiąja prasme, įtraukiant ir aplinkybinius antrinius predikatyvus (angl. *circumstantial or conditional secondary predicates*; žr. ten pat: 15tt). Aplinkybiniai antriniai predikatyvai, jų nuomone, morfologiškai paprastai nesiskiria nuo depiktyvų siaurąja prasme⁴, tačiau skiriasi kitais kriterijais:

- (a) semantika: aplinkybiniai antriniai predikatyvai teikia papildomas semantines (sąlygos, nuolaidos, laiko) nuorodas;
 (b) santykiu su sakinio aktualiąja skaida: depiktyvai eina sakinio rema, perteikia pagrindinę sakinio informaciją (angl. *focus*), o aplinkybiniai antriniai predikatyvai – ne, kas paaiškina jų vietos sakinyje ir prozodijos skirtumus (daugiau apie tai žr. Halliday 1967: 65; Winkler 1997: 299tt);
 (c) neigimo aprėptimi: aplinkybiniai antriniai predikatyvai neįeina į pagrindiniu predikatu reiškiamo veiksmo neigimo aprėptį: paneigus pagrindinį predikatą toks antrinis predikatyvas lieka nepaneigtas (angl. *outside the scope of negation*), pvz.: *Jam kaip mokiniui nederejo taip elgtis su direktoriumi*, pagrindinis predikatas yra neigiamas, bet neigimas neapima predikatyvo – faktas, kad kažkas yra mokinys, lieka nepaneigtas (daugiau apie tai žr. Nichols 1978b: 121, 1981: 135; Himmelmann, Schultze-Berndt 2005: 17; Schultze-Berndt, Himmelmann 2004: 68t; Vaičiulytė-Semėnienė

³ „The real adjuncts are the circumstantials and absolutes; they behave syntactically independent, as they can easily move to different positions in the clause“ (Irimia 2005: 20).

⁴ Plg.: „Being participant-oriented adjuncts, depictives and circumstantials are not clearly distinguishable in many languages“ (Šarić 2008a: 307).

2007a: 90, 2007b: 117; Šarić 2008a: 308; Hentschel 2008: 99t; Holvoet, Mikulskas [B]: 7)⁵;

- (d) įtraukimu į pagrindinio sakinio predikaciją: jei predikatyvas yra pagrindinės predikacijos dalis (priklauso branduoliui), kaip sakinyje *George usually drives home drunk* ‚Džordžas paprastai grįžta namo girtas‘, tai jis yra tikrasis depiktyvas (siaurąja prasme). Jeigu predikatyvas atlieka restriktyvinę funkciją, kaip sakinyje *Drunk, George drives very dangerously* ‚Džordžas girtas vairuoja labai pavojingai‘, kuriame *drunk* susiaurina pagrindinės predikacijos aprėptį, t. y. nurodo, kad pavojingai vairuojama tik išgėrus, tai jis yra aplinkybinis. Autoriai nurodo, kad ir tikrieji depiktyvai, ir aplinkybiniai antriniai predikatyvai gali sudaryti vieną kategoriją. Todėl literatūroje dažniausiai ir skiriami tik depiktyvai (plačiąja prasme) ir rezultatyvai (žr. Himmelmann, Schultze-Berndt 2005: 15tt, 22t).

J. Nichols nuomone, depiktyvai ir aplinkybiniai predikatyvai vieni nuo kitų skiriasi ir parafrazių atžvilgiu. Aplinkybiniai antriniai predikatyvai perfrazuojami atitinkamos reikšmės (laiko, sąlygos, priežasties ir pan.) šalutiniu sakiniu dėmeniu, pagrindiniame sakinyje išlaikant pagrindinį sakinio predikatą, plg., *Būdamas mažas Jonukas ganė gyvulius; Jonukas ganė gyvulius, kai buvo mažas*). O depiktyviniai predikatyvai perfrazuojami sudėtinu sakiniu, kurio pagrindinis predikatas vartojamas šalutiniame dėmenyje. Kitaip sakant, perfrazuojant depiktyvinius predikatyvus yra kas nors teigiama (angl. *asserted*) apie vieną iš situacijos dalyvių, o perfrazuojant aplinkybinius predikatyvus – presuponuojama (angl. *presupposed*) (žr. Nichols 1981: 40). Be to, aplinkybinius antrinius predikatyvus nuo būtinųjų predikatyvų ir depiktyvų padeda skirti, kaip nurodo autorė, ir jų vartojimas greta kitų antrinių predikatyvų, kas nebūdinga kitiems predikatyvams. Taigi viename sakinyje, jos nuomone, gali būti pavartotas tik vienas aplinkybinis ir vienas neaplinkybinis depiktyvas (žr. sakinius 7, 8) arba keli skirtingų tipų aplinkybiniai predikatyvai (žr. sakinį 9)⁶, kas, jos nuomone, rodo labiau predikatyvų semantinį panašumą / skirtumą negu skirtingus sintaksinius santykius⁷:

⁵ Depiktyvams siaurąja prasme, skirtingai nei aplinkybiniams antriniam predikatyvams, tai nebūdinga. Paneigtą sakinį su depiktyvu galima interpretuoti dviem būdais: (a) paneigiamas pagrindinis predikatas ir depiktyvas, pvz., *J. Bogatas buvo kažkur išėjęs ir negrįžo patenkintas*. (t. y. jis visai negrįžo), arba (b) paneigiamas tik depiktyvas, pvz., *J. Bogatas buvo kažkur išėjęs ir negrįžo patenkintas*. (t. y. jis grįžo liūdnas ir nepatenkintas).

⁶ Reikėtų pridurti, kad savo vėlesniame darbe ji įterpia pastabą, kad du, bet tik to paties tipo, neaplinkybiniai antriniai predikatyvai galėtų būti pavartoti sakinyje, jeigu jie tarpusavy susiję sujungiamuoju ryšiu, t. y. yra vienarūšės sakinio dalys (žr. Nichols 1981: 17tt).

⁷ „...the co-occurrence test evidently distinguishes sameness vs. difference of semantic, rather than syntactic, relations“ (Nichols 1981: 19).

- (7) **As a student** (aplinkybinis) *he worked as a waiter* (būtinasis). (Nichols 1978b: 117) ‚Būdamas studentas jis dirbo padavėju‘
- (8) **As a student** (aplinkybinis) *he often came home from classes drunk* (depiktyvas). (ten pat) ‚Būdamas studentas jis dažnai grįždavo po paskaitų girtas‘
- (9) **As a student** (laiko aplinkybinis predikatyvas) *she always helped her friends even tired* (nuolaidos aplinkybinis predikatyvas) (ten pat). ‚Būdamas studentė ji net pavargusi visada padėdavo savo draugams‘

Gerdas Hentschelis irgi skiria aplinkybinius antrinius predikatyvus. Juos suskirsto į tris tipus: laiko (angl. *temporal-circumstantials*) (žr. sakinį 10), sąlygos (angl. *conditional-circumstantials*) (žr. sakinį 11) ir priežasties (angl. *causal-circumstantials*; pastarieji, jo nuomone, apima ir nuolaidos aplinkybinius antrinius predikatyvus) (žr. sakinį 12):

- (10) **Als Kind** *verlor er beide Beine*. ‚Vaikas jis neteko abiejų kojų‘
- (11) **Als Mittelstürmer** *spielt er gut*. ‚Kaip vidurio puolėjas jis žaidžia gerai‘
- (12) **Peter als Arbeitsloser** *bekam eine Ermäßigung*. ‚Petras kaip bedarbis gavo nuolaidą‘

Depiktyvus ir aplinkybinius antrinius predikatyvus, jo nuomone, vienija jų orientacija į pagrindinės predikacijos argumentą. Jie skiriasi tuo, kad depiktyvai įeina į veiksmažodinės frazės sudėtį, o aplinkybiniai antriniai predikatyvai susiję su sakinio lygmeniu (vok. *VP-externe*, žr. Hentschel 2008: 121). Dar Hentschelis nurodo tokius pagrindinius depiktyvų ir aplinkybinių antrinių predikatyvų skirtumus: depiktyvai įeina į pagrindiniu predikatu reiškiamo veiksmo neigimo bei laiko ir modalumo aprėptį, t. y. depiktyvai, skirtingai nei aplinkybiniai antriniai predikatyvai, neturi nepriklausomų laiko ir modalumo požymių (plačiau žr. Hentschel 2008: 98t, 113tt).

Sekdami užsienio kalbotyros tradicija, Axelis Holvoetas ir Rolandas Mikulskas pagal įtraukimo į pagrindinio sakinio predikaciją laipsnį laisvuosius antrinius predikatyvus skirsto į depiktyvus ir aplinkybinius predikatyvus. Pastaruosius jie vadina propoziciniais antriniais predikatyvais⁸ ir pateikia tokius jų pavyzdžius:

⁸ Jų nuomone, aplinkybinių antrinių predikatyvų terminas nėra tinkamas, „nes jis nepabrėžia to, kas svarbiausia priešinant kalbamuosius antrinius predikatyvus kitiems laisviesiems antriniam predikatyvams“ (Holvoet, Mikulskas [B]: 7). A. Holvoetas ir R. Mikulskas visą sakinį modifikuojančius predikatyvus vadina propoziciniais dėl to, kad jų raiškoje įžvelgia savarankiškos predikacijos (modifikaciniu ryšiu susijusios su pagrindinės predikacijos teikiama propozicija) ypatybių (žr. Holvoet, Mikulskas [B]: 8). Bet iš tikrųjų būtent šių antrinių predikatyvų semantinės sąlygos, nuolaidos, laiko ir priežasties nuorodos, kurios suartina juos su aplinkybėmis, ir atskiria šiuos antrinius predikatyvus nuo depiktyvų ir rezultatinių antrinių predikatyvų. Todėl aplinkybinio antrinio predikatyvo terminas atrodo kaip tik tinkamas.

- (13) *Stipriai **įsižeidęs**, jis net nenuėjo draugo pasveikinti su gimtadieniu.*
(14) *Jonui, **kaip** savo geriausiam **draugui**, negalėjau to dalyko nepasakyti.*
(Holvoet, Mikulskas [B]: 6)

Autoriai nurodo, kad propoziciniai antriniai predikatyvai skiriasi nuo depiktyvinių predikatyvų tik tuo, kad modifikuoja visą sakinį (visą sakiniu reiškiamą propoziciją), o ne vien sakinio predikatą⁹. Be to, semantiškai jie yra labiau orientuoti į patį predikatą žymimą įvyki¹⁰, dėl to jų predikacija tik papildo pagrindinę sakinio predikaciją, bet nėra sudedamoji jos dalis (skirtingai nei depiktyvai, kurie yra įtraukiami į pagrindinės predikacijos aprėptį). Kita vertus, jų derinimas rodo, kad panašiai kaip ir depiktyvai, jie bent formaliai orientuoti į vieną iš pagrindinės predikacijos argumentų¹¹ (žr. Holvoet, Mikulskas [B]: 6tt; Mikulskas 2007: 124t). Taip pat autoriai nurodo, kad propozicinių antrinių predikatyvų reiškiamą papildomą predikaciją su pagrindinės predikacijos profiluojamu įvykiu paprastai sieja priežastinis (rečiau tikslo, nuolaidos ar laiko) ryšys (Holvoet, Mikulskas [B]: 6). Pateikta tik pora priežasties aplinkybinių antrinių predikatyvų pavyzdžių bei pora nuolaidos ir laiko, o tikslo – nepateikta.

Panašiai laisvuosius aplinkybinius predikatyvus suvokia Loreta Vaičiulytė-Semėnienė: „aplinkybiniai predikatyvai, panašiai kaip depiktyvai, nėra rezultatyvai, bet, skirtingai nei depiktyvai, neįeina į pagrindiniu predikatu reiškiamo veiksmo neigimo aprėptį (t. y. neigiamas pagrindinis predikatas, bet ne pats predikatyvas); jie yra sakinio, o ne veiksmožodinės frazės, dalis“ (Vaičiulytė-Semėnienė 2007a: 90). Autorė nurodo, kad daiktavardžio *kaip* konstrukcijomis gali būti žymimi aplinkybiniai (laiko, nuolaidos, sąlygos, tikslo, priežasties) predikatyvai, tačiau pateikia tik kelis pavyzdžius.

Šiame darbe irgi laikomasi naujesnių pažiūrų, t. y. manoma, kad antriniai predikatyvai sudaro ne predikatinio (tarininio) pažyminio arba papildomo tarinio dalį¹², o atskirą sakinio lygmens dalį; sintaksiškai jie priklauso tik nuo

---

⁹ J. Nichols taip pat mano, kad aplinkybiniai antriniai predikatyvai tiesiogiai priklauso ne nuo veiksmožodžio, o nuo viso sakinio ar (galbūt) nuo veiksmožodinės frazės (veiksmožodžio ir jo komplementų) (žr. Nichols 1978b: 126).

¹⁰ Dar apie tai plg. Hentschel 2008.

¹¹ Autoriai rašo, kad predikatyvo derinimas su pagrindinės predikacijos argumentu kalbamuoju atveju tetarnauja dviems skirtingoms propozicijoms priklausančių vardažodžių koreferentiškumui, o ne semantinio specifیکavimo ryšiui nurodyti (žr. Holvoet, Mikulskas [B]: 8).

¹² Laisvųjų antrinių predikatyvų traktavimas (ir tolimesnis skirstymas) tradicinėje lietuvių kalbotyroje priklauso nuo to, kas yra jais reiškiamos ypatybės turėtojas. Jeigu predikatyvu reiškiamą veiksmo ypatybę ir jis žymimas būdvardžio vardininku (veiksniu antrinis predikatyvas), tai jis vadinamas *tarinio vardininku* (žr. Jablonskis 1928/1957: 558), *sudurtiniu tariniu* (žr. Balkevičius 1963: 120tt), *papildomu tariniu* (žr. Labutis 1998: 248tt), *predikatinium, tarininium* arba *predikatyviniu pažyminiu* (žr. Ulvydas, red., 1976: 437tt; Ambrazas, red., 1996: 490t, 627; Valeckienė 1967: 105tt; Morkūnas, sud., Ambrazas, red., 2008: 536t). Papildinio ypatybę pasakantis antrinis predikatyvas vadinamas *antrininkės tarinio dalies galininku* (žr. Jablonskis 1928/1957:

pagrindinio veiksmožodžio, o semantiškai susiję su vienu iš pagrindinio veiksmožodžio argumentų.

3. Aplinkybinių antrinių predikatyvų reikšmės lietuvių kalboje

Kaip jau buvo minėta 2 skyriuje, dažniausiai užsienio kalbininkų skiriamos trys aplinkybinių antrinių predikatyvų reikšmės: J. Nichols skiria laiko, nuolaidos, sąlygos, M.–A. Irimia – laiko, priežasties, nuolaidos, N. P. Himmelmannas ir E. Schultze–Berndt – sąlygos, nuolaidos, laiko, G. Hentschelis – laiko, sąlygos, priežasties. Lietuvių kalbininkai linkę skirti daugiau aplinkybinių antrinių predikatyvų reikšmių, tačiau pateikia tik po porą jų pavyzdžių.

3.1. Laiko aplinkybiniai antriniai predikatyvai

Daugiausia buvo surinkta laiko aplinkybinių antrinių predikatyvų: 196 pavyzdžiai (jie sudaro 41,4 % visų aptariamų pavyzdžių). Visi šie aplinkybiniai predikatyvai perfrazuojami šalutiniais laiko sakiniais ir nurodo tam tikrus, apibrėžtus laiko santykius. Dažniausiai jie yra derinami linksniu, skaičiumi ir gimine su pagrindinės predikacijos argumentu (tai gali būti subjektas, naudininko, galininko ir įnagininko objektas), į kurį yra orientuoti (žr. sakinius 15–21), kartais tik skaičiumi ir gimine (žr. sakinį 22), o kartais yra reiškiami kitokiu linksniu nei pagrindinės predikacijos argumentas (žr. sakinį 20) arba yra reiškiami nelinksniuojama forma (žr. sakinį 23):

- (15) **Sušilę** (= kai sušilsime) *mes toliau keliausim*. (Ulvydas, red., 1976: 533)
- (16) *Į puodą įpilti šalto vandens, įdėti vyniotinį, pridėti prieskonių ir virti apie 40 minučių ant silpnos ugnies. Išvirus išimti iš sultinio ir dar šiltą* (= kol vyniotinis dar yra šiltas) *lengvai paslėgti*. DLKT
- (17) „*Dabar, – sako Elvidijus, – aš jau nebejaučiu kančios, tik mažam* (= kai buvau mažas) *man būdavo baisios depresijos. Dabar to nebeliko. Aš turiu viltį.*“ DLKT
- (18) *Kaipgi? Šitoks artimas žmogus pasimirė. Ir šitiek mažai jam gyvam* (= kol jis buvo gyvas) *buvo širdies suspėta parodyti*. DLKT
- (19) *Svarbiausias vėlių valgis – gaidys. Jį virdavo su kruopomis. Palikdavo tik skiauterę, kad ir numiręs* (= kai bus numiręs) *gaidys giedotų, linksmintų*. DLKT

614t), *sudurtiniu tariniu* (žr. Jablonskis 1928/1957: 455), *suvestiniu papildiniu* (žr. Jablonskis 1928/1957: 472t), *sudėtinio tarinio vardine dalimi* (žr. Balkevičius 1963: 119t), *suvestinio papildinio predikatinio dėmeniu* (žr. Labutis 1998: 277t) arba *sudėtinu papildiniu* (žr. Labutis 1998: 276t). Tik kai kurie autoriai nedaro skirtumo tarp veiksnio ir papildinio predikatyvų ir vadina juos *predikatiniumi, tarininiumi* arba *predikatyviniu pažyminiu* (žr. Ulvydas, red., 1976: 437tt; Ambrazas, red., 1996: 490t, 627; Valeckienė 1967: 105tt; Morkūnas, sud., Ambrazas, red., 2008: 536t). Apie tokias traktuotes plačiau žr. Čižik-Prokaševa 2011a: 59tt.

- (20) *Jono Pipynės brolis Juozas jaunystėje*¹³ (= kai buvo jaunas) *buvo padaręs tokią nuodėmę*. DLKT
- (21) *Jeigu pirštinės susitraukė, galima ištempti. Tereikia jas suvynioti į drėgną šluostę, palaikyti porą valandų, o paskui dar drėgnas* (= kol pirštinės yra drėgnos) *užsimauti ir palaukti, kol išdžius*. DLKT
- (22) *Aš išplaukdamas* (= kai išplaukiu) *moju ranka*. (Balkevičius 1963:205)
- (23) *Nejaugi jūs nemanot, kad atskirai* (= kai esate atskirai) *dirbdami grašius tegauat?..* DLKT

3.2. Priežasties aplinkybiniai antriniai predikatyvai

Kiek mažiau buvo surinkta priežasties aplinkybinių antrinių predikatyvų: 118 pavyzdžių (jie sudaro 24,9 % visų pavyzdžių). Visi šie aplinkybiniai predikatyvai perfrazuojami šalutiniais priežasties sakiniais bei žymi priežasties ir padarinio arba teiginio ir jo loginio pagrindo santykius. Dažniausiai jie yra derinami linksniu, skaičiumi ir gimine su pagrindinės predikacijos argumentu (tai gali būti subjektas, kilmininko, naudininko, galininko, įnagininko objektas ir vietininko linksniu reiškiamą aplinkybę), į kurią yra orientuoti (žr. sakinius 24, 25, 27–30), kartais tik skaičiumi ir gimine (žr. sakinį 26), o kartais yra reiškiami nelinksniuojama forma (žr. sakinius 31, 32):

- (24) *Visa apylinkė gerbė Motiejų kaip gabų meistrą* (= nes jis buvo gabus meistras). (Ambrazas, red., 1996: 627)
- (25) *Laimė, kad tokios miglos mieste, – tarė vaistinininkas, – tai niekas mūsų ir nematys. Nepatogu gi man, kaip mirusiam* (= nes esu laikomas mirusiu), *po miestą vaikštinėti...* DLKT
- (26) *Kad įkaitau bebėgdamas* (= nes bėgau), *net prakaitas išmušė*. (Ulvydas, red., 1976: 534)
- (27) *Eik trobon, sušalsi pusnuogis* (= nes esi neapsirengęs). (Ulvydas, red., 1976: 439)
- (28) *Išeities ieškok, o ne pabaigos. – Dana, sakau tau kaip motinai* (= nes esi motina), *aš nebenoriu gyventi, – teberaudojo ant peties Živilė*. DLKT
- (29) *Berniukas peršalęs* (= nes jis peršalo) *susirgo*. (Balkevičius 1963:223)
- (30) *Ir, žinoma, abi būdamos mamos* (= nes abi esame mamos), *negalime pamiršti apie artėjančius mokslo metus: kaip jie atrodo Vokietijoje?* (<http://www.verslimama.lt/lina-ever-berlyne-nera-pinigu-kulto-2017-08-17/>)
- (31) *Akys pavargo bežiūrint* (= nuo žiūrėjimo). (Balkevičius 1963: 223)
- (32) *Mes gavome nuo jo avelę bičiuliaufinai* (= nes esame jo bičiuliai). (Ulvydas, red. 1971: 528)

¹³ Plačiau apie laisvuosius antrinius predikatyvus, reiškiamus vietininko linksniu žr. Čižik-Prokaševa 2010a: 146t.

3.3. Nuolaidos aplinkybiniai antriniai predikatyvai

Dar mažiau buvo surinkta nuolaidos aplinkybinių antrinių predikatyvų: 85 pavyzdžiai (jie sudaro 18 % visų pavyzdžių). Visi šie aplinkybiniai predikatyvai perfrazuojami šalutiniais nuolaidos sakiniais ir žymi tokią veiksmų ar reiškinių priešpriešą, kai vienas iš jų vyksta, nors kitas sudaro jam nepalankias sąlygas. Dažniausiai jie yra derinami linksniu, skaičiumi ir gimine su pagrindinės predikacijos argumentu (tai gali būti subjektas, kilmininko, naudininko, galininko, įnagininko objektas ir vietininko linksniu reiškiami aplinkybė), į kurį yra orientuoti (žr. sakinius 33, 36–40), dažnai yra reiškiami ir nederinamosiomis konstrukcijomis (žr. sakinius 34, 35):

- (33) *Ieško nepamėtęs* (= nors nepamėtė). (Ulvydas, red., 1976: 537)
- (34) *Košė ir be sviesto* (= nors yra be sviesto) *kartais gera, bet su sviestu geresnė*. DLKT
- (35) *O pas mus pašokęs iš lovos ir be kelnių* (= nors esi be kelnių) *gali pas kaimyną pasibelsti*. DLKT
- (36) *Mes, jauni* (= nors ir esame jauni), *ir tai ne kartą pagalvodavome, kad neištversim*. (Balkevičius 1963: 438)
- (37) *Jis ilgai tylėjo. Gal papasakoti jai? Papasakoti apie Babs, apie vargšėlę Moli, apie save, papasakoti apie tuos slogius ir beprasmius dalykus, kurių net girtas* (= nors būtų girtas) *neišpasakojo patiems seniausiems draugams?* DLKT
- (38) *Dabar kraujas liejasi tik iš nosių. Bet net mušami* (= nors esame mušami) *neverkiam. Tik garsiai rėkiam, garsiai*. DLKT
- (39) *Žmona nebeskleidė neigiamų emocijų ir jų santykiai pagerėjo. Pamažu vyras pradėjo galvoti, kam tada gerti, jeigu ir blaiviam gerai?* (<http://blog.apiesantykiuskitaip.lt/4-vyro-zaizdos-ir-kaip-moteris-gali-padedi-joms-gyti/>)
- (40) *Sakoma, net negydoma* (= nors ji būtų negydoma) *sloga praeina per savaitę*. (<https://www.zmones.lt/naujiena/tik-sloga-ar-sinusitas.8034e0c8-9adf-11e8-9f90-aa000054c883>)

3.4. Sąlygos aplinkybiniai antriniai predikatyvai

Dar mažiau buvo surinkta sąlygos aplinkybinių antrinių predikatyvų: 60 pavyzdžių (jie sudaro 12,7 % visų pavyzdžių). Visi šie aplinkybiniai predikatyvai perfrazuojami šalutiniais sąlygos sakiniais ir jais nusakomos sąlygos, reikalingos arba trukdančios tam, kad būtų įgyvendintas pagrindinis veiksmas. Dažniausiai jie yra derinami linksniu, skaičiumi ir gimine su pagrindinės predikacijos argumentu (tai gali būti subjektas, kilmininko, naudininko, galininko, įnagininko objektas), į kurį yra orientuoti (žr. sakinius 43–45, 47), kartais tik skaičiumi ir gimine (žr. sakinį 41), dažnai yra reiškiami nelinksniuojama

forma (žr. sakinius 46, 48, 49), o kartais yra reiškiami nederinamosiomis konstrukcijomis (žr. sakinį 42):

- (41) *Ant žemės sėdėdamas* (= jei sėdi ant žemės), *kur nukrisi?* (Ulvydas, red., 1976: 535)
- (42) *Pašok salde, gausi popirosą, – pasiūlė plikai kirptas jaunuolis, mūvintis kareiviškas galife kelnes. – Duosi du? – sukruoto neūžauga ir pasalūniškai nusišypojo. – Gausi du, tik šok **be kelnių*** (= jei šoksi be kelnių), – *ir susijuokė.* DLKT
- (43) *Kuo vaikai išaugs **nebaudžiami*** (= jei nebus baudžiami). (Ulvydas, red., 1976: 535)
- (44) *Kaip gyvam būti **numirusiam*** (= jei esi miręs)? DLKT
- (45) *Menkas malonumas **basam*** (= jei esi basas) *žengti akmenuotu ledinio upelio dugnu.* DLKT
- (46) *Pirmą Kalėdų dieną, dar nespėjus pasiekti malkų kitam upės krante, pakilo pūga. Grįžti **tuščiom*** (= jei nieko neturi) *negalima, gaila.* DLKT
- (47) ***Nevalgeš*** (= jei nieko nevalgei) *sotus nebūsi.* (Balkevičius 1963: 224)
- (48) *Gabrielius pačiuose pasąmonės pakraščiuose mišlotai svokė: kiekvienas tų žmonių **atskirai*** (= jei jie yra atskirti) *neturi jokio savo ritmo. Tačiau visi kartu, tapę minia arba mase, jie ūmai užgrojo negirdėtai įtaigią ritmo simfoniją.* DLKT
- (49) ***Baimėje*** (= jei bijo) *žmogus sunkiau įveikia kliūtis, greičiau pasimeta.* DLKT

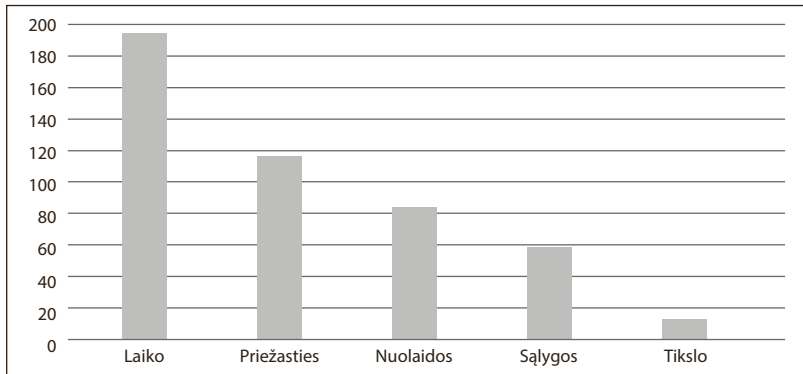
3.5. Tikslų aplinkybiniai antriniai predikatyvai

Visai mažai buvo surinkta tikslo aplinkybinių antrinių predikatyvų: tik 14 pavyzdžių (jie sudaro 3 % visų pavyzdžių). Primenu, kad tikslo aplinkybinius antrinius predikatyvus mini tik lietuvių kalbininkai. E. Schultze-Berndt, N. Himmelmannas kalba apie „numatomus veiksmažodinius depiktyvus“ (angl. *prospective deverbal depictives*). Jų nuomone, tikslo sakiniai turėtų būti laikomi antriniais predikatyvais, nes jie gali aprašyti išankstinę būseną, kurią ketina patirti ar pasiekti pagrindinio sakinio veikėjas, su kuriuo jis kartais būna derinamas skaičiumi ir gimine (žr. Schultze-Berndt, Himmelmann 2004: 104tt). Visi šie aplinkybiniai antriniai predikatyvai perfrazuojami šalutiniais tikslo sakiniais. Dažniausiai tikslo aplinkybiniai antriniai predikatyvai turi priklausomų nuo jų žodžių. Dažniausiai jie yra derinami skaičiumi ir gimine su pagrindinės predikacijos argumentu (tai gali būti subjektas, naudininko ar galininko objektas), į kurį yra orientuoti (žr. sakinius 50, 52, 55), kartais yra reiškiami konstrukcija (žr. sakinius 53, 54), o kartais yra reiškiami nelinksniuojama forma (žr. sakinį 51):

- (50) *Visą dieną bėgiojau, **ieškodamas** mergaitės tėvų* (= norėdamas surasti / kad surasčiau mergaitės tėvus). (Ulvydas, red., 1976: 538)

- (51) *Jums nereikėtų trankytis taip toli, **ieškant** geresnio ūkio* (= norint surasti / kad surastumėte geresnį ūkį). (Ulvydas, red., 1976: 538)
- (52) *1871 ir 1875 m. Vilniuje streikavo tabako fabriko darbininkai, **reikalaudami** padidinti darbo užmokestį* (= norėdami gauti / kad gautų didesnį darbo užmokestį). (Balkevičius 1963: 232)
- (53) *Buožei mažametis reikalingas **kaip** pigi darbo **jėga*** (= kad būtų pigi darbo jėga). (Balkevičius 1963: 124)
- (54) *Rašydamas apie germanus, sako, kad „jie renka rankomis dumblių, atseit durpes, džiovina jį, naudodamiesi daugiau vėjo negu saule, ir išdžiovintą vartoja **kaip** kurą* (= kad išdžiovintą vartotų kaip kurą) *valgiui gaminti ir nuo šiaurės vėjo nušiurpusiam kūnui šildytis“*. DLKT
- (55) *Čia, sveikatos **ieškodamas*** (= norėdamas surasti / kad surastų sveikatą), *pažadėjau visą vasarą išbūti...* (Balkevičius 1963: 233)

Apibendrinti aplinkybinių antrinių predikatyvų vartojimo atvejai pateikiami 1 diagramoje.

1 diagrama. Aplinkybinių antrinių predikatyvų reikšmės

4. Aplinkybinių antrinių predikatyvų žymėjimas lietuvių kalboje

Vieno tyrimo metu (žr. Čižik-Prokaševa 2010a) buvo nustatyta, kad lietuvių kalboje vartojami ne tik tipiniai sintaksiniai (derinamieji) laisvieji antriniai predikatyvai, bet ir semantiniai laisvieji antriniai predikatyvai, kadangi derinamasis linksnis laikytinas tipiniu depiktyvų raiškos būdu, bet ne būtina sąlyga, nes esama ir tokių antrinės predikacijos atvejų, kai antrinis predikatyvas derinamas tik skaičiumi ir gimine arba reiškiamas nelinksniuojama forma. Ir sintaksinių, ir semantinių laisvųjų antrinių predikatyvų atveju svarbiausia yra jų

semantinė sąsaja su subjektu, objektu ar aplinkybe (kitais tariant, konceptuali sąsaja su referentu, tai, kas apibūdinama – veiksmožodis ar jo argumentas), o ne antrinio predikatyvo derinimas ar nederinimas linksniu su veiksmožodžio argumentu, kas visų pirma priklauso nuo semantikos.

To tyrimo metu daugiausia buvo surinkta pavyzdžių su depiktyvais, išreikštais būdvardžiais ir dalyviais, kiek mažiau – su depiktyvais, išreikštais konstrukcija *kaip* + daiktavardis / būdvardis ir vien daiktavardžiais, dar mažiau – su išreikštais įvardžiais ir padalyviais, mažiausiai – su skaitvardžiais, daiktavardinėmis ir prielinksninėmis konstrukcijomis. Buvo sudaryta tokia kalbos dalių, kuriomis reiškiami depiktyvai, hierarchija: **BŪDVAARDIS > DALYVIS > KAIP + DAIKTAVARDIS / BŪDVAARDIS > DAIKTAVARDIS > ĮVARDIS > PADALYVIS > SKAITVARDIS > DAIKTAVARDINĖ KONSTRUKCIJA > PRIELINKSNINĖ KONSTRUKCIJA** ir nustatyta, kad lietuvių kalboje depiktyvai dažniausiai reiškiami ne tik būdvardžiais bei dalyviais, bet ir daiktavardžiais bei konstrukcijomis *kaip* + daiktavardis.

Dabar panagrinėkime, kuo lietuvių kalboje yra reiškiami aplinkybiniai antriniai predikatyvai, ar jų žymėjimas kiek nors skiriasi nuo depiktyvų (siaurąja prasme) žymėjimo, jei taip, tai kuo?

Lietuvių kalboje aplinkybiniai antriniai predikatyvai reiškiami įvairiomis kalbos dalimis ir įvairiomis konstrukcijomis. Ir vienu, ir kitų galima išskirti po septynis atvejus.

4.1. Aplinkybiniai antriniai predikatyvai, išreikšti tam tikra kalbos dalimi

4.1.1. Aplinkybiniai antriniai predikatyvai, išreikšti būdvardžiu

Daugiausiai pavyzdžių buvo surinkta su aplinkybiniais antriniais predikatyvais, kurie yra išreikšti būdvardžiais: 51 pavyzdys (jie sudaro 21,3 % aptariamų pavyzdžių). Būdvardžiai ir būdvardiniai junginiai kalbininkų laikomi prototipiniais depiktyvais. Ne išimtis ir aplinkybiniai antriniai predikatyvai. Tokiais atvejais aplinkybinis antrinis predikatyvas linksniu, skaičiumi ir gimine yra derinamas su pagrindinės predikacijos argumentu, į kurį yra orientuotas. Jis gali būti įvairių linksnių: vardininko (žr. sakinius 60, 62), kilmininko (žr. sakinį 57), naudinininko (žr. sakinius 56, 61), galinininko (žr. sakinį 58) ir įnagininko (žr. sakinį 59), vienaskaitos (žr. sakinius 56–60, 62) ar daugiskaitos (žr. sakinį 61), vyriškosios giminės (žr. sakinius 56–61) arba moteriškosios (žr. sakinį 62):

- (56) *Visi, ypač jaunimas, dega sužinoti, kas žandarams įkišo Palį su Jonu. Rengiasi tokiam **gyvam** kailį nunerti.* DLKT
- (57) *Ir tavęs nebūtų įsileidusi tokio **purvino**.* (Šukys 1998: 119)
- (58) *Aš tave **jauną** lankydavau.* (Ambrazas, red., 1996: 627)
- (59) *Su juo **girtu** nesusikalbėsi.* (Labutis 1992: 53t)

- (60) *Nepatiko man toji filosofinė logikos pirmoji paskaita. Į antrąją paskaitą neatvykau. Aš, matyt, iš prigimties daugiau linkęs prie konkretumo. Vedžiau jaunas – jau antrame kurse studijavau uždariaudamas pamokomis.* DLKT
- (61) *Tėvas galėjo šiaip taip išmaitinti šeimą pupomis, sėlenomis, visokiais žalėsiais, laukiniais obuoliais ir kartais nutvertomis riebalų atliekomis, bet visų buvo tvirta nuomonė, kad tikintiesiems nedera vaikščioti į bažnyčių **basiems**.* DLKT
- (62) **Saldi** ši arbata neskani. (Nichols 1978b: 115)

4.1.2. Aplinkybiniai antriniai predikatyvai, išreikšti neveikiamosios rūšies dalyviu

Dalyvinių depiktyvų sintaksinės ir semantinės savybės yra tokios pat, kaip ir būdvardinių. Dėl veikiamosios rūšies laisvųjų antrinių predikatyvų neabejojama, o neveikiamosios rūšies dalyviai lietuvių kalbininkų nebuvo laikomi depiktyvais (tiksliau tarininiais pažymininiais), o laikomi aplinkybėmis, manoma, kad jie turi ryškesnį antraeilio veiksmo reikšmės atspalvį (žr. Valeckienė 1967: 110, Sirtautas, Grenda 1988: 91). Iš tikrųjų ne visi neveikiamosios rūšies dalyviai gali būti laikomi antriniais predikatyvais, bet tie, kurie reiškia patiriamą būseną ir kartu teikia papildomas semantines sąlygas, nuolaidos, priežasties ar laiko nuorodas, bei yra derinami su pagrindinės predikacijos argumentu linksniu, skaičiumi ir gimine, turėtų būti laikomi aplinkybiniais antriniais predikatyvais¹⁴. Pavyzdžiui, sakinyje *Vaikas verkė lupamas*. (Balkevičius 1963: 223) neveikiamosios rūšies dalyvis nurodo ne veiksmo būdą kaip verkė vaikas, o šio veiksmo priežastį: verkė, nes buvo lupamas, o kartu ir nuorodą, kas patyrė šią būseną. Pavyzdžių su aplinkybiniais antriniais predikatyvais, kurie yra išreikšti neveikiamosios rūšies dalyviais, buvo surinkta kiek mažiau nei pavyzdžių su būdvardžiais: 45 pavyzdžiai (jie sudaro 18,8 % pavyzdžių). Toks aplinkybinis antrinis predikatyvas gali būti išreikštas esamojo laiko neveikiamosios rūšies dalyviais (žr. sakinius 63–66) ir būtojo kartinio laiko neveikiamosios rūšies dalyviais (žr. sakinius 67–70). Kaip jau buvo minėta, dalyvinis aplinkybinis antrinis predikatyvas linksniu, skaičiumi ir gimine yra derinamas su pagrindinės predikacijos argumentu, į kurį yra orientuotas. Jis gali būti įvairių linksnių: vardininko (žr. sakinius 63–66, 69–70), kilmininko (žr. sakinį 68), galininko (žr. sakinį 67), vienaskaitos (žr. sakinius 64, 66, 67, 70) ar daugiskaitos (žr. sakinius 63, 65, 69), vyriškosios giminės (žr. sakinius 63, 65, 67–69) arba moteriškosios (žr. sakinius 64, 66, 70):

(63) *Trys beplakami numirė.* (Ulvydas, red., 1976: 540)

(64) *Ir katė glostoma uodegą kelia.* (Balkevičius 1963: 223)

¹⁴ Panašios nuomonės ir E. Schultze-Berndt su N. Himmelmannu (2004: 98tt).

- (65) *Apgailestaujame dėl aklos puikybės, kada patys save girdavome. Dabar **mušami** išmokome atsukti ir kitą skruostą bei melstis už tuos, kurie mus užgaulioja.* DLKT
- (66) *Koja **negydoma** neišgis.* (Balkevičius 1963: 224)
- (67) *Na, aš jį ir **nuluptą** pažinčiau, – pasigiria Evė.* (Valeckienė 1967: 102)
- (68) *„Manęs **nekalto** vos nepasodino į kalėjimą, o dar turiu taisyti kažkieno apmaudžias klaidas?“ – sakė R. Gintila.* DLKT
- (69) *Tokius lubinus dažnai matome pamiškėse, pakelėse, kur jie patys auga **nesėti**.* DLKT
- (70) *Magdutė **palikta** gailiai pravirko.* (Balkevičius 1963: 230)

4.1.3. Aplinkybiniai antriniai predikatyvai, išreikšti pusdalyviu

Lietuvių kalbininkai pusdalyvių irgi nelaiškė antriniais predikatyvais (žr. Valeckienė 1967: 111, Ambrasas, red., 1996: 490t). Užsienio kalbininkai linkę laikyti pusdalyvius depiktyvais, pvz., J. Nichols (1978a: 330t), E. Schultze-Berndt, N. Himmelmannas (2004: 101tt). V. Čižik-Prokaševa (2010a: 135) irgi linkusi pusdalyvius laikyti depiktyvais. Dar daugiau – kai pusdalyvis teikia papildomas semantines aplinkybines nuorodas, jis turi būti laikomas aplinkybiniu antriniu predikatyvu. Pavyzdžių su aplinkybiniais antriniais predikatyvais, kurie yra išreikšti pusdalyviais, buvo surinkta kiek mažiau nei pavyzdžių su neveikiamosios rūšies dalyviais: 39 pavyzdžiai (jie sudaro 16,3 % pavyzdžių). Toks aplinkybinis antrinis predikatyvas skaičiumi ir gimine yra derinamas su pagrindinės predikacijos argumentu, į kurį yra orientuotas. Jis gali būti vienaskaitos (žr. sakinius 71, 72, 74) ar daugiskaitos (žr. sakinius 71, 73), vyriškosios giminės (žr. sakinius 71–73) arba moteriškosios (žr. sakinį 74):

- (71) *Tėvas muša vaiką **mylėdamas**, o svetimi **nekęsdami**.* (Ulvydas, red., 1976: 534)
- (72) *Vaikas **bėgdamas** parpuolė.* (Balkevičius 1963: 205)
- (73) ***Gyvendami** vis kada pasimatysim.* (Ulvydas, red., 1976: 535)
- (74) *Lazdynų pašakniais slenka vagilė lapė, **tykodama** užsigiedojusio paukštelio.* (Balkevičius 1963: 233)

4.1.4. Aplinkybiniai antriniai predikatyvai, išreikšti daiktavardžiu

Nemažai pavyzdžių – iš viso 37 pavyzdžiai (jie sudaro 15,5 % visų pavyzdžių) – buvo surinkta su aplinkybiniais antriniais predikatyvais, kurie yra išreikšti daiktavardžiais. Tokie laisvieji antriniai predikatyvai plačiai žinomi, jie žymi gyvenimo tarpsnį ar nurodo laikiną objekto vaidmenį, būseną ar padėtį. Dažniausiai daiktavardžio aplinkybinis antrinis predikatyvas reiškiamas vietininko linksniu (žr. sakinius 76, 79), rečiau toks aplinkybinis antrinis predikatyvas

linksniu, skaičiumi ir gimine yra derinamas su pagrindinės predikacijos argumentu, į kurį yra orientuotas. Jis gali būti įvairių linksnių: vardininko (žr. sakinį 75), naudininko (žr. sakinį 77) ir įnagininko (žr. sakinį 78):

(75) *Girdėjau, vedei? – Taip, gali pasveikinti. – Kodėl? Gal esi patenkintas gyvenimu šeimoje? – Apie tai seniai svajojau! Tu, **viengungis**, neįsivaizduoji, kokia laimė: pareini namo pavargęs, piktas, alkanas. O čia – jauku, švaru, ant stalo gėlės, garuoja pietūs, šalia žmona, graži, liekna...*
DLKT

(76) **Vaikystėje** mačiau daug vargo. (Šukys 1998: 294)

(77) *Jūs man, **bėdžiui**, kąsnelio tokio pavydit.*

(78) *Sunku gyventi Maskvoje **viengungiu**.*

(79) **Vaikystėje** jis buvo per liesas, **paauglystėje** pasidarė pernelyg apkūnus, **o jaunystėje**, palyginti su pro Geležinę uždangą praslystančio Cosmopolitano etalonais, išvis įgavo daugybę trūkumų. DLKT

4.1.5. Aplinkybiniai antriniai predikatyvai, išreikšti veikiamosios rūšies dalyviu

Kaip jau buvo minėta, dėl veikiamosios rūšies laisvųjų antrinių predikatyvų neabejojama, jų sintaksinės ir semantinės savybės yra tokios pat, kaip ir būdvardinių bei daiktavardinių¹⁵. Buvo surinkti 34 pavyzdžiai (jie sudaro 14,2 % visų pavyzdžių). Tokie aplinkybiniai antriniai predikatyvai gali būti išreikšti esamojo laiko (žr. sakinius 86, 87) ar būtojo kartinio laiko dalyviais (žr. sakinius 80–85). Jie linksniu, skaičiumi ir gimine yra derinami su pagrindinės predikacijos argumentu, į kurį yra orientuoti. Jie gali būti įvairių linksnių: vardininko (žr. sakinius 80, 82–84), naudininko (žr. sakinius 81, 87), galininko (žr. sakinį 85) ir įnagininko (žr. sakinį 86), vienaskaitos (žr. sakinius 80–82, 84–87) ar daugiskaitos (žr. sakinį 83), vyriškosios giminės (žr. sakinius 81–83, 85–87) arba moteriškosios (žr. sakinius 80, 84):

(80) *Ir Veronika, bitelės **įsiklaususi**, nutilo, prie kapo prilipusi, lyg nurimo.*
(Ulvydas, red., 1976: 540)

(81) *Tie jam **numirusiam** prisuko laikrodį, kad eity.* (Valeckienė 1967: 100)

(82) *Senelis **sustojęs** atsigręžė.* (Balkevičius 1963: 205)

(83) ***Pavalgę** jaunieji dar kiek pašūkavo.* (Balkevičius 1963: 205)

(84) *Paleistuve laikė žmonės ir bažnyčia tą, kuri **netekėjusi** susilaukdavo kūdikio.* (Valeckienė 1967: 102)

(85) *Jie pardavė pieną **surūgusį**.* (Nichols 1981: 367)

¹⁵ Dar žr. Schultze-Berndt, Himmelmann 2004: 103t.

- (86) *Ar pastebėjote, kaip jūsų mylima augintinė rūpinasi jumis **sergančiu**? Ji šildo skaudamą vietą, lipa ant galvos, šildo pilvą arba kojas?* (<http://www.grynas.lt/gamta/ne-visi-gali-laikyti-kate.d?id=42901541>)
- (87) *Žmogui, **sergančiam** psichikos liga, sunku prisitaikyti kasdieniame gyvenime.* (http://jnv.c.lt/?option=com_k2&view=item&layout=item&id=116)

4.1.6. Aplinkybiniai antriniai predikatyvai, išreikštirieveiksniu

Ljiljana Šarić (2008b: 27t) siūlo stipriai susijusius su veiksmo dalyviurieveiksnius laikyti semantiniais depiktyvais, nes „semantically, no clear-cut distinction can be made between adverbials and depictives“. E. Schultze-Berndt ir N. Himmelmannas irgi mano, kad depiktyvų¹⁶ negalima griežtai atskirti nuorieveiksnių, kadangi būna tarpinių atvejų. L. Vaičiulytė-Semėnienė irgi mano, kad „antriniai predikatyvai – depiktyvai, rezultatyvai, aplinkybiniai – gali būti reiškiama ne tik linksnio kategoriją turinčiu – paprastai derinamuoju – žodžiu, bet irrieveiksniu“ (Vaičiulytė-Semėnienė 2012a: 68), „*drauge, kartu* žymimas laisvasis antrinis predikatyvas gali būti į subjektą, tiesioginį arba netiesioginį objektą orientuotas kiekio depiktyvas arba aplinkybinis predikatyvas“ (Vaičiulytė-Semėnienė 2017: 105). Buvo surinkta 19rieveiksniu aplinkybinių antrinių predikatyvų pavyzdžių (jie sudaro 8 % visų pavyzdžių):

- (88) *Žioplys baisiau už impotentą. Taip ir žinok – **tuščiom** gali nebegrįžti. Kaip Dievą myliu, neįleisiu!* DLKT
- (89) *Aš paėjėju senuoju plentu tolėliau nuo mokyklos, tolėliau nuo kitų bendrabutiškių – **būry** laukti man negerai, **būry** aš vis pasijuntu ištižus nevykėlė – ir stypsau, tikrai nežinodama, važiuos šiandien senuoju plentu mūsų kolūkio mašina ar nevažiuos.* DLKT
- (90) *Kiek gi gali žmogus zuikio uosle gyventi? Tas nepamatytų, tas nenugirstų, tas neišpasakotų. Išvargęs ir bemiegis lyg nualintas šuva. Tualetan **pavienui** išėiti bijai. O ką jau kalbėti apie tolesnius žygius?* DLKT
- (91) *Nebus šalta čebatuose ir **basamincia**.* LKŽe

4.1.7. Aplinkybiniai antriniai predikatyvai, išreikšti padalyviu

V. Čižik-Prokaševa linkusi antrinius predikatyvus, išreikštus padalyviais, priskirti prie depiktyvų: „tai, kad padalyviai yra nebūtinai, veiksmažodžio nereikalaujami, kad jais nurodoma daikto, būtybės būseną vyksta tuo pat metu, kaip ir pagrindinis veiksmas, kad jie yra orientuoti į pagrindinio predikato argumentą, rodo padalyvių panašumą į tipinius sintaksinius (derinamuosius)

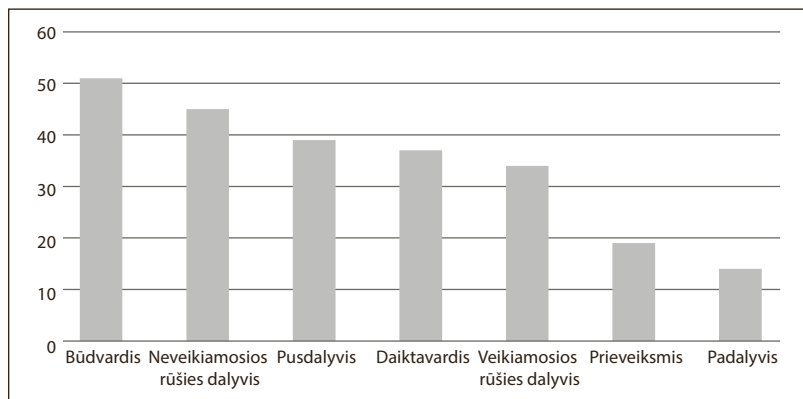
---

¹⁶ Priminsiu, kad jie depiktyvus supranta plačiąja prasme.

antrinius predikatyvus. Be to, jiems būdinga prototipiškiausia depiktyvų būsenos reikšmė“ (Čižik-Prokaševa 2010a: 148). Pasakytina dar daugiau: kai kurie padalyvio antriniai predikatyvai laikytini aplinkybiniais antriniais predikatyvais. Surinkta 14 tokių pavyzdžių (jie sudaro 5,9 % visų pavyzdžių). Aplinkybiniai antriniai predikatyvai gali būti išreikšti esamojo (žr. sakinius 92, 95, 96) ar būtojo kartinio laiko padalyviais (žr. sakinius 93, 94):

- (92) *Jonienei iki vakaro ir akys ištįso **belaukiant***. (Balkevičius 1963: 230)
 (93) *Į tokį purvyną **apsiauvus** negalima išbristi*. (Ulvydas, red., 1976: 537)
 (94) ***Nepadėjus** nér ko kasti*. (Ulvydas, red., 1976: 535)
 (95) ***Grįžtant** namo, man saulė kepino nugarą*. (Ulvydas, red., 1976: 533)
 (96) *Niekas nematė jo **mirštant***. (Sukys 1998: 120)

Aplinkybinių antrinių predikatyvų, išreikštų tam tikra kalbos dalimi, surinkta 239 atvejai. Apibendrinti vartojimo atvejai pateikiami 2 diagramoje.

2 diagrama. Aplinkybinių antrinių predikatyvų išraiška kalbos dalimis

4.2. Aplinkybiniai antriniai predikatyvai, išreikšti tam tikra konstrukcija

4.2.1. Aplinkybiniai antriniai predikatyvai, išreikšti konstrukcija *kaip + daiktavardis / būdvardis / dalyvis*

Laisvaisiais antriniais predikatyvais laikomos tik tokios konstrukcijos su *kaip*, kurios nereiškia lyginimo ir kurios yra susijusios su sakinio predikatu ir su vienu iš jo argumentu (dar žr. Čižik-Prokaševa 2010a: 137). Buvo surinkti 55 pavyzdžiai (jie sudaro 23,2 % visų aptariamų pavyzdžių). Dažniausiai tokios konstrukcijos yra reiškiamos konstrukcijomis *kaip + daiktavardis*

(žr. sakinius 97–101), rečiau konstrukcijomis *kaip + būdvardis* (žr. sakinius 102–104), dar rečiau – konstrukcijomis *kaip + dalyvis* (žr. sakinius 100, 105). Jie gali nurodyti į įvairius pagrindinio predikato argumentus: subjektą (žr. sakinius 100, 104), tiesioginį objektą (žr. sakinius 98, 103, 105) arba netiesioginį objektą (žr. sakinius 97, 98, 101, 102) ir yra su juo derinami linksniu, gimine, skaičiumi:

- (97) *Joms, kaip giminėms, reikėtų pranešti apie Povilo mirtį...* (Žukauskaitė 1961: 251)
- (98) *Visi mane, kaip senelį, gerbs.* (Žukauskaitė 1961: 251)
- (99) *Mykolo, kaip naujoko, dar niekas nepažinojo, ir jis įėjo į salę laisvai.* (Žukauskaitė 1961: 251)
- (100) *Prasidėjus karo pabėgėlių emigracijai į įvairias šalis, Penčyla, kaip pagyvenęs ir viengungis, nesitikėjo JAV vizos.* DLKT
- (101) *Taip pat ir jūdviejų sūneliai jai, kaip motinai, buvo artimesni negu jam.* DLKT
- (102) *Man, žinoma, kaip svetimam ir mažam, visų daugiausia kliūdavo.* (Balkevičius 1963: 438)
- (103) *Dėdė, kaip seniausią, mūsų sūdzia pastatysime.* (Žukauskaitė 1961: 251)
- (104) *Kitos trobos, kaip nereikalingos, buvo nuverstos kurui.* (Balkevičius 1963: 183)
- (105) *Nuo to karto, kaip nesutinkančius tarp savęs, rugius žmonės sėja rudenį, o avižas ir miežius – pavasarį.* (Balkevičius 1963: 183)

4.2.2. Aplinkybiniai antriniai predikatyvai, išreikšti konstrukcija *dar + daiktavardis / būdvardis / dalyvis / konstrukcija su būdamas*

Laisvaisiais antriniai predikatyvais laikomos ir konstrukcijos su *dar*. J. Nichols nuomone, rusų kalbos *ещё* ‚dar‘ yra tam tikros konstrukcijos gramatinis rodiklis, o ne visavertis semantinis elementas, kad jis traktuotinas kaip predikatinės vardažodinės konstrukcijos gramatinis laiko rodiklis (žr. Nichols 1982: 339). L. Vaičiulytė-Semėnienė irgi mano, kad gramatiniai rodikliai *dar, jau* rodo žodžio depiktyvinę funkciją ir gali padėti depiktyvą atskirti nuo kitų gramatinių funkcijų (žr. Vaičiulytė-Semėnienė 2007b: 123)¹⁷. Buvo surinktos 54 konstrukcijos su *dar*, kurios reiškia aplinkybinius antrinius predikatyvus (jie sudaro 22,8 % visų pavyzdžių). Dažniausiai tokios konstrukcijos yra reiškiamos konstrukcijomis *dar + daiktavardis* (žr. sakinius 106–108) arba konstrukcijomis *dar + būdvardis* (žr. sakinius 109–111), kartais – konstrukcijomis *dar + dalyvis* (žr. sakinius 112–113), įmanoma ir sudėtinė konstrukcija *dar + būdamas +*

¹⁷ Daugiau apie tokius rodiklius žr. Schultze-Berndt 2002, Himmelmann, Schultze-Berndt 2005: 65t, Bucheli Berger 2005: 158t.

būdvardis (žr. sakinį 114). Jie gali nurodyti į įvairius pagrindinio predikato argumentus: subjektą (žr. sakinius 106–108, 114), tiesioginį objektą (žr. sakinius 109, 111–113) arba netiesioginį objektą (žr. sakinį 110) ir yra dažniausiai su juo derinami linksniu, gimine, skaičiumi (žr. sakinius 106, 108–113). Kartais konstrukcija *dar + daiktavardis* reiškia daiktavardžio vietininku (žr. sakinį 107):

- (106) ***Dar vaikas*** jis neteko abiejų kojų. (vertimas iš Hentschel 2008: 111)
 (107) *Tėvas niekam nesišypsodavo. Paranojikas. Neapkentė ir nelaukė meilės. Dar jaunystėje išsižadėjo tėvų. Įtarinėjo kiekvieną.* DLKT
 (108) *Aš laikiau kadaise, dar gimnazistas, du balandžius.* (Balkevičius 1963: 242)
 (109) *Kai ligoniui skubiai prireikė kraujotakos skysčio, maitinančio audinius, Julija davė savojo, nes jų kraujo grupės buvo tos pačios. “Pati dar šiltą nunešiau į operacinę”, – šypsojosi miela moteris.* DLKT
 (110) *Grožinės literatūros leidykla vis tiek jo neišleis, oficialioji kritika vis tiek nepripažins, nes literatūros istorijos ketvirtame tome jam, dar gyvam, jau buvo paskelbtas mirties nuosprendis.* DLKT
 (111) *Skalbiant negalima trinti. Nuspausti juos reikia tarp rankšluosčių ir dar drėgnus gerai iššukuoti šepėčiu.* DLKT
 (112) *Jonas skaitė knygą dar neįrištą.* (Holvoet 2003: 70)
 (113) *„Zigmantėlis“ buvo jaunystės laikų draugas Skirgaila. Tai jo dar neišdžiūvusį portretą Varnas nešė komisijai, norėdamas patekti į Krokuvos dailės akademiją.* DLKT
 (114) *Neslėpė neapykantos sūnui Medikę pribloškė motinos žodžiai, kad ji dar būdama nėščia ėmė nekęsti savo įsčiose nešiojamo mažylio.* DLKT

4.2.3. Aplinkybiniai antriniai predikatyvai, išreikšti konstrukcija būdamas + daiktavardis / būdvardis / dalyvis

L. Vaičiulytė-Semėnienė nustatė, kad lietuvių kalboje „*būdamas* konstrukcijomis galima reikšti tiek depiktyvinius, tiek aplinkybinius antrinius predikatyvus“ (Vaičiulytė-Semėnienė 2010: 6), kad „pusdalyvinėmis *būti* konstrukcijomis, sakinyje einančiomis antriniu predikatyvu, reiškiamas laikas, nuolaida, sąlyga bei priežastis“ (ten pat: 4). Buvo surinktos 54 konstrukcijos su *būdamas*, kurios reiškia aplinkybinius antrinius predikatyvus (jie sudaro 22,8 % visų pavyzdžių). Dažniausiai tokios konstrukcijos yra reiškiamos konstrukcijomis *būdamas + daiktavardis* (žr. sakinius 115–118) arba konstrukcijomis *būdamas + būdvardis* (žr. sakinius 121–123), kartais – konstrukcijomis *būdamas + dalyvis* (žr. sakinius 119, 120). Rastuose pavyzdžiuose visi aplinkybiniai antriniai predikatyvai nurodo į sakinio subjektą ir yra dažniausiai su juo derinami linksniu, gimine, skaičiumi. Tik kartais konstrukcija *būdamas + daiktavardis* reiškia daiktavardžio kilmininku (žr. sakinį 117):

- (115) **Būdama vaikas** dažnokai matydavau Šiaulių gimnazijoje skelbimus apie dr. J. Šliūpo paskaitas. Temų nepamenu. DLKT
- (116) Tačiau ar kas nors, ranką ant širdies padėjęs, gali pasakyti iš tikrųjų niekinęs Levą Tolstojų už tai, kad per karą atlikdamas pareigą jis tarnavo artileristu, arba už tai, kad **būdamas viengungis** jis, kaip didelės potencialios vyras, tenkino savo lytinius poreikius, – ar kas nors remdamasis šiais kaltinimais niekino jį “kaip žemą ir nuodėmingą žmogų”? DLKT
- (117) Keista, kaip mudu, **būdami įvairių pažiūrų ir būdų**, susijungėm... (Ulvydas, red., 1976: 537)
- (118) Kartais sutinkame žmones su kuriais nėra apie ką kalbėti, bet jei **būdamos mamos** sutiksime kitą panašaus amžiaus vaiką turinčią mamą, tai kalbos tikrai bus į valias. Sutinkate? (<https://www.nevalgiukas.lt/apie-ka-dazniausiai-kalba-mamos/>)
- (119) Gerai nusiteikęs, kaip dabar, pajėgdavo susitvardyti ir užgniaužti susierzinimą, galbūt atitraukdavo jos dėmesį klausimu arba pasipriešindavo tam nenusakomam pojūčiui pilvo ir ramiai žiūrėdavo, kaip ji kišasi. Bet **būdamas pavargęs** to neatlaikydavo. DLKT
- (120) Mokytojas turi būti pyktyje susivaldęs ir **būdamas supykęs** mokinių nebaudžia, bet atlieka tai, praėjus pykčiui. DLKT
- (121) Jei **būdamos nėščios** moterys vartojo geležies ir folio rūgšties papildus, tokių motinų vaikų mirštamumas iki 7 metų amžiaus yra žymiai mažesnis, teigia JAV mokslininkai. (<https://www.15min.lt/vardai/naujiena/lietuva/vaiku-mirstamumas-mazesnis-jei-ju-mamos-var-tojo-gelezies-ir-folio-rugsties-papildu-1050-63937>)
- (122) **Geras būdamas** neapginsi savęs. Jurbarke jau ir aš pradėjau kumščiuotis, stengiausi save apginti. DLKT
- (123) Žmonės sako, kad tai, apie ką moteris galvoja **būdamą nėščia**, persiduoda kūdikiui. DLKT

4.2.4. Aplinkybiniai antriniai predikatyvai, išreikšti konstrukcija *ir + būdvardis / dalyvis / padalyvis / konstrukcija su be / konstrukcija su būdamas*

Aplinkybinius antrinius predikatyvus gali reikšti ir konstrukcijos su *ir*. Buvo surinktos 33 tokios konstrukcijos (jie sudaro 13,9 % visų pavyzdžių). Dažniausiai tokios konstrukcijos yra reiškiamos konstrukcijomis *ir + dalyvis* (žr. sakinius 124–126), kartais konstrukcijomis *ir + būdvardis* (žr. sakinius 127, 128) arba konstrukcijomis *ir + be + daiktavardis* (žr. sakinius 129, 130), įmanoma konstrukcija *ir + padalyvis* (žr. sakinį 131) ir *ir + būdamas + būdvardis* (žr. sakinį 132). Jie gali nurodyti į subjektą (žr. sakinius 124–126, 129, 130, 132) arba netiesioginį objektą (žr. sakinius 127, 128, 131) ir yra dažniausiai su juo derinami linksniu, gimine, skaičiumi (žr. sakinius 124–128, 132):

- (124) *Testamentinėje gromatoje jis rašo: „Norėčiau **ir numiręs** būti jums naudingas...“* DLKT
- (125) „*Sloga – ne liga, praeis **ir negydoma**“; – dažnai dėl užgulusios nosies negalinčius gerai kvėpuoti guodžia aplinkiniai.* (<https://www.kardiolita.lt/apie-ligas/ausu-nosies-gerkles-ligos/31/kas-mums-trukdo-kvepuoti:61>)
- (126) *Jis **ir įsakytas** nepadaro.* (Balkevičius 1963: 224)
- (127) *Man **ir alkanam** nekiltų noras tokios bjaurasties valgyti.* (Holvoet, Mikulskas [B]: 6)
- (128) *Yra daug būdų atsipalaiduoti ir smagiai praleisti laisvalaikį **ir blaiviam**.* (<https://www.lrytas.lt/gyvenimo-budas/likimai/2018/11/09/news/klaipediecio-gyvenimo-kontrastai-nuo-maisto-paiesku-konteineriuose-iki-istaigos-vadovo-posto-8179442/>)
- (129) *Gal per tą suraitytą vamzdelį pamažu čiulpiant rūgstanti broga nebeatrodytų tokia bjauri? Pamėgino, ir jam pasirodė, kad yra šioks toks skirtumas. Iš bėdos galima nuryti **ir be cukraus**.* DLKT
- (130) ***Ir be šimto** atidavė.* (Balkevičius 1963: 224)
- (131) *Iš to žodžio visiems **ir nenorint** juokas kilo.* (Ulvydas, red., 1976: 537)
- (132) *Margot vartojo narkotikus **ir būdama nėščia**, vaikas gimė neišnešiotas ir mirė.* DLKT

4.2.5. Aplinkybiniai antriniai predikatyvai, išreikšti konstrukcija *net* + *daiktavardis* / *būdvardis* / *dalyvis* / konstrukcija *su be* / konstrukcija *su būdamas*

Aplinkybinius antrinius predikatyvus gali reikšti ir konstrukcijos su *net*. Buvo surinktos 28 tokios konstrukcijos (jie sudaro 11,8 % visų pavyzdžių). Dažniausiai tokios konstrukcijos yra reiškiamos konstrukcijomis *net* + *dalyvis* (žr. sakinius 133–136), kartais konstrukcijomis *net* + *būdvardis* (žr. sakinius 137, 138) arba konstrukcijomis *net* + *daiktavardis* (žr. sakinius 139), įmanomos sudėtinės konstrukcijos *net* + *be* + *daiktavardis* (žr. sakinį 140) ir *net* + *būdamas* + *būdvardis* (žr. sakinį 141). Jie gali nurodyti į įvairius pagrindinio predikato argumentus: subjektą (žr. sakinius 133, 134, 137, 139–141), netiesioginį objektą (žr. sakinius 136, 138) arba aplinkybę (žr. sakinį 135) ir yra dažniausiai su juo derinami linksniu, gimine, skaičiumi (žr. sakinius 133–138, 141):

- (133) *Priešai **net mirę** buvo spardomi, niekinami, iš jų būdavo visaip tyčiojami.* DLKT
- (134) *Panašiai ir išalkusius asilus galėtų pavadinti narsiais: **net mušami** jie nesiduoda atitraukiami nuo ėdalo.* DLKT
- (135) *Maskvoje **net ištuštėjusioje** įdomu gyventi.* (vertimas iš Nichols 1981: 69)

- (136) **Nė surišto** manęs nesulaikysi. (Šukys 1998: 119)
- (137) *Ir vaikštinėjau tarp grabų kaip Kalėdų senelis. Aš supratau, kad **net girtas** negulčiau nė į vieną.* DLKT
- (138) *Išvairių skonis ne ką geresnis kaip vaizdas. Burnoje nuolat jausis šleikščiai salstelėjęs skonis, kuris **net alkanam** nekels apetito.* DLKT
- (139) *Žinia, narcisizmas nesvetimas kone kiekvienam – su saiku puoselėjamas tai netgi vertingas nūdienos bruoželis, bet poetui jis stačiai būtinas, – tai ir gyvasties eliksyras, ir iš numirusių prikeltantis ženšenis. Suteikia prasmę visa kam, ką bedarytum. Toks žmogus **net jaunystėje** žino, koks bus jo šlovės formatas sulaukus senatvės.* DLKT
- (140) *Iš baro, kuriame buvo įkalintos, jos spruko **net be batų**.* DLKT
- (141) *Dabar lengviau atsiduso, nes kurį laiką Eglinsko laisvėje nebus. Kiek smūgių, **net būdama nėščia**, pakėlė Teresė Eglinskienė, kiek ašarų ir pažeminimo teko iškęsti vaikams...* DLKT

4.2.6. Aplinkybiniai antriniai predikatyvai, išreikšti konstrukcija **be + daiktavardis**

Tokios konstrukcijos nekelia abejonių, jos lietuvių kalbininkų buvo visada laikomos antriniais predikatyvais (plačiau žr. Čižik-Prokaševa 2010a: 148tt), užsienio kalbininkų irgi (žr. Schultze-Berndt, Himmelmann 2004: 111). Surinkti 9 **be + daiktavardis** konstrukcijų pavyzdžiai, kurie atlieka aplinkybinio antrinio predikatyvo funkciją (jie sudaro 3,8 % visų pavyzdžių). Jos gali nurodyti į įvairius pagrindinio predikato argumentus: subjektą (žr. sakinius 143, 144), tiesioginį objektą (žr. sakinį 145) arba netiesioginį objektą (žr. sakinį 142):

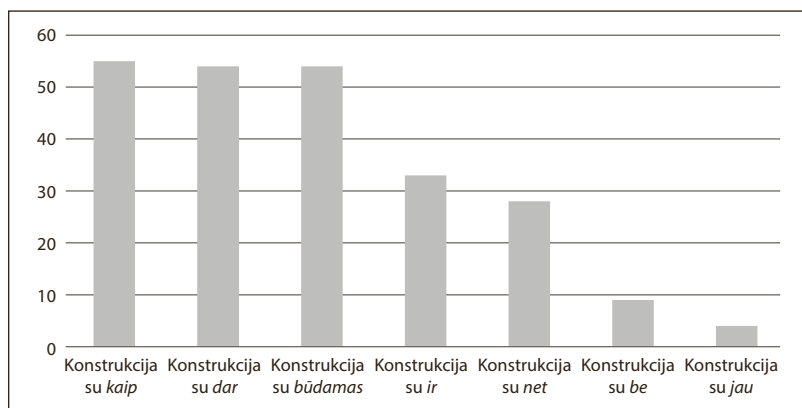
- (142) *Mūsų žmogaus **be kelnių** nė su botagu neišvartytum žemės arti.* DLKT
- (143) *Milda ir dabar **be batų** nežengia nė žingsnio, o Vilija eina basa, dailiai iš šalies mesdama dulkėtas kojas.* DLKT
- (144) ***Be miško** suskursta žmogus.* (Balkevičius 1963: 224)
- (145) *Prieš šaldant mėlynės reikia nuplauti, gerai nusausinti. Šaldant **be cukraus**, uogas sukresti ant padėklų 2–2,5 cm storio sluoksniu ir staigiai užšaldyti šaldiklyje 25–30 laipsnių C temperatūroje.* DLKT

4.2.7. Aplinkybiniai antriniai predikatyvai, išreikšti konstrukcija **jau + būdvardis / dalyvis / konstrukcija su būdamas**

Kaip jau buvo minėta skyriuje 4.2.2, tokie gramatiniai rodikliai kaip *dar, jau* rodo žodžio depiktyvinę funkciją ir gali padėti depiktyvą atskirti nuo kitų gramatinių funkcijų. Buvo surasti 4 pavyzdžiai, kai konstrukcija su *jau* atlieka aplinkybinio antrinio predikatyvo funkciją (jie sudaro 1,7 % visų pavyzdžių). Viename sakinyje su *jau* pavartotas būdvardis (žr. sakinį 146), kitame – dalyvis (žr. sakinį 147), kituose dviejuose – konstrukcija *būdamas + būdvardis* (žr. sakinį 148):

- (146) *Miškinį turėjom laimės **jau seną** pažinti. O koks jis buvo jaunystėje?*
DLKT
- (147) *Paauglio jautrumą, stropumą, kantrybę, polinkį į rimtus klausimus autorius dažniausiai ne parodo, o nusako, bet viena kita iškalbinga detalė (kai Kaziukas sakosi norįs būti ne mokytoju, o šoferiu, kai klejonėse mato didelį vorą ar ugnį, kai **jau mirusiam** jam matuojami motinos bateliai, o vėliau greitomis siuvamos naginaitės) sukelia stiprų tikrumo įspūdį ir protestą prieš vaikystės luošinimą.* DLKT
- (148) *Kiekviena moteris atsako už save ir savo vaiką. **Jau būdama nėščia** ji turi žinoti, ką galės sau leisti.* DLKT

Aplinkybinių antrinių predikatyvų, išreikštų tam tikra konstrukcija, surinkta 237 atvejai. Apibendrinti vartojimo atvejai pateikiami 3 diagramoje.

3 diagrama. Aplinkybinių antrinių predikatyvų išraiška konstrukcijomis

5. Aplinkybinių antrinių predikatyvų vieta sakinyje

Tyrimas, nustatantis lietuvių kalbos laisvųjų antrinių predikatyvų vietą sakinyje, jau buvo atliktas (žr. Čižik-Prokaševa 2012). Juo metu nustatyta, kad lietuvių kalboje negalima prognozuoti laisvojo antrinio predikatyvo vietos sakinyje pagal tai, ar jis yra depiktyvas (siaurąja prasme), ar jis yra aplinkybinis antrinis predikatyvas (plačiau žr. ten pat: 19tt). Kadangi to tyrimo metu buvo surinkta tik 110 aplinkybinių antrinių predikatyvų pavyzdžių¹⁸, o šiuo – 473, nuspręsta aną tyrimą patikslinti ir papildyti. Be to, šio tyrimo tikslas – pateikti

¹⁸ O depiktyvų buvo surinkta 947 pavyzdžiai.

kuo išsamesnę informaciją apie lietuvių kalbos aplinkybinius antrinius predikatyvus. Priminsiu, kad laisvojo antrinio predikatyvo vieta nustatoma atsižvelgiant į jo vietos sąsają su pagrindiniu predikatu ir argumentu, į kurį jis nurodo. Galimi šeši modeliai: **AP + T + Ar**, **Ar + AP + T**, **Ar + T + AP**, **T + Ar + AP**, **AP + Ar + T** ir **T + AP + Ar** (kur **AP** – aplinkybinis antrinis predikatyvas, **T** – tarinys, sakinio pagrindinis predikatas, **Ar** – argumentas, į kurį nurodo aplinkybinis antrinis predikatas). Šį kartą bandyta trijų narių tvarkos modelius susieti su aplinkybinio antrinio predikatyvo tipu¹⁹.

1 lentelė

Aplinkybinių antrinių predikatyvų tvarkos modeliai

Aplinkybinio predikatyvo tipas	TVARKOS MODELIS						Iš viso
	AP + T + Ar	Ar + AP + T	Ar + T + AP	T + Ar + AP	AP + Ar + T	T + AP + Ar	
PRIEŽASTIES	0	53	23	9	33	0	118 (24,9 %)
LAIKO	3	68	32	24	67	2	196 (41,4 %)
SĄLYGOS	1	12	14	2	31	0	60 (12,7 %)
NUOLAIDOS	0	38	22	3	22	0	85 (18 %)
TIKSLO	0	2	9	2	1	0	14 (3 %)
Iš viso	4 (0,8 %)	173 (36,6 %)	100 (21,1 %)	40 (8,5 %)	154 (32,6 %)	2 (0,4 %)	473 (100 %)

Gauti tokie rezultatai: dažniausiai vartojamas **Ar + AP + T** modelis, kai aplinkybinis antrinis predikatyvas eina po argumento, į kurį nurodo, bet prieš pagrindinį predikatą – 173 atvejai (pvz., *Santūrus, atsiskyrėliškas, turėjęs savo nuomonę, tačiau labai neafišavęs jos – toksai buvo A. H. Tamsarė, kuriam gimtojo valsčiaus žmonės dar gyvam pastatė paminklą (1936) ir kurio vardą dažnai kartodavo spauda.* DLKT). Jis yra būdingiausias priežasties, laiko ir nuolaidos aplinkybiniams antriniam predikatyvams. Antras pagal dažnumą yra **AP + Ar + T** modelis, kai aplinkybinis antrinis predikatyvas eina prieš argumentą, į kurį nurodo, ir prieš pagrindinį predikatą – 154 atvejai (pvz., *Dar paauglystėje jį pakėrėjo indėnų dakotų išmintis mokėti tylėti.* DLKT). Jis yra būdingiausias sąlygos aplinkybiniams antriniam predikatyvams. Trečias pagal dažnumą yra **Ar + T + AP** modelis, kai aplinkybinis antrinis predikatyvas eina

¹⁹ Ano tyrimo metu tvarka buvo siejama su argumentu, į kurį nurodo antrinis predikatyvas, linksniu (žr. Čižik-Prokaševa 2012: 20tt).

po argumento, į kurį nurodo, ir po pagrindinio predikato – 100 atvejų (pvz., *Todėl neretai naujagimiai ir vaikai gali įsijautrinti maistui, kuriuo motina nesaijingai maitinasi būdama nėščia, pavyzdžiui, karvės pienui, citrusiniams vaisiams ir jų sultims, riešutams, medui, šokoladui ir kt.* DLKT). Jis yra būdingiausias tikslo aplinkybiniam antriniam predikatyvam. Ketvirtasis pagal dažnumą ir daug rečiau pasitaikantis yra **T + Ar + AP** modelis, kai aplinkybinis antrinis predikatyvas eina po pagrindinio predikato ir po argumento, į kurį nurodo – 40 atvejų (pvz., *Koks specialistas? Juk jūs – mokytojas? – Kalbu apie kitą savo specialybę, kurios išmokau dar jaunystėje. Dėdė turbūt nepasakojo? Pagrindžio metais buvau likvidatorius.* DLKT). Buvo manoma, kad **AP + T + Ar** ir **T + AP + Ar** modeliai visai nebūdingi aplinkybiniam antriniam predikatyvam. Pasirodo, jog ir jie įmanomi: buvo rasti 4 **AP + T + Ar** modelio sakiniai (pvz., *Padrąsinti ėmė smelktis artyn ir kiti.* (Balkevičius 1963: 206)) ir 2 **T + AP + Ar** modelio sakiniai (pvz., *Šlakeliu purumo teikiančio losjono ištepė dar drėgnus plaukus.* DLKT).

Konstatuotina, kad aplinkybiniai antriniai predikatyvai dažniausiai vartojami prieš tarinį (331 atvejis) ir po argumento, į kurį nurodo (313 atvejų). Taigi lietuvių kalbos antriniam predikatyvam būdingiausia vieta tikrai yra prieš pagrindinį predikatą, tačiau ne sakinio pradžia, kaip teigiama užsienio literatūroje. Priminsiu, kad 2012 m. tyrimo metu buvo nustatyta, kad depiktyvai dažniausiai eina po tarinio ir po argumento, į kurį nurodo (žr. Čižik-Prokaševa 2012: 20). Vadinasi, lietuvių kalboje kartais (bet ne visada) antrinio predikatyvo vieta prieš ar po tarinio gali padėti atskirti depiktyvą nuo aplinkybinio antrinio predikatyvo.

6. Išvados

1. Lietuvių kalboje skirtingi du laisvųjų antrinių predikatyvų tipai: depiktyvai ir aplinkybiniai antriniai predikatyvai. Jie vieni nuo kitų skiriasi ne tik semantika, neigimo aprėptimi, įtraukimu į pagrindinio sakinio predikaciją (plačiau žr. 2 skyrių), bet kartais ir morfosintakse.
2. Lietuvių kalbos aplinkybiniai antriniai predikatyvai gali būti penkių tipų: laiko, priežasties, nuolaidos, sąlygos ir tikslo. Dažniausiai vartojami laiko (41,4 %) ir priežasties (24,9 %) aplinkybiniai antriniai predikatyvai, kiek rečiau nuolaidos (18 %) ir sąlygos (12,7 %) aplinkybiniai antriniai predikatyvai, visai mažai (tik 3 %) pasitaiko tikslo aplinkybinių antrinių predikatyvų (žr. 1 diagramą).
3. Lietuvių kalboje aplinkybiniai antriniai predikatyvai reiškiami įvairiomis kalbos dalimis ir įvairiomis konstrukcijomis. Dažniausiai vartojami aplinkybiniai antriniai predikatyvai, išreikšti būdvardžiais (21,3 %), dalyviais (neveikiamosios rūšies – 18,8 %, veikiamosios – 14,2 %), pusdalyviais (16,3 %)

ir daiktavardžiais (15,5 %), rečiau prieveiksmiais (8 %) ir padalyviais (5,9 %) (žr. 2 diagramą). Iš konstrukcijomis reiškiamų aplinkybinių antrinių predikatyvų dažniausiai vartojamos konstrukcijos su žodžiais *kaip* (23,2 %), *būdamas* (22,8 %), *dar* (22,8 %), *ir* (13,9 %) bei *net* (11,8 %), retai – su *be* (3,8 %) ir *jau* (1,7 %) (žr. 3 diagramą). Aplinkybinių antrinių predikatyvų, išreikštų kalbos dalimis, surinkta 239, o išreikštų konstrukcijomis – 237. Galima sakyti, kad vartojimas vienodas. O depiktyvai, išreikšti kalbos dalimis, vartojami tris kartus dažniau, nei išreikšti konstrukcijomis²⁰. Be to, aplinkybinių antrinių predikatyvų, išreikštų skaitvardžiu ar įvardžiu, nepasitaikė. Vadinasi, aplinkybiniai antriniai predikatyvai nuo depiktyvų šiek tiek skiriasi ir morfosintaksiškai.

4. Nustatyta, kad lietuvių kalboje aplinkybiniai antriniai predikatyvai dažniausiai vartojami prieš tarinį (**Ar + AP + T** ir **AP + Ar+ T** modeliai), o depiktyvai – po tarinio. Vadinasi, kartais laisvojo antrinio predikatyvo vartojimas prieš ar po pagrindinio predikato gali padėti atskirti depiktyvą nuo aplinkybinio antrinio predikatyvo.

Literatūra

- Ambrasas, Vytautas (red.). 1996. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Balkevičius, Jonas. 1963. *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Bucheli Berger, Claudia. 2005. Depictive agreement and the development of a depictive marker in Swiss German dialects. Nikolaus P. Himmelmann, Eva Schultze-Berndt (eds.). *Secondary predication and Adverbial Modification: The typology of depictives*. Oxford University Press, 141–168.
- Čižik-Prokaševa, Veslava. 2010a. Depiktyvų žymėjimas lietuvių kalboje. *Acta Linguistica Lithuanica* LXII–LXIII, 128–157.
- Čižik-Prokaševa, Veslava. 2010b. Laisvieji antriniai predikatyvai. *Lietuvių kalba* 4, 1–19. Prieiga internete: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php?id=160>
- Čižik-Prokaševa, Veslava. 2011a. *Lietuvių kalbos linksnių hierarchija*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Čižik-Prokaševa, Veslava. 2011b. Preliminarus lietuvių kalbos depiktyvų ir kitų į situacijos dalyvių orientuotų antrinių predikatyvų semantinis žemėlapis. *Lietuvių kalba* 5, 1–17. Prieiga internete: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php?id=199>
- Čižik-Prokaševa, Veslava. 2012. Lietuvių kalbos laisvųjų antrinių predikatyvų vieta sakinyje. *Baltu Filologija* XXI (1), 15–36.
- Halliday, Michael A. K. 1967. Notes on transitivity and theme in English, part 1. *Journal of Linguistics* 3, 37–81.

²⁰ Remiamasi anksčiau minėtu V. Čižik-Prokaševos (2010a) tyrimu.

- Hentschel, Gerd. 2008. On the classification of (non-resultative) predicative adjuncts. Christoph Schroeder, Gerd Hentschel, Winfried Boeder (eds.). *Secondary predicates in Eastern European languages and beyond* (Studia Slavica Oldenburgensia 16). Oldenburg: BIS-Verlag, 97–123.
- Himmelman, Nikolaus P., Schultze-Berndt, Eva. 2005. Issues in the syntax and semantics of participant-oriented adjuncts: an introduction. Nikolaus P. Himmelman, Eva Schultze-Berndt (eds.). *Secondary predication and Adverbial Modification: The typology of depictives*. Oxford University Press, 1–67.
- Holvoet, Axel. 2003. Laisvieji predikatyvai ir jų sintaksiniai ryšiai. Axel Holvoet, Artūras Judžentis (red.). *Sintaksinių ryšių tyrimai (Lietuvių kalbos gramatikos darbai 1)*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 67–78.
- Holvo, Axel. 2009. Argumentų hierarchijos ir gramatinės funkcijos. Axel Holvoet, Rolandas Mikulskas (red.). *Gramatinių funkcijų prigimtis ir raiška*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1–36.
- Holvoet, Axel, Mikulskas, Rolandas. [A]. Būtinieji predikatyvai. Prieiga internete: http://old.lki.lt/LKI_LT/images/Padaliniai/Gramatikos_skyrius/Butinieji%20predikatyvai.pdf
- Holvoet, Axel, Mikulskas, Rolandas. [B]. Laisvieji antriniai predikatyvai. Prieiga internete: http://old.lki.lt/LKI_LT/images/Padaliniai/Gramatikos_skyrius/Laisvieji%20antriniai%20predikatyvai.pdf
- Holvoet, Axel, Tamulionienė, Aurelija. 2005. Antriniai predikatyvai. Axel Holvoet, Rolandas Mikulskas (red.). *Gramatinių funkcijų tyrimai (Lietuvių kalbos gramatikos darbai 3)*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 117–172.
- Irimia, Monica-Alexandrina. 2005. Types of secondary predication. *Toronto Working Papers in Linguistics* 25, 20–29.
- Jablonskis, Jonas. 1928/1957. Linksniai ir prielinksniai. Jų vartojimas mūsų kalboje. Jonas Palionis (sud.). *Jonas Jablonskis. Rinktiniai raštai*, I tomas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 549–672.
- Labutis, Vitas. 1992. Rūpinkimės linksnių ir prielinksnių dėstymu mokykloje. A. Šoblinskas (sud.). *Lietuvių kalba mokykloje*. Kaunas, 40–57.
- Labutis, Vitas. 1998. *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Mikulskas, Rolandas. 2007. Dėl daiktavardinėmis *kaip* konstrukcijomis reiškiamos antrinės predikacijos pobūdžio. *Acta Linguistica Lithuanica* 57, 123–155.
- Mikulskas, Rolandas. 2009. Daiktavardinės apozicijos vaidmuo antrinės predikacijos raiškoje. Axel Holvoet, Mikulskas, Rolandas (red.). *Gramatinių funkcijų prigimtis ir raiška* (Acta Salensia 1). Vilnius: Vilniaus universitetas, Asociacija „Academia Salensis“, 99–124.
- Morkūnas, Kazys (sud.), Ambrazas, Vytautas (red.) 2008. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Nichols, Johanna. 1978a. Double dependency? *CLS* 14, 326–329.
- Nichols, Johanna. 1978b. Secondary predicates. *Berkeley Linguistic Society* 4, 114–127.
- Nichols, Johanna. 1981. Predicate Nominals. A partial surface syntax of Russian. *Linguistics* 97, California, 1–397.
- Nichols, Johanna. 1982. Prominence, cohesion, and control: object-controlled predicate nominals in Russian. *Syntax and Semantics* 15, 319–350.

- Schultze-Berndt Eva 2002. Grammaticalized restrictive clitics on adverbials and secondary predicates: evidence from Australian languages. *Australian Journal of Linguistics* 22, 231–264.
- Schultze-Berndt, Eva, Himmelmann Nikolaus P. 2004. Depictive secondary predicates in cross-linguistic perspective. *Linguistic Typology* 8 (1), 59–131.
- Sirtautas, Vytautas, Česys Grenda. 1988. *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Mokslas.
- Šarić, Ljiljana. 2008a. Secondary predicates in Croatian. Christoph Schroeder, Gerd Hentschel, Winfried Boeder (eds.). *Secondary predicates in Eastern European languages and beyond* (Studia Slavica Oldenburgensia 16). Oldenburg: BIS-Verlag, 295–326.
- Šarić, Ljiljana. 2008b. Some remarks on resultative constructions in Croatian. *Croatica et Slavica Iadertina* IV, 23–33.
- Šukys, Jonas. 1998. *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos*. Kaunas: Šviesa.
- Ulvydas, Kazys (red.). 1971. *Lietuvių kalbos gramatika 2. Morfologija*. Vilnius: Mintis.
- Ulvydas, Kazys (red.). 1976. *Lietuvių kalbos gramatika 3. Sintaksė*. Vilnius: Mintis.
- Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. 2007a. Daiktavardinės *kaip* konstrukcijos kaip analitinis predikatyvų žymėjimo rodiklis. *Acta Linguistica Lithuanica* 56, 73–101.
- Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. 2007b. Depiktyvų semantiniai tipai ir jų morfosintaksinis žymėjimas. *Baltu Filologija* XVI (1/2), 113–131.
- Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. 2010. Konstrukcijų su *būdamas* semantika ir morfosintaksės raiškos polinkiai. *Lietuvių kalba* 4, 1–13. Prieiga internete: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/20>.
- Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. 2012a. Prieveiksminiai antriniai predikatyvai. *Baltistica* XLVII (1), 51–72.
- Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. 2012b. Vietos antriniai predikatyvai. *Baltu Filologija* XXI (1), 73–90.
- Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. 2014. Laisvųjų rezultatyvų raiška lietuvių kalboje. *Baltu Filologija* XXIII (1), 105–123.
- Valeckienė, Adelė. 1967. Predikatyvinis pažymynys kaip atskira sakinio dalis. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 9, 97–116.
- Winkler, Susanne. 1997. *Focus and Secondary Predication* (Studies in Generative Grammar 43). Berlin: Werner Hildebrand.
- Žukauskaitė, Julija. 1961. *Kaip* vartojimas jungiamuoju žodžiu ir jungtuku. Jonas Kazlauskas, Adelė Laigonaitė, Vincas Urbutis (red.). *Dabartinė lietuvių kalba*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 217–278.

Veslava Čižik-Prokaševa
 Lietuvių kalbos institutas
 Bendrinės kalbos tyrimo centras
 P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
 veslava.prokaseva@lki.lt

KOPSAVILKUMS

Sekundārie apstākļu predikatīvi lietuviešu valodā

Veslava ČIŽIK-PROKAŠEVA

Lietuviešu valodā ir izšķirami divi brīvo sekundāro predikatīvu tipi: depiktīvi un sekundārie apstākļu predikatīvi. Tie atšķiras ne tikai ar semantiku, negācijas apjomu, iesaisti teikuma galvenajā predikācijā, bet reizēm arī ar morfosintaksi.

Lietuviešu valodā ir pieci sekundāro apstākļu predikatīvu tipi: laika, cēloņa, pielāvuma, nosacījuma un nolūka. Visbiežāk tiek lietoti laika (41,4 %) un cēloņa (24,9 %) sekundārie apstākļu predikatīvi, nedaudz retāk pielāvuma (18 %) un nosacījuma (12,7 %) sekundārie apstākļu predikatīvi, pavisam nedaudz (3 %) ir nolūka sekundāro apstākļu predikatīvu.

Lietuviešu valodā sekundāros apstākļu predikatīvus izsaka ar dažādām vārdšķirām un dažādām konstrukcijām. Visbiežāk tie izteikti ar īpašības vārdiem (21,3 %), lokāmajiem divdabjiem (ciešamās kārtas – 18,8 %, darāmās kārtas – 14,2 %), daļēji lokāmajiem divdabjiem (16,3 %) un lietvārdiem (15,5 %), retāk ar apstākļa vārdiem (8 %) un nelokāmajiem divdabjiem (5,9 %).

Visbiežāk lietotās konstrukcijas sekundāro predikatīvu izteikšanai ir ar vārdiem *kaip* (23,2 %), *būdamas* (22,8 %), *dar* (22,8 %), *ir* (13,9 %) un *net* (11,8 %), reti – ar *be* (3,8 %) un *jau* (1,7 %). Materiālā fiksēti 239 sekundārie apstākļu predikatīvi, kas izteikti ar vārdšķirām, un 237, kas izteikti ar konstrukcijām. Var sacīt, ka abu lietojums ir līdzvērtīgs.

Savukārt depiktīvi, kas izteikti ar vārdšķirām, tiek lietoti trīsreiz biežāk nekā depiktīvi, kas izteikti ar konstrukcijām. Turklāt sekundārie apstākļu predikatīvi, kas būtu izteikti ar skaitļa vārdu vai vietniekvārdu, pētījumā vispār netika fiksēti. Tātad sekundārie apstākļu predikatīvi no depiktīviem atšķiras arī ar savu morfosintaksi.

Noteikts, ka lietuviešu valodā sekundārie apstākļu predikatīvi visbiežāk tiek lietoti pirms izteicēja (modeļi **Ar + AP + T un AP + Ar + T**), kurpretim depiktīvi – pēc izteicēja. Tātad reizēm brīvā sekundārā predikatīva novietojums pirms galvenā predikāta vai pēc var palīdzēt atšķirt depiktīvu no sekundārā apstākļu predikatīva.

SUMMARY

Circumstantial Secondary Predicates in Lithuanian

Veslava ČIŽIK-PROKAŠEVA

There are two types of free non-resultative secondary predicates in Lithuanian: depictives and circumstantials. They differ from each other not only in semantics, the scope of negation, inclusion in the predication of the main sentence, but sometimes in morphosyntax.

There are five types of circumstantials in Lithuanian: time, cause, concession, condition and intention. Circumstantials of time (41,4 %) and cause (24,9 %) are the most often used, circumstantials of concession (18 %) and condition (12,7 %) are used less, circumstantials of intention are the rarest (only 3 %).

In Lithuanian circumstantials are expressed by various parts of speech and various constructions. Most examples were collected with circumstantials expressed by adjectives (21,3 %), participles (passive – 18,8 %, active – 14,2 %), semi-participles (16,3 %) and nouns (15,5 %), less frequently by adverbs (8 %) and gerunds (5,9 %). Circumstantials are mostly expressed by constructions with words as (*kaip*) (23,2 %), *being* (*būdamas*) (22,8 %), *still, yet* (*dar*) (22,8 %), *and* (*ir*) (13,9 %) and *even* (*net*) (11,8 %), constructions with *without* (*be*) (3,8 %) and *already*

(*jau*) (1,7 %) are used rarely. The number of circumstantials expressed by the parts of speech is 239 and expressed by constructions – 237. It can be said that the usage of one and the other is the same. Depictives expressed by the parts of speech are used three times more often than expressed by constructions. Furthermore the circumstantials expressed by numerals or pronouns did not occur. Hence morphosyntactically the circumstantials differ somewhat from the depictives.

It was determined that in Lithuanian circumstantials are mostly used before the predicate (models **Ar** + **AP** + **T** and **AP** + **Ar** + **T**), while depictives are mostly used after the predicate. Furthermore sometimes the usage of a free non-resultative secondary predicate before or after the main predicate may help to distinguish depictives from circumstantials.

SŪDUVIŲ KNYGELĖS ETNOMITOLOGINĖ FAKTOGRAFIJA: MITONIMŲ POTRIMPUS (↔ AUTRIMPUS [← NATRIMPUS]), PILNITIS, PARKUNS, PECKOLS, POCKOLS ETIMOLOGINĖ RAIDA IR SEMANTINĖ TRANSFORMACIJA¹

Rolandas KREGŽDYS
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

0. SK mitonimų funkcinės apibrėžties etiologija

Verifikuojant SK mitologemų funkcijų autentiškumą, būtina atsižvelgti į ypatingos svarbos šio šaltinio faktografijos elementą – mitonimo jtv. *Bardoayts* aktualųjį denotatą ‘ein grosser **Engel** resp. didelis **angelas**’ A(p [WMh 252]).

Tokia šios mitologemos apibrėžtis nėra atsitiktinė, bet sukurta, remiantis NT paskutiniosios knygos *Apreiškimas Jonui 7-ųjų angelų*, Dievo keršto vykdytojų (žr. Lopuhin“ XI: 548), uzemų konotacija, SK mitonimų skaičių proliferaujančių iki 13 resp. demonologinį simbolį suponuojančio skaitmens (apie jį plačiau žr. Kregždys 2018: 64).

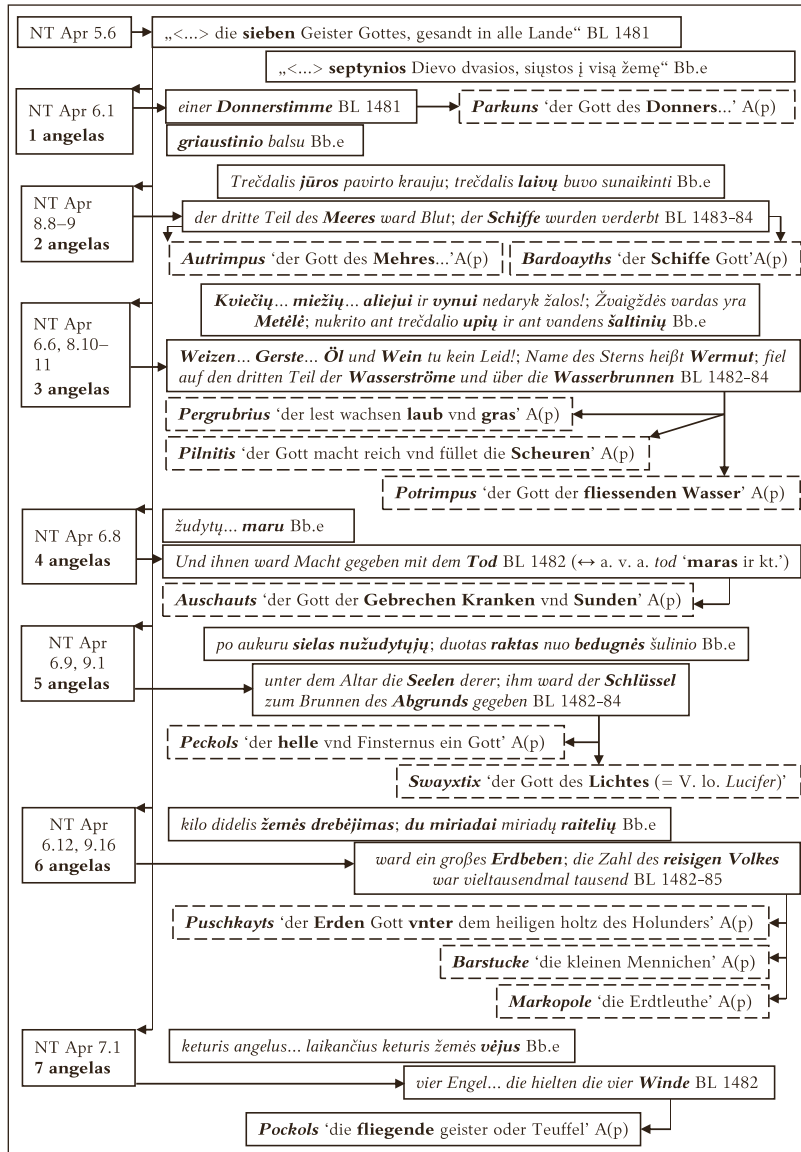
Dėl šios priežasties į neva sūduvių dievų vardų sąrašą buvo įtraukti visai kito etnomitologinio statuso, su sūduvių senąja religija nieko bendra neturintys mitonimai, pvz., vakarų germanų pagoniškojo hieronimo įvardijimas v. v. ž. *pilwittenn*, užfiksuotas 1394 m. K. von Jungingeno potvarkyje (žr. 4 poskyrį), spėjamo SK autoriaus Johanneso Poliandro (plačiau žr. Kregždys 2019: 261–267), matyt, besinaudojusio minėtu dokumentu ar jo kopija, sąmoningai ar dėl netinkamo informatoriaus pateiktų žinių interpretavimo (remiantis Alexanderio Brücknerio [1904: 47, 1918: 145, 1922: 164] hipoteze) buvo modifikuotas į sūduvių teonimą jtv. *Pilnitis* A(p [WMh 246]) (apie jį plačiau žr. 5 poskyrį), nors formaliai jis galėtų būti siejamas tik su prūsų (plg. „<...> in landt preuffenn <...>“ [Baczkko II: 379]), o ne jotvingių sakraline leksika.

Kitos mitologemos dubliuojamos, pvz. jtv. *Peckols* A(p [WMh 246]) ↔ jtv. *Pockols* A(p [WMh 246]) (žr. 7–8 poskyrius; dar žr. Kregždys 2012: 359).

Konstatuotina, kad 13-os SK teonimams priskiriamų mitologemų uzemos visiškai atitinka NT Apr 6.1–12 ↔ 7.1 ↔ 8.7–11 ↔ 9.1–16 minimų 7-ųjų **angelų** funkcinę distribuciją resp. suponuoja **scholastinę parafrazę**, su senąja vakarų baltų kultūrine tradicija neturinčia nieko bendra, išskyrus įvardytus autentiškų mitologemų (resp. jtv. *Parkuns*, *Potrimpus*, *Peckols*) funkcinę atitiktį (žr. 1 schemą).

¹ Publikacija parengta 2017–2020 m. vykdant nacionalinės reikšmės mokslo tiriamąjį projektą „Mokslo monografijų ciklo *Baltų mitologemų etimologijos žodynas II: Sūduvių knygelė 2-ojo tomo rengimas ir leidyba*“ (Nr. P-MIP-17-4), finansuojamą Lietuvos mokslo tarybos pagal veiklos kryptį „Mokslininkų grupių projektai“.

**SK teonimų funkcinė distribucija, suponuota scholastinės parafrazės resp.
NT Apr 6.1–12 ↔ 7.1 ↔ 8.7–11 ↔ 9.1–16 fragmentų faktografijos**

1. Mitonimo jtv. *Autrimpus* formalioji raiška, etimologinė ir etnomitologinė analizė

A. Brückneris (1922: 167) apie SK pateikiamų mitonimų *Aùtrympus* C 1r ↔ *Potrÿmpus* C 1v, besiskiriančių tik iniciale, autentiškumą suformulavo ganėtinai keistą išvadą – **kalambūra**: iš pradžių teigdamas, vieną iš jų esant pramanyta, kaip ir SK mitologemų *Peckols* ↔ *Pockols* gretinamų teonimų poros kažkurį dėmenį (Brückner 1918: 145), daro išvadą, kad formų *Autrimpus* ↔ *Potrÿmpus* grafinę raišką jis pripažįsta kaip istorinę².

Mitonimas jtv. *Autrimpus* ‘der Gott des Mehres vnd der grossen Sehe resp. jūros ir marių dievas’ A(p [WMh 245; dar žr. BRMŠ II: 143]) minimas tik 5-oje SK dalyje (žr. Kregždys 2018b: 114). Ši mitologema SK nuorašų autorių pateikiama dvejopai:

- (1) su iniciale **Au-** (senojo pogrupio manuskriptuose) –
  - Autÿmpus*³ ‘Der Gott des Mehres vnnnd der großfen Sehe’ α 728r;
  - Autrimpus* ‘der gott des Mehres vnnnd der großfenn Sehe’ B 728r;
  - Aùtrympus* ‘der got des meres vnnnd der großfen fehe’ C 1r;
  - Awtrÿmpus* ‘der gott des meres vnd der großfen Sehe’ G 2r;
  - Aùtrympus* ‘der gott des mehres vnnnd der großfē fehe’ X 762;
- (2) su pradžios **An-** (vėlesniojo laikotarpio rankraščiuose) –
  - Antrympus*⁴ †D (WMh 245);
  - Antrÿmpus* ‘Der Gott des meres vnnnd der großfenn sehe’ E 377r;
  - Antrympus* †ε (WMh 245);
  - Antrimpus* †F, a, b, d (WMh 245);
  - Antrympus* ‘der Gott des Meeres vnd der großfen Sehe. Neptunus’ J(p [Ws 19]);
  - Antrimpos* ‘der Gott des Meeres vnd der Sehe’ G(p [Dvd I: 86]);
  - Antrinpus* ‘ein got des mehres ein der großfen fehe’ K 165r;
  - Antrimpus* ‘der Gott des Mehre vnd der See’ c (Dtm [132]);
  - Antrimpus* ‘der Gott des Meers und der See’ e (Sch 707).

² Plg. „*Autrympus – Potrympus = Neptunus und Castor*, während *Pollux* als *Bardoayts* erscheint. Die Doppelheit *Autrympus – Potrympus* ist ihre eigene Erfindung, wie die bei *Pecols – Pocols*; diessmal haben sie die Präposition gewechselt; die eben genannten Schreibungen sind die ächten, wiederholen sich 1545, erst in den Drucken des Meletius stellen sich *Autrimpus* und *Potrympus* ein, sowie *Gardoayths* (so aber schon 1545) neben zweimaligen *Bardoatays*; ich nehme daher als ächt nur die Schreibungen *Autrimpus, Potrimpus, Bardoayts* an“ (Brückner 1922: 167).

³ Minėtina, kad α nuoraše yra vartojamos dvejopos grafinės raiškos raidė r, t. y. r (1) / ı (2 [pastaroji junginyje su balsiu i, labai panaši į balsį u]), plg. (1) *Potrÿmpus* α 728r, (2) *Autÿmpus* α 728r, *Pergrubus* α 728r ir kt.

⁴ Šios formos 2-ojo nosinio priebalsio -n- etiologija, matyt, grįstina regresyvinės asimiliacijos suponuota kaita, t. y. -n-...*-m- → -n-...-n-.

Akcentuotina, kad šio mitonimo inicialė *Au-* tyrėjų dažniausiai interpretuojama kaip indigenus⁵ diftongas (žr. Būga I: 77, III: 809; PJa I: 175–176; PEŽ III: 334; dar žr. Vėlius 1983: 61), nors iš tiesų gali reflektuoti *Collatio Episcopi Warmiensis facta coram Summo pontifice per dominum Andream plebanum in Danczk⁶* fragmente „<...> expulsi (!) sunt gentes seruientes demonibus colentes patollum Natrimpe et alia ignominiosa fantasmata <...>“ (žr. Bender 1865: 24) minimą lytį *Natrimpe* (žr. Brückner 1922: 167; dar žr. 2 poskyrį).

Daryti tokią prielaidą galima, remiantis mitonimo *Autrimpus* A(p [WMh 245]) paralelinių, formaliai struktūriškai diferentinių (resp. [I] *-u-* ≠ *-n-*, t. y. reflektuojama diftongo ir mišriojo dvigarsio opozicija; [III] *-m-* ≠ *-n-*, t. y. suponuojama abilūpio ir priedantinio sonantų kaita), lyčių galima identiška etiologija:

(I ↔ II) *Antrynpus* †D (WMh 245), (I) *Antrympus* E 377r, †ε,
 J(p [Ws 19]) ↔ *Antrimpus* †F, a, b, c, d (WMh 245) ↔ *Antrimpos*
 G (p [Dvd I: 86]) ↔ *Autrimpus* A(p)⁷.

Formuluoti tokią hipotezę galima, remiantis a. v. a. grafemų perteikimo ypatumais: spėtina, SK pirminiame variante (resp. originale) virš šio mitonimo inicialinio *Au-* antrojo dėmens *-u-* **ne**buvo balsio žymens (resp. *ú* [lankelis virš *u* (žr. Santifaller 1930: 49)] arba *ǔ* [2-ą diakritinių brūkšnelių, plg. *Aúſchaútenn* ‘den groffenn gúttigenn Gott’ a 730r]), o vokiečių kursyvo grafemos **n** ir **u**, be įvardyto diakritiko, yra **tapačios** (žr. Santifaller 1930: 46). Dėl šios priežasties vėlesniojo laikotarpio SK nuorašų autoriai galėjo pateikti inovacinę⁸ (*A*[p] nuorašo faktografijos aspektu) lytį su pradžios *An-* (dar žr. Mikhailov 1998: 98).

Wilhelmo Mannhardto A(p [WMh 245]) nurodomos lyties su inicialiniu *Au-* autentiškumą galima argumentuoti jos **semantine** raida, t. y. SK autoriaus sugalvotu hidroforiniu referentu ‘der Gott des Mehres vnd der grossen Sehe resp. jūros ir marių dievas’ A(p), kurią, spėtina, implikavo sub. a. v. a. *au* ‘upės sala; pieva ir kt.’ aktualusis denotatas ‘upė’ (žr. toliau).

Šio mitonimo kilmės analizė yra koreliatyvi jo funkcinės plotmės determinacijai. Spėtina, SK autorius *Collatio Episcopi Warmiensis...* paminėtą

⁵ Šis, iš esmės ydingas, mat kontradikcinis a. v. a. grafinės sistemos resp. rašmenų **u** (be diakritiko) ir **n** ypatumų perteikimo aspektu (žr. Santifaller 1930: 46), postulas lėmė liaudies etimologijos metodologija grįstų aptariamo teonimo kilmės aiškinimų radimąsi, plg., pvz., teiginį, neva mitonimas kildintinas iš sub. lie. *áudra* ‘smarkus griaunamos jėgos vėjas, dažnai su lietumi ar sniegu; tvanas, potvynis’ (žr. Suchocki 1991: 143).

⁶ A. Brücknerio (1904: 47) teigimu, tai pats seniausias šaltinis, kuriame minimi prūsų dievai (išskyrus *Curche* paminėjimą 1249 m. Kristburgo taikos sutartyje [apie šią dievybę plačiau žr. Kregždys 2012: 73–130]).

⁷ Plg. identišką, SK užfiksuotą, neatitikimą: *Anschkauts* ‘der Gott der kranke vnd gesunden resp. ligonių ir sveikųjų dievas’ †D (WMh 245) ← *Auschauts* ‘der Gott der Gebrechen Kranken vnd Sunden resp. kūno ydų, ligonių ir sveikųjų dievas’ A(p [WMh 245]), plačiau žr. Kregždys 2018.: 45).

⁸ Hermannas Useneris (1896: 86–87) nustatė priešingą kitimo seką resp. *Au-* ← *An-*.

mitologemą pr. *Natrimpe*, kurios funkcinė atributika ir sferos priklausomybė įvardytame šaltinyje **ne**buvo tiksliai apibrėžtos (žr. 2 poskyrį), galėjo keisti, pasitelkęs sub. a. v. a. *au* 'upės sala; pieva ir kt.' (Götze 1920: 14) arba sub. v. v. ž. *ou* 'užliejama pieva; nedidelė **upė**' (LW 515; dar žr. Kluge 2002: 69), remdamasis jų fonetine verte resp. /au/. Inovacinę resp. SK autoriaus sukurtos vandens sferos konotaciją galėjo lemti ir Prūsijoje vartotas deverbatyvas (asociatyvas) sub. v. dial. (RPr.) *Drippe* 'tekantis (lietaus) vanduo; lašas' (Fr I: 151; Ziesemer II²: 110), kurio fonetinė raiška galėjo būti dvejopa, plg. tos pačios kilmės sub. v. dial. (RPr.) *drippen* 'gėrimas' ↔ sub. v. dial. (RPr.) *trippen* 't. p.' (Fr I: 151), t. y. suponuotina forma *Trippe 'tekantis (lietaus) vanduo; lašas' (resp. *d* → *t* devokalizacijos refleksija [plg. Fr II: 412]), galėjusi būti asocijuojama su 2-uju mitonimo jtv. *Au-trimpus* sandu (apie jį plačiau žr. 2–3 poskyrius).

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad formalioji jtv. *Autrimpus* raiška ir funkcinė apibrėžtis nesuponuoja indigenaus vakarų baltų mitonimo.

2. Mitonimo jtv. *Potrimpus* formaliosios raiškos ypatumai

Teonimas jtv. *Potrimpus* minimas tik 5-oje SK dalyje nom. sg. forma:

Potrimpus 'der Gott der fließenden Wasser resp. tekančių vandenų dievas' A(p [WMh 245]);

Potrimpus 'der Gott der fließendenn Waffer' α 728r;

Potrimpus 'Der gott der fließendenn wafferr' B 728r

Potrympūs 'der got der fließenden waffer' C 1v;

Potrympūs 'Der Gott der fließendē waffer' E 377r;

Potrympūs †ε (WMh 245);

Potrympus 'der gott der fließende Waffer' G 2r;

Potrimpos 'der Gott des Glücks im Streit vnd funften in andern Sachen, auch wurden Inne zugeeignet die fließenden Waffer resp. karo sėkmės ir kitų dalykų dievas, taip pat sietas su tekančiu vandeniu'⁹ G(p [Dvd I: 87]);

Potrympus 'der Gott der fließenden Waffer' J(p [Ws 19]);

Potrimpiūs 'der got der fließenden waffer' K 165r;

Potrimpiūs 'Der gott der fließenden waffer' X 762;

Potrympus 'der Gott der fließenden waffer' c (Dtm [132]);

*Protrympus*¹⁰ 'der Gott der fließenden Waffer' e (Sch 707).

⁹ Ši L. Davido (Dvd I: 87) nurodoma, SK mitonimo funkcinė apibrėžčiai diferentinė, semema yra perkelta iš S. Grunau (I: 95) kronikos, kurioje teonimui *Potrimppo* priskirta kovos ir kitų dalykų funkcija, plg. „<...> ein gott des gluckis in streitten und sust in anderen sachen“ (dar žr. Mierzyński 1900: 83).

¹⁰ Šios lyties dupletinio *-r-* fiksavimas suponuoja sporadinę resp. antrinę sklandžiojo priebalsio geminaciją, kurią vėlesniojo laikotarpio autoriai koregavo, pasitelkę absorbciją, plg. Christiano Knauthė's (1767: 20) nurodomą formą pr. *P-r-otimpus*.

Pirmą kartą teonimas, **nereflektuojantis** jokio morfologinės struktūros alternanto (žr. Usener 1896:96), su struktūriniu dėmeniu **-trimpe** yra paminėtas Karaliaučiaus miesto archyve saugoto 1418 m. rankraščio (Fol. C № 14.153 [71] – žr. Voigt V:588; Bender 1865:24; dar žr. Mierzyński 1896:145) *Collatio Episcopi Warmiensis...* ištraukoje:

„<...> expulsi (!)¹¹ sunt gentes seruientes demonibus colentes **patollum Natrimpe** et alia ignominiosa fantasmata <...>“ (Bender 1865:24)¹² resp. „<...> buvo išvarytos gentys, tarnaujančios demonams, garbinančios **viešai Natrimpą** ir kitas gėdingas iliuzijas <...>“¹³.

Ši teksto fragmentą Johanessas Voigtas (V:587–588) koregavo, implikuodamas jame esant nemaža klaidų:

- (1) jo teigimu, ydingai sintagma užrašytus du teonimus¹⁴ – *patollum Natrimpe*;
- (2) blogą rankraščio skyrybą – „<...> sunt gentes servientes demonibus, colentes **Pacullum, Patrimpe** et alia ignominiosa fantasmata <...>“.

Tokią XV a. teksto korekciją Josephas Benderis (1865:22, 24) vertina atsargiai ir teikia savą šios faktografijos eksplikaciją, sukurdamas dar vieną fantasmagoriją: „Ceterum Patrimpe, uxor Patulli summi dei, mater deorum <...>“ (Bender 1865:22) resp. „Be to, Patrimpė, Patulo, aukščiausiojo dievo, žmona, yra dievų motina“. Moteriškosios lyties dievybės Patrimpės latriją, kurią vėliau išplėtojo nežinomo XIX a. veikalo autorius (GCP 35–41), hipotetėzės autorius argumentuoja itin naiviu lingvistiniu faktoriumi (dar žr. Grienberger 1896:78) – prūsų ir lietuvių kalbos fleksiniu formantu *-e* (↔ lie. *-ę*), kuris, anot J. Benderio (ibd.), turėtų suponuoti šios giminės leksemą, nors toks baigmuo dažnai reflektuoja baltiškųjų g. **masc.** galūnių **-as / *-is* germaniškąją pakaitą, plg. avd. pr. *Swalgas* 1376 ↔ avd. pr. *Swalge* / avd. pr. *Trenis* 1340 ↔ avd. pr. *Trene* 1386 (Trautmann 1974:102, 107) / pr. *gayde* GrA 9, *gaide* GrG 13 'kvietyš' ← pr. **gaidis* 't. p.' (PEŽ I:311, II:160).

¹¹ Šiuo šauktuku J. Benderis (ibd.) nurodo gramatinę rankraščio klaidą, mat part. perf. pass. lytis *expulsi* (g. **masc.**) yra susijęs su *gentes* (nom. pl.; g. **fern.**), t. y. pabrėžiama **nesuderinta** sintaksinių priklausinių giminės kategorija. Vadinasi, suponuojami rankraščių rašiusio **neišsprusimas** resp. lotynų kalbos gramatikos **menkas** išmanymas. Ši pastaba yra ypatingos svarbos, vertinant minėtame dokumente pateikiamos baltų faktografinės medžiagos autentiško fiksavimo galimybę. Spėtina, kad šiame šaltinyje padaryta ne tik lotynų kalbos gramatinių klaidų, bet įvardytos ir iškraipytos sakralinės konotacijos mitonimų lytys. Būtent dėl šios priežasties J. Voigtas ir ėmėsi prūsų teonimų korekcijos.

¹² Plg. tą patį fragmentą su korektūros klaida: „<...> expulsi (!) sunt gentes seruientes demonibus colentes **patollum Natrimpe** et alia ignominioso fantasmata“ (Bender 1865:695).

¹³ Kitaip šio teksto fragmentą interpretuoja BRMŠ (I:477) vertėjai: „<...> buvo išvaryti demonams tarnaujantys žmonės, garbinantys Patulą (sic), Natrimpą ir kitus gėdingus vaizdinius <...>“.

¹⁴ Plg. „Wer *patollū* für *pikulas* schrieb <...>“ (Brückner 1922:167).

W. Mannhardto (WMh 154) veikale šis fragmentas mažai kuo skiriasi nuo pateiktojo J. Benderio disertacijoje: „<...> sunt gentes seruientes demonibus, colentes patollum Natrimpe et alia ignominiosa fantasmata <...>“; t. y. įrašytas skyrybos ženklas po *demonibus*, o A. Mierzyński (1896: 145) jį publikavo šiek tiek kitokį: „<...> sunt gentes, servientes demonibus, colentes patollu (**sic.**), Natrimpe et alia ignominiosa fantasmata <...>“ – padėti trys kableliai (po *gentes*, *demonibus*, *sic.*), vietoj galūnės *-um* pateikta *-u*. Pastarąja interpretacija remiasi A. Brückneris (1922: 167). Neatmestina galimybė, kad J. Benderis aberacines lotynų kalbos formas užrašė pilna pateiktimi resp. *patollu* → *patollum*.

Iš tiesų, viduramžių lotynų kalbos tekstuose pasitaiko įvairių grafinių neatitikimų ir alternatyvių užrašymo būdų, plg. pvz., *t* ↔ *c* pakaitą, kuria remiasi J. Voigtas (žr. anksčiau) ir A. Brückneris (1918: 145): sub. V. lo. *poculum* ‘gėrimų taurė’ ↔ sub. V. lo. *potulum* ‘t. p.’ (LMILPe), tačiau elementariosios gramatikos ir ortografijos (plg., pvz., krikščionių dievybės vardo Kristus pateikimą mažąja raide resp. *christum* [Voigt V: 588; Mierzyński 1896: 145]) taisyklių nepaisymas (matyt, ir nežinojimas [žr. 11 išn.]), verčia abejoti ligšioline šio fragmento deklaruojama faktografine savastimi ir vertimo kokybe (žr. anksčiau).

Neatmestina galimybė, kad J. Voigtas (V: 557) pateikė teisingą išvalgą resp. *hapax legomenon*¹⁵ *Natrimpe* koregavo į *Patrimpe*. Šį taisyką ganėtinai plačiai eksplikavo A. Brückneris (1922: 167), teigdamas, kad lytis *Autrimpus* yra pramanyta, o tikroji resp. autentiška yra forma *Patrimpus*, kurios istoriškumą grindžia bendrašaknių prūsų onimų¹⁶ pavyzdžiais. Tiesa, pateikiami mitonimų inicialės

¹⁵ Tokios struktūros onimas resp. su inicialiniu *Na-trimp-* nėra minimas jokiame kitame rašto šaltinyje (žr. Lewy 1904: 55; Trautmann 1974: 67), išskyrus kabinatinės mitologijos kūrėjų veikalus, plg. Gottfriedo Ostermeyerio (1775: 12) mitonimą (ir jo variantus) su metateziniu *An-* (← *Na-*) *Anttrimpus* / *Anttremcius* / *Attremcius* ‘jūros dievas, sukeliantis jūros bangavimą ir žemės drebėjimą’, kuriuos jis mėgino kildinti iš verb. lie. *anttremti* ‘išstumti, išmesti’, *attremti* ‘pristumti’ (dar žr. Kregždys 2016, 87–88).

¹⁶ Iš A. Brücknerio (1922: 167), matyt, besirėmusio Hermanno Usenerio (1896: 99) duomenimis (juos pastarajam suteikė kažkoks dr. Joachimas iš Karaliaučiaus [„Nach freundlicher mittheilung des archivrats dr. Joachim von Königsberg ist das andenken des gottes noch heute in den Ortsnamen *Potrimpen* bei Heydekrug und *Potrempechen* bei Insterburg lebendig“]), minimų toponimų „<...> *Potrimpen*, *Potrempechen* <...>“; Prūsijos onimų sąvaduose ir jų analitiniuose veikaluose pavyko rasti tik 2-ąjį, tiesa, reflektuojantį trigrafą *sch*, o ne digrafą *ch* ir tik vieną abilūpinį *p*, t. y. mikrotoponimą (vienkiemio pavadinimą) pr. *Potremfchen* (Įsruities apskr. [NTSGW IV: 74]).

Minėtina, kad Jonas Balys mini daugiau galimai bendrašaknių toponimų, plg. „<...> yra Mažosios Lietuvos vietovardžių su šia šaknimi (*Potrimpen* prie Šilutes, *Potrimmen* prie Tilžės <...>“ (JBR II: 208), tačiau anksčiau minėtuose mokslo veikaluose jie nėra užfiksuoti.

Pabrėžtina, kad latvių mikrotoponimai (vienkiemių ir pastatų pavadinimai bei vienas drimonimas) *Potrimps* vs. 1957, *Potrimpas* vs. 1958, *Potrimpi* (namo pavadinimas) 1979, *Potrimpi* mš. yra itin vėlyvi onimai, sukurti XX a., remiantis G. F. Stenderio (1783: 297) latviams priskirto vakarų baltų teonimo la. *Potrimpus* ‘upių ir šaltinių dievas’ (plg. Jano Maleckio šios dievybės apibrėžtį: „<...> *Potrympum*, *deum fluuiorum ac fontium* <...>“ [žr. WMh 295]) faktografija (plačiau žr. LVV II: 348). Jie niekaip nesusiję su galima prūsų teogonijos refleksija rytų baltų kraštuose, mat yra kabinatinės mitologijos atstovų kūrybos vaisius.

Na- ir *Pa-* kaitos argumentai (dar žr. 14 išn.) yra itin menko įrodomumo¹⁷, mat V. lo. *patollu*, spėtina, traktuotinas kaip prieveiksmis, o **ne** teonimas (žr. toliau), plg. „Von diesen drei Namen [*Autrimpus, Potrimpus, Bardoayts* – R. K.] scheidet der erste als erfunden aus; richtig, ächter Göttername ist der zweite; er wiederholt sich nämlich in jener Collatio des sämischen Bischofs von 1418: *colentes patollū, Natrimpe et alia ignominiosa fantasmata. Wer patollū für pikulas* schrieb, konnte auch *Natrimpe* für *Patrimpe* geschrieben haben, denn eine Nebenform mit *na-* neben *pa-* ist nicht recht gläublich und *pa-* scheint durch Ortsnamen (*Potrimpen, Potremphen*) wohlbegründet“ (Brückner 1922: 167).

Vis dėlto ankstesni tyrėjai neįžvelgė dar vienos, spėtina, lemiančios svarbos, **klaidos** – leksemų *patollum / patollu* struktūrinių elementų metatezės (1) ir / ar pastarųjų bei pr. *Natrimpe* fleksinės pakaitos (2):

- (1) adv. V. lo. *patollu* ← adv. V. lo. *patulo* ‘daug kur; viešai’ (Niermeyer 1976: 776; dar žr. Sleumer 1926: 586) resp. suponuotina struktūrinių elementų *-u...-o* → *-o...-u* metatezė;
- (2) *-um* ↔ *-e* ← *-e* ↔ *-um* resp. pirminio konstrukto **patolle Natrimpum*.

Remiantis šiuo spėjimu, rekonstruotina gramatiškai korektiška leksinė grandis adv. V. lo. *patulu, patule* ‘daug kur; viešai’ (žr. anksčiau) + pr. *Patrimpum* ‘**Patrimpa**’ acc. sg. (plg. avd. *christum* [žr. anksčiau]) resp. *colentes patule* ‘daug kur / viešai garbinantys’, kuri suponuoja šį fragmentą esant ne pirminio šaltinio refleksija, bet jo nuorašą, atliktą itin nekokybiškai. Mitonimo *Natrimpe* inicialės *N-* ← **P-* kaitą, matyt, galima grįsti 2-ų šalia esančių ir ta pačia raide *p-* prasidedančių žodžių struktūrine kaita, nulemta distancinės asimiliacijos resp. V. lo. *cole-n-tes* poveikio, o ne dėl *lapsus calami*, kaip buvo aiškinama iki šiol (žr. anksčiau), t. y. **colentes patolle Patrimpum* → **colentes patolle Natrimpum* → *colentes patollum Natrimpe*.

Vadinasi, galima atsargiai spėti, kad aptariamame XV a. dokumente įvardytas **vienas** prūsų dievas *Patrimpas*, parašytas didžiąja raide ir neatskirtas nuo prieš jį esančio prieveiksmio, o **ne** teonimo, kaip buvo manoma iki šiol, skyrybos ženklų. Jei toks spėjimas teisingas, šį fragmentą reiktų versti kiek kitaip, nei buvo įprasta daryti iki šiol (žr. 13 išn.):

„<...> buvo išvarytos gentys, tarnaujančios demonams, **viešai** garbinančios **Patrimpa** ir kitas gėdingas iliuzijas <...>“.

Akcentuotina, kad adv. V. lo. *patulo, patule* ‘daug kur; **viešai**’ veikale *Collatio Episcopi Warmiensis...* pavartotas neatsitiktinai, bet norint pabrėžti dievybės *Natrimpe* (↔ **Patrimpe*) latrijos socialinę dermę resp. viešai, t. y. visos bendruomenės akivaizdoje (žr. BRMŠ I: 589), o ne atskirų jos narių, pvz., namuose, atliekamų sakralinių apeigų prasme.

¹⁷ Plg. V. Mažiulio (PEŽ III: 334) pastabą: „<...> *Natrimpe* <...> autentiškumas (dėl jos segmento *Na-*), man rodos, nėra neabejotinas“.

Remiantis naująja tekstologine eksplikacija, 2-ą teonimų (resp. Patulo ir Natrimpo [dar žr. 14 išn.]) paminėjimo faktas XV a. dokumente, kurio autentiškumu neabejojama (žr. JBR II: 183, 196; BRMS I: 477), turėtų būti paneigtas, nors kai kurie tyrėjai aiškino, kad buvusi prūsų dievų triada resp. *Natrimpe* ↔ *Potrimpus* ↔ *Autrimpus* (žr. Būga III: 809; PJa I: 176; Kawiński 2018: 202; dar žr. 36 išn.).

Paisant šios analizės rezultatų, galima daryti šias išvadas:

- (1) iki šiol istorinėms prūsų onomastinėms lytims priskirta pr. *Natrimpe* (plg. Pierson 1873: 686; Gerullis 1922: 186; Būga II: 77–78, III: 809; PJa I: 176)¹⁸ iš tiesų reflektuoja pirminę teonimo pr. *Patrimpo*, *Patrumppo*, *Potrimpo*, *Potrympo*, *Potrimppo*, *Potrumppi* formą, pirmą kartą (fonomorfologinės struktūros aspektu) užfiksuotą S. Grunau (I: 3, 63, 77–78, 80, 94–95, 261, 348) kronikoje;
- (2) 1418 m. veikale *Collatio Episcopi Warmiensis...* klaidingai užrašytas ir vėlesnių šio rankraščio vartotojų nesuprastas adv. V. lo. *patulo* ‘daug kur; viešai’ (→ adv. V. lo. *patollu* ‘t. p.’) S. Grunau (I: 62–63, 78, 80, 94–95, 261, 348) buvo mitologizuotas resp. paverstas prūsų dievo vardu – *Patollo* (apie jį plačiau žr. 121 išn.), kurio autentiškumu iki šiol buvo aklaiki tikima (žr. Vėlius 1987: 254).

3. Mitonimo jtv. *Potrimpus* etimologinė ir etnomitologinė analizė

Iki šiol teonimo jtv. *Potrimpus* A(p [WMh 245]), vienu tyrėjų priskiriamas indigenioms¹⁹ baltų lytims (žr. Bender 1865: 708, 713–714; Vėlius 1983: 62–63), kitų – modifikuotoms formoms ar pramanams²⁰, kilmė yra traktuojama kaip visiškai neaiški²¹, dažnai grindžiama liaudies etimologijai priskirtiniais argumentais²², mat:

¹⁸ Tiesa, K. Būgos (ibd.) ir V. Toporovo (PJa ibd.) nekritiška šios lyties autentiškumo deklaracija abejojo Vytautas Mažiulis (žr. PEŽ III: 334).

¹⁹ Šio teonimo autentiškumu romantiškai nusiteikę XVIII–XIX a. tyrėjai neabejojo. Kai kurie jų teigė, kad netoli Kristburgo buvo matę šios dievybės akmenį staba, įmūrytą į viduramžių pilies bažnyčios pamatus; vėliau šį statinį nugriovus, stovyla dingusi (plačiau žr. Szczepański 2015: 388–392). Šio stabo piešinys pateikiamas Hugo Conwentzo (1897: 127) knygoje.

²⁰ A. Mierzyński (žr. Mierzyński 1899: 63, 66–67), jam pritariantis A. Bezenbergeris (1922: 198) ir A. Brückneris (1918: 145) tvirtina, neva *Agenda Ecclesiastica* (1530) autoriai G. Polentzas ir P. Speratas modifikavo *Collatio Episcopi Warmiensis...* užfiksuotą formą *Natrimpe* (apie ją žr. 2 poskyrį) į dvi lytis – „<...> *Autrimpus* (*Antrimpus* ?) i *Potrimpus* <...>“.

²¹ Plg. įvairaus laikotarpio tyrėjų teiginius resp. „Auch die Natur und Bedeutung des Potrimpos für die alten Preußen ist noch lehr räthelhaft“ (Töppen 1846: 472); „Wir halten das Wort, trotz der vielfachen Verſuche, noch nicht für etymologiſch erklärt“ (Bender 1865: 707); „Visiškai neaišku, ką reiškia šaknis *trimp-* <...>“ (JBR II: 208).

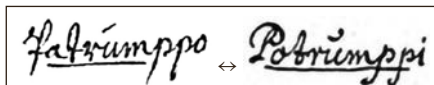
²² Plg., pvz., (I) Christophoro Manlijaus (1719: 166) teiginį, neva mitonimas *Potrimpus* – vakarų slavų *Bog Oyezyfych* ‘tėvynės dievas resp. *Deus patrius*’ atitikmuo, kildintinas iš le. *Potrzeba*

- (1) **neatsižvelgiama**, išskyrus Josephą Benderį (1865_a: 707), į **skirtingą** pirminio šaltinio (resp. S. Grunau kronikos)²³ morfofonetinę mitonimo *Patr-i-mpo* ↔ *Patr-u-mpo*, *Potr-i-mpo* ↔ *Potr-u-mpo* (Grunau I: 63, 77–78, 95) struktūrą²⁴, pasirenkant vieną jų kaip teisingą, nepateikiant jokios tokio sprendimo argumentacijos (žr. Būga II: 77–78; PJA I: 175–176; PEŽ III: 334–335; dar žr. Greimas 1990: 168)²⁵;
- (2) mitonimo etiologija yra grindžiama abejotinų²⁶ rytų, o ne vakarų baltų leksinių atitikmenų paieška, t. y. argumentuojama šiek tiek

‘reikmė; būtinybė’; ilgainiui šią fantasmagoriją perpasakojo XIX a. nežinomas autorius, siejęs jį su slavų žodžiu (? le.) *ѣпотребно* ‘reikia’ (žr. GCP 37; dar žr. Gigas 1877: 48); (2) Jākobo Langės (1773: 239, 355) spėjimą, neva latvių teonimą *Potrimpus* / *Patrimpus* ‘pagonių latvių Bakchas’ esant praef. la. *pa-* ir la. *Trimpus*, kildintiną iš sub. gr. *φρῆαμβος* ‘Bakcho epitetas’, vedinį (plačiau žr. 35 išn.); (3) lingvistikos fantasmagorijai priskirtinus J. Benderio ir A. Mierzyńskiego *-trimpe* etiologijos aiškinimus, mat šis konstruktas siejamas su (3a) sub. *ჭრუმბა* ‘trimitas, dūda’ (Bender 1865_a: 707–708) arba skaidomas (3b) į gen. pl. *trium* ir postpozicinio elemento *pi*, kažkodėl vėliau įgijusio ‘neorganinį priegarsį“ *e*, derinį (plačiau žr. Mieržinskij 1899: 75).

²³ Minėtina, jog yra teigiančių, kad S. Grunau, pasinaudojęs *Collatio Episcopi Warmiensis...* faktografija, pats sukūrė mitonimą *Potrympus* (žr. Bojtár 1999: 314).

²⁴ Mitonimo lytys su struktūriniu elementu *-u-* nėra spaudinio korektūros klaidos, mat tokios pat formos užfiksuotos S. Grunau rankraščinio veikalų kopijose, plg., pvz., 1720 m. Johanno Christopho Volbrechto atliktame nuoraše (XX. HA, Msc. A Nr. 7a), saugojamame Slaptajame valstybiniame Prūsijos paveldo archyve Dahleme, užfiksuotas lytis *Patrumpo*, *Potriumpi* (žr. 1 pav.).

1 pav. Msc. A Nr. 7a [61] ↔ [76]: 1720 m. S. Grunau kronikos nuorašo, atlikto J. Chr. Volbrechto, fragmentai – *Patrumpo* / *Potriumpi* (PKSV A: XX. HA, Msc. A Nr. 7a)

²⁵ Remiantis mitonimo lyties su antrojo dėmens šaknies *-u-* resp. pr. *Patrumpi*, *Potriumpi* (Grunau I: 63, 78) ignoravimu minėtų autorių veikaluose, galima teigti, kad ji, ėmusiems rašyti šio teonimo etimologinę analizę, net nebuvo žinoma, t. y. sakralinio objekto etiologiją eksplikavę tyrėjai net nesiteikė peržvelgti pirminį šaltinį, bet rėmėsi antriniais ar tretiniais parafrastiniais veikalais, kaip, pvz., V. Toporovas nurodo W. Mannhardto knyga, kurioje, deja, taip pat nėra įvardyta tokios morfofonetinės struktūros forma (žr. WMh 647).

²⁶ K. Būga (II: 78) įvardija 1528 m. (minėtina, kad registre, kuriuo remiasi šis tyrėjas, data nėra nurodoma [RIB 66]) Kauno pavieto bajoro, kuris, neturėdamas baudžiauninkų, pats turėjo atlikti karo tarnybą avd. *Яшко Тримъпавичъ самъ* (RIB ibd.), kurio, deja, net nemini šio laikotarpio kauniečių asmenvardžius tyrusi Alma Ragauskaitė (2005: 206), kaip avd. lie.

*Trimpas refleksiją.

Deja, bet toks aiškinimas yra iš esmės **klaidingas** dėl tuo laikmečiu vyravusio ortografijos principo – struktūrinius prasminius leksemų dėmenis atskirti baigmenimi *-ь*, t. y. avd. lie. (tiksliau – LDK gyventojų, o **ne** etninio lietuvio) *Тримъпавичъ* supponuoja 3 dėmenis: 1) šaknį *Тримъ-*; 2) **metatezinį** *-n-* (dėl struktūrinio elemento transpozicijos žr. Kregždis 2018_a: 14) resp. pirmojo sando **Б-* → *-n-* (konsonantinį sinharmonizmą supponavo **duslusis** priedantinis *T-*) resp. **hipokoristiko** (*Б-у-трим-овичъ* → *Тримъ-п-авичъ*), reflektuojančio

koreguota, XVIII a. suformuluota, Gottfriedo Ostermeyerio (1775: 11–12) liaudies etimologija pagrįsta hipoteze, neva šio Rytų Prūsijos raštijos atstovo įvardytos mitonimų lytys *Potrimpus* / *Patremčius* ‘upių dievas’ kildintinos iš verb. lie. *patremti* ‘nustumti; (iš)varyti’ (žr. Töppen 1846: 315; Kregždys 2016_a: 87–88). Panašiai (resp. remiantis sąskambio paieška) šio mitonimo etiologiją eksplikuoja K. Būga (II: 78), o vėliau, jo hipotezę praplėtęs, V. Toporovas (PJa I: 176), pasitelkęs neva giminingos šaknies verb. lie. *trempiti* ‘minti, trypti; trepsėti vietoje ir kt.’ (LKŽe), t. y. suponuojamas praef. pr. **pa-* (apie jį plačiau žr. PEŽ III:297–298) deverbatyvas, dar plg. nulinio šaknies laipsnio verb. lie. *nusitrĩmpti* ‘nuvargti šokant, nusiškoti, nusitrypti’ (LKŽe). Pastaras aptariamo teonimo kilmės spėjimas proliferuojamas iki šiol (žr. Běřáková, Blažek 2012: 181; Szczepański 2015: 399), nors tokios leksemų sąsajos ydingumą išvelgė jau T. Grienbergeris (1896: 78)²⁷.

Šį G. Ostermeyerio ir K. Būgos spėjimą, V. Toporovas (PJa ibd.) eksplikuoja, pasitelkęs ir ekstralingvistinę slavų bei romėnų ritualinio šokio, skirto derlingumui skatinti, niekaip nesusijusią²⁸ faktografiją, entuziastingai išplėtojo

---

to paties (resp. Kauno) pavieto avd. s. blr. *Янь Бутрiмoвiчъ самъ* (RIB 66), *Бутрiмoвiчъ* 1567 (RIB 665 [dėl darybos plg. avd. blr. *Исаакiй* → *Исак* → *Сак* / avd. blr. *Афанасiй* – *Апанас* – *Панас* (Šur 1998: 24; dar žr. Zinkevičius 1977: 105)]) pavardę, kildintiną iš avd. s. blr. *Бутрiмъ* 1528 (Uscinovič 2011: 46), o pastarąją – iš substratinių lyčių avd. blr. *Балтрiмeй* / *Бутрiмeй* / *Баўтрiмъ* ← avd. blr. *Баўтрaмeй* / *Балтрaмeй* (Biryla 1966: 37–39) < aram. *bar taltay* resp. תלמי בר ‘Talmajaus (Anako sūnaus) sūnus’ (plačiau žr. Kregždys 2016: 28); 3) suff. blr. *-авiчъ* / *-овичъ* (patroniminis [Šur 1998: 84; dar žr. Zinkevičius 1977: 53]).

Vadinasi, K. Būgos pateiktoji avd. *Яшко Трiмъпавичъ*, reflektuojanti pirminę lytį *Бутрiмoвiчъ*, iš tiesų yra semitų, o ne baltų indigeni leksema, su aptariamu jtv. *Potrimpus* neturinti absoliučiai nieko bendra.

²⁷ Plg. „Zum Stamme weiss ich vorläufig nur apreuss. *trumpa* „fluvius“ zu vergleichen. An einen Zusammenhang mit lit. *trempiù*, *trempiti* „treten“; *trypiù*, *trỹpti* „stampfen“ **denke ich nicht**. Vielleicht aber gestattet die Coexistenz einer Nebenform mit *k* zu *treĩpti*, lit. *trenkiù*, *treĩkti* „stossen“ und *trĩnkù*, *trĩkti* „anstossen“ eine Verbildung von *trumpa* und *-trĩmpus* mit lit. *trenkù*, *trĩĩkti* „waschen, baden“; urkelt. *tronk „baden“ <...> herzustellen, von welchem Verbum aus der Begriff „Wasser“ leicht erreichbar wäre“ (Grienberger ibd.).

²⁸ Nesuprantama, kodėl nurodoma mitologinė sąsaja su slavų vasaros šventės personifikacija (SD V: 637), o Vladimiro Dalio teigimu, su senovės slavų vaisingumo dievu r. *Ярiло*, *Ярiла* (Dal’ IV: 680; dar žr. D’jačenko 1993: 851–852), kildinamo iš sub. prasl. *jarъ ‘**pavasaris**’ (ESUM VI: 551; ÈSSJa VIII: 175–176), nesuponuojančio semantemų ‘trypimas ↔ trepsėjimas’, ‘šokis’ ar pan.

Netgi italikų dievybės Kvirino (resp. lo. *Quirĩnus* ← sab. *curis* ‘**ietis**’ [plačiau žr. Kregždys 2012: 167–168]), o taip pat žemdirbystės ir karo dievo vardas ir jo variantai lo. *Mārs* / *Māvors* (← ital. **Mā-mart-* < adj. [→ sub.] ide. **m̥r̥-t* / *mar-t ‘sumaltas, sutrupintas; kovotas → griovimas, **karas**’ [Walde 1910: 467; dar žr. Vaan de 2008: 366]), kuriems apeigas vykdė V. Toporovo minimi **religinį šokį** atliekantys žyniai salijai, semantemų ‘šokis ↔ šokinėjimas’, ‘trypimas’ nesuponuoja.

Vytautas Mažiulis (žr. toliau). Deja, hipotezės autorius pamiršta pateikti su **trepsėjimo procesu** susijusių teonimų, o ne **žynių**²⁹, darybos refleksijų, t. y. įvardyti ne spėjamos funkcijos kvazimotyvų, bet ritualinio veiksmo (resp. religinių apeigų) – trepsėjimo ar trypsėjimo antonomazijos pavyzdžių, reflektuojančių motyvuotos **konotacijos n. actionis** (resp. *trepsėjimas*) → *n. agentis* (resp. *‘tas [dievas], kuriam [t. y. kurio garbei] trepsima’ [PEŽ III: 335]) transformaciją, plg., pvz., šiaurės germanų dievo Odino epitetą s. isl. *Fjörgynn* ‘mušantis, smogiantis resp. tas, kuris muša, smogia’ < ide. **per(k^u)un-* ‘perkūnas resp. **trenksmas**’ (žr. Kempinski 2003: 67; dar žr. Kregždys 2012: 250). Minėti iliustraciniai pavyzdžiai nepateikti todėl, nes joks ide. dievybės vardas **nesu-**ponuoja substratinės lyties, sietinos su morfologiniu konstruktu, reflektuojančiu sememas ‘trypimas’ ar ‘šokis’. Vadinasi, V. Toporovo hipotezė, paremta naiviu G. Ostermeyerio spėjimu (žr. anksčiau), yra kazuistinė.

Tenka apgailestauti, kad V. Mažiulis mitologemos pr. *Potrympus* analizę pateikė, net neatlikęs formaliosios analizės, pvz., pirminiu rašto šaltiniu, kuriame paminėtas aptariamas mitonimas, įvardijamas 1530 m. *Constitutiones Synodales* (PEŽ III: 334), nors tai tėra 3-iasis paminklas (temporaliniu aspektu).

Be to, V. Mažiulis neatsižvelgė į jo ir V. Toporovo pasitelktos neva rytų baltų mitologemų alternantų autentiškumo, kurių neigė ankstesni autoriai (žr. Töppen 1846_a: 472), faktorių: (I) **knyginės** sintagmos, užfiksuotos **tik** Simono Daukanto veikale resp. *eik sau po Trimpu*, kurio reikšmę ‘eik sau po velnių’ sugalvojo K. Būga, istoriškumą; (II) Fricio Brīvzemnieko, arba Treilando (resp. Fr. Brihwsemneeks–Treulands) nurodomo mitonimo la. *Triñpus* (Trejland 1881: 173) tikėtiną **pseudomitologemos** statusą.

I. Aptariant 1845 m. Petrapilyje S. Daukanto (pasirašyta slapyvardžiu Jokyb’s Laukys) išleistame istoriografijos veikale *Budq Senowes–Lėtuwiū Kalnienū ir Zámajtiū* (94–95 psl.) paminėtos sintagmos etiologinę seką, būtina paminėti itin svarbius konteksto, kuriame šis žodžių junginys minimas, aspektus:

(**I.1**) tekstas, kuriame jis minimas, yra **fantasmagorinė** S. Grunau kronikos mito **parafrazė** apie Romuvos šventovę, kurios ažuole, vokiečių vienuolio teigimu, stovėję 3-ų prūsų dievų stabai, o vienas jų – Patrimpo³⁰;

(**I.2**) šiame knygos fragmente S. Daukantas mini paties sukurtą teonimą *Trimpa* (žr. 30, 32 išn.) ir jo variantą *Drimba*, kurių istoriškumą pagrindžia neva gyvos kalbos faktografija (spėtina, taip pat pramanyta, mat ji nėra užfiksuota ne tik lietuvių šnektose, bet ir

²⁹ Plg., pvz., lo. *Salius* ‘Kvirino / Marso **žynys**, šokas apeiginį šokį’ ← ital. **sal-je-* ‘(pa)šokti’ (OLD 1681; Vaan de 2008: 535 [plačiau žr. Kregždys 2012: 167, 172]).

³⁰ Plg. „Der göthtin woren 3. Patollo, **Patrimpo**, Perkuno, die stunden in einer eichen, dy 6 elen dicke war“ (Grunau I: 62).

rašto paminkluose), t. y. sintagma³¹ *Eik sau po Trimpy!*; (3) šio žodžių junginio reikšmės S. Daukantas neįvardijo (dar žr. Mierzyński 1900: 83–84).

Semantinius aptariamo žodžių junginio atitikmenis nurodė K. Būga: „eik sau po velnių!“ / „eik sau po giltinių!“ (Būga II: 77–78, III: 809). Deja, tokia reikšminė eksplikacija yra abejotina, mat šis tyrėjas (Būga III: 809), kritiškai neįvertinęs posakio *Eik sau po Trimpy!* autentiškumo³² faktoriaus, susiejo, jo manymu, lietuvių, o iš tiesų – S. Daukanto sukurtą (žr. 32 išn.), dievaičio vardą *Trimpa* su jį neva suponavusiu verb. lie. *trempti* ‘minti, trypti; trepsėti vietoje’ (LKŽe). Toks aptariamos mitologemos kilmės aiškinimas formaliai (resp. darybos aspektu) įmanomas, plg. jau minėtą verb. lie. *nusitrempti* ‘nuvargti šokant, nusišokti, nusitrypti’ (žr. anksčiau), tačiau iš esmės klaidingas, remiantis istorinės verifikacijos faktoriumi – knyginio posakio negalima argumentuoti mistifikacija resp. S. Daukanto sugalvotu teonimu.

Taikant vidinės rekonstrukcijos metodą, galima teigti, kad sintagma *eik tu po Trimpu!* iš tiesų galėjo būti vartojama žemaičių dialektiniame areale, t. y. ji traktuotina kaip žodžių junginio **eik tu po (šimta) perkūnų!* ‘eik po perkūnais ↔ atstok, nelįsk, nešdinkis’ **perdirbinys**, plg. lie. dial. *perkūnas* ‘keiksmo žodis’: **ėket jūs po šimta perkūnū!* Kulai (Skuerdo r. [ŠVŽŽ II: 50]). Spėtina, kad tokią pakaitą galėjo lemti žemaičių bei Mažojoje Lietuvoje dažnai vartojama (ar vartota) sintagma *perkūno trinkis* ‘griaustinis’, sąskambiu S. Daukantui, matyt, buvusi panaši į prūsų ir jotvingių dievo Patrimpo vardą: *Jo kalba veržėsi kaip perkūno trinkiai prie kietųjų širdžių griekininkų* LC 1887.9 / *Šovimas nėra toks skaudus kaip perkūnijos triūkis* Vn / *Perkūno triūkis* K I: 248 / *Nū to (perkūnijos) triūkio anos (atės) pradēm krinta py žemei* Dov / *Jau krinta vienas žalsvas žaibas, atsako perkūno trinkis* I. Simon / *Skaudus perkūno trinkis nualdėjo* prš (LKŽe [žr. s. v. *triūkis*]), t. y. suponuotina *-m- ← -n- / -p- ← -k-* moduliacija resp. *Tri-m-p- ← Tri-n-k-* (plg. avd. lie. *Trinkỹs* Klp, Šlu *‘garsiai kalbantis kaip griausmas; piktas kaip griausmas ir pan.’ ← ? [pravardė] [Perkūno] **trinkis** [dar žr. LPŽe], plg. avd. lie. [pravardė] **Trinkūnas** ‘tas, kuris vartoja priežodį „Kad tave perkūnas!“’ [Butkus 1995: 426] ↔ sub. lie. *triūkis* ‘smūgio išduodamas garsas, trenksmas, bildesys’ [LKŽe]). Vadinasi, galima spėti, kad dirbtinė resp. S. Daukanto sukurta³³ sintagma *Eik sau po Trimpy!* iš

³¹ Pirmą kartą jį paminėta 1842 m. S. Daukanto veikle *Abeciela Lijtuviū–Kalnienu ir Ziamajtiū kalbos* 55 psl.

³² Deja, taip elgtis buvo linkę ir kiti tyrėjai, plg., pvz., J. Balio teiginį: „Buvo vartojamas ir keiksmožodis „trimpa““ (JBR II: 208).

Šios sintagmos kazuistinį statusą implikuoja dupletinių skirtingos kilmės lyčių *Trimpa ↔ Drimba* pateikimas, suponuojantis įvardyto neva sakralinio objekto **pseudomitologemos** statusą.

³³ Anot Giedriaus Subačiaus (2018: 204), S. Daukantas faktografiją kartais „<...> **falsifikavo** sąmoningai, turbūt norėdamas pademonstruoti <...> kad lietuvių kultūra buvo stipresnė anksčiau nei tapo iš tikrųjų“.

tiesų reflektuoja galimai žemaičių vartotą posakį **Eik sau po (perkūno) trinkių!* su pakaitiniu *-m-*, į leksemą inkorporuotu (resp. neetimologniu) dėl jo kūrėjo noro implikuoti dirbtinę sąsają su S. Grunau paminėta prūsų dievybe *Patrimpo*, *Potrimpo* ir kt. (žr. anksčiau).

II. Itin svarbiems iliustraciniams, pr. / jtv. *Potrimpus* istoriškumą (resp. autentiškumą) neva liudijantiems, įrodymams ir etiologinės alternacijos pavyzdžiams V. Toporovas (žr. PJa I: 176) bei jam pritariantis V. Mažiulis (PEŽ III: 334) nurodo F. Brīvzemnieko 1881 m. užrašytą latvių užkalbėjimą *Laj Triņpus nuo taviem laūkiem, lūopiem, pļāvām, dārziem un ganīklām nuogriežās* (Treiland 1881: 173) resp. *Lai nusigrēžia nuo tavo laukų, gyvulių, pievų, sodų ir ganyklų Trimpas*, kurį A. Mierzyńskis (1900: 85) ir Pēteris Šmitas, priešingai Johnui Williamui Piersonui (1873: 686), priskiria mistifikacijai, t. p. jis teigė, onimą la. *Triņpus* esant pramanytą resp. „<...> pieder pie neīstiem dieviem“ (Šmits 1926: 52). Toks P. Šmito teiginys yra pamatuotas, mat V. Toporovas (PJa ibd.) kažkodėl nemini:

(α) ankstesnio šio mitonimo aprašų, pateikiamų J. Langės (žr. 22 išn.) ir Gotthardo Friedricho Stenderio³⁴ veikalė *Lettifche Grammatik*³⁵;

³⁴ G. F. Stenderis, be J. Langės veikalo (žr. 22 išn.), galėjo naudotis ir SK J(p) nuorašu, kuriame įvardytas mitonimas *Potrympus* 'der Gott der fließenden Waffer' (p [Ws 19]), bet **ne** Jeronimo Maleckio kompiliacija ir jos perspaudais, plg. lytį su neetimologiniu paratetiniu 1-ujuju *-r-* resp. *Protrympus* a, b, d (WMH 245)), c (Dtm 137), e (Sch 707), t. y. juose įvardijama diferentinės struktūros lytis.

³⁵ Sekdamas J. Lange (žr. 22 išn.) resp. priskirdamas vakarų baltų dievą jtv. *Potrimpus* 'der Gott der Flüße und der Quellen resp. upių ir šaltinių dievas' indigeniems latvių mitonimams, G. F. Stenderis (1783: 267) pakartojo J. Langės sukurtą hipokoristiko lytį (dėl sąsajos su gr. θρῶμαβος [žr. 22 išn.]) la. *Trimpus* 'der heidnischen Letten Bachus oder Saufgott resp. latvių pagonių Bakchas, arba išgertuvių dievas' (Stender 1783: 270; dar žr. BRMŠ IV: 201, 208–209). Nekyla abejonų, kad minėto pseudoteonimo la. †*Trimpus* etiologija (A. Mierzyńskis [1900: 81] G. F. Stenderio pateikiamą informaciją apie šį mitonimą priskiria pseudofaktografijai), be tiesioginių sąsajų su SK minima substratine jo forma resp. jtv. *Potrimpus* 'tekančių vandenų dievas' A(p [WMH 245]), pirmiausiai sietina su jau įvardytu senųjų graikų dievo Bakcho epitetu. Antikinis, J. Langės pasitelktas, motyvas, matyt, eksplikuotinas pasitelkiant dalinių homofonų lyginimo faktorių resp. sub. la. dial. *truņpa*, *trūmpa* / *truņpis*, *truņps* 'koziris, švietalas; toks kortų žaidimas' (ME IV: 246) bei pastarųjų lyčių denominatyvu verb. la. *trīmpuōt* 'girtuokliauti, puotauti, linksmintis' (ME IV: 237 [manyti, kad šis veiksmažodis yra germanizmas resp. kildintinas iš verb. v. *trinken* 'gerti' negalima dėl verb. la. dial. *trīpuōt* [← verb. la. *trīmpuōt* (ME IV: 238)] sememų **būti pasi-pūtsiam, išdidžiam**, girtis, pūstis', spėtina, suponuojančiomis denotatą *koziris* resp. svarbų ar išskirtinį, kokio neturi kiti, dalyką [plg. sub. lie. *kōziris* 'švietalas' ↔ šansas, priemonė, laikoma atsargoje ginčijantis ar kovojant ir galinti nulemti **pergalę** (LKŽe)], verčianti jį turintį asmenį jaustis esančiam svarbesniam už kitus, suponavusiu sub. la. *trīmpuošana* 'girtuokliavimas, puotavimas, linksmimimasis', o šio variantas su šaknies **-u-** resp. sub. la. *trūmpuošana* 't. y.' (ME IV: 237), spėtina, reflektuoja pirminį denominatyvą verb. la. *tr-u-mpuot 'girtuokliauti, puotauti, linksmintis'. Pastarosios lyties skolinio resp. germanizmo statusą suponuoja v. *Trumpf* 'koziris' (DWG XI⁽²⁾: 1364), kurio reprezentantų vartoseną užfiksuota ir lietuvių šnektose, plg. sub. lie. *trūmpas* 'švietalas, koziris; toks kortų lošimas (avinai), kur vyriausia korta po špico yra kozirų

- (β) F. Brīvzemnieko veiklos kultūrinės aplinkos – **romantizmo** laikotarpio, kurio tendencijos lėmė hiperbolizuotą etninės kultūros reliktyvų apoteozę, ir jo atstovų norą atkurti (↔ sukurti) didingą savo tautos praeities stereotipą (plačiau žr. Viese 1985: 68–69), t. y. galimai sukurtą kabinetinės mitologijos mistifikaciją;
- (γ) kitų rašto paminklų, kuriuose užfiksuotas aptariamas kvazimitologinis motyvas, pvz., latvių **romantiko** poeto, pedagogo ir publicisto Miķelio Krogzemio 1873 m. eilėraščių rinkinyje *Dzeijas no Ausekla* įvardytas kvazimitonimo la. *Triņpus* semantemas, identiškąs J. Langės sukurtoms ir G. F. Stenderio populiarintoms reikšmėms, ‘pokylio ↔ puotos ↔ išgertuvių dievas’: „Tad Trimpum vēl mūžiģi alum būs plūst!“ (eilėraštis *Trimpula*) resp. „Tai Trimpas alum nuolat liesis!“, „Lai Trimpus mums alu no jauna sāk liet!“ (eilėraštis *Kā Daugava vaida* [49]) resp. „Lai Trimpas mums vēl alaus ģpila!“ (žr. Egle 1934: 19, 21).

Remiantis (1) romantizmo kultūrinių tendencijų, kurios Latvijoje buvo plėtojamos XIX a., savastimi resp. ypatingu domėjimusi liaudies kultūra, tautos praeitimi ir kilme, įvairiais egzotiškais dalykais (plačiau žr. Lancmanis 1998: 43–44) ir noru dirbtinai sureikšminti latvių etnokultūrinę vertę, (2) mitonomo fiksacijos stoka senuosiuose raštuose, gyvosios latvių kalbos (resp. šnektų) paminklų sąvaduose bei kituose folkloro tekstuose, (3) G. F. Stenderio fiktyvaus mitonimo sukūrimo aplinkybėmis (žr. 35 išn.), galima iškelti prielaidą, kad F. Brīvzemnieko anksčiau įvardytas užkalbėjimas priskirtinas kabinetinės mitologijos kūriniams, neturintiems nieko bendra su autentiška latvių tautos etnokultūrine tradicija resp. suponuotinas la. *Triņpus* pseudomitologemos statusas.

Analizuojant SK teonimo jtv. *Potrimpus* ‘der Gott der fließenden Wasser resp. tekančių vandenų dievas’ A(p [WMh 245]) kilmę, itin pravartu akcentuoti tris esminius, šio sakralinio objekto etiologinę eksplikaciją lemiančius, faktus:

- (1) pirmą kartą teonimas yra paminėtas S. Grunau kronikoje;
- (2) S. Grunau (I: 77) įvardijama, dievybės funkcinę konotaciją³⁶ apibrėžianti semema ‘grūdų dievas’ (resp. „<...> der gott vom getreide und hies Po-

septynakē’ (LKŽe), t. y. anksčiau išvardytos rytų baltų lekšemos lemia tokią semantinės raidos seką: ‘korta koziris’ → ‘kortų žaidimas’ → ‘girtuokliavimas, žaidžiant kortomis’ → ‘girtuokliavimas’ ↔ ‘puotavimas’. Remdamasis interferentine morfologine jtv. *Potrimpus* ‘tekančių vandenų dievas’ A(p) ir sub. la. *trimpuošana* ‘girtuokliavimas, puotavimas, linksminimasis’ kongruencija, J. Langė, spėtina, modifikavo vakarų baltų dievybės vardą, sukurdamas aferezę reflektuojančią lytį la. † *Triņpus* ‘išgertuvių dievas’.

Atskirai minėtina, kad verb. la. *trimpuôt* (dar plg. verb. la. dial. *tripuôt* ‘girtuokliauti, puotauti, linksmintis; būti pasipūtusiam, išdidžiam, girtis, pūstis’ [ME IV: 238]) ir jo vedinio sub. la. *trimpuošana* šaknies balsio (resp. *-u-* → *-i-*) kaita, matyt, nulemta vėlesnės **kontaminacijos** su verb. v. *tr-i-nken* ‘gerti’ ↔ v. *Tr-i-nken* ‘gėralas; girtuoklystė’ (DWG XII(2): 555–591).

³⁶ Minėtina, kad siekdamas demonizuoti šio dievo latriją, S. Grunau (I: 95) teigia, neva „<...> dieser teuffel auch wolt, mall solt ein kindtlein tödten zu ehre <...>“ resp. „<...> šis velnias dar

trimppo <...>“) **nēra** koherenti SK pateiktai reikšmei ‘tekančių vandenų dievas’;

(3) SK įvardyta semema ‘der Gott der fließenden Wasser’ yra diskutuotina jotvingių socialinės raidos aspektu, plg.:

(3.1) vieni tyrėjai labai abejoja prūsų civilizuotumu ir gebėjimu verstis žvejyba ir jūreivyste (žr. Łowmiański 1935: 40, 46), plg. Makso Töp-peno (1846: 315) teiginį, kad „Potrimpos wird mit dem Waſſer nichts zu ſchaffen gehabt haben. Die alten Preußen waren als Seefahrer nicht bedeutend und es lag ihnen daher wohl fern, einen Neptun bei Romowes Eiche anzubeten. Perkunos, Potrimpos und Pikollos bezeichneten wahrſcheinlich nur die Hauptgötter über den Himmel, die Erde und die Unterwelt. Der ähnlich klingende Name einer Gottheit gab Veranlaſſung, auf den Potrimpos das Vorſteheramt über Ströme zu übertragen, um den rohen Götzenbildern einen klaffiſchen Grund unterzuſchieben“ resp. „Patrimpas su **vandens** sfera niekaip **nesusijęs**. Senieji prūsai **nebuvo** geri jūrininkai, ir dėl šios priežasties jiems tikrai **ne**reikėjo garbinti Neptūno prie Romovės ažuolo. Perkūnas, Patrimpas ir Pikollas, matyt, simbolizavo tik pagrindinius dangaus, žemės ir požemio dievus. Panašaus vardo skambesys lėmė tėkmės valdovo funkcijų suteikimą Patrimpui, idant jį galėtų lyginti su Antikos dievų atitikmenimis“;

(3.2) priešingos doktrinos atstovai prūsų gebėjimu verstis gėlųjų vandenų ir jūros pramone neabejoja, plg. (3.2.1) Adamo Fischerio (1937: 20) senųjų rašto paminklų (pvz., Adomo Brėmeniečio *Hamburgo bažnyčios kronikos* resp. *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* [~ 1076]) faktografija³⁷ paremtą tvirtinimą, kad prūsai, be žvejybos³⁸ laivelių, turėjo ir didesnių laivų, kuriais pasiekdavo šiaurės germanų gyventas teritorijas, idant prekiautų su šių kraštų gyventojais; (3.2.2) J. Balio teiginį „Tad sūduviai galėjo būti jūrininkai“ (JBR II: 338), argumentuotą N. Vėliaus (1983: 61) teze „<...>

---

norėjo, kad jo garbei žmonės mažą vaiką nužudytų <...>“ (BRMŠ II: 112), t. y. implikuojama viena labiausiai ST peikiamų žmogaus nusikaltimų – vaikžudystės sąsaja (žr. Kun 18.21, 20.3; Įst 12.30–31, 18.10), scholastikų sieta su Dievo antipodo garbinimu (žr. Ps 106.37). Tenka apgailestauti, kad naiviosios mitologijos tyrėjai šį motyvą vertina kaip autentišką (Kawiński 2018: 205).

³⁷ Plg. „<...> Semborum naves alique Scithiae populi pro diversis commerciorum necessitatibus sollempniter convenire“ (Adam Bremensis 1876: 41) resp. „<...> **sembų** laivai ir kiti kiti dël įvairaus prekybos poreikio įprastai atvyksta“.

³⁸ Apie vakarų baltų žvejybą užsiminama jau Pauliaus Orozijaus kronikos (apie ją plačiau žr. Kregždys 2012: 358) Wulfstano intarpe (plačiau žr. Pašuto 1955: 9). Šio amato įrankių randa ir Prūsijoje dirbę archeologai (žr. Pluskowski 2013: 52, 76, 106). Todël vakarų baltų išplėtota žvejyba neabejojama (Fischer 1937: 7).

„Sūduvių knygelėje“ minimi net du vandens dievai: Autrimpas (*Autrympus*) – jūros vandenų dievas ir Patrimpas (*Potrimpus*) – tekančiųjų vandenų dievas ir Bardoaitis (*Bardoayts*) – laivų dievas“, nors iš tiesų pastarajame sakinyje minimi 3, o ne du dievai, iš kurių net 2 yra sugalvoti SK autoriaus (žr. 1 poskyrį), t. y. N. Vėlius remiasi mitologijos fantasmagorija, deklaruodamas ją kaip indigenų vakarų baltų etnokultūros paveldą.

Henrykas Łowmiański (1935: 10) savo skepsį dėl vakarų baltų gebėjimo verstis jūros prekyba argumentuoja galimai klaidinga A. Brėmeniečio teksto interpretacija, mat šio tyrėjo teigimu, minėtame viduramžių autoriaus pasakojimo fragmente (žr. 37 išn.) aprašomi ne baltų, bet šiaurės germanų – danų, apsistojusių Sembos pusiasalyje, gyvenenos ypatumai. Be to, jis pateikia gąnėtinai įtikinamą savo teorijos pagrindimą apie šiaurės germanų nenorą leisti disponuoti tokia veikla kitų tautų atstovams, t. y. suponuoja konkurencijos nulemtą faktorių (žr. Łowmiański 1935: 10–11).

Deja, šias, itin racionalias, argumentuotas vakarų baltų gyvenenos ypatumais, išvadas ignoravo XX a. tyrėjai, ėmęsi teigti, kad teonimo prasminės raidos eksplikacija turėtų būti argumentuojama teiginiu, neva drėgmė – „<...> svarbiausias derlingumo faktorius!“ (PEŽ III: 334). Tai, žinoma, naivus teiginys, rašant apie kraštą, kuris niekuomet nestokojo vandens telkinių, ir apie maistinę kultūrą, auginamą ne vandenyje, bet dirvožemyje (lyg jo derlingumas būtų antrinės svarbos). Akivaizdu, kad ši V. Mažiulio hipotezė yra dirbtinė, todėl kazuistinė. Ja būtų galima patikėti tik tuomet, jei kokia nors grūdų kultūra (resp. **chtoninės** sferos atributas, plg., pvz., sub. lie. *dirvā* ‘ariama, dirbama žemė, laukas ir kt.’ ↔ sub. lie. *dirvėnis* ‘toks ankštinių šeimos augalas [*Ononis*]’ [LKŽe]), kurios dievas buvo pr. / jtv. *Potrimpus*, būtų įvardyta hidroniminės konotacijos leksema, tačiau tokių nesama. Be to, minėto spėjimo autorius neatsižvelgia ir į mitologinę kontradikciją resp. uranistinės plotmės dievų sąsają su tekančio vandens (resp. ir lietaus [dėl šio referento žr. toliau]) denotatu, kurią išsvėlgė Lukas Davidas (Dvd I: 87), įvardijęs šiam procesui lemiančios įtakos turintį **Perkūną**, o ne Patrimpą: „<...> Perkuno <...> fo Donner pliß und Regen gab, und mache die Erde alfo fruchtbar <...>“ resp. „<...> Perkūnas <...> griausmas sužaibuoja ir lemia liūtų, ir **taip pat** daro **žemę** derlingą <...>“.

Eksplikuojant SK diferentinės, kurią L. Davidas (Dvd I: 87) interpretuoja kaip įprastą, jtv. *Potrimpus* ‘der fliessenden Wasser resp. **tekančių vandenų** dievas’ A(p [WMh 245]) S. Grunau (I: 77) kronikoje pateikiamos sememos ‘grūdų dievas’ (resp. „<...> der gott vom getreide und hies Potrimppo <...>“) aspektu genezę, būtina atsižvelgti į M. Töppeno (žr. anksčiau) išreikštą mintį apie **homofonų** (resp. liaudies etimologijos) nulemtas teonimų prasminės sklaidos inovacines tendencijas.

Vadinasi, galima išskelti atsargią prielaidą, kad semantinė S. Grunau kronikoje minimų teonimų vertė SK autoriaus, besirėmusio savo turima informacine medžiaga³⁹ bei kalbine aplinka, taip pat NT Apr 8.10 motyvu „<...> fiel auf den dritten Teil der **Wasserströme** und über die **Wasserbrunnen**“ (BL 1482-1484) ↔ „<...> nukrito ant trečdalis **upių** ir ant **vandens šaltinių**“ (Bb.e) – implikuojamas 3-iojo **angelo** referentas (plačiau žr. O poskyrį), galėjo **keisti**, remdamasis vokiečių kalbos homonimų reikšmėmis, t. y. semema ‘der fliessenden Wasser resp. tekančių vandenų dievas’ traktuotina kaip **inovacinė**⁴⁰ (dar žr. Töppen 1846: 315), suponuota imitacinio *tatpuruša* kompozito a. v. a. **pot-trip(e)*⁴¹ ‘tekančių vandenų pranašas resp. lėmėjas’ (žr. toliau), su sūduvių senosios religijos tradicija neturinti nieko bendra⁴²:

a. v. a. *bot(e)* ↔ *pot(e)*⁴³ ‘**pranašas** (pvz., pavasario), pranašautojas; Dievo pasiuntinys, apaštalas ir kt.’ (FHNDWe; Götze 1920: 39) + v. dial. (RPr.) *Drip(pe)* ↔ v. dial. (RPr.) *trip* (vokiečių aukštaičių dialektinė zona) ‘**tekantis** (lietaus) **vanduo**; lašas; lietaus vandens latakas’ (Fr I: 151; Ziesemer II²: 110).

³⁹ Pabrėžtina, kad apie baltų genčių garbintą vandenį (jo telkinius) užsimenama jau popiežiaus Inocento III bulėse (BRMŠ I: 39, 201, 203), P. Dusburgiečio (BRMŠI: 344), Mikalojaus iš Jerošino (BRMŠ I: 367), Sembos vyskupo Michaelio Junge’s (BRMŠ I: 479) ir kt. veikaluose (dar žr. JBR II: 208).

Tenka apgailauti, kad šio, neva sakralinio senojo baltų tikėjimo, motyvo autentiškumo niekas iki šiol nekvestionavo (žr. BRMŠ I: 38), nors tą daryti yra pakankamai argumentų, plg. M. Töppen (1846: 315) išsakytą poziciją (žr. anksčiau). Pagrindinis jų – **scholastikos dogma**, kad senojo tikėjimo atstovai garbino *didįjį vandenį*: „Vani autem sunt omnes homines <...> nimiam **aquam** <...> deos putaverunt“ Išm 13.1-2 (BSC 392; dar žr. Manlius 1719: 176) resp. „Juk iš prigimties kvaili buvo visi žmonės <...> laikė dievais <...> galingą **potvynį** <...>“ (Bb.e; dar žr. Kregždys 2018.: 31). Neatmestina galimybė, kad anksčiau minėti autoriai, savo rašiniuose užfiksavę neva baltų genčių faktografiją, ją demonizavo, pasitelkę krikščionių Bažnyčios aprobuotas **scholastinio mokymo klišes**.

⁴⁰ Plg. M. Töppen (1846) straipsnio pavadinimo fragmentą „<...> (fälflich der Gott der Gewässer genannt“:

⁴¹ Manyti, kad pirmasis dūrinio sandas sietinas su v. dial. (RPr.) *Bö*’staiga kylantis ir trumpalaikis vėjo gūsis; audringas vėjas; trumpalaikė **liūtis** resp. Plötzlich entstehender und nur kurze Zeit anhaltender Windstoß, Sturmwind, Regenschauer mit Sturm’ (Ziesemer II¹¹: 688) **negalima**, mat ši lytis iš olandų kalbos pasiskolinta tik XVII a. (žr. Kluge 2002: 135).

⁴² Plg. nesėkmingą A. Brücknerio (1918: 145) mėginimą įžvelgti šios lyties indigenią baltišką kilmę resp. „<...> *tripimus* bedeutet wahrscheinlich Wasser, *Patrimpus* und *Antrimpus*: der unterm Wasser und der im Wasser Lebende, *Natrimpe* auf dem Wasser – alpr. *trumpa* Fluß“; grindžiamą T. Grienbergerio (1896: 77-78) ankstesne hipoteze, t. y. „In *-trimpus*, latinisirt wohl für **-trimpis* oder möglicherweise auch *u*-Stamm, kann ich nur einem Ausdruck vermuthen, der zum Wasser in Beziehung steht, ja wahrscheinlich Wasser selbst bedeutet. Dann sind *Patrimpus* und *Autrimpus* leicht als der unterm Wasser und der in Wasser Lebende zu verstehen“:

⁴³ Grafemų *b* ↔ *p* alternacija a. v. a. raštuose ganėtinai dažnas reiškinys (plačiau žr. FrG 88-89); dėl lyties a. v. a. *pot(e)* ‘pranašas (pvz., pavasario), pranašautojas ir kt.’ žr. Hohmann 1977: 95, 101; RASH 366, HHHB 122.

Remiantis šia hipoteze, galima spėti, jog SK autorius žinojo tik sūduvių teonimo formą *Potrimpus*, užfiksuotą jo turimuose senuosiuose dokumentuose ar „gintaro ponų“ ataskaitose, kuriuose nebuvo nurodyta jo reikšmė ar funkcinė atribucija.

Detalizuojant jtv. *Potrimpus* ‘tekančių vandenų dievas’ A(p [WMh 245]) **indigenios** formos darybą ir funkcinę atribuciją, akcentuotina abejonių nekelianti resp. formaliosios analizės, argumentuojamos prūsų kalbos gramatikos dėsniais ir rašto šaltinių informacija, principus atitinkanti faktografija:

- (1) leksema reflektuoja poligeninę struktūrą – išskiriami trys dėmenys (*po-* / *trimp-* / *-us* [lotynizuota fleksija]);
- (2) pirmasis struktūrinis elementas *po-* kildintinas iš pr. dial. (pagudėnų [resp. Semba]) **pō-* (su trumpuoju *ō*), mat priešingu atveju resp. pr. dial. (Semba) **pō-* (su ilguoju *ō*) → pr. dial. (Semba) *pū-* (po LG priebalsių [žr. Būga III 106; Mažiulis 2004: 17–18; PEŽ III: 297]);
- (3) pirminiame šaltinyje įvardijamos skirtingo antrojo sando šaknies vokalizmo lytys resp. pr. *Pa-tr-i-mp-o*, *Po-tr-i-mp-o*, *Po-tr-y-mp-o*, *Po-tr-i-mppo* ↔ *Po-tr-u-mpp-i* (Grunau I: 3, 77–78, 80, 94–95, 261, 348);
- (4) struktūrinis elementas *trimp-* reflektuojamas ne tik teonimų, bet ir prūsų toponimų, plg. top. pr. *Trympauwe* 1387 ↔ top. pr. *Trimpow* 1405 ↔ top. pr. *Trympuow* 1417 ir kt. (Gerullis 1922: 186), kurių kilmę G. Gerullis (ibd.), besirėmęs J. W. Piersono (1873: 686, 698) prūsų teonimų *Potrimpo* ‘Glucksgott’ (žr. Dvd I: 34, 87) ir *Natrimpe* ‘Gott / Meergott’ (žr. Bender 1865: 24) istoriškumo konstatavimu, siejo su šiais, patikimos etimologijos stokojančiais, mitonimais (žr. anksčiau).

Vis dėlto minėta sakralinės konotacijos mitonimų (tiksliau – mitonimo, mat pr. *Natrimpe* 1418, matyt, yra *Potrimpus* aberacinis variantas [žr. 2 poskyrį], o jtv. *Autrimpus* A(p [WMh 245]), pirmą kartą užfiksuotas SK, yra sub. a. v. a. **au** ‘upės sala; pieva ir kt.’ ↔ v. v. ž. *ou* ‘užliejama pieva; nedidelė **upė**’ kontaminantas [žr. 1 poskyrį]) ir toponimų sąsaja gali būti itin svarbi, norint atskleisti šių leksemų etimologinę raidą.

Daryti tokią prielaidą galima, pasitelkus alternacinę, kaip ir pr. *Potr-i-mppo* ↔ pr. *Potr-u-mppi* (Grunau I: 77–78, 95), onimų porą resp. top. pr. *Trympauwe* 1387 ↔ top. pr. *Trimpow* 1396 (su šaknies **-u-** [Gerullis 1922: 186]), kuri (1) ne tik suponuoja anksčiau įvardytos mitonimų dupletinių formų vartosenos istoriškumą resp. eliminuoja *lapsus calami* galimą refleksiją, bet ir (2) implikuoja **substratinės** resp. pirminės formos pr. **trump-* rekonstrukciją. Pastaroji, matyt, identifikuotina su šiais prūsų onimais: hidr. (up. [Varmė]) pr. *Trumpa* 1286, hidr. (ež. [Pagudė]) pr. *Trumpen* 1320 / top. pr. *Trumpe* 1362, top. pr. *Trumpiten* 1405, *Trumpitten* 1460 (Semba [Gerullis 1922: 187]),

kurių suff. *-īt-* galėjo lemti šaknies balsio kaitą, t. y. suponuotina regresyvinė *-u-...-ī-* → *-ī-...-ī-* asimiliacija⁴⁴.

Dėl pr. **trump-* semantinės konotacijos, iki šiol eksplikuojamos (plg. Gerullis 1922: 187; Przybytek 1993: 306; PEŽ IV: 201), pasitelkiant adj. lie. *tru̯mpas* ‘kuris nedidelio ilgio, striukas; kuris nedidelio ūgio; kuris nedidelės apimties, sudėties, glaustas ir kt.’ (LKŽe), minėtina, kad ji menkai patikima, eksplikuojant hidronimų motyvaciją, plg., pvz., hidr. (upl.) lie. *Trūmpė* ‘upelis Kretingos apsk., Žvelsos dešinysis intakas; **24 km** ilgio’ (LE XXXI: 533), kurią Aleksandras Vanagas (1981: 349) aiškina kaip „nedidelio ilgio“ vandens telkinį. Akivaizdu, tokia reikšminė šio **24 km** vandenvardžio motyvacija yra alogiška.

Vadinasi, galima spėti, kad minėti onimai bei teonimo *Potrimpus* semantinė savastis reflektuoja visai kitos plotmės – frumentalinę resp. našios žemės konotacinę vertę, kurią suponuoja verb. la. *trupēt*, la. dial. *trup̃t*, *trūp* ‘trupėti; trešti, pūti; tinginiauti, gulinėti’ (ME IV: 247–248; dar žr. Urbutis 1981: 93), eksplikuotiną referentų ‘tai, kas sutrupinta = **biru**’ ↔ ‘tai, kas biru = **našu**’ interferencija, plg. jo vedinus sub. la. dial. *trupe* ‘humusas, perpuvęs mėšlas; **juodžemis**’ / adj. la. *trupens* ‘**purus**’ (ME IV: 247) bei adj. lie. *birūs* ‘lengvai, greitai **byrantis**, smulkus ↔ **našus**, brandus’ ↔ adj. lie. *našus* ‘**gerai užderantis**, duodantis daug vaisių, brandus (apie **augalus**); **derlingas**, tarpus (apie **dirvą**)’ (LKŽe).

Remiantis šia semasiologine seka, galima daryti atsargią prielaidą, kad pr. **trump-* (← verb. pr. **trup-* ‘trupėti’ ← trupėti’ [PEŽ IV: 201] + **-m-* [nosinis intarpas (plačiau žr. Urbutis 1981: 88)]) suponuoja vakarų baltų adjektyvo lytį, reflektuojančią poliseminę konotaciją, t. y. **trumpas* ↔ sutrupėjęs / supuvęs, todėl gausiai derantis, **derlingas**. Vadinasi, 24 km ilgio upelis lie. *Trūmpė* buvo pavadintas ne dėl „nedidelio ilgio“ (žr. anksčiau), bet todėl, kad jo pakrantės ar užliejamos pievos buvo derlingos, mat praturtintos suirusiomis (potvynio vandens sunėštomis) organinėmis atliekomis – trąšomis.

Paisant šios hipotezės, galima rekonstruoti pirminę antrojo jtv. *Po-trimpus* sando morfologinę struktūrą resp. **-trump-* (← adj. pr. **trumpa-* **trumpas* ↔ **derlingas**’ [plg. PEŽ IV: 201]⁴⁵ → sub. pr. **trumpas/-is* ‘**derlius**’ [dėl jō

⁴⁴ Dar plg. galimus rytų baltų atitikmenis resp. avd. s. lie. *Trimputis* (Zinkevičius 1977: 250) ← ? **Tr-u-mpūt-i-s*, plg. avd. lie. *Trūmpelis* Krž ↔ ? avd. lie. *Trimbėlis* Pbr, *Trimbėlis* Ob, *Trimbėlis* Drsk (LPŽe).

⁴⁵ Remdamasis vien tik K. Būgos autoritetu, o ne lingvistinės analizės rezultatais ir, žinoma, ne rašto šaltinių tyrimu, Pranas Skardžius (IV: 647) griežtai neigia tokią etimologinę grandį: „<...> tik nieku būdu iš kalbos negali būti išvesta, kad *Autrimpus* su *Potrimpus* galėtų būti susiję su būdvardžiu *trumpas* <...>“ (Skardžius IV: 648).

Pabrėžtina, kad šio tyrėjo metodologiją, taikomą nustatant žodžių kilmę, labai iliustratyviai apibrėžia pats P. Skardžius, etimologinės analizės patikimumą grįsdamas ne moksline argumentacija, bet lingvistikos nomenklatūros argumentu, plg. Walterio Charleso Jaskiewicziaus disertacijos „A study in Lithuanian mythology: Jan Lasicki’s treatise on the Samogitian gods“

kam. lyties plg. *Potrumpi* (Grunau I: 78)], plg. sub. pr. *sidis* ‘sedula’ E 613 ← sub. pr. *sindas *‘neaukštas krūmas’ ← adj. pr. **sinda-* *‘sėdintis’ ← verb. vak. blt. **sind-* *‘[jis, ji] sėda’ [PEŽ IV: 104]), sietiną su S. Grunau įvardyta frumentaline dievybės funkcija ‘**grūdų** dievas’⁴⁶.

Pirmasis teonimo įtv. *Potrimpus* A(p [WMh 245]) sandas *Po-*, matyt, **ne-**suponuoja praef. pr. *po-* resp. **pā-* ‘pa-’ (apie jį plačiau žr. PEŽ III: 297–298), kaip buvo įprasta manyti iki šiol (PJa I: 176; PEŽ III: 334), bet lemia sub. pr. **pād-* *‘apačia, **žemė**’, giminingos lie. dial. *padà* ‘apačia; pagrindas’ Rsn (plačiau žr. Kregždys 2010: 159, 165, 177, 179)⁴⁷ / la. dial. *pada* ‘žemai esanti vieta lauko viduryje, kur negalima arti’ (ME III: 14), la. dial. *pade* ‘žole apaugusi vieta miške; miškus skirianti ganykla; nedidelis tvenkinys; lietaus vandeniui padengta **dirva**’ (ME III: 14; dar žr. Kregždys 2010: 182, 223), rekonstrukcija.

Neabejotinomis šios prolytės refleksijomis galima laikyti prūsų toponimus *Podlauken* 1370, 1396 ↔ *Patlawken* 1405 (Geruliis 1922: 127), kurių morfologiniai ir semantiniai ryšų baltų atitikmenys yra top. lie. *Laūkžemė* (k.; Krtn – ŠŽK), top. lie. *Laūkžemiai* (k.; Krg – ŠŽK [LATŽ 155]), bei, spėtina, Mažosios Lietuvos vietovardžiai resp. top. lie. *Podday Andres* ‘(dvarkiemis) *Antrieji Podday*’ (NTSGW IV: 56) bei top. lie. *Padtlaugken* 1642–1664 (kitai šios lyties kilmę aiškina Daiva Deltuvienė [2006: 187]).

Vadinasi, galima atsargiai spėti, kad S. Grunau (I: 78) kronikoje užfiksuota lytis pr. *Potrumpi* ‘grūdų dievas’ morfofonetine struktūra yra archajiškiausia, reflektuojanti *tatpuruša* tipo kompozitą pr. **Pad-trumpis/-as*⁴⁸ ‘grūdų dievas ← derliaus dievas ← (antonomazija) **žemės derlius**’ (su struktūrinių elementų *-d-t- → -t-t- → -t-* kaita [regresyvinė asimiliacija]) resp. chtoninės funkcijos

(1951) vertinimą: „Pasirinkęs filologinės analizės metodą ir **A. Salio** padedamas, jis tuo savo darbu daugiau, kaip kurie kiti ligšioliniai tyrinėtojai, yra įnešęs šviesos į šią didelę painiavą“ (Skardžius IV: 638), nors minėtas veikalas parengtas, remiantis liaudies etimologijos principais, su vidinės rekonstrukcijos metodu neturintis nieko bendra (plačiau žr. Kregždys 2011: 102, 2012: 39–40, 45–46, 108, 346), t. y. jo kvintesenciją galima apibrėžti labai sodrios tamsos (resp. klaidinimo), o ne šviesos metafora.

⁴⁶ Dėl semantinės motyvacijos dar plg. Finno Magnuseno (resp. Finnuro Magnússon) įvardytą aptariamą dievybės funkcinę apibrėžtį: „<...> Potrimpum (juvenem) verisimiliter solis ac seminis (vel fertilitatis) Deum <...>“ (Magnusen 1828: 670) resp. „<...> Patrimpą (jaunuoli), matyt, saulės šviesos ir sėklų (arba derlingumo) dievą <...>“.

⁴⁷ Dar plg. top. lie. *Padáičiai* (k.; Brž [LATŽ 208]) ↔ top. lie. *Pėdiškiai* (vs., k.; Jon, Lzd [LATŽ 237]) / top. lie. *Pėdžiai* (k.; Jon, Kdn [LATŽ 237]), reflektuojančius skirtingo apofonijos laipsnio lyčių alternaciją, plg. sub. lie. *pėdà* ‘kojos apačia’, sub. lie. *pėdas* ‘pėda; pėdsakas’, sub. la. *pėda* ‘pėda; pėdsakas; įrankio pavadinimas’ ↔ sub. lie. *pādas* ‘apačia; pagrindas’, sub. lie. dial. *padà* ‘apačia, pagrindas’, sub. la. *pāda* ‘pėdos’ (< *pāda ‘pripėduota vieta’), sub. la. *pads* ‘molinė asla; bato apačia; įrankio pavadinimas’ (plačiau žr. Kregždys 2010: 175).

⁴⁸ Pirmojo sando šaknies balsio *-o-* grafemą galima identifikuoti kaip *-a-* (plg. pr. *P-a-trimpo* [Grunau I: 62, 80]), remiantis Sembos teritorijoje gyvenusių vokiečių imigrantų Rytprusių žemaičių kalbos dialektiniais ypatumais, t. y. jų šnektai buvo būdinga siaurinti ir pailginti užpakalinės eilės (plačiau žr. Ziesemer 1924: 125).

dievybę, kurios virtualųjį denotatą SK autoriaus, remdamasis vokiečių kalbos leksemų homofonų semantine verte (plg. a. v. a. *pot[e]’pranašas* (pvz., pava-sario), pranašautojas ir kt.’ ↔ v. dial. [RPr.] *trip’tekantis* [lietaus] **vanduo** ir kt.’ [žr. anksčiau]), pakeitė į hidroforinės sferos dievą jtv. *Potrimpus*.

Apibendrinant 3-ų SK mitonimų *Autrimpus*, *Potrimpus*, *Bardoayts* anali-zę, galima teigti, kad nė vienas jų *de origine* hidroforinės funkcijos **nesupo-nuoja** – jtv. *Potrimpus* dėl SK autoriaus sugalvotos inovacinės jo reikšmės, o *Autrimpus* ir *Bardoayts* – dėl pseudomitologemų resp. mitologinės fantasma-gorijos priklausinių statuso.

Vadinas, N. Vėliaus (1983: 63) teiginys, neva vakarų baltų mitologijos plotnė chtoninė (resp. požemio) ir hidroforinė (resp. vandens), dėl pastarosios funkcinės dievų apibrėžties imitacinio statuso yra iš esmės klaidingas (dar žr. JBR II: 338).

4. Mitonimo jtv. *Pilnitis A(p)* ↔ *Pilwitus G(p)* ir kt. SK užfiksuotų formų formalioji analizė

Mitologema jtv. *Pilnitis A(p)* [WMh 246] ↔ *Pilwitus G(p)*, prūsų dievybės vardo (resp. teonimo)⁴⁹ reikšme SK minimas pirmą kartą (BRMŠ I: 386; dar žr. Kregždys 2016_a: 93), nors kaip apeliatyvas užfiksuotas XIV a. pabaigos kry-žiuočių ordino didžiojo magistro brolio Konrado von Jungingeno (resp. *Conrad von Jungingen Homeifter des Ordens der Bruder des Hospitals Sente Marien des dutschen Hufzes von Jerusalem* [žr. Dvd IV: 14]), valdžiusio nuo 1393 m. lapkričio iki 1407 m. kovo 30 d. (Voigt 1843: 2; ADB XIV: 718–721; dar žr. Pizuński 2003: 286; Czaja 2010: 23–25), 1394 m. balandžio 23 dienos potvarkyje (resp. *Die Landesordnung des Hochmeisters Konrad von Jungingen den 23. April 1394*) ir vėlesniuose, šį dokumentą cituojančių autorių, pvz., S. Grunau (žr. 51 išn.), veikaluose. Šiame juridiniame dokumente mitonimas įvardytas lytimi *pilwittenn*:

„Auch wollenn unndt gebiethenn wir, das alle Zauberer, Weydeler **pilwittenn**, Schwarẏkonftler unndt wie dieſe Gottesleſterer mogenn genandt werden, alle ſollen nach ernſter⁵⁰ vermahnung, vmbge-bracht, getodet, unndt lebendig mit feuer verbrandt werden an allen

⁴⁹ Šiuo metu analizuojamo teonimo funkcinė reikšmė tyrėjai nėra linkę abejoti (žr. BRMŠ I: 386; MP I: 646; MacLeod 2014: 178), nors ankstesniojo laikotarpio filologai jį priskyrė pramanams, plg. „<...> denn den neben ſo vielen andern Göttern **ſingirten** Bauchgott Pilwytis laſſen wir, wo es ſich um ernſte Unterfuchungen handelt, wohl füglich aus dem Spiel“ (Nesselmann 1871: 13).

⁵⁰ BRMŠ (I: 387) vertėjai, pateikę metafrazės „<...> pirmo <...>“; supainiojo dokumente užfiksuotą grad. comp. adj. a. v. a. *ernster* ‘svarbesnis, rimtesnis’ (↔ adj. a. v. a. *ernst* ‘rimtas, svarbus resp. lo. *serius*’ [DW 466]) su num. ord. a. v. a. *erste* ‘pirmas’ (Götze 1920: 69).

orthen, woe man die khan unndt mag bekommen“⁵¹ (Baczko II: 380; dar žr. Mierzyński 1896: 128; BRMŠ I: 386)

vertimas –

„Be to, mes siekiame ir įpareigojame įsaku, kad visi burtininkai, žvejų (= sūduvių) **raganiai**⁵², kerėtojai ir kaip tie šventvagys bebūtų vadinami, visi turi būti, po rimto griežto papeikimo, nužudyti, užmušti ir gyvi ugnimi sunaikinti visose vietovėse, kur tik galima ir įmanoma tai būtų padaryti“⁵³.

SK ši mitologema užfiksuota tik 5-oje veikalo dalyje dviem linksniais (resp. nom. ir acc. sg.).

Grafinei šios mitologemos raiškai būdingi keli, itin svarbūs jos formaliajai etiologijai (resp. etninei leksemos priklausomybei) nustatyti, diferencijos požymiai:

I. įvairuoja struktūrinis elementas *-n- ↔ -w-* –

I.1.a. (*senojo laikotarpio SK nuorašų [nom. sg.]*) –

Pilnitis ‘der Gott macht reich vnd füllet die Scheuren resp. dievas padaro [žmogų] turtingą⁵⁴ ir pripildo svirnus’ A(p [WMh 246]);

⁵¹ Minėtina, kad BRMŠ (I: 386) yra nurodomi du šio dokumento ištraukų variantai. Vienas jų (pirmasis) cituojamas iš S. Grunau (I: 713) kronikos. Deja, BRMŠ autoriai šio fakto nenurodė ir abu fragmentus pateikia kaip alternatyvios vertės to paties dokumento faktografiją, nors tai klaidinga nuostata – S. Grunau cituojamo teksto neatitikimą pabrėžė jau A. Mierzyński (1896: 128). Vadinasi, 1-ame variante nurodyto mitonimo lytis *pilweysen* (Grunau I: 713) yra šio šaltinio autoriaus pateiktas a. v. a. *pilwittenn* alternantas, nevartotas K. von Jungingeno (plačiau žr. 5 poskyrį).

⁵² Pabrėžtina, kad BRMŠ (I: 387) vertėjų pasitelkta mitonimo *pilwittenn* interpretacija kaip „<...> pilvo žyniai <...>“ yra suponuota **ne** teksto, parašyto a. v. a. ir v. v. ž. samplaikos kalba, bet itin abejotinų, mitologų sugalvotų interpretacijų, neva ši mitologema – „<...> burtininko pilvakalbio (sugebančio kalbėti taip, tarsi balsas veržtųsi ne iš burnos, o iš pilvo) pavadinimas“ (BRMŠ I: 386). Tokią „burtininko pilvakalbio“ mitologemą sukūrė Antonis Mierzyński (1896: 129), teigęs, neva kažkokiam šaltinyje, parašytame vokiškai, kurio pavadinimo jis **neatsimena**, buvo rašoma apie tokį žynį.

Remiantis akivaizdžia sub. a. v. a. *pilwittenn* (nom. pl.) sąsaja su sub. a. v. a. *pilwitzen* (nom. pl.) ‘demonai, namų dvasios; nykštukai, namų židinio dievai; raganos resp. lo. *lamia*, *penates*; **burtininkai**, ateities pranašautojai, **žyniai**; velniai’ (DW 247; Grimm 1835: 268), toks aiškinimas ir vertimas priskirtini mitologijos fantasmagorijai.

⁵³ Dėl vertimo, itin besiskiriančio nuo BRMŠ (I: 387) pateiktojo, eksplikacijos žr. 5 poskyrį.

⁵⁴ BRMŠ (II: 144) vertėjai suponuoja sintagmos a. v. a. *macht reich* referentą *die Scheuren* (acc. pl.), t. y. „<...> praturtina <...> kluonus“, nors akivaizdu, kad a. v. a. *macht reich* ‘daryti turtingą’ (Götze 1920: 175) suponuoja numanomą designatą a. v. a. *man* ‘žmogus’, t. y. **padaro [žmogų] turtingą*, plg. identiški šią teksto atkarpą supratęsio B nuorašo autoriaus inovacinį skyrybos ženklą – kablelį, kurį jis padėjo, norėdamas atskirti skirtingus referentus ‘žmogus’ ↔ ‘svirnas’, plg. „<...> der gott macht reich, vndnd füllet die scheinenn“ B 728r, K kopijos eksplikacijų naratyvo variantą: „ein got der **leüte** macht reich vnd füllet denn **lewten** die scheinere“ K 165r ir E manuskripto aiškią subjekto, o ne objekto nuorodą „Der Gott machet **Reych** <...>“ E 377r, dar plg. „<...> macht alfo die Menſchen reich <...>“ G(p [Dvd I: 86]).

Pillnitis 'Der macht reich vnnđ fůllet die ſcheuren resp. padaro [žmogų] turtingą ir pripildo svirnus' α 728r;

Pilnitis 'der gott macht reicht⁵⁵, vnnđ fůllet die ſcheunenn' B 728r (dar žr. 54 išn.);

Pilnitus 'der got machet reych vnnđ fůllet die ſcheunen'⁵⁶ C 1v;

*Pilnitus*⁵⁷ 'der Gott machet reich vnd fůllet die ſcheuren' G 2v;

Pilnitis 'Der machet reich vnd fůllet die ſcheuren' X 762;

I.2.a. (*vėlesniojo laikotarpio SK kopijų [nom. sg.]*) –

Pilnitus 'Der Gott machet Reych⁵⁸ vnnđ fůllet die ſcheuren resp. dievas padaro turčių ir pripildo svirnus' E 377r (dar žr. 54 išn.), †D, †E, †F, †H (WMh 246);

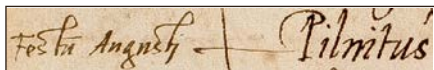
I.3.a. (*senojo laikotarpio SK nuorašų [acc. sg.]*) –

Pilniten 'den gewaldigen Gott <...> das er lasse wachsen grosse schone ahren vnd mehre Inen In der Scheunen Ir gewechse also wie oben [berurt – R. K.] resp. galingą dievą <...> kad leistų augti didelėms, gražioms varpoms ir daugiau jų svirnuose jiems būtų taip, kaip anksčiau [minėta]' A(p [WMh 248]) ↔ *Pilniten* 'den Gott resp. dievą' A(p [WMh 249]);

Pillniten 'den gewalltigenn Gott <...> das er laſſe wachſenn groſſe ſchöne ahrenn, vnnđ mehre Inenn Inn der Scheunen Ir gewechſe, alzo⁵⁹ wie obenn' α 729v ↔ *Pjillniten* 'den Gott' α 730r;

⁵⁵ B nuorašo autoriaus pavartota veiksmažodinė lytis a. v. a. *reicht* 'valdo' vietoj konteksto reflektuojamos adj. a. v. a. *reich*, matyt, suponuotas prieš ją esančios lyties verb. a. v. a. *macht*, t. y. priskirtina sporadinio *lapsus calami* reprezentantas.

⁵⁶ C nuorašo paraštėje prie šio mitonimo, matyt, skaitytojo (?) resp. **ne** manuskripto autoriaus kitos spalvos rašalu pateikta nuoroda *Festū Augustj* (žr. 2 pav.). Spėtina, kad tai **temporalinė** nuoroda, kuomet, šio įrašo autoriaus nuomone, buvo atliekama tekste minimos dievybės latrija – bžn. lo. *festum S. Petri ad vincula* resp. v. *Fest Petri Kettenfeier*, t. y. katalikų minėta šv. Petro išlaisvinimo iš kalėjimo diena, švesta **rugpjūčio** (resp. bžn. lo. **Augustum** [Sleumer 1926: 139]) **1 d.**, išbraukta iš *Calendarium Romanum Generale* 1960 m. (žr. Stubbs 2012: 332; Sleumer 1926: 823).

2 pav. C 1v: C nuorašo paraštės fragmentas (WHAB: Cod Guelf. 14.11 Aug. 4°)

⁵⁷ Šios formos 1-asis inovacinis struktūrinis elementas *-t-*, matyt, priskirtinas *lapsus calami* kategorijos sporadiniams neatitikimams, suponuotiems atsitiktinio vieno iš leksemos garsų pakartojimo, t. y. *Pilni-t-us* → *Pil-t-ni-t-us*.

⁵⁸ Plg. sub. a. v. a. *reych* 'turtuolis, kilmingasis resp. V. lo. *dives*' (DW 817; Blaise 1994: 318).

⁵⁹ Šios formos rašmuo 3 reflektuoja dupletinio ss grafinį žymėjimą, vartotą a. v. a. kalbos raštuose, t. y. lytį adv. a. v. a. *also* 'tokiu pat būdu, taip pat; būtent, be to' (žr. FrG 110–111; FHNDWe; dar žr. Götze 1920: 7–8).

Pilniten ‘den gewaltigenn Gott <...> Das er laffe wachfenn grofße schönē Ahrenn, vnnd mehre Inenn Inn der Scheunen Ir gewechfē, also wie oben’ B 729v ↔ *Pylnitenn*⁶⁰ ‘den Gott’ B 730r;

Pilniten ‘den gewaltigen Gott <...> das er laffe wachfenn graß⁶¹, schonne eeren⁶², vnd mehre inen in der Scheune ir gewechfē, also wie oben resp. kad leistų augti **žolei**, gražioms varpoms ir daugiau jų svirnuose jiems būtų taip, kaip anksčiau’ C 3r ↔ *Pilmitten* ‘den goth’ C 4r;

Pilnitum ‘den gewaltigenn Gott <...> das er laffe wachfēn gras, fchone eehren, vnd mehren Ine in der fcheunen ire gewechfē, also wie oben’ G 3v (žr. 61, 62 išn.) ↔ *Pilniten* ‘den Gott’ G 4v;

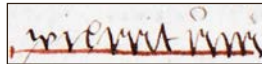
I.4.a. (*vēlesniojo laikotarpio SK kopijų [acc. sg.]*) –

pilnnitum ‘denn gewaltigen gott <...> das ehr laffe wachfenn gras vnnd schone Erndte, vnnd mehre Ihrer gewechfē in die Scheuren resp. kad jis leistų užaugti žolei ir gražiam derliui ir jo daugiau būtų svirnuose’ E 378v;

*pierritum*⁶³ †ε (WMh 248; dar žr. 3 pav.);

Pilnitum †D, †F (WMh 248);

Pilnitum ‘den Gott’ E 379r, †ε (WMh 249);

3 pav. E 378v: E nuorašo fragmentas – mitonimo *pilnnitum* pateiktis (VKKSTVB: Rps 95)

I.1.β. (*vēlesniojo laikotarpio SK kopijų* ir Jer. Maleckio kompiliacijos bei jos perspaudų [**nom. sg.**]) –

*Pilwitus*⁶⁴ ‘foll fein der Gott, der die Scheunen füllet vnd macht also die Menfchen reich resp. turėtų būti dievas, kuris svirnius pripildo ir taip pat padaro žmones turtingus’ G(p [Dvd I: 86]; dar žr. 54 išn.);

⁶⁰ Šios lyties rašmuo *y* (su vienu diakritiniu tašku) suponuoja B nuorašo autoriaus pasirinktą alternatyvą a. v. a. *ī* žymėjimą jo grafiniu alternantu *y* (žr. FrG 43–44), t. y. vietoj dėsiningo minėto mitonimo *P-i-l...* parašyta *P-ŷ-l...*

⁶¹ C nuorašo autorius, sugretinęs adj. a. v. a. *gros* (apie jį plačiau žr. Kregždys 2018c: 43) su sub. a. v. a. *graß* (↔ *gras, grass*) ‘žolė; vikšras ↔ žolės kirminas’ (FHNDWe) kaip partityvinius homofonus, pirmąjį pakeitė antruoju.

⁶² Ši lytis yra a. v. a. *ähren* (pl.) vienas grafinių variantų (žr. FHNDWe).

⁶³ E manuskripto autoriaus rašysena itin sunkiai įskaitoma (žr. Kregždys 2018b: 105). Dėl šios priežasties jo antrinį variantą (resp. ε) perrašęs **klaidingai** perskaitė E nuorašo tekstą, t. y. *pilnnitum* E perteikė kaip *pierritum*.

⁶⁴ Neatmestina galimybė, kad L. Davidas koregavo senojo tipo SK nuorašų lytį su struktūriniu elementu *-n-* į formą su *-w-*, remdamasis *Agenda Ecclesiastica*, kurioje užfiksuotas mitonimas *Piluuytus* (žr. WMh 233), faktografija.

*Pelwittus*⁶⁵ ‘der machet reich und füllet die Scheunen’ J(p [Ws 19]);
*Pythwitis*⁶⁶ ‘ein got der leute macht reich vnd füllet denn lewten die
 fcheure resp. padaro žmones turtingus ir pripildo žmonėms svir-
 nus’ K 165r (dar žr. 54 išn.);

Piluitus a, b, d (WMh 246), ‘der Gott machet reich vnd fullet die
 fcheunen’ c (Dtm [132]), ‘der Gott machet reich und füllet die
 Scheunen’ e (Sch 707);

I.2.β. (*vėlesniojo laikotarpio SK kopijų* ir Jer. Maleckio kompiliacijos bei
 jos perspaudų [acc. sg.] –

*Palwitung*⁶⁷ ‘den gewaltigen Gott <...> das er wolle wachfen laffen, viel
 vnd gutes Graß, geben eine fchöne Erndte vnd Inen die Scheunen
 woll füllen vnd das Getreide fehr mehren in den Scheunen resp. ga-
 lingas dievas <...> kad jis panorėtų leisti augti gausiai ir gerai žolei,
 suteiktų puikų derlių ir jiems svirnos gerai pripildytų bei itin pa-
 gausintų grūdų svirnuose’ G(p [Dvd I: 90]) ↔ *Palwitung* ‘den Gott’
 G(p [Dvd I: 91]; dar žr. 67 išn.);

Pilwiten †F (WMh 249);

Pilwittum ‘den gewaltigen Gott <...> das er laffe wachfen Gras /
 vnd fchöne Erndte / vnd mehre jr Gewechs in die Scheunen’
 J(p [Ws 20]) ↔ *Pilwitung* ‘den Gott’ J(p [Ws20]);

Pilwiten ‘den gewaldigen got <...> das er laffe wachfen groß fchon ehren
 vnd mehren In In der fcheun Ire getreide’ K 165v;

Piluitum ‘den gewaltigen Got <...> das er laffe wachfen gras vnd fchöne
 erndte / vnd mehre ihnē die fcheunen / ihre gewechffe alfo wie
 oben’ c (Dtm [133]), a, b (WMh 248);

*Pilututen*⁶⁸ ‘den Gott’ c (Dtm [134]), *pilututen* a, b, *Piluitum* d (WMh 249);

Piluitum ‘den gewaltigen Gott <...> das er laffe wachfen Gras und fchöne
 Erndte, und mehre ihnen die Scheunen, ihre Gewächse, alfo wie
 oben’ e (Sch 709) ↔ *Pilututen* ‘den Gott’ e (Sch 710; dar žr. 62 išn.);

II. užfiksuoja dvejopų nom. sg. / acc. sg. fleksinių formantų *-is* ↔ *-us* /
-en(n), *-em* ↔ *-um* pavyzdžių resp. jtv. *Pilnitis* A(p [WMh 246]) ↔ jtv.
Pilnitus C 1v ir kt., jtv. *Pilniten* A(p [WMh 248]) ↔ *Pilnitum* G 3v (žr.
 I.1.α–4.α., I.1.β–2.β punktus), kurių etiologijos sieti su indigenia vaka-
 rų baltų deklinacijos sistema, matyt, nevertėtų, t. y. galūnės *-is* ir *-us*,

⁶⁵ Šios formos šaknies *-e-* yra grafinis pirminio *-i-* alternantas, pasitaikantis XVI a. raštuose, sukurtuose a. v. a. kalba, plg. adj. a. v. a. *wil(i)ch* ‘nuoširdus, paslaugus’ ↔ adj. a. v. a. *wel(i)ch* ‘t. p.’, dar plg. adj. v. *willig* ‘t. p.’ (plačiau žr. FrG 44).

⁶⁶ Dėl 1-ojo inovacinio struktūrinio elemento a. v. a. / v. v. ž. *-th-* (= a. v. a. / v. v. ž. *t* [FrG 98; Lasch 1914: 129]) etiologijos plačiau žr. 57 išn.

⁶⁷ Šios lyties šaknies *-a-* kilmė, matyt, grįstina sporadinio *lapsus calami* fenomenu.

⁶⁸ Dėl formos *Pil-t-uten* 1-ojo antrinės kilmės *-t-* etiologijos plačiau žr. 57 išn.

spėtina, yra lotynizuotų formų rodiklis, plg. avd. v. *Daphnis, Jefus Chrifst* ↔ *Jefum Chrifstum, Malchus* (Arnim, Brentano 1806: 110–111, 252, 261) ↔ avd. V. lo. *Joannis, Sanctis* (Pott 1859: 196), linksniuotos pagal lotynų ir a. v. a. / v. v. ž. kaitybės taisykles (plačiau žr. Whitney 1888: 42; dar žr. FrG 166–167).

Identifikuojant grafemų *-n-* ↔ *-w-* analizuojamos mitologemos pirmumo statusą, minėtina, kad SK originalu vieni pirmųjų besinaudoję *Agenda Ecclesiastica* (1530) rengėjai užfiksavo lytį su **abilūpiniu** *-w-*, plg. *Piluuuytus* (WMh 233; dar žr. 64 išn.). Vadinasi, sieti *-n-* ↔ *-w-* formų diferenciją formaliai galima būtų sieti **tik** su **pirminio** SK rankraščio (resp. **originalo**) rašto ypatumais. Galima iškelti atsargią hipotezę, kad šis veikalas buvo parašytas vokiškuoju kursyvu (resp. *Kursivschrift* '15° į dešinę pasviręs raštas' [apie jį plačiau žr. Kregždys 2018b: 102]), kurio vienas ypatumų – balsio **u** žymėjimas, pasitelkiant diakritinius ženklus: lankelį virš šio rašmens (resp. *û*) arba 2-u brūkšnelius (resp. *ũ*), mat minėto rašto grafemos **n** ir **u**, be nurodytų diakritikų, yra tapačios (plačiau žr. Kregždys 2018c: 45; dar žr. 3 pav.). Vadinasi, SK originalo pirminio nuorašo autorius, remdamasis šios mitologemos formaliąja grafine raiška, t. y. balsio **u be** diakritiko pateiktimi, ją perrašė priebalsiu **n** resp. *Pilnitis* A(p) [WMh 246]). Tokį spėjimą galima argumentuoti ir a. v. a. kalbos raštuose užfiksuota dvejopa abilūpinio *w* kaitos tendencija, t. y. a. v. a. konsonantemos *w* grafinės raiškos variavimu (1) ir vieno šio rašmens alternanto kaita (2), suponuojančiais **antrini** (resp. inovacinį) formų su struktūriniu elementu *-n-* statusą:

- (1) a. v. a. raštuose pasitaikančia *w* ↔ *m* pakaita, plg. sub. a. v. a. *wan* 'vyras' (FrG 106) ↔ sub. a. v. a. *man* 't. p.' (DW 750), verb. a. v. a. *murweln* 'raižyti; austi' (FrG 106) ↔ verb. a. v. a. *wurfeln* 't. p.' (FHNDWe), dar plg. verb. v. *würfeln* 't. p.' (plačiau žr. FrG 106);
- (2) sporadine a. v. a. *m* → *n* pakaita (plačiau žr. FrG 160).

Apibendrinant formaliąją mitonimo struktūros analizę, galima teigti, kad mitologemos morf fonetinių alternantų (resp. *Pilnitis* A[p] ↔ *Pilwitus* G[p]) struktūrinių elementų diferencija ir jos etiologijos eksplikacijos būdai suponuoja pirminę lytį **Pilwitis* (↔ **Piluytis*) **mitologinė būtybė, padaranti žmogų turtingą ir pripildanti grūdais jo svirnus*'.

5. Mitonimo jtv. *Pilnitis* A(p) ↔ *Pilwitus* G(p) etimologinė analizė

Prieš pradėdant mitologemos jtv. *Pilnitis* A(p) ↔ *Pilwitus* G(p) etimologinę analizę, būtina detalizuoti pirmojo jos, užfiksuotos apeliatyvo forma, vartosenos faktografiją, kuri, remiantis pateiktu K. von Jungingeno įsako naujuoju vertimu (žr. 4 poskyrį), koreguotina iš esmės. Minėtina, jog Norbertas Vėlius

(BRMS I: 385–386), nenurodęs jokių lingvistinių šiame XIV a. dokumento naratyve minimų mitonimų analizės argumentų, teigia, kad „<...> šalia vokiškų burtininkų pavadinimų (*Zauberer, schwartzkünstler, Schwartzkonstler*) pateikiami ir prūsiški (*weideler, pilweysen, pilwittenn*)“; t. y. suponuojamas pastarųjų leksemų indigenus⁶⁹ vakarų baltų etnolingvistinis statusas.

Nekyla jokių abejonių, kad K. von Jungingeno įsako nuoraše, kurį perrašė L. Davidas, užfiksuota **sintagma** „<...> Weydeler pilwittenn <...>“; pateiktas žodžių junginys, neatskirtas skyrybos ženklais, o **ne** vienaarūšės sakinio dalys (resp. „<...> burtininkai, pilvo žyniai <...>“), kaip mėgino interpretuoti BRMS (I: 387) vertėjai. Šis sintaksinis vienetas, spėtina, reflektuoja absorbcinę⁷⁰ lytį v. v. ž. *Weydeler* gen. **pl.**, sietiną su *tatpuruša* tipo kompozitu v. v. ž. *weide-lūt* ‘medžiotojas, žvejys’ (SchL II: 753; LW 425), dar plg. a. v. a. *waideleute* ‘žvejai; medžiotojai’ nom. **pl.** (DW 897; dar žr. DWG XIV⁽¹⁾: 601) ← sub. a. v. a. *weidman, Weydman, waidman(n)* nom. sg. ‘žvejys; medžiotojas’, *waidleute* nom. pl. (FHNDWe) ↔ v. *Weidman(n)* ‘t. p.’ (DWG XIV⁽¹⁾: 612–613; Heyne III: 1350), plg. sūduvių veiklos, apibūdintos Johanneso Poliandro, apibrėžtį: „<...> Sudawen <...> quali **pifcantur** fuccinum <...>“ (Rappolt 1737: 13; dar žr. BRMS II: 169) resp. „<...> sūduviai <...> lyg **žvejoja** gintarą <...>“ ← verb. V. lo. *piscor* ‘žvejoti’ ↔ V. lo. *piscator* ‘žvejys’ (Blaise 1994: 690), t. y. suponuotina sūduvių etnonimo pakaita, vietoj jo vartojant šios vakarų baltų genties veiklos užėmą ‘žvejai’, plg. identišką semantinę ‘Prūsijos lietuviai ↔ valstiečiai’ referentų kaitą, t. y. sub. lie. (dial.) *būras* ‘valstietis Prūsijos valdytose lietuvų gyventose vietose; Klaipėdos krašto ūkininkas; Mažosios Lietuvos valstietis’ (LKŽe; KrŽ 56; ŠVŽŽ I: 82) ← v. dial. (RPr.) *būr* ‘valstietis’ (Ziesemer I⁷: 432) ↔ v. v. ž. *bur, būr* ‘gyventojas; valstietis; pilietis; kaimynas’ (DW 167; LW 145).

Mitonimas įtv. *waidler* A(p [WMh 259]) užfiksuotas acc. ↔ nom. sg. formomis tik 12-oje SK dalyje *Ist imands bestolen* A(p[WMh 259–260]) (resp. *Jei kas yra apvogtas*):

⁶⁹ M. Pretorius (MP III: 288–289) šią K. von Jungingeno įsako informaciją suvokia kaip prūsų faktografijos paminėjimą resp. paveldėtų baltiškųjų leksemų išvardijimą.

⁷⁰ Plg. v. dial. *apfl* ‘obuolys’ ↔ s. v. a. *apful* ‘t. p.’ (žr. Hofmann, Rubenbauer 1950: 8; dar žr. Schützzeichel 2012: 39; Casemir, Fischer 2013: 87–88); adj. v. v. ž. *grōste* ‘didžiausi’ ← adj. v. v. ž. *grōtēste* ‘t. p.’, v. v. ž. *sede* ← v. v. ž. *segede* (Lasch 1914: 54, 121); dar plg. XIV–XV a. a. v. a. kalbos raštuose užfiksuotas kontraktines formas: *klan* ‘pasakoti’ ↔ *klogen* ‘t. p.’, *nal* ‘nagas’ ↔ *nagel* ‘t. p.’, *wen* (nom. pl.) ‘vežimas’ ↔ *wagen* ‘t. p.’ ir kt. (plačiau žr. FrG 78; dar žr. 74 išn.).

Viso ar dalies skiemens absorbcija būdinga ir vakarų baltų onimų pavyzdžiams, plg. top. pr. *Perkunlauken* (*Perkuhnlauken* [NTSGW IV: 24]) ↔ top. pr. *Perlauken* 1330 (Pierson 1873: 693), nors G. Gerullis (1922: 120) ne tik nemini 1-ojo onimo, bet 2-ąjį interpretuoja kaip prefikso pr. *per-* vedinį. Patikėti tokiu aiškinimu **ne**galima ne tik dėl atitinkamos morfologinės struktūros vedinių stokos rytų baltų kalbose (plg. LATŽ 239; LVV I: 299), bet ir dažnų šių kalbų *tatpuruša* tipo kompozitų, plg. top. lie. *Perkūn-kalnis, Perkūn-kiemis* ↔ top. la. *Pērkuon-lauks, Pērkuūn-kalns, Pērkuon-gals, Pērkan-puors* (Būga I: 149; LVV I: 329, 332–333, 335–336).

- (α) senojo tipo rankraščių ir Jer. Maleckio kompiliacijos perspaudų šios mitologemos lytys morfologiškai tapačios, plg. *waidler* α 736v ↔ *waidler* α 737r, *weydlar* B 737r ↔ *weydlar* B 737v, *waidler* C 14r, G 11v ↔ *waydlar* C 14v, G 12r, *waidler* X 772 ↔ *waidler* X 772, *Waidler* c (Dtm [141]) ↔ *waidler* c (Dtm [142]), *Weydlar* e (Sch 719) ↔ *Weydlar* e (Sch 719);
- (β) vėlesniojo tipo rankraščiuose reflektuojamas balsis *-e-*, įterptas po struktūrinio elemento *-d-*, plg. *weydelar* E 386r ↔ *weydelar* E 386v, Ø ↔ *Waideler* G(p [Dvd I: 147]), *Weydelar* J(p [Ws 21]) ↔ nom. sg. forma pakeista pron. prs. lytimi a. v. a. *er* 'jis' J(p [Ws 22]).

Minėtos v. v. ž. *Weydelar* (gen. pl.)⁷¹ fleksinis formantas *-er* eksplikuotinas dvejojai:

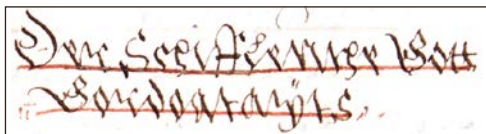
- (1) jo etiologija sietina su sūduvių etnonimu resp. jo lytimi *Sudauer*⁷² gen. pl. (↔ *Sudauen* [nom. pl.]), plg. a. v. a. / v. v. ž. *Sudauerlandt* 'sūduvių kraštas' (Grunau I: 70) resp. analogijos faktoriumi;
- (2) aiškintinas kaip adjektyvo grad. comp.⁷³ formantas, mat, kaip nurodoma Augusto Lübbero ir Christopho Waltherio vidurinėsios vokiečių žemaičių kalbos žodyne, v. v. ž. *weide-lūt* 'medžiotojas, žvejys', buvo **kontaminuojamas** su homofonu **adj.** v. v. ž. *lūt* 'garsus, girdimas; žinomas; viešas' (SchL II: 753; LW 425), t. y. suponuojamos v. v. ž. *weide-lūt* semema '**nuožmus** medžiotojas, žvejys' resp. v. 'vom blasenden Jäger, Fischer' (LW 1134), t. y. suponuotina lytis v. v. ž. **weide-lüter* gen. pl. **nuožmių medžiotojų, žvejų* (→ [kontrahuota forma] v. v. ž. **weideler*), plg. SK 8-osios dalies antraštės *Bardoays der Schiffleut gott* A(p [WMh 252]) resp. *Jürininkų dievas Bardoays* E nuorašo leksemos sub. a. v. a. *Schiffleüter* (← a. v. a. *schiff* 'laivas' + a. v. a. *leute* 'žmonės' [DW 739, 836]) baigmenį *-er*, t. y. *Der Schiffleüter Gott Gardoatayts* E 381r (žr. 4 pav.).

⁷¹ Šią lytį S. Grunau vartoja su ir be jungiamojo baltio resp. *waidler* 'burtininkai' nom. pl. (Grunau I: 90, 94) ↔ *waideler* 'burtininkas' nom. sg. (Grunau II: 581), implikavęs morfologinę kaitą, t. y. **daugiskaitą** keičia **vienaskaita**, dar plg. *dorffwaidler* 'kaimo burtininkas' nom. sg. (Grunau I: 94). Šios inovacijos etiologiją galima sieti su a. v. a. *waidelotten* pl. (Grunau I: 89) transformacija į v. v. ž. / a. v. a. *waidelott(e)* ↔ *waidlott* sg. (Grunau I: 91, 98), remiantis v. v. ž. *lūt* sg. 'tauta; žmonės' (LW 425; dar žr. 78 išn.), t. y. S. Grunau galėjo tokią formą vartoti, remdamasis analogija.

Tenka apgailestauti, kad K. Būga (I: 185), **nejžvelgęs** šios morfologinės kaitos, minėtas lytis priskiria paveldėtoms.

⁷² Šios fonomorfolginės struktūros lytį mini jau Petras Dusburgietis, plg. *Sudowite* (SRP I: 51–52 ir kt. [plačiau žr. Kregždydys 2018: 46]).

⁷³ Plg. v. v. ž. *Vnde scryede mit luder stemme* (SchL II: 753).

4 pav. E 381r: E nuorašo fragmentas – 8-os SK dalies antraštė
Der Schiffleüter Gott Gardoatayls
(VKKSTVB: Rps 95)

Be to, tokiai morfologinei inovacijai rasti įtakos galėjo turėti pakitusi fonomorfologinė žodžio struktūra⁷⁴ bei jau minėtas analogijos faktorius, plg. v. v. ž. *vischer*, *pumper* ‘žvejys, -jai, -jū’ (LW 570, 960), plg. prieš šį žodžių junginį 1394 m. dokumente esančio „<...> das alle Zauberer <...>“ (žr. Baczyko II: 380).

Šią hipotezę galima pagrįsti S. Grunau vartojamomis formomis, labai aiškiai reflektuojančiomis **kompozitą**⁷⁵ (žr. 2 schemą), o **ne** sufikso pr. *-ūt-vedinį (žr. toliau): v. v. ž. / a. v. a. *waidelotten*⁷⁶, *waidolotten* ‘burtininkai’⁷⁷ (↔ *waidlotten* ‘t. p.’ [Grunau I: 62, 71, 79, 89 ↔ 63, 78, 89, 91 ir kt.; dar žr. DWG XIII: 1037]) **pl.**, reflektuojančiomis (**α**) v. v. ž. **ū** grafinį alternantą **o** (žr. Lasch 1914: 21) arba (**β**) a. v. a. *-eu*⁷⁸ → a. v. a. *o* (resp. *ō* [FrG 60, 62–63]) kaitą. Sememos, suponuojančios hieronimą ‘burtininkai’ (↔ ‘žvejai ↔ sūduviai’), užfiksuotos S. Grunau kronikoje, etiologija grįstina šios vakarų baltų tautos ypatinga senosios religijos puoselėjimo tradicija (žr. Kregždys 2018: 42), lėmusia jotvingių priskyrimą demoniškų jėgų garbinimo pasekėjams, plg. jų SK

⁷⁴ Plg. verb. a. v. a. *rein* ‘judinti’ ↔ verb. a. v. a. *regen* ‘t. p.’ (žr. FrG 78), sub. a. v. a. *faut* ‘prižiūrėtojas, valdytojas’ ↔ sub. a. v. a. *foget* ‘t. p.’ (žr. FrG; Götze 1920: 73).

⁷⁵ Pirmasis tokią morfologinės šio žodžio struktūros apžvalgą pateikė nežinomas XIX a. autorius, rekonstravęs, jo manymu, slavų kilmės lytį **der Woyd-lud* ‘tautos vadas, teisėjas, žynys’ (žr. GCP 52).

⁷⁶ Šią formą vėlesni autoriai kartuoja, ją modifikuodami, pvz., L. Davidas (Dvd III: 11) nurodo lytį *Weidelotten*.

⁷⁷ Galima iškelti atsargią prielaidą, kad K. von Jungingeno 1394 m. balandžio 23 dienos potvarkyje užfiksuotos sintagmos „<...> Weydeler pilwittenn <...>“ (žr. 4 poskyrį) 2-ojo elemento *pilwittenn* neapibrėžtas, remiantis *de sexu* principu, semantinis ekstensionalas, reflektuojantis ir **g. fem.** referentus ‘**ragana**’ (↔ a. v. a. *pilwis*, *pilwiht* ‘ragana, **burtininkė**’) suponavo S. Grunau (I: 74, 78) pirmą kartą minimą **moterų žynių** rango įvardijimą (žr. Balsys 2017: 147), plg. *waydolottinne* (nom. sg.), *waydolottinnen* (dat. pl.) ir kt., t. y. šios formos (g. fem.) priskirtinos semantinių asociatyvų vėlyviems inovaciniams dariniams, sukurtiems rašto paminklų autorių, **ne**suponuojantiems istorinės faktografijos refleksijū.

⁷⁸ S. Grunau, kaip ir SK K nuorašo autoriaus, kalbai būdinga kelių Prūsijos vokiečių dialektų resp. a. v. a. ir v. v. ž. kalbų ypatybės, t. y. jų samplaika (plačiau žr. Kregždys 2018: 116), t. y. jis vartoja a. v. a. *leutte* pl. ‘žmonės’ (Grunau I: 23, 25, 52, 134 ir kt.) paraleliai su v. v. ž. *lūt* sg., *lude* pl. ‘tauta; žmonės’ (LW 425), plg. *lutt* (Grunau I: 54, 183).

įvardijimą „*Von den Zudewiten* <...>“ A(p [WMh 244]) resp. „Apie burtininkus <...>“ ↔ *Deywoty Zudwity* A(p WMh 245]) resp. *„Dievai burtininkų“ (žr. Kregždys 2018: 55, 58).

Jei šis spėjimas teisingas, visai kitokį etnolingvistinį statusą suponuoti ir itin vėlyvas, užfiksuotas tik Enchiridione, verb. pr. *waidleimai* III 29₃ ‘žyniaujame, buriame’, kuris iki šiol traktuojamas kaip indigeni vakarų baltų leksema (Nesselmann 1873: 196; Trautmann 1910: 455; Būga I: 187, II: 139, 373; DI IV²: 331–332; LEW 1180; PEŽ IV: 212; Kaukienė 2004: 18; Bednarczuk 2005: 3–4; Smoczyński 2005: 39–40, 48, 143, 167, 193, 299, **385–386**, 392), t. y. prūsų „naujojo leksikono kūrėjai“ Abelis Vilis ir Paulius Mėgotas (apie juos plačiau žr. Kregždys 2018: 27), remdamiesi Prūsijos vokiečių vartotais verb. v. dial. (RPr.) *waidelen*, *waidlen* ‘burtininkauti’ (Grunau I: 90–91; dar žr. Hennig 1785: 296; Fr II: 453; Būga I: 185; DWG XIII: 1037), juos panaudojo kaip prūsų kalbos žodį, rengdami Enchiridioną, su paveldėtąja šios tautos leksika, matyt, neturinčia absoliučiai nieko bendra⁷⁹.

Pagrindinė kliūtis v. v. ž. / a. v. a. *waidelotten*, *waidolotten* ‘burtininkai’ priskirti indigeniai vakarų baltų leksikai (I) iki šiol neargumentuota morfolo­ginė leksemos struktūra bei (II) rytų baltų kalbų alternatyvios semantinės vertės alternantų stoka:

(I.1) S. Grunau vartojamų dvejopos darybos *waidler* ‘burtininkai’ nom. pl. (žr. 71 išn.) ↔ *waidelotten* ‘t. p.’ lyčių neatitikimą K. Būga (I: 185–186, II: 139, III: 809), sekdamas Georgu Heinrichu Ferdinandu Nesselmannu (1873: 196), grindžia **germanizavimu**, t. y. *waidelotten* resp. *Waidilutte */*vaidilūtis*/ jis traktuoja kaip pirminę, o jos morfolo­ginę struktūros analizę argumentuoja, **klaidinga** nuostata, matyt, suponuota Augusto Leskieno (1891: 577), o vėliau ir Reinholdo Trautmanno (1910: 370), ydingos suff. pr. *-ūt- vedinių semantinės (resp. ma­žybinės maloninės) vertės eksplikacijos⁸⁰, neva šis **n. agentis** yra „<...> susmulkintinė (diminutivum) lytis <...>“: Akcentuotina, kad su suff. pr. *-ūt- buvo pasidaromi **n. concreticum**, o **ne n. deminutivum** (plačiau žr. Ambrazas 2000: 107; Mažiulis 2004: 33), kurie ilgainiui įgydavo **n. agentis** konotaciją, pvz., sub. pr. *locutis* ‘karšis’ E 562 ← **n. agentis** pr. *lukutis *‘šviesios spalvos žuvis’ (← **n. concreticum** *‘šviesios spalvos objektas’) < verb. pr. **lūk-* ‘šviesti’ + suff. pr. *-ūt- (plačiau žr. PEŽ III: 78–79);

(I.2) avd. pr. *Ackuthe*, *Algutte*, *Brangut*, *Gedute* 1299, 1300, 1397, *Geruthe*, *Grassute* 1355, *Jagutte*, *Kirsute* 1398, *Waykutte* 1353, *Wargute* 1359 ir kt.

⁷⁹ Tas pats pasakytina ir apie verb. pr. pr. *auschaiditwei* ‘pasitikėti’ III 27₁₁, sub. pr. *auschaidisnan* ‘pasitikėjimą’ III 47_{11–12}, adj. pr. *auschaidiwings* ‘patikimas’ III 57₁₅, sub. pr. *auschautenikamans* ‘skolininkams’ III 53_{21–22} bei sub. pr. *auschautins* ‘skolas’ I 11₃ (plačiau žr. Kregždys 2018: 50, 52–53) kilmę, kuri suponuoja ne baltų, o vakarų germanų substratines formas.

⁸⁰ Deja, ja remiasi net ir šių dienų tyrėjai (žr. Kaukienė 2004: 17–18).

(Trautmann 1974: 11–12, 20, 31–32, 36, 38, 46, 113, 115, 182) reflektuoja **antonomazijos** fenomeną resp. bendrinio žodžio vartimą tikriniu, t. y. n. *concretica* antroponimizaciją, **nesietiną** su deminutyvų vartoseną (žr. Ambrazas 2000: 107);

- (II.1) sub. lie. *vaidilā* ‘senovės lietuvių ir prūsų pagonių vyresnysis kunigas, žynys’ / *vaidilas* ‘t. p.’ (LKŽe), sub. la. *vaidelis* ‘pagonių žynys’ (ME IV: 434) yra kabinetinės mitologijos kūrėjų fantazijos kūriniai (žr. 81 išn.), **nepaliudyti**⁸¹ ne tik senuosiuose raštuose, bet ir gyvosios kalbos duomenų sąvaduose resp. tarmių aprašuose bei leksikografiniuose rinkiniuose;
- (II.2) avd. lie. *Vaidilā*, *Vaidilas* ↔ *Vaidalas* etiologija siejama su verb. lie. *vaideliotis* ‘ginčytis, kivirčytis; rodytis, vaidintis’, verb. lie. *vaidintis* ‘rodytis vaiduokliams ar kokiems nors reiškiniams’, sub. lie. *vaidas* ‘nesantaika, barnis, karas; vaiduoklis, šmėkla, vaidalas; vaizdas, atvaizdas, paveikslas; ženklas’ (LPŽe)⁸², o šių genezė eksplikuojama, remiantis onomatopėjinės kilmės interj. lie. *vái*, *vai* ‘oi, ai; vaje, oje’ (LKŽe [plačiau žr. ALEW II: 1165]) ir verb. lie. *veizdėti* ‘žiūrėti, žvelgti; apžiūrėti, norint patirti, koks kas yra, įsitikinti kuo ir kt.’ (LKŽe [žr. LEW 1180; ALEW II: 1166]), **ne**-suponuojančiais hieromantinės *ad litteram* konotacijos (žr. Kaukienė 2004: 18; dar žr. 82 išn.). Pabrėžtina, kad LPŽe labai teisingai nurodytas avd. lie. *Vaidalas* → *Vaidilā*, *Vaidilas* darybos sekos santykis, mat *de origine* suff. bl. **-ilō-* reflektuoja **pirmine** ė kamieno lytį, t. y. istoriškai prie tokio kamieno formų buvo pridedamas suff. bl. **-lō-*, plg. n. *qualitatis* sub. pr. *sirsilis* ‘širšė’⁸³ E 790 (žr. PEŽ IV: 116–117) ↔ sub. s. lie. (dial.) *širšis* ‘t. p.’ (Ambrazas 1993: 123). Vadinasi, K. Būgos (I: 185) postulas, neva v. v. ž. / a. v. a. *waidelotten* ↔ *waidolotten* ‘burtininkai’ 2-osios lyties priskyrimas perrašinėtojo padarytomis klaidoms resp. „<...> čia o turime laukiamo e vietoje par kopisto pasirikimą“ taip pat yra iš esmės **klaidingas**, mat rytų baltų kalbų neva etimologiniai šių žodžių atitikmenys **ne**-suponuoja ė kam., bet tik ō kam. formą, t. y. sub. lie. *vaidas* (žr. anksčiau). Remiantis anksčiau įvardytais lingvistiniais argumentais, pirmine lytimi,

⁸¹ Tenka apgailestauti, kad iki šiol pasitaiko tyrėjų (LED 1584; dar žr. Smoczyński 2005: 385–386), teigiančių, kad leksemos istoriškumo rodiklis gali būti jos paminėjimas romantikų poetų kūriniuose, pvz., Adomo Mickevičiaus *Piesnį waideloty* ir kt. (plačiau žr. Bednarczuk 2005: 1; dar žr. Schmalstieg 2015: 268).

⁸² Audronė Kaukienė (2004: 17–18), remdamasi semantine verb. bl. **vaid-* ‘žinoti’ (plačiau žr. PEŽ IV: 215) prūsų kalbos vedinių verte, teigia, sub. lie. *vaidilā* esant ne rytų baltų deverbatyvą, bet skolinį iš prūsų kalbos resp. pritaria Kazimiero Būgos (II: 139, III: 809) ir juo sekusių Jānio Endzelino (DI IV²: 332) bei Vytauto Mažiulio (žr. PEŽ IV: 213) jokiame rašto šaltinyje neužfiksuotų lyčių sub. pr. *vaidila ↔ *vaidilas rekonstrukcijai.

⁸³ Šios lyties g. masc. (PEŽ IV: 116), matyt, ir suponavo jos morfologinės struktūros kaitą, t. y. suff. pr. **-il-* vedinio atsiradimą, norint pabrėžti širšės patino reikšminę skirtybę resp. reflektuojama n. *qualitatis* (ypatybės turėtojo) konotacija (apie ją plačiau žr. Ambrazas 2000: 177).

jei ją priskirtume paveldėtoms baltų leksikos refleksijoms, reiktų traktuoti *ō* kam. *waidolotten*, kuri K. Būgos interpretuota kaip klaidinga. Be to, šią lytį formaliai galima būtų priskirti ir suff. pr. *-*ül*-⁸⁴ vedinio sub. pr. *weydulis* 'vyzdys, akies obuolys' E 81 (← pr. *veidulas 'tai, kuo matoma, regima' < verb. pr. **veid-* 'matyti' + suff. pr. *-*ül-* [PEŽ IV: 228]) refleksijoms, tačiau jo darybos eksplikuoti **nepavyktų – žodžio struktūros negali formuoti du tos pačios konotacijos resp. n. concreticum formantai** suff. pr. *-*ül-* ir suff. pr. *-*ūt-*.

Semantinė suff. pr. *-*ūt-* vertė suponuoja ankstesnių tyrėjų, mėginusių eksplikuoti v. v. ž. / a. v. a. *waidelotten* kaip indigenią formą, iškeltų hipotezių **klaidingumą**, mat ir pripažinus, kad prūsai galėjo vartoti paveldėtą lytį *n. agentis* sub. pr. *vaidila ↔ *vaidilas *'žynys' (žr. 82 išn.) ← verb. pr. **vaid-* 'žinoti' (PEŽ IV: 215; dar žr. Nesselmann 1873: 196) + suff. pr. *-*ül-* (apie tokį rytų baltų leksemų darybos tipą žr. Ambrazas 1993: 123; dar žr. PEŽ IV: 213), šios lyties struktūrinio komponento *-otten* sieti su suff. pr. *-*ūt-*, kuriuo buvo padaromi *n. concretica* (žr. anksčiau), jokiū būdu **negalima**⁸⁵ resp. suponuoti retrogradinę formų *n. agentis* sub. pr. **vaidila(s)* *'žynys' ir jo morfologinio koreliato (resp. *n. concreticum*) sub. pr. **vaidilūti/īs* *'tai, kas yra **vaidila(s)*' vartoseną būtų **alogiška**.

Dėl šios priežasties teigti, kad S. Grunau užfiksuotas hieronimas v. v. ž. / a. v. a. *waidelotten* reflektuoja autentišką *vaid-i-lūtīs (Būga I: 186), **negalima** (dar žr. 2 schemą).

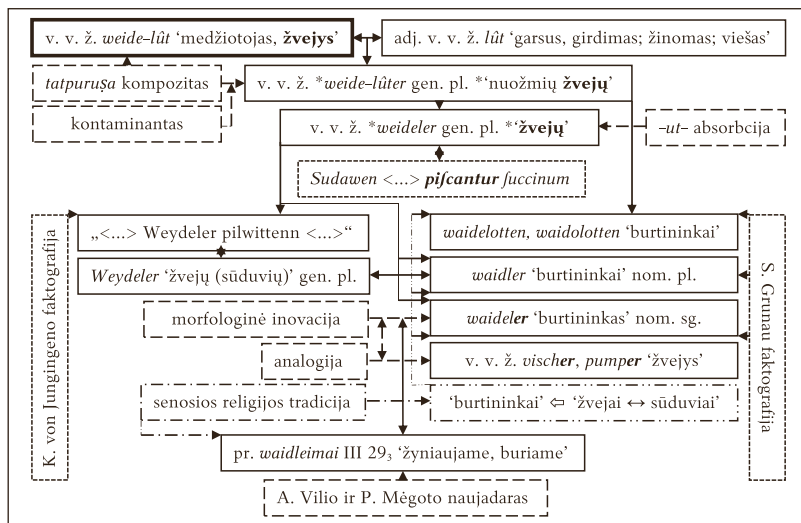
Apibendrinant v. v. ž. / a. v. a. *waidelotten* 'burtininkai' analizę, galima daryti šias išvadas:

- 1) vakarų baltų leksikonas **nesu**ponuoja dupletinio suff. pr. *-*il(ō)-ūt-* vartosenos atvejo (dar žr. 85 išn.);
- 2) suff. pr. *-*ūt-* **ne**implikuoja deminutyvų konotacijos;
- 3) ši forma yra **ne** indigeni vakarų baltų dupletinio sufikso pr. *-*il-ūt-* vedinys, bet skolinys iš vakarų germanų kalbų – *tatpuruša* kompozito v. v. ž. *weide-lūt* 'medžiotojas, žvejys' refleksija, suponuojanti referentų 'žvejai' → 'sūduviai' ↔ 'burtininkai' kaitą.

⁸⁴ T. y. reiktų teigti, kad S. Grunau lytis *waidolotten* iš tiesų reflektuoja *vaid-u-l-u-tten, mat pr. *u* buvo atviras ir grafiškai perteikiamas taip pat ir rašmeniu *o* (žr. Mažiulis 2004: 14–15; dar žr. Trautmann 1974: 182).

⁸⁵ Plg. R. Trautmanno (1910: 455), matyt, išvelgusio prūsų kalbai nebūdingo dupletinio suff. pr. *-*il(ō)-ūt-* vartosenos ydingą traktuotę, pasiūlytą visai kitos morfologinės struktūros lyties pr. *waidlōtojis rekonstrukciją, kurią labai išplėtojo Leszekas Bednarczukas (2005: 3–5; dar žr. Schmalstieg 2015: 268–269). Deja, šio tyrėjo hipotezė, neva prūsai vartoję *n. agentis* lytį *waid-lai-tojis, pasidarytą su formantu *-*lai-*, nėra pagrįstas atitinkamos darybos modelio pavyzdžiais, todėl priskirtinas kazuistikai.

Apeliatyvo v. v. ž. *Weydeler* ‘žvejų’ 1393 ir mitonimų a. v. a. / v. v. ž. *waidelotten*, *waid(e)ler* ‘burtininkas, -ai’ 1518 etiologija ir semantinė raida

Aptariant mitonimo įtv. *Pilnitis* A(p) ir kt. SK minimų jo variantų ligšiolines kilmės, kuri iki šiol nėra nustatyta⁸⁶, hipotezės ir jų metodologinį pagrindumą, pabrėžtina pastarojo abesija. Joks šią mitologemą analizuoti mėginęs tyrėjas nesiteikė pateikti ne tik jo formaliosios, bet ir morfologinės analizės, kuri yra lemiančios svarbos.

Remiantis formaliosios mitonimo struktūros analizės rezultatais, rekonstruotina pirminė lytis su struktūriniu elementu *-w-*, implikuojanti ankstesnių spėjimų, grįstų neva etimologine sąsaja su adj. pr. *pilnan* ‘pilną’ III 69₁ (PEŽ III: 281) ir adj. lie. *pilnas* ‘pripildytas visas, iki kraštų; kuriame yra daug ko susitvenkusio, užpildančio visą ertmę ir kt.’ (LKŽe), klaidingumą:

- (1) Th. von Grienbergeris (1896: 79) teigia lytį **Pilnitis* esant padarytą iš adj. lie. *pilnas* ‘pripildytas visas, iki kraštų’, la. *pilns* ‘kupinas, sklidinasis’, pr. *pilnan* ‘pilną’ III 69₁₆ (apie jį plačiau žr. PEŽ III: 281) ir suff. **-it-*, su kuriuo, šio tyrėjo manymu, daromos deminutyvų formos;
- (2) H. Useneris (1896: 98) sugalvojo sub. lie. *‡pilnintas* ‘pilnumas’, neva buvusį lyties su struktūriniu elementu *-n-* substratą;

⁸⁶ Plg. „Eine ansprechende Etymologie für den Ausdruck pilwittenn habe ich nicht finden können <...>“ (Nesselmann 1871: 13); „Jeho jméno nelze jednoznačně rekonstruovat“ (Běťáková, Blažek 2012: 158).

- (3) T. Grienbergeriui iš dalies pritarė A. Brückneris (1922: 168), plg. „<...> Ceres = Piluuytus <...> Die Übereinstimmung der Hdss. scheint für eine einfache Ableitung von pilns voll, also = „Fülle“, einzutreten“;
- (4) mėginta rekonstruoti pr. dial. (jotv.) *Pelnītis ‘naudos, laimikio turėtojas / tas, kuriam būdinga nauda, laimikis’ (žr. Kregždys 2016_a: 93).

Formos su struktūriniu elementu *-w-* šalininkai teigia jtv. *Pilwitus* G(p) esant indigenią vakarų baltų formą ir ją sieja su kūno organo – pilvo⁸⁷ pavadinimu ir / ar verb. lie. *pilti* ‘daryti, kad lietūsi, bėgtų į vidų; berti iš ko kur, į ką ir kt.’ (LKŽe):

- (1) anot M. Pretorijaus (MP III: 288–289), Jonas Bretkūnas šio mitonimo kilmę susiejo su pilvu (MP III: 286–287), t. y. jis teigia, kad forma *Pilwitus* gali būti siejama su *Pilwas* ‘der Bauch’ ir *Pilliu* ‘ich fülle’;
- (2) šiam spėjimui pritarė Gottfriedas Ostermeyeris (1775: 16), nurodęs prūsų dievą *Pilwytis* ‘pilvo (valgio ir gėrimų) dievas’ (dar žr. Kregždys 2016_a: 93);
- (3) identišškai mitologemos kilmę aiškino Georgas Ernstas Sigismundas Hennigas (1785: 186), kategoriškai tvirtinęs, kad pr. *Pilwytis*, arba *Bauchgot*⁸⁸, kildintinas iš žodžio *Pilwas* ‘kūno dalis, kur yra virškinimo organai resp. v. *Bauch*’ arba *pilti* ‘daryti, kad lietūsi, bėgtų į vidų resp. v. *füllen*’;
- (4) K. Būga (II: 155), netinkamai nurodęs rašto paminklą, kuriame įvardyta mitologema, labai drąsiai rekonstruoja sub. pr. **pilv(a)s* ‘turtas’, teigdamas jį esant *Agenda Ecclesiastica* užfiksuotos lyties *Pilwitus* ‘deus divitiarum, Ceres’ prototipą, suponavusį pr. **Pilwūt(a)s*, *Pilwītis *‘turto dievas’, nors iš tiesų cituojama ne tik *Agendos* informacija (plg. *Piluuytus* ‘Ceres’ [WMh 233; dar žr. 64 išn.]), bet Jano Maleckio SK kompiliacijos faktografija (resp. „<...> Piluitum, deum divitiarum quem latini Plutum uocant <...>“ [WMh 295]).
- Būta ir kitokių šio mitonimo etiologijos aiškinimo būdų, pvz.:
- (1) Chr. Manlijus (1719: 191), remdamasis S. Grunau veikalo faktografija, kurią cituoja Chr. Hartknochas (1679: 89), teigia šį, neva prūsų dievybės, vardą esant pasidarytą iš verb. pr. *Plawim*, *Plawis* ‘aš apmoku’;

⁸⁷ Prūsų vardyne, spėtina, yra užfiksuoti šios vakarų baltų tautos rašto paminkluose nepaludyto sub. pr. *pilwas ‘kūno dalis, kur yra virškinimo organai’ refleksijos, plg. top. pr. *Pilwen* k. (Pierson 1873: 694) ↔ *Pillwen* k. 1489 (NTSGW IV: 42), *Pillwogallen* dv. 1491 (NTSGW IV: 42), hidr. pr. *Pylwenage* 1362 ir kt. (Pierson ibd.; dar žr. Gerullis 1922: 123), matyt, reflektuojantys posesyvinės kilmės referentą ‘Pilvo/-ių kaimas ir pan.’, plg. avd. lie. *Pilwas* (žr. Butkus 1995: 344).

⁸⁸ Mitologema a. v. a. *bauchgot* ‘kūniškuosius poreikius tenkinantis dievas’, kaip krikščionių Dievo antipodas (resp. velnias), minima ne tik M. Lutherio raštuose (žr. Dietz 1870: 213) ir juos cituojančiųjų knygoose, bet ir Reformacijos laikų Vokietijos satyrų rašytojų veikaluose (SPR 253; dar žr. FHNDWe).

- (2) Georgijus Trusmanas (Trusman' 1884: 41) lytį *Pilwitis* kildino iš adj. la. dial. *pils* 'pilnas' (žr. ME III: 216) ir sub. la. *widda* 'seklyčia, svetainė; gyvenamasis kambarys' (ME IV: 577), neva suponuojančius protosemėną *'pilna seklyčia (gėrybių)'.

Tiesa, kiti autoriai nesigilino į šio mitonimo kilmę, bet tiesiog pakartodavo ankstesniame šaltinyje rastą informaciją apie jos funkcinę priklausomybę, pvz., Chr. Knauthė (1767: 22) cituoja, išplėsdamas jo vartojimo teritoriją, t. y. įvardija ne tik prūsams, bet ir Livonijos vaivadijos gyventojams būdingą dievybės *Pilwitus* latriją (dar žr. Mikhailov 1998: 98).

Akcentuotina, kad šios leksemos etiologijai nusakyti resp. jos etnomitologiniam statusui įvardyti itin svarbus suff. pr. *-*itiō-* semantinės raiškos, suponuojančios darybos kategoriją, įvardijimas, jei jtv. *Pilnitis* A(p) ↔ *Pilwitus* G(p) interpretuojami kaip indigenūs vakarų baltų žodžiai. Remiantis onimų analize, išskirtini 3 šio darybos formanto konotatai: 1) deminutyvo (resp. mažybinės / maloninės reikšmės); 2) posesyvo (resp. priklausymo kam nors; kilmės); 3) *n. qualitatis* (resp. ypatybės turėtojo) (plačiau žr. Kregždys 2006: 163, 2016_a: 93). Pabrėžtina, kad *n. agentis* (resp. **veikėjo**) reikšmė, kurią šiam mitonimui priskiria daugelis tyrėjų, šiai priesagai **nebūdinga**.

Vadinasi, tiek formaliosios (resp. grafemų) analizės, tiek ir morfologinės žodžio struktūros, lemiančios jo reiškiamo referento funkcinę priklausomybę, aspektu, jtv. *Pilnitis* A(p) su *-n-* priskirtina antrinėms, arba alternacinėms, lytims, nesuponuojančioms etimologinio leksemos prado.

Eksplikuojant formas jtv. *Pilwitus* G(p) su **pirminiu** *-w-* etimologiją, minėtina, kad S. Grunau (I: 713) Konrado von Jungingeno įsake minimos formos *pilwittenn* germaniška kilmė buvo visiškai aiški, mat jis vartoja alternatyvią pastarosios lytį sub. a. v. a. / v. v. ž. *pilweyssen* nom. pl. (žr. 51 išn.), plg. sub. v. ž. *Bilweisse*, *Pileweissin* ↔ *Pülewês(s)er* (Silezija) 'ragana, burtininkė ↔ raganius' (Weinhold 1855: 10; DW 247), dar plg. v. dial. (Vengrija) *Pilwins* 'raganos; vandens driežai (salamandros)' nom. pl. (Schröer I: 36) ↔ sub. a. v. a. *bilweyß*, *bilwis*, *pilbitz* 'demonas; namų dvasia, naminukas; ragana' nom. sg. (FHNDWe). Apie tokios šių leksemų sąsajos galimybę užsiminė ir H. Useneris (1896: 98), kažkodėl a. v. a. *pilwiz*, *bilwiz* priskyres skoliniams iš vakarų slavų kalbų, nors tai klaidinga nuostata (plačiau žr. Kluge 2002: 124).

A. Brückneris (1918: 146) pateikė iš esmės S. Grunau, pirmojo šios mitologemos, spėtina, įtikinamos resp. teisingos etiologijos nuorodos autoriaus, versiją patvirtinantį teiginį, kad „<...> *Pilwitus*, niby Ceres, jest zdaje się nazwą niemiecką, znaną dla czarodziejów w Prusiech, *Pilwiten* (gdzie indziej w Niemczach *Bilwizzen* itp.) <...>“; t. y. jis suponuoja šį mitonimą esant germanų kalbos skolinį. Tokį šio mitonimo kilmės aiškinimą kiti tyrėjai, remdamiesi lyties su *-n-* pirmumu, griežtai atmetė, plg. „Die deutschen *bilwizze* <...> sind aber vom *Pilnitis vollständig zu trennen“ (Grienberger 1896: 79).

Apibendrinant mitonimo jtv. *Pilwitus* G(p) kilmės analizę, galima be jokių išlygų pritarti S. Grunau bei A. Brückneriui, visiškai įtikinamai pagrindusiems šios mitologemos etnoligvistinį resp. germanų kilmės lekšemos statusą, įvardijusiems genetinę sąsają su a. v. a. *bilwis*, *bilwi(t)z*, *bilwiht*, *bilbis*, *bilweyß*, ***pilwis***, *pil(e)wiz*, ***pilwiht***, *pilbi(t)z* (**sg.**) ‘demonas; lauko, namų dvasia; nykštukas, namų židinio dievas; ragana; burtininkas, ateities pranašautojas, žynys; velnias’ (FHNDWe; Götze 1920: 33; DWG II: 30; Grimm 1835: 265–268; Meyer 1910: 108, 131; Kluge 2002: 124) ↔ a. v. a. ***pilwizen*** ↔ ***pilwithen*** (**pl.**) ‘demonai, namų dvasios; nykštukai, namų židinio dievai; raganos resp. lo. *lamia*, *penates*; burtininkai, ateities pranašautojai, žyniai; velniai’⁸⁹ (DW 247; Grimm 1835: 266, 268; dar žr. Sleumer 1926: 461, 590) ↔ v. dial. (RPr.) ***Pilwitten*** (**pl.**) ‘burtininkai; furijos resp. Zauberer, plagende Wesen’ (PrWb IV: 472; dar žr. Fr II: 143–144).

Vadinasi, galima daryti išvadą, kad SK autorius, pasinaudojęs Konrado von Jungingeno 1394 m. balandžio 23 dienos potvarkio informacija resp. jame įvardytu germanų mitonimu *pilwittenn* (žr. 4 poskyrį) ir remdamasis vakarų germanų anksčiau įvardytų mitologemų pejoratyvine konotacija (žr. toliau), ši demonologinį hieronimą perkėlė į jo kuriamą sūduvių tokios pat plotmės panteoną, suteikęs šiai mitologemai nebe infernalinių apeigų šventiko, bet dievybės statusą (žr. 3 schemą).

Tokią hipotezę galima argumentuoti jtv. *Pilnitis* ‘dievas padaro [žmogų] **turtingą** ir pripildo **svirnus** ↔ galingą dievą <...> kad leistų augti didelėms, gražioms varpoms ir daugiau jų svirnuose jiems būtų taip, kaip anksčiau [minėta]’ A(p) ↔ *Pilwitus* ‘turėtų būti dievas, kuris svirnus pripildo ir taip pat padaro žmones turtingus ↔ galingas dievas <...> kad jis panorėtų leisti augti gausiai ir gerai žolei, suteiktų puikų derlių ir jiems svirnus gerai pripildytų bei itin pagausintų **grūdų** svirnuose’ G(p) SK įvardytų užemų, suponuojančių protosemėmą *‘mitologinė būtybė, padaranti žmogų turtingą ir pripildanti grūdais jo svirnus’ (žr. 4 poskyrį), analize.

Šio mitonimo pirminės reikšmės etiologija implikuoja **vakarų germanų, o ne baltų** etnokultūrinio paveldo refleksiją, mat a. v. a. *pilwis*, *pilwiht* ‘**nykštukas** (↔ **velnias**); **lauko dvasia** ir kt.’ (Grimm 1835: 265–268; Meyer 1910: 108; Kluge 2002: 124) resp. reikšme ‘Kobold’, Richardo Meyerio (1910: 110, 126) teigimu, vokiečių sietas su:

⁸⁹ Remdamiesi šios lekšemos semantinio ekstensionalo gausa bei neapibrėžtu referento statusu pagal *de sexu* principą (resp. ‘demonas, velnias, burtininkas’ masc. ↔ ‘ragana’ fem. [žr. 77 išn.]), kai kurie romantizmo atstovai ir net šių laikų tyrėjai implikuoja prielaidą, kad aptariamasis mitonimas galėjo būti ne dievas, bet deivė, plg. „<...> Pilwite, aby <...> dozwołiła stodoły napelniac <...>“ (Narbutt 1835: 302); „<...> *Piluitis*, who was either a god or a **goddess** associated with a rich harvest“ (MacLeod 2014: 178).

- (α) **turto** valdovo referentu ir įvardytas semema '**turto dvasia** resp. v. *Schatzgeister*': plg. „Ihr unsichtbares Reich ist eine große Schatzkammer voll von Prunkstücken, besonders aus Gold – alles was unter der Erde wächst, gehört ihnen“ (Meyer 1910: 126) resp. „Jų nematoma valstybė – tai didžiulis lobynas, pilnas nuostabiausių brangenybių, o ypač – aukso; visa, kas yra po žeme, priklauso jiems“;
- (β) **grūdinių** kultūrų vegetacija ir derėjimu bei jų apotropėjine funkcija, t. y. būtent a. v. a. *bilwis* buvo lauko dvasia, kurios funkcija – javų apsauga, plg. „Deshalb flüchtet der Feldgeist immer tiefer ins Getreide und wird mit dem letzten Halm gefangen und gebunden. Deshalb auch bekämpft er den Erntearbeiter oder sucht ihn abzuschrecken (der **Bilvis**)“ (Meyer 1910: 108) resp. „Todėl lauko dvasia bėga vis gilyn į javus ir gaudoma paskutiniu šiaudu, ir pririšama. Dėl šios priežasties ji (t. y. *Bilwis*) taip pat kovoja su rugiapioviu arba stengiasi jį išgašdinti“.

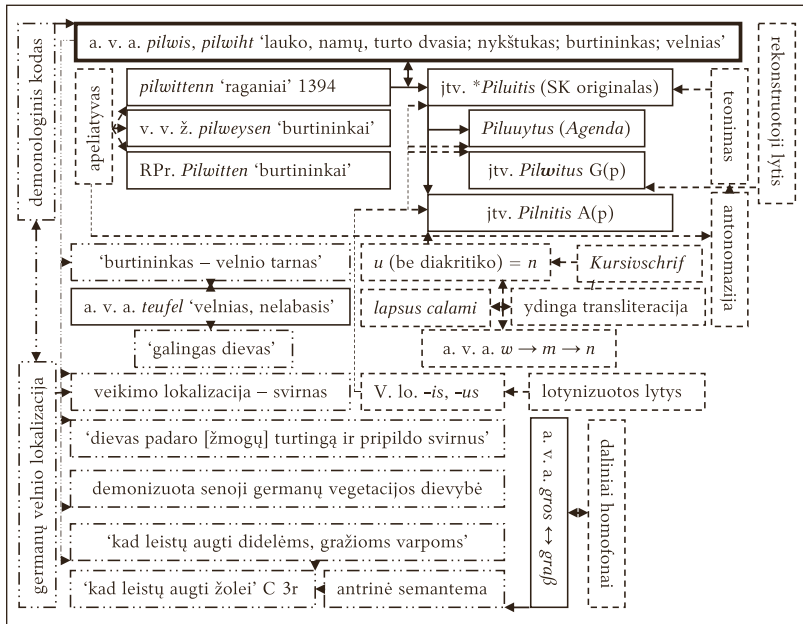
Taip pat minėtina, kad vokiečių padavimuose kartais minimi du sakraliniai paraleliniai demonologiniai referentai – '**svirnas**' ↔ '**velnias**', susaistyti interferencine funkcinė konotacija, plg. siužetą: (28 pdv. [Hesenas]) valstietis stokoja didesnio svirno, mat į senąjį, mažąjį jau nebetelpa grūdai; jis sutinka žilą žmogeliuką (žmogeliukus), kuris (-ie) pasižada jam pastatyti didelį svirną mainais į tai, ko žmogus dar nežino turįs (Lyncker 1854: 24–25; dar žr. Grimm 1835: 575–576), t. y. implikuojama velnio veikimo lokalizacija – svirnas (žr. 3 schemą).

Akcentuotina, kad SK autoriaus įvardyta semema 'den gewaltigen Gott <...> resp. galingas dievas <...>' G(p [Dvd I: 90]) yra neatsitiktinė, bet motyvuota viduramžiais Vokietijoje puoselėtų demonologinių vaizdinių sistemos kodais, plg. a. v. a. *bilwez-schnitt* '**burtininko** papjovimas' = a. v. a. *bock-schnitt* '**ožio** paskerdimas' (Grimm III: 995), mat tikėta, kad ožys – **velnio** (resp. a. v. a. *teufel* 'velnias, nelabasis' [Götze 1920: 49]) reinkarnacija (plačiau žr. Grimm III: 995–996; dar žr. Töppen 1846: 227; Kregždys 2018: 72), t. y. reflektuojama vėlyva vakarų germanų senojo tikėjimo demonizacija, kuomet derlingumo dvasia buvo susieta su krikščioniškuoju velniu, taip pat kontaminuojant šį vaizdinį su infernalinėms jėgoms tarnavusiu burtininku, plg. „Der viel umstrittene Bilwis kann ebenfalls ein **Zaubermensch** sein, ein »männliches Gegenstück der Hexe«. Er reitet zu gegebenen Zeiten, namentlich in der Nacht vor Walpurgis oder (wie die Hexen) vor Johannisabend auf einem **Bock** durch die **Saat**, die er mit einer Sichel am Fuß zerschneidet. Das Dämonische besteht in der Unfaßbarkeit und dem seltsamen Reittier. – Schutzmittel: Knabenkleider am »Pilbisbaum« aufhängen, was wohl eine Art Vogelscheuche vorstellt“ (žr. Meyer 1910: 131) resp. „Daug diskusijų lemiantis *Bilwis* gali būti ir burtininkas, „vyriškasis raganos alternantas“. Jis joja tuo metu, o būtent

Valpurgijos nakties arba (kaip raganos) Joninių išvakarėse, ant ožio virš pasėlių, kirsdamas juos pjautuvu, pritvirtintu prie kojos. Demonišką esmę implikuoja jo nesugaunamumas ir keistas jojamasis gyvūnas. Apotropėjus [nuo jo veiklos]: berniuko drabužiai, kabinami ant „burtininko medžio“, kuris, matyt, reiškia kažką panašaus į kaliausę“.

3 schema

**Mitologemų grafinių alternantų jtv. *Pilnitis A(p)* ↔ *Pilwitus G(p)*
etiologija ir funkcinė raida**

Dėl anksčiau įvardytų priežasčių jtv. *Pilnitis A(p)* ↔ *Pilwitus G(p)* yra ne indigeni (resp. paveldėta vakarų baltų) mitologema, bet modifikuota mitonimo a. v. a. *pilwis, pilwiht* 'demonas; lauko, namų, turto dvasia; nykštukas; namų židinio dievas; ragana; burtininkas, ateities pranašautojas, žynys; velnias' refleksija, inkorporuota į sūduvių **pseudopanteoną**⁹⁰.

⁹⁰ Remiantis atlikta analize, galima teigti, kad spėjimas, neva „<...> Pilnitis / Pilvitis – pūdyminės žemės įdirbimo globėjai“ (Balsys 2006: 260), yra iš esmės klaidingas.

6. Mitonimo įtv. *Parkuns* formalioji raiška, etimologinė ir etnomitologinė analizė

Tai vienas nedaugelio teonimų, kurio istoriškumu neabejojo pozityvistų atstovas A. Brückneris (1918: 145), mat, pasak šio tyrėjo, toks dievo vardas buvo žinomas visuose baltų kraštuose. Jo nuomonei pritarė H. Łowmiański (1979: 51). Tokios pat nuostatos paisė ir ankstesnio laikotarpio kultūros veikėjai ir tyrėjai, pvz., Alexanderis Gwagninis (1578: [246]), Chr. Manlijus (1719: 170) ir Josephas Benderis (1865a: 715, 1867: 125), teigę, kad Perkūnas ne kas kitas, o griaustinio dievas (dar žr. Voigt V: 580; Pierson 1873: 693; Trusman¹ 1884: 39; Usener 1896: 97). Bėlieka tik pridurti, kad jis minimas ir seniausiuose baltų religijos ir mitologijos šaltiniuose (plačiau žr. Biezais 1975: 340–341).

Teonimas įtv. *Parkuns* ‘der Gott des Donners, Plitzen vnd Regens resp. griausmo, žaibų ir lietaus dievas’ A(p [WMh 246]) minimas tik 5-oje SK dalyje 4 deklinacinėmis formomis resp. nom., dat., acc., voc. sg. Pagrindinė SK rankraščiuose, taip pat Jer. Maleckio kompiliacijoje ir jos perspauduose pateikiamų lyčių skirtybė – šaknies balsio *-a-* ↔ *-e-* variavimas⁹¹ bei nosinio priebalsio *-n-* ir balsio *-u-* metatezė (žr. 92 išn.):

nom. sg. –

Parkuns ‘Der gott des donners Pliženn vnnnd Regenns’ a 728r;

Parkuns ‘der gott des donners pliženn vnnnd Regenns’ B 728r;

*Parknus*⁹² ‘der got des donners, pližen || vnnnd regens’ C 1v;

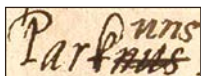
Parknus †D, †F (WMh 246; dar žr. 92 išn.);

⁹¹ Minėtina, kad balsio *-a-* autentiškumu abejoti nėra pagrindo. Identiškos fonetinės vertės lyti su šiuo balsiu mini ir S. Grunau (I: 79), plg. teonimą pr. *Parkuno* (dat. sg.). Vadinasi, galima teigti, kad *ē* ↔ *ā* alternacija (plg. *Parkunβ* a 729r ↔ *Perkūnen* a 730r) grįstina prūsų (ir sūduvių) kalbos trumpojo balsio **ē* defonologizacija (plačiau žr. Mažiulis 2004: 15), plg. sub. pr. *ladis* ‘ledas’ E 56 ← sub. pr. **ledas* ‘t. p.’ (PEŽ III: 15), dar plg. skolinį pr. *tapali* ‘lentelė’ III 85_{16–17} < a. v. a. *tafel* ‘lango stiklas; medinis rėmas; lenta; švarus, neprirašytas lapas’ (Götze 1920: 45; dar žr. PEŽ I: 168).

Be to, panašaus fonologinio proceso būta ir latvių dialektuose, tik čia defonologizuotas buvo ilgasis *ē* → *ā*, plg. top. la. *Pērkuona-* /*pārkuņa*/ *pļava* ir kt. (plačiau žr. LVV I: 331; dar žr. Endzelīns 1951: 108–109).

Pabrėžtina, kad pirminį formos su struktūriniu elementu *-e-* statusą suponuoja finų kalbų skoliniai, plg. s. est. *Perkun Nohl* 1660 ‘žaibas’ (žr. Blažek 2014: 102).

⁹² C nuorašo lytis *Parknus* kito asmens koreguota (skirtingos spalvos rašalu nubraukti finalės 3 struktūriniai elementai resp. *-nus*) į *Parkuns* C 1v (žr. 5 pav.). Pirminės šios formos pateikties grafemų konstrukto *-nus* etiologija grįstina nosinio *-n-* metateze resp. **-uns* → *-nus*.

5 pav. C 1r: C nuorašo fragmentas – koreguotas mitonimas *Parknus* (WHAB: Cod Guelf. 14.11 Aug. 4°)

Parcknūs 'Der Gott des Donners || Blixenn vnd Regenns' E 377r (dar žr. 92 išn.);

Parkūns 'der Got des donners || pližen vnd regens' G 2v;

Percunus 'der Gott des Donners/ bližes vnd Regens' J(p [Ws 19]);

*Percūens*⁹³ 'ein got des donnerß vnd bližens vnd des regens' K 165r;

Parkūns 'Der gott des donners bliženns vnd regens' X 762;

Parcknus 'der Gott des Donners/ Blickfen vnd Regens' c (Dtm [132]; dar žr. 92 išn.);

Parcknus 'der Gott des Donners, Bližens und Regens' e (Sch 707; dar žr. 92 išn.);

dat. sg. –

Perkuno 'Donner Pliž vnd Regen gab resp. suteikia griauštinį, žaibą ir lietų' G(p [Dvd I: 87]);

acc. sg. –

den Gott Parkuns A(p [WMh 246]) ↔ *Parkunen* A(p [WMh 249]);

den Gott Parkūnß α 729r ↔ *Perkūnen* α 730r;

den gott Parkūns B 729r ↔ *Perkūnenn* B 730r;

den got Parknus C 2v (žr. 92 išn.) ↔ *Perkunen* C 4r;

Parkinus †D (WMh 247) ↔ *Parkunum* †D (WMh 249);

denn || *Gott Parcknūm* E 378r, †ε (WMh 247) ↔ *Par||kūmūm* E 379r;

Parcknum †ε (WMh 247; dar žr. 92 išn.) ↔ *Perkunnum* †ε (WMh 249);

Parknus †F (WMh 247; dar žr. 92 išn.) ↔ *parkonunn* †F (WMh 249);

den Gott Parkūns G 3v ↔ *Perkūnen* G 4v;

Ø ↔ *Perkunum* G(p [Dvd I: 91]);

den Gott Percunum J(p [Ws 19]) ↔ *Percunum* J(p [Ws 20]);

Ø ↔ *Perkūnē* K 166r;

den || *gott Parkūns* X 763 ↔ *Perkūnenn* X 764;

den Gott Parknus c (Dtm [133]; dar žr. 92 išn.) ↔ *Parkuuūm*⁹⁴ c (Dtm [134]);

den Gott Parknus e (Sch 708; dar žr. 92 išn.) ↔ *Parkunium* e (Sch 710), a, b, d (WMh 249);

voc. sg. –

O du gnediger Gott Perkunus 'gailestingasai dieve, Perkūne' G(p [Dvd I: 89]).

⁹³ K nuorašo formos *Percūens* struktūros ypatumai, matyt, taip pat grįstini metateze, tik šiuo atveju buvo sukeisti *-e-* ir *-n-* rašmenys resp. **Percūnes* → *Percūens*.

⁹⁴ Formos jtv. *Parkuuūm* grafemų junginio *-uu-* ← **-un-* kaitą galima grįsti sporadiniu *lapsus calami*, mat kituose perspauduose užfiksuotas tautosilabinis *-un-*, plg., pvz., *Parkunium* e.

Šios lyties inovacinis formantas *-ium* traktuotinas dvejopai: (1) kaip introdukcinio sub. lie. *perkūnija* 'audra su griausmais, žaibais' (LKŽe) refleksija resp. formos korekcija, remiantis rytų baltų kalbų leksema (analogijos faktorius); (2) kaip jokiam šaltinyje neužfiksuoto vak. bl. **perkūnijā* refleksija.

Vėlesniojo laikotarpio autorių veikaluose pasitaiko šio teonimo lyčių su struktūriniu elementu *-i-* resp. *Pirckunos* (žr. Hennenberger 1584: 11), kurio etiologija, spėtina, gali būti eksplikuojama vokiečių autoriams būdinga prūsų balsių *e* → *i* pakaita⁹⁵, plg. to paties top. pr. *Perlauken* 1329 ↔ *Pirlauke* 1365 fiksavimo ypatumus (žr. Pierson 1873: 693; Gerullis 1922: 120).

Šio teonimo priešpaskutinį⁹⁶ kilmės aprašą, įvardydamas ir paaiškindamas ankstesnių 2-ų pagrindinių⁹⁷ etimologizavimo būdų trūkumus, pateikė Norbertas Ostrowskis (2011: 275–278). Iš dalies pritardamas vienai jų, t. y. sub. pr. *percunis* ‘perkūnas’ E 50 ← sub. vak. bl. **perkūnas* ‘perkūnas ↔ griausmo (bei žaibo) dievas’ ← adj. bl. **perkūnas* ‘tas, kuris susijęs su Perkūno ažuolu’ ← sub. bl. **perkūs* ‘Perkūno medis ↔ ažuolas’⁹⁸ + suff. bl. **-nō-* < ide. **perkūs* ‘ažuolas’ (plačiau žr. PEŽ III: 265–266) kilmės apibrėžčiai, pateikia savo šio žodžio interpretaciją, grįstą laringalų teorija, t. y. rekonstruoja 2 rytų baltų prolytes: (1) ryt. bl. **perku-Hn-* > lie. *perkūn-*; (2) ryt. bl. **perku-Hō(n)* > **perku-ō(n)-* > **perk-ō(n)-* (su *u* → *ō* kaita) > la. *pērkuon-* (žr. Ostrowski 2011: 277–278).

⁹⁵ Žinoma, neatmestina galimybė, kad tai kontaminacijos su kitu, struktūrinį elementą *-i-* šaknyje reflektuojančiu kokia nors šaltinio teonimų registro dėmeniu, plg. panašią K nuorašo kaitą: *awfchwait* K 165r ≠ *Aiifchwytel* (acc. sg.) K 166r ↔ *Pilw-ite-n* K 165v.

⁹⁶ Atskirai minėtinas paskutinis šio teonimo etimologijos paieškos mėginimas, grįstas klaidinga metodologija. Václavas Blažekas (2014: 106–107) suformulavo ydingą hipotezę, neva sub. lie. *perkūnas* ‘griaustinis; griausmo, žaibo dievas’ (LKŽe) priskirtinas dūrinio ide. dial. **per-kun-* (← **verb.** ide. **per-* ‘smogti’ + sub. ide. **kun-* ‘akmuo’) refleksijoms. Tikėti tokiu spėjimu **negalima**, mat „Lietuvių kalboje dūriniai kur kas retesni negu vediniai, ir yra kalbos dalių, kurios jų visai **neturi** (pvz., **veiksmazodis**)“ (LKE 171). Be to, minėtos hipotezės autorius remiasi ne vidinės rekonstrukcijos, bet istoriniu lyginamuoju metodu resp. grindžia analizuojamo žodžio kilmę tocharų ir hetitų leksemų sąsaja, t. y. genetinis ryšys su baltų, slavų ir germanų menamais alternantais grindžiamas pagal *ad hoc* principą.

Apibendrinęs šiuos teonimo kilmės aiškinimo būdus, Jurgis Pakerys (2019: 29) pateikė veiksmazodinę mitonimo darybos apibrėžtį: „<...> liet. *perk-ūnas* ir kt. tikrai galėtų būti deverbatyvai <...>“. Tokią išvadą šis tyrėjas sieja su jo rekonstruoto iteratyvo prolyte **purkti* ‘mušti, trenkti’. Deja, šis argumentas yra iš esmės **klaidingas**, mat verb. lie. *purkalyti*, *-ija*, *-ijo* ‘draskyti’ (LKŽe), kurio analize taip pat grindžiamas minėtas spėjimas, yra **ne** paveldėtos leksikos reprezentantas, kaip mėgina aiškinti J. Pakerys (ibid.), bet vakarų slavų (lenkų) skolinys – **polonizmas** (plačiau žr. Kregždys 2016: 498).

⁹⁷ Plačiau apie juos dar žr. Blažek 2014: 104–105. Apie senesnius mėginimus, dažnai grindžiamus liaudies etimologijos metodika, atskleisti šio teonimo kilmę plačiau žr. LM I: 249–253. Taip pat akcentuotina, kad kai kurie tyrėjai aiškiai deklaravo jo neaiškią etiologiją (žr. Schleicher 1854: 96; Biezais 1975: 339).

⁹⁸ Pritarti J. Pakeriui (2019: 16), neva latvių kalboje buvo vartojama lytis be struktūrinio elemento *-n-*, **negalima** dėl labai paprastos priežasties: jo surastas dokumentas, kurio autorius mįslės apraše mini lytį *perkūs* (žr. 6 pav.), užfiksuotą jos atsakyme, pateikiamame skliaustuose šalia jungtuko la. *un* ‘ir’, reflektuojančiu nosinį garsą *-n*. Vadinasi, net nekyla abejonų, kad tokia forma yra *lapsus calami* reprezentantas, tyrėjų įprastai priskiriama sporadinei **pasikartojančių** struktūrinių žodžio dėmenų eliminacijai (resp. panaikinimui) (apie ją plačiau žr. Subačius 2001: 304–305).

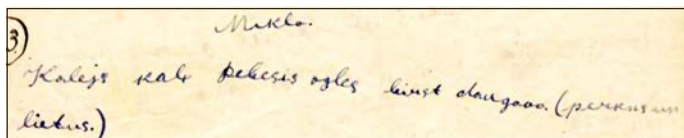
Nepaisant šio tyrėjo noro išaiškinti, jo manymu, iki šiol nepagrįstą tautosilabinio lie. *-ún-* ilgumą ir akūtą (žr. Ostrowski 2011: 276), jo pateikta hipotezė sunkiai tikėtina dėl skirtingų lietuvių ir latvių prolyčių rekonstrukcijos ir gerai žinomo fakto apie baltų kalboms būdingą balsio **pailginimą** kirčiuotoje padėtyje (plačiau žr. Skardžius I: 280; Stang 1966: 155–157; dar žr. Kregždys 2010: 39–40, 261). Nepateikiama ir latvių pučiamojo *o* vokalizacijos pavyzdžių. Taip pat minėtina, kad siejant baltų ir slavų kalbų to paties referento (resp. ‘perkūnas’) įvardijimus, implikuojamas iš esmės klaidingas teiginys, neva slavų kalbų pavyzdžiai nesuponuoja struktūrinio elemento *-k-*, reflektuojamo baltų alternantuose (žr. Ostrowski 2011: 278), nors taip nėra, plg. bžn. sl. перкоуѣ (dėl jo žr. Miklosich 1977: 560–561; dar žr. Kregždys 2012: 374).

Vadinasi, galima pritarti Hermanui Hirtui (1892: 479–480), kad šio teonimo kilmė sietina su ažuolo pavadinimu (dar žr. Brückner 1922: 195) ir V. Mažiuliui (PEŽ III: 265–266), pateikusiam kol kas įtikinamiausią aptariamoms leksemoms etimologinę analizę.

Aptariant šio mitonimo funkcijas, akcentuotina, kad SK minima, jog suduviai gerą derlių⁹⁹ siejo su Perkūno veikimu, t. y. jtv. *Parkuns* buvo prašoma, kad jis suteiktų ankstyvo lietaus (reikalingo grūdams užaugti) ir nublokštų dievą *Peckollum* ir jo pavaldinius *Peckolli*: „<...> bittet <...> den Gott Parkuns, das er wollt gnedigen vnd zeittigen Regen geben vnd wegschlagen Peckollum mit seinen vntertanen Peckolli <...>“ A(p [WMh 247]) resp. „<...> prašo <...> dievą Parkuns, kad jis panorėtų palankų ir ankstyvą lietų suteikti ir nutrenkti Peckollum su jo pavaldiniais Peckolli <...>“.

A. Mierzyńskiis tokią jtv. *Parcuns* funkcinę distribuciją, kuri tiesiogiai sietina su šios mitologemos etimologine verte (žr. anksčiau), vertino kaip vienintelę autentišką iš visų, šaltiniuose aprašytų senųjų baltų dievybių veiklos įvardijimų, mat, jo teigimu, visų kitų dievų uzemos buvo spėjamojo pobūdžio resp. fantasmagorinės (plačiau žr. Mieržinskij 1899: 64).

Deja, tokiam aiškinimui pritarti labai sunku. Akivaizdu, kad SK autorius šiuo epizodu implikuoja (1) objektyvios tiesos, žinomos ne tik senojo

6 pav. Latvių mįslės *perkus* un *lietus* fragmentas (žr. Pakerys 2019)

⁹⁹ Identiški motyvai yra minimi ir pastoriaus Dionisijaus Fabricijaus veikale *Livonicae Historiae compendiosa series, in quatuor digesta partes ab anno 1158 usque ad annum 1610*, kuriame įvardijamas pagrindinis latvių **derliaus** dievas – *Percunum* (acc. sg. [plačiau žr. Biezais 1975: 343–344; dar žr. Usener 1896: 97]).

tikėjimo atstovams, bet ir krikščionims – žemė „atrakinama“ pirmuoju žaibu, taip nulemiamas jos gyvybingumas ir / ar derlingumas (žr. Grimm 1835: 120, 122; Dundulienė 1982: 306) bei (2) NT Apreiškimo Jonui fabulos (dar žr. 0 poskyrį) sintezę:

„Et projectus est **draco** ille magnus, **serpens antiquus**, qui vocatur **diabolus**, et **Satanas**, qui seducit universum orbem: et **projectus est in terram**, et **angeli ejus** cum illo missi sunt“ Apr 12.9 (BSC 793) ↔ „Und es ward ausgeworfen der große **Drache**, die alte **Schlange**, die da heißt der **Teufel** und **Satanas**, der die ganze Welt verführt, und ward **geworfen auf die Erde**, und **seine Engel** wurden auch dahin geworfen“ (BL 1487) ↔ „Taip buvo išmestas didysis **slibinas**, senoji **gyvatė**, vadinamas **velniu** ir **šėtonu**, kuris suvedždiodavo visą pasaulį. Jis buvo **išmestas žemėn**, ir kartu su juo buvo išmesti **jo angelai**“ (Bb.e).

Vadinasi, manyti, kad jtv. *Parkuns* funkcijų aprašas suponuoja autentiškos sūduvių senosios religijos refleksiją, matyt, negalima. Iš esmės tai scholastikos tiesomis grįstas pramanas¹⁰⁰, užmaskuotas agrarinio ciklo pseudosakralinės veiklos imitacija.

Atskirai minėtina, kad remiantis S. Grunau (I:95) kronikos duomenimis, teigta, kad prūsai Perkūną priskyre piktiems dievams (WMh 193). Panašią šio dievo ypatybę mini ir J. Balys (žr. JBR II: 206–207). Kai kurie tyrėjai pejoratyvinę šios dievybės konotaciją siejo su žaibo nutrenktų žmonių mirtimi (žr. GCP 31; dar žr. LM I: 249). Spėtina, kad tai itin vėlyva, krikščionybės puoselėtojų veiklos, skirtos demonizuoti senojo tikėjimo dievus, rezultatas, mat mirties dievo vardu vakarų ir rytų baltai **nebūtų** pavadinę tiek daug vietovių, vandens telkinių, taip pat ir žmonių gyvenamų vietų (žr. Pierson 1873: 693; Plāķis 1939: 78–79, 92, 96, 174, 250, 286, 294, 298; LVV I: 329–336), plg. „Monstrantur ibidem multa Borussiae vicorum, ac aliorum locorum nomina a Percuno <...>“ (žr. Magnusen 1828: 671).

7. Mitonimo jtv. *Peckols* formalioji raiška, etimologinė ir etnomitologinė analizė

2-iam deklinacinėmis (nom. sg., acc. sg.) formomis užfiksuoto SK mitonimo jtv. *Peckols*¹⁰¹ morfonologiniai skirtumai diferencijuotini, remiantis šaknies balsio *-e-* ↔ *-o-* sporadine vokalinių elementų metateze (resp. *e...o* →

¹⁰⁰ To paties Apr 12.9 siužeto lietuvių folkloro refleksijų nurodė J. Balys (plačiau žr. JBR II: 203–204).

¹⁰¹ Apie sintagmos jtv. *Begeyte, Begeyte Pecolle* A(p [WMh 257]) elemento *Pecolle* vartosenos ypatumus plačiau žr. Kregždys 2012: 357–359.

o...e [žr. 106 išn.]) bei regresyvinės asimiliacijos nulemtais kitimais (žr. 109 išn.) dėl fleksinio formanto *-us* poveikio:

(**Ia – nom sg.**) lytys su radicaliniu *-e-* –

Peckols ‘der helle vnd Finsternus ein Gott resp. pragaro ir tamsos dievas’¹⁰² A(p [WMh 246]);

Peckolls ‘Der helle vnnnd fÿnfternis ein Gott’ α 728r;

Peckols ‘Der helle, vnnnd finfternis, ein¹⁰³ gott’ B 728r;

Peckols ‘der helle vnd finfternūs goth’ C 1v;

Peckullus ‘der Gott der Helle vnd der Finfternis’ J(p [Ws 19]; dar žr. 109 išn.);

*Picūllus*¹⁰⁴ ‘ein got hellen vnd fin||fternūs’ K 165r (dar žr. 109 išn.);

Peckols ‘Der helle vnd finfternis ein gott’ X 762;

(**Iβ – acc. sg.**)¹⁰⁵ –

Peckollum A(p [WMh 247]);

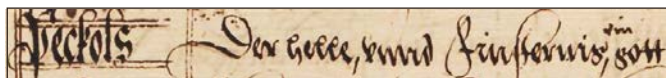
Peckollūm α 729r, B 729r, C 2v;

Peckollum G 3v;

Peckūlūm K 165v (dar žr. 109 išn.);

¹⁰² Minėtina, kad kai kurie tyrėjai nurodo ne tik iškraipytą šio mitonimo morfonologinę struktūrą, bet ir klaidingą semantinę apibrėžtį, plg. „Pikulas (Peckols) – skraidančios dvasios arba velniai“ (Balsys 2005: 30, 2006: 210).

¹⁰³ B nuorašo autorius šios lyties nežymimąjį artikelį a. v. a. *ein* buvo praleidęs, todėl užrašė viš sub. a. v. a. *gott* (žr. 7 pav.)

7 pav. B 728r: B nuorašo fragmentas – *Peckols Der helle, vnnnd finfternis, ein gott* (LMAGBR: Ms. 1277)

¹⁰⁴ Šios formos struktūrinis elementas *-i-*, matyt, yra antrinės kilmės, suponuotas distancinės regresyvinės asimiliacijos resp. *f-i-n||fternūs* K 165r poveikio, t. y. **P-e-cūllus... f-i-n||fternūs* → *P-i-cūllus... f-i-n||fternūs*. Tai nėra vienintelis toks K nuorašo leksemos kitimas, plg. mitonimo jtv. *Aiſch-wÿt-e-I* K 166r ← jtv. *Aufchawth* K 165r ↔ jtv. *Pi-I-wite-n* K 165v etiologiją (žr. Kregždys 2018: 47).

Manyti, kad tokiam kitimui įtakos galėjo turėjo Prūsijos šnektų ypatumai, **negalima**, mat K nuorašui būdinga v. v. ž. požymių gausa (žr. Kregždys 2018: 116), o balsių *ē* ↔ *ī* niveliacija būdinga šios srities dialektinėms zonoms, kuriose vartota a. v. a. kalba (plačiau žr. Ziesemer 1924: 122).

Taip pat **negalima** teigti, kad tokį kitimą suponavo korekcija dėl sub. pr. *pickūls* ‘velniai’ III 55₁₉ (PEŽ III: 279) šaknies balsio *-i-*, mat pirmiausiai reiktų įrodyti, jog K nuorašo autorius mokėjęs prūsų ar sūduvių kalbą. Tokių duomenų nėra, o sprendžiant pagal šio nuorašo ypatybę – kai kurių baltų leksikonui priskiriamų leksemų pašalinimą (žr. Kregždys 2018: 115), galima daryti atsargią prielaidą, šio rankraščio autorius eliminavo jam nesuprantamą teksto dalį, t. y. jis vakarų baltų kalbų nemokėjo.

¹⁰⁵ X nuorašo šio mitonimo acc. sg. lytis eliminuota.

(IIa – nom. sg.) šaknies balsio -o- refleksijos –

*Pokelus*¹⁰⁶ †F (WMh 246);

*Poklius*¹⁰⁷ ‘Der Gott Der hellen vnd finftnis¹⁰⁸’ E 377v, †D, †ε, a, b, d (WMh 246);

*Pockulus*¹⁰⁹ ‘der Gott der Finfterniß oder Helle resp. tamsos arba pragaro dievas’ G(p [Dvd I: 86]);

Pocklus ‘der Gott der Hellen vnd finfternus’ c (Dtm [132]; dar žr. 107 išn.);

Pocklus ‘der Gott der Höllen und Finfterniffe’ e (Sch 707; dar žr. 107 išn.);

(IIβ – acc. sg.) –

Pock||üllim E 378r (dar žr. 109 išn.);

Pockollos G(p [Dvd I: 90]);

Pockullum)(p [Ws 19]; dar žr. 109 išn.)

Pockollum c (Dtm [133]);

Pokkollum e (Sch 708).

Teonimo jtv. *Peckols* įvairaus laikotarpio etimologijos svarstymus¹¹⁰ apibendrinio V. Mažiulis (PEŽ III: 279–280), pateikęs abejotiną šio mitonimo kilmės aprašą, mat polidispersišką, tos pačios šaknies kilmės aprašą:

- (1) pr. *pyculs* ‘pragaras’ E 10 – **skolinys** iš v. sl. **pōkьlv* ‘t. p.’ (> s. le. *piekьl* ‘nusidėjėlių, pasmerktų amžinajai kančiai, sielų buvimo vieta resp. *locus ubi animae commorantur eorum, qui poenas sempiternas peccatorum luunt*’ [dar žr. SSt VI: 89–90], nors yra užfiksuotos ir lytys s. le. *pieklo*, *piekiel* [SSt ibd.; dar žr. Dini 2010_a: 105]);
- (2) pr. *pickūls* ‘velnias’ III 55₁₉ – paveldėta lytis, kildinama iš **adj.** v. bl. **pikula-* ‘priešiškąs, besielgiantis priešišškai’ ← verb. bl. **pik-* ‘būti priešiškam, elgtis priešišškai’.

Deja, bet 2-asis aiškinimas **neįmanomas** darybiškai resp. etimologiškai, plg. **adj.** lie. *pik-t-ūlis*, -ė ‘piktas, piktasis’ (LKŽe), **sub.** (deadjektyvą) la. *pik-t-ulis* ‘pikčiurna; piktoji dvasia, vaiduoklis, pabaisa; šuns vardas’ (ME III: 213), t. y. prūsų leksema **stokoja formanto -t-**.

¹⁰⁶ Formos *Pokelus* struktūriniai ypatumai eksplikuotini, pasitelkus artimosios metatezės principą resp. suponuotina **P-e-k-o-lus* (↔ *Peckols* A[p]) → *P-o-k-e-lus* kaita.

¹⁰⁷ Lyties *Poklius* struktūriniai pokyčiai grįstini balsio -e- absorbcija resp. implikuojama **Pok-e-lus* (plg. jtv. *Pokelus* †F) → *Poklius* kaita.

¹⁰⁸ E nuorašo autorius praleido sub. a. v. a. *finsternis* ‘tamsa’ (DWG III: 1670–1671) struktūrinį elementą -er-.

¹⁰⁹ L. Davido nurodoma lytis jtv. *Pockulus*, spėtina, reflektuoja keletą kitimų, nulemtų artimosios metatezės (žr. 106 išn.) ir regresyvinės asimiliacijos, plg. **P-e-k-o-lus* → *P-o-k-e-lus* †F → *Pock-u-l-u-s*.

¹¹⁰ Plačiau žr. Hartknoch 1684: 100; Schleicher 1854: 100; Grienberger 1896: 79–82; Mierzyński 1900_a: 46; Brückner 1918: 145, 147, 1922: 166; Büga II: 78; Skardžius IV: 641; ME III: 213; Pisani 1950: 86; Toporov 1972: 299.

Jei kildintume jį iš verb. bl. **pik-* ‘būti priešiškam, elgtis priešišškai’, plg. sub. lie. *pykulỹs*, *pỹkulis* ‘vyma, blogumas’, neatitiktų **darybos kategorijos tipas**, t. y. *n. abstractum* / *n. actionis* (resp. ‘piktadarystė’) ≠ *n. agentis* (resp. ‘nelabasis’).

Priešingai, *n. abstractum* (resp. pr. *pyculs* ‘pragaras’ E 10) → *n. agentis* (resp. pr. *pickũls* ‘velnias’ III 55₁₉) pavyzdžių esama, plg. sub. lie. *prãgaras* ‘tikinčiųjų įsivaizdavimu amžinų kančių vieta po mirties’ → ***n. agentis*** (dėl antonomazijos) ‘rijūnas, èdrūnas, besotis’ (LKŽe).

Be to, nevertėtų pamiršti, kad yra užfiksuotos ***n. agentis*** lytys: avd. s. le. *Pkiel* ↔ avd. s. le. *Nie-pieklo* (SEMSO I: 186, 219), avd. v. le. *Pieklo* (SPW XXIV: 62).

Vadinasi, galima teigti, kad mitonimas jtv. *Peckols* – slavizmo pr. *pekol-lin*¹¹¹ ‘pragarą’ I 7₁₈ (žr. PEŽ III: 280) perdirbinys, suponuojantis antonomaziją ‘pragaras → pragaro valdovas’. Spėtina, kad šis polonizmas ilgainiui pakeitė¹¹² senąjį resp. indigenų baltiškąjį chtoninės dievybės pavadinimą, plg. sub. lie. *vėlnias* ‘žemės ir požemio dievaitis’, sub. s. lie. *velinas* ‘t. p.’ (LKŽe), sub. la. *vęļns* ‘velnias’ ↔ sub. la. dial. *vęļls* ‘t. p.’ (ME IV: 532)], siejamą su gyvuliais, mat požemio pasaulis įsivaizduotas kaip ganykla (plačiau žr. Kregždys 2012: 137, 153–154).

Infernalinę konotaciją suponuojanti šio mitonimo etimologinė raida iš esmės atitinka SK autoriaus jam priskirtą pragaro ir tamsos dievo funkciją, kurios autentiškumu niekas neabejoja (plačiau žr. GCP 28). Tokia pati teonimo funkcija deklaruojama ir G. F. Stenderio (1783: 267), introdukavusio jį į latvių¹¹³ panteoną, plg. la. *Pekols* ‘skraidančių dvasių, pragaro ir tamsos dievas’.

SK naratyvo epizodas <...> wegschlagen Peckollum <...>“ A(p [WMh 247]) resp. „<...> nutrenkti Peckollum <...>“ sukurtas, remiantis scholastine dogmatika resp. imituojuoju NT Apr 12.9 siužeto fabulą (plačiau žr. 8 poskyrį), neturinčia nieko bendra su senuoju sūduvių etnomitologiniu paveldu.

¹¹¹ Šios formos šaknies *-e-* reflektuoja trumpąjį pr. *i, kuris buvo atviras resp. paplatėjęs, todėl užrašomas balsiu *e* (plačiau žr. Mažiulis 2004: 14; dar žr. Skardžius IV: 641).

¹¹² J. Balio teigimu, „Iš tikrųjų tai nėra koks dievo vardas, bet krikščioniško velnio, arba peklos gyventojų, pavadinimas“ (JBR II: 195). Iš esmės, tai A. Brücknerio (1918: 147) nuomonės pakartojimas.

¹¹³ Jākobas Langē (1773: 234) nurodo formą la. *Pihkals* ‘pagonių latvių kalnų dievas’ (dar žr. ME III: 230), matyt, susiejęs jtv. *Peckols* su partityviniu homonimu sub. la. *pikulis* ‘(akmens) luitas; grumstas; gniužulas’ (ME III: 213).

8. Mitonimo jtv. *Pockols* formalioji raiška, etimologinė ir etnomitologinė analizė

Pirmą kartą SK užfiksuota mitologema jtv. *Pockols* 'die fliegende geister oder Teuffel resp. skraidantys demonai'¹¹⁴ arba velniai' A(p [WMh 246]) šio šaltinio nuorašuose¹¹⁵ vartojama 2-iem deklinacinėmis nom. pl. ir dat. pl. lytimis. Jos autentiškumą vieni tyrėjai griežtai neigė, pvz., A. Brückneris (1922: 167) teigė, kad dupletinė SK mitologemų *Pecols* ↔ *Pocols* pateiktis yra šio šaltinio autoriaus pramanas (plg. „<...> ist ihre eigene Erfindung <...>“), kiti šio mitonimo istoriškumu akiai tiki (žr. Krappe 1932: 63, 66; Toporov 1972: 299; Vėlius 1987: 255; Mikhailov 1998: 105).

Pagrindinė SK nuorašų šio mitonimo pateikties skirtybė – šaknies balsio *-e- ↔ -o-* variavimas, nulemtas dirbtinio šios formos resp. kontaminanto statuso, t. y. jtv. *P-e-ckols* 'der helle vnd Finsternus ein Gott resp. pragaro ir tamsos dievas' A(p [WMh 246]) perdirbinio¹¹⁶:

(**Ia – nom. pl.**) lytys su radicialiniu *-o-* –

Pockolls 'Die fliegennden geifter oder Teuffell' α 728r;

Pockolls 'Die fliegennder geifter, oder teuffell' B 728r;

Pokols 'die fliegennden geifter, oder teuffell' C 1v;

Pockollus 'die fliegende geifte oder teuffel' E 377v, †F (WMh 246);

Pockollus 'die fliegende Geifter/ oder Teuffel' J(p [Ws 19]);

Pockols 'die fliegende geifter odder teuffel' K 165r;

Pockols 'Die fligende geifter oder teuffel' X 762;

Pockollus 'die fligenden Geifter oder Tevffel' c (Dtm [132]);

Pockollus 'die fligenden Geifter oder Teufel' e (Sch 707);

(**Iβ – nom. pl.**) lytys su radicialiniu *-e-* –

*Peckols*¹¹⁷ 'die fliegende geifter oder Teuffell' G 2v (dar žr. 116 išn.);

¹¹⁴ Plg. a. v. a. *geist* 'skersvėjis, kvėpavimas; gyvybės jėga, suteikta Dievo; siela; sielą turinti būtybė, žmogus; gebėjimas vykdyti intelektualiąją veiklą; dvasia – Dievas; geroji ↔ piktoji dvasia: angelas ↔ **vaaiduoklis**, **demonas**, **velnias**; sumanus, išmintingas krikščionis – protestantizmo atstovas' (FHNDWe; dar žr. Götze 1920: 99).

¹¹⁵ Išskyrus G(p) kopiją, kurioje minima tik šios mitologemos semantinė apibrėžtis (žr. Dvd I: 90). L. Davidas, spėtina, eliminavo šio mitonimo formaliosios raiškos lytis dėl labai paprastos priežasties – jos beveik identiškos (dėl šaknies balsio *-o-*) su jo vartojama forma jtv. *Pockulus* 'der Gott der Finfterniß oder Helle resp. tamsos arba pragaro **dievas**' G(p [Dvd I: 86]; plačiau žr. 7 poskyrį).

¹¹⁶ Sukūręs formą su šaknies balsiu *-o-* resp. jtv. *P-o-ckols*, SK autorius pats implikavo jos dirbtinį statusą, dat. pl. lytį nurodęs su šaknies vokalinio elementu *-e-*, būdingu jtv. *Peckols* 'pragaro ir tamsos dievas'. Šią klaidą ėmėsi koreguoti X nuorašo autorius, pateikęs dat. pl. formą *P-o-ckolli* X 763. Dėl šios priežasties kiti SK kopijų autoriai šios lyties apskritai nemini (žr. 118 išn.) arba pasirinko formą jtv. *Peckols* kaip teisingą (žr. 117 išn.).

¹¹⁷ G nuorašo autorius sąmoningai kupiūravo SK mitonimų sąrašo dėmenį *Pokols* (plg. C manuskripto lytį), tačiau jo reikšmę priskyrė jtv. *Peckols*, o pastarosios reikšmę 'der helle vnd finfternūs goth' (žr. 7 poskyrį) apskritai pašalino.

(IIa – dat. pl.)¹¹⁸ lytys su radicialiniu *-o-* –

Pockolli X 763 (žr. 116 išn.);

(IIβ – dat. pl.) lytys su radicialiniu *-e-* (dėl jo kilmės žr. 116 išn.) –

Peckolli A(p [WMh 247]);

Pe|ckolli α 729r

Peckolli B 729r, G 3v

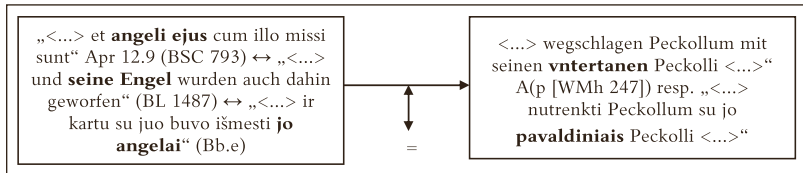
*Peckollj*¹¹⁹ C 2v;

Peckulli K 165v.

Apie šio mitonimo etiologiją jau buvo trumpai rašyta BMEŽ (I: 359), tačiau nedetalizuotas itin svarbus¹²⁰ šaknies struktūrinių elementų *-e- ↔ -o-* diferencijos priežastingumas¹²¹. Šių alternantų kilmę patogiausia analizuoti, pasitelkus semantinio prototipo retrogradinės analizės metodą, t. y. pirmiausiai detalizuotinos faktinės, virtualios ir potencialios mitonimo funkcijos, galimai reflektuojančios pirminę etimologinę lytį. Akcentuotina, kad iki šiol tyrėjai **neįžvelgė** visiškai akivaizdaus SK naratyvo, pagrįsto demonologinės plotmės veikalo fabula, ir NT Apreiškimo Jonui siužeto apie Dievo antipodo (resp. velnio) ir jo **pavaldinių** (resp. **demonų**, žemesnio rango velnių) nubloškimą žemėn (resp. pragaran) **genetinės sąsajos** (žr. 4 schemą; dar žr. 7 poskyrį).

4 schema

NT Apr 12.9 ir SK faktografijos A(p [WMh 247]) koreliacijos santykis

¹¹⁸ E, J(p) nuorašų bei Jer. Maleckio *a* kompiliacijos, taip pat *b, c, d, e* perspaudų šio mitonimo dat. pl. lytis eliminuota.

¹¹⁹ Šios lyties baigmuo *-j* yra fleksinio formanto *-i* vienas grafinių alternantų, vartotų a. v. a. raštuose (žr. FrG 43).

¹²⁰ Ankstesniojo ir pastarojo laikotarpio tyrėjai įprastai konstatuodavo jtv. *Pockols* vėlesnę kilmę, lyginant su jtv. *Peckols*, bet struktūrinių neatitikimų neeksplikuodavo (žr. Usener 1896: 98; Brückner 1918: 145, 1922: 166–167; Bojtár 1999: 315). Kai kurie jų ši neatitikimą argumentavo sporadinio *lapsus calami* fenomenu (žr. Grienberger 1896: 80; Skardžius IV: 641). Pasitaiko ir itin keistų tvirtinimų, neva *Agenda Ecclesiastica* užfiksuoti *Pecols* ir *Pocols* (žr. WMh 233) yra semantiniai alternantai resp. tos pačios dievybės įvardijimai (žr. Putelis 2006: 80).

¹²¹ Minėtina, kad V. Toporovas jtv. *Pockols* kilmę kažkodėl siejo su **rekonstruotų** teonimų **Potols* ir **Pekols* kontaminacija (plačiau žr. Toporov 1972: 299), nors S. Grunau (I: 62–63, 78, 80, 94–95, 261, 348) mini lytis *P-a-tollo*, *P-a-tolli*, *P-a-tollen*. Toks spėjimas, žinoma, yra klaidingas, mat (α) pirmasis šių mitonimų yra S. Grunau pramanas resp. klaidingai suprasto adv. V. lo. *patollu* ‘daug kur; viešai’ mitologizavo pavyzdys (žr. 2 poskyrį); (β) SK nuorašuose būtų užfiksuota lytis jtv. **P-a-ckols*, o **ne** esama jtv. *P-o-ckols*.

Vadinasi, šio motyvo jokiū būdu **negalima** sieti su sūduvių senosios religijos ypatumais, bet eksplikuoti, remiantis **scholastikos** dogmatika. Todėl galima atsargiai spėti, kad SK autorius, paisydamas anksčiau įvardytos NT Apr 12.9 faktografijos, mitonimą jtv. *Peckols* ‘der helle vnd Finsternus ein Gott resp. **pragaro** ir tamsos dievas’ A(p [WMh 246]) **kontaminavo**¹²² su sub. a. v. a. *pocke*¹²³ ‘**piktoji dvasia, demonas**, vaiduoklis; skeletas; giltinės kaukė; snukis resp. lo. *larva*’ (↔ a. v. a. *bocken antzlit* ‘t. p.’ [← ‘ožio snukis’ (DW 272, 804)]). Taip buvo sukurtas jtv. *Peckols* ‘pragaro ir tamsos dievas resp. Dievo antipodas ↔ **velnias**’ (apie jį plačiau žr. 7 poskyrį) koreliatyvaus (subordinacijos aspektu) referento ‘Dievo antipodo angelai ↔ **demonai**, piktosios dvasios, **velniai**’ alternantas – **pseudomitologema** jtv. *Pockols* ‘skraidantys demonai arba velniai’ A(p [WMh 246])¹²⁴.

A. Mierzyński (1900_a: 48; Mieržinskij 1899: 66), neįžvelgęs SK scholastinio naratyvo plotmės, teigė, kad referentas ‘skraidantys demonai’ implikuoja sąsają su indigeniomis lietuvių mitologemomis, pvz., mitonimu *aitvaras*. Nepaisant sub. lie. *aitvaras* germaniškos kilmės (dar žr. Kregždys 2018_a: 102–103), šios mitologemos funkcijų ir demonologinio vaizdinio kilmė grįstina semitų kultūrinės tradicijos, kuriai būdinga referentų ‘demonas’ ↔ ‘**paukštis**’ interferencija, introdukcija.

Judėjų **paukščio** – **demono** pejoratyvinės konotacijos sakralinio objekto etiologija gali siekti VII a. prieš m. e., t. y. 605 m., arba Judo Karalystės (resp. pietinės judėjų valstybės) užgrobimą ir jos gyventojų išvaymo į nelaisvę laikotarpį. Būtent tuo metu šios semitų genties žmonės galėjo perimti Babilono senąją kultūrinę tradiciją (taip pat ir mitologiją bei religijos elementus), mat asirai balandį asocijavu su karine galia, dieviškąja griovimo ir naikinimo jėga (plg. Lambert 2013: 222). Vadinasi, tuo laikotarpiu balandis, asirų suvoktas kaip Babilono valstybės simbolis ir vaizduotas karo vėliavoje (Kobielus 2002: 103), galėjo tapti demonizuotu objektu ir pradėtas sieti su pirminio blogio asociatyvu – asirų deive *Tiāmat*, kuri buvo įsivaizduota kaip **drakonas**, raguota gyvatė ar 7-ių galvų hidra (žr. 130 išn.), nors vargingai gyvenę judėjai šį paukštį aukėjo¹²⁵ Jahvei nuo seniausių laikų (Kun 5.7, 12.8, Lk 2.22–24 [žr. EB I: 1129]), bet tam vėliau prieštaravo naujojo tikėjimo ideologas (Mt 21.12

¹²² Šią kontaminacijos hipotezę galima argumentuoti Rytų Prūsijoje vartotais dvejopos vokalinės raiškos semantiniais alternantais v. dial. (RPr.) *pikellus* ↔ *pakulles*, *pakuls*, *pokuls*, *pokulles* ‘velnias’ (žr. Bock 1759: 45; Fr II: 116–117), implikuojančiais jtv. *Peckols* ir sub. a. v. a. *pocke* sąveiką.

¹²³ Plg. šios leksemos variantą – v. dial. (RPr.) *Puck* ‘nakties dvasia / nakties vaiduoklis’, plg. „Wohl von dem schelmisch neckenden Nachtgeist Puck’ resp. „Matyt, [atsiradęs] iš pajuokiamojo nakties dvasios / nakties vaiduoklio *Puck*“ (Fr II: 184).

¹²⁴ *Agenda Ecclesiastica* autoriai nurodė jos galimą italikų atitikmenį lo. *Furiae* ‘keršto demonai; puolančios dvasios’ (žr. WMh 233; dar žr. Kregždys 2012: 358–359; Lewis, Short 1958: 796).

¹²⁵ Balandžių auka siekta išpirkti kaltę ir atlikti religinį apsaivalmą po gimdymo, pagyti nuo raupsų (Kun 5.7–10, 12.6, 14.22, 15.14; Lk 2.22–24 [DBI 761]).

[Kobielus 2002: 104]). Taigi asirų paukščio-kario simbolis judėjų galėjo būti susietas su pirminiu blogiu, kaip vienas jo archetipinis vaizdinys¹²⁶, ilgainiui imtas asocijuoti su puolusiais angelais (žr. 128 išn.);

8 pav. **Velnius, gaidžio kojomis, meilikauja raganai**
(Molitor 1561 [5 graviūra])

9 pav. **Velniui, gaidžio kojomis, patarnaujantys ragana ir burtininkas**
(Boaištuau 1598: 1)

- 2) interpretuojant šį žodžių junginį, taip pat pravartu pasitelkti (α) NT faktografiją – Mato Evangelijoje krikščioniškasis velnius¹²⁷ įvardijamas sintagma *dangaus paukščiai* resp. *volucres caeli* (Mt 13.4 [BSC 659; plačiau žr. Salmeron 1611: 25])¹²⁸, kurios etiologiją Cornelius Jansenius (1613: 392) aiškina

¹²⁶ Plg. judėjų demonų s. hebr. *šēdim* resp. שְׂדִיִּים resp. 'pavojingi demonai, kuriems aukojami vaikai' (1st 32.17) ↔ hebr. *šēd* resp. שֵׁד 'kenkiantis demonas, kuriam aukojami vaikai' (DCH VIII: 266; BDB 2415) ornamentorfinį habito ypatumą; jie buvo įsivaizduojami **gaidžio** kojomis ir nagais, turintys sparnus kaip angelai (plg. Mack, Mack 1999: XXII, XXXIII). Šis motyvas buvo itin populiarus viduramžių Europoje (žr. 8, 9 pav.).

¹²⁷ Plg. bžn. lo. *diabolus* 'priešas, velnias; šmeižikas; skundikas' (Sleumer 1926: 272) – Mato ir Luko Evangelijose, o bžn. lo. *satan, satanas* 'priešas, velnias' (Sleumer 1926: 699) – Morkaus Evangelijoje vartojamus pragaro valdovo įvardijimus (žr. Salmeron 1611: 25).

¹²⁸ Remdamasis šiuo motyvu, Alfonsas Salmerónas demonizuoja visus paukščius: „Dicitur ergo diabolus volucris immunda, eo quod in caliginoso huius mundi aere daemones morentur cum volucris caeli“ (Salmeron 1611: 26) resp. *Taigi sako, kad velnius – gašlus paukštis, kad ten, jo pasaulio ūksmingame danguje, demonai kartu su dangaus paukščiais gyvena.*

Vis dėlto jis eksplikuoja ir šių gyvūnų etiologiją: „<...> per volucres caeli intelligi daemonia: in hac vero Angelos“ (Salmeron 1611: 43) resp. *dangaus paukščiai yra suprantami kaip demonai: o iš tiesų tai angelai*, t. y. taip įvardijami puolę angelai (Salmeron 1611: 222; dar žr. Breithauptus 1713: 22).

antonomazija (plg. „<...> antonomastične *malum* <...>“), ir (β) XII a. škotų kilmės teologo ir filosofo Richardo Paryžiečio (resp. Sanctus Victorus Scotus Ricardus Parisiens [1110–1173]), gyvenusio vienuolyne prie Paryžiaus, veikalo *De ruina Babylonis, & luctu amatorum eius* ištrauką, kurioje labai aiškiai įvardijama panaši mitologinių referentų seka, tik vietoj V. lo. *draco* minimas V. lo. *daemon*, o V. lo. *volucris* vartojamas reikšme ‘**puolęs angelas**’, suponuojantis metaforą ‘**nuodėmė, yda**’¹²⁹, mat Babilone, kurio pejoratyvine resp. demoniška konotaciją pasitelkia šis vienuolis, paukščiai (ypač – balandžiai) buvo sakralizuotas simbolis¹³⁰ (žr. anksčiau), o šis miestas simbolizavo paleistuvystę ir pagonybę, plg. bžn. lo. *Babylon* ‘pagonių Roma’ (Sleumer 1926: 145): „Babylon, per confusionem, magna, per multorum collectionem & propriam elationem. Et facta est habitatio Dæmoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis **volucris** immundae. Dæmones, & spiritus sunt, & volucres sunt, spiritus propter naturae subtilitatem, volucres propter motionis velocitatem“ (Sanctus Richardus 1621: 421) resp. „Babilonas yra didis savo netvarka, įvairių dalykų sangrūda, puikybe. Neabejojama, kad tai demonų irštva, velnio prieglobstis, **puolusių angelų** užuovėja. [Čia] yra demonai ir dvasios, iš prigimties klatingos, **ydos**, juslėmis aistringos“.

Šis motyvas, dažnai apžvelgiamas ir vėlesniojo laikotarpio autorių veikaluose (žr. Salmeron 1611: 26; Cotterius 1615: 427, 463), yra argumentuojamas NT Apreiškimo Jonui knygos pasakojimu, kuriame paukščiai yra lyginami su stambeldystės arba ištvirkimo **yda** (plg. bžn. / V. lo. *fornicatio* ‘sanguliuavimas, prostitucija; paleistuvystė; stambeldystė’ [Sleumer 1926: 339; Niermeyer 1976: 447]): „Et post hæc vidi alium angelum descendentem de cælo, habentem potestatem magnam: et terra illuminata est a gloria ejus. Et exclamavit in fortitudine, dicens: *Cecidit, cecidit Babylon magna: et facta est habitatio dæmoniorum, et custodia omnis spiritus immundi, et custodia omnis volucris immundæ, et odibilis: quia de vino iræ fornicationis ejus biberunt omnes gentes: et reges terræ cum illa fornicati sunt: et mercatores terræ de virtute deliciarum ejus divites facti*

¹²⁹ Pats veikalo autorius tokį demonų ir ydų (↔ paukščių) gretinimą įvardija identiško referento alternacija resp. „Dæmones cum volucris affimilentur“ (remarka [Sanctus Richardus 1650: 665]) resp. „demonai tapatinami su ydomis resp. demonai yra ydos“ (← ‘ydos, nuodėmės’ ← ‘puolę angelai’).

¹³⁰ Nuo IX a. prieš m. e. sietas su legendine Babilono valdove Semiramide (resp. gr. Σεμίραμις ← asir. *Shamiram*), o ankstesniais laikais – su itin archajiška, pejoratyvinės konotacijos (žr. Tawil 2009: 206–207, 306, 310, 319, 371, 420) akadų pirminės jūros dievybe *Tiāmat* (↔ gr. Θάλαττα ‘Afroditės motina – jūra’ [Pape I: 478; plačiau žr. Lambert 2013: 222; CDA 405; Tawil 2009: 354, 429]), ilgainiui pradėta sieti su drakonu ar milžiniška 7-ių galvų gyvate resp. hidra (Jacobsen 1968: 106) ar jūros pabaisa, **drakonu, raguota** gyvate resp. raguotąja angimi, minima jau ST, plg. s. hebr. *nāḥāš pēten* ‘gyvatė – nuodingoji gyvatė’ resp. נָחָשׁ קָטָן (Ps 58.4 [BDB 1544, 2025]), t. y. ‘**raguotoji** angis (*Cerastes cerastes*)’ (Tawil 2009: 312).

sunt“ (Apr 18.1–3), t. y. „Paskui aš išvydau kitą angelą, nužengiantį iš dangaus ir turintį didžią galybę. Žemė nušvito nuo jo skaištumo. O jis šaukė skambiu balsu: „Krito, krito didžioji Babelė! Ji pavirto demonų buveine, visų netyrųjų dvasių pastoge, visokių nešvarių ir nekenčiamų **paukščių**¹³¹ landyne. Nuo jos **ištvirtimo** vyno buvo girtos visos tautos; žemės karaliai su ja ištvirtavo, o žemės pirkliai pralobo iš nežabotos jos prabangos““ (Bb.e).

9. Išvados

1. SK 13-os teonimams priskiriamų mitologemų uzemos visiškai atitinka NT Apr 6.1–12, 7.1, 8.7–11, 9.1–16 minimų 7-ių angelų funkcinę distribuciją resp. suponuoja scholastinę parafrazę.
2. Fonomorfologinė jtv. *Autrampus* A(p) ↔ *Antrýmpūs* E 377r diferencija grįstina vokiečių kursyvo grafemos *u* diakritinio ženklų abesija (resp. rašmenų *u* ↔ *n* niveliacija), t. y. lytis su struktūriniu elementu *-n-* yra antrinė.
3. Mitonimo jtv. *Autrampus* A(p) 'jūros ir marių dievas' etiologija grįstina mitologemos pr. *Natrimpe* ir sub. a. v. a. *au* 'upės sala; pieva ir kt.' ↔ sub. v. v. ž. *ou* 'užliejama pieva; nedidelė upė' kontaminacija.
4. Formalioji jtv. *Autrampus* raiška ir funkcinė apibrėžtis nesuponuoja indigenaus vakarų baltų mitonimo.
5. Mitonimas pr. *Natrimpe* – distancinės asimiliacijos paveikto pr. *Patrimpe refleksija.
6. 1418 m. veikale *Collatio Episcopi Warmiensis...* užfiksuotas metatezinis prievoksmis V. lo. *patollu* 'daug kur; viešai' (← adv. V. lo. *patulo* 't. p.') S. Grunau transformuotas į prūsų teonimą (pseudomitologemą) *Patollo*.
7. Semantinė jtv. *Potrimpus* 'tekančių vandenų dievas' A(p) ir S. Grunau kronikoje pateikiamo sakralinės konotacijos alternanto pr. *Potrimppo* 'grūdų dievas' sememų diferencija implikuota NT Apr 8.10 siužeto (resp. 3-iojo angelo sąsajos su upėmis ir šaltiniais), t. y. SK uzema yra antrinė.
8. S. Grunau kronikoje užfiksuota lytis pr. *Potrumppi* 'grūdų dievas' morfofonetine struktūra yra archajiškiausia, reflektuojanti *tatpuruša* tipo kompozitą pr. **Pad-trumpis/-as* 'grūdų dievas ← derliaus dievas ← (antonomazija) žemės derlius', sudarytą iš sub. pr. **pād-* *'apačia, žemė' ir sub. pr. **trumpas/-is* 'derlius'.
9. Mitonimas jtv. *Pilwitus* G(p) su struktūriniu elementu *-w-* yra pirminė lytis, lyginant ją su senojo tipo SK nuorašų jtv. *Pilnitis* A(p), paliudyta XIV a. Konrado von Jungingeno potvarkyje forma *pilwittenn*.

¹³¹ Akivaizdu, kad šio vertimo autorius Česlovas Kavaliauskas pernelyg tiesmukai suprato filosofinę minėtos NT knygos fragmento mintį, suponuojančią ne „<...> nekenčiamų paukščių <...>“, bet „<...> bjaurių **ydų** <...>“ sąvoką.

10. Mitologema jtv. *Pilnitis* A(p) ↔ *Pilwitus* G(p) yra lotynizuota mitonimo a. v. a. *pilwis*, *pilwiht* ‘demonas; lauko, namų dvasia; nykštukas, namų židinio dievas; ragana; burtininkas, ateities pranašautojas, žynys; velnias’ refleksija.
11. Pseudoteonimo jtv. *Pilnitis* A(p) ↔ *Pilwitus* G(p) funkcinė konotacija SK autoriaus sukurta, remiantis a. v. a. *pilwis*, *pilwiht* ‘nykštukas (↔ velnias); lauko dvasia ir kt.’ referento uzemomis (α) turto valdovas, (β) grūdinių kultūrų vegetacijos, derėjimo lėmėjas bei jų patronas ir veikimo lokalizacija – svirnu.
12. Mitonimas v. v. ž. / a. v. a. *waidelotten* ‘burtininkai’ (S. Grunau kronika) suponuoja vakarų germanų kalbų skolinį – *tatpuruša* kompozitą v. v. ž. *weide-lūt* ‘medžiotojas, žvejys’, reflektuojantį referentų ‘žvejai’ → ‘sūduviai ↔ burtininkai’ kaitą.
13. Formų jtv. *Parkünß* α 729r ↔ jtv. *Perkūnen* α 730r struktūrinių elementų ė ↔ ă alternacija grįstina prūsų (ir sūduvių) kalbos trumpojo balsio *ĕ defonologizacija (resp. ė → ă kaita).
14. Teonimo jtv. *Parkuns* A(p) kilmė eksplikuotina, remiantis H. Hirto suformuluota hipoteze apie šios leksemos genetinę sąsają su ide. **perk^uus* ‘ąžuolas’.
15. Funkcinė teonimo jtv. *Parkuns* apibrėžtis, pateikiama SK, neimplikuoja sūduvių senosios religijos refleksijos, mat suponuoja agrarinio ciklo pseudosakralinės veiklos ir NT Apreiškimo Jonui fabulos sintezę.
16. Pirminė fonomorfologinė jtv. *Peckols* ‘pragaro ir tamsos dievas’ A(p) lytis suponuoja šaknies balsį -e-, kurio alternantas -o- yra nulemtas metatezės, todėl antrinis.
17. Teonimas jtv. *Peckols* – slavizmo pr. *pekollin* ‘pragarą’ perdirbinys, suponuojantis antonomaziją ‘pragaras → pragaro valdovas’.
18. SK naratyvo epizodas <...> nutrenkti *Peckollum* <...>“ A(p) yra NT Apr 12.9 fabulos (resp. Dievo antipodo – velnio nubloškimo žemėn [pragaran]) imitacija.
19. Mitologemos jtv. *Pockols* ‘skraidantys demonai arba velniai’ demonologinė apibrėžtis ir funkcijos sukurtos, remiantis NT Apr 12.9 naratyvo (resp. siužeto apie Dievo antipodo – velnio palydą), implikuojančio protosemitų etnomitologinę plotmę, faktografija.
20. Mitonimo jtv. *Pockols* etiologija grįstina jtv. *Peckols* ‘pragaro ir tamsos dievas’ A(p) ir sub. a. v. a. *pocke* ‘piktoji dvasia, demonas, vaiduoklis’ kon-taminacija.
21. Formalioji ir funkcinė jtv. *Pockols* determinacija nesuponuoja indigenaus vakarų baltų mitonimo.

Grafiniai žymenys, sutrumpinimai

- ← pirminės etiologinės grandies žymuo
 ↔ interferencijos (resp. dviejų modaliųjų lyginamųjų elementų) žymuo
 ≠ kontradikcijos (resp. neatitikimo) žymuo
 ‡ pseudoleksmos (įvairių tyrėjų sukurtų žodžių ar kalbos faktų) žymuo
 † dingusio ar neišlikusio dokumento / asmens mirties žymuo
 /.../ fonetinės transkripcijos žymuo
 [...] knygų be paginacijos (resp. inkunabulų modelio) puslapių nuoroda, remiantis elektroninės knygos konversine numeracijos sistema
 * rekonstruoti lytis
- acc. – lo. (*cāsus*) *accūsātiūs* ‘galininko linksnis’
 adj. – lo. (*nōmen*) *adjectiūm* ‘būdvardis’
 adv. – lo. *adverbium* ‘prieveiksmis’
 Apr – Apreiškimas Jonui
 aram. – aramėjų (vienos semitų tautų kalbės) žodis
 asir. – asirų (vienos semitų tautų kalbės) žodis
 avd. – asmenvardis
 a. v. a. – ankstyvosios naujosios vokiečių aukštaičių (kalbės [XIV–XVII a. (iki 1650 m.)]) žodis
 bl. – baltų prokalbės lytis
 blr. – baltarusių (resp. gudų kalbės) žodis
 bžn. lo. – bažnytinės (resp. III–X a.) lotynų (kalbės) žodis
 dat. – lo. (*cāsus*) *datiūs* ‘naudininko linksnis’
 dial. – dialekto(-inis) (šnektos) žodis
 est. – estų (kalbės) žodis
 ež. – ežeras
 g. fem. – lo. *genus fēmininum* ‘moteriškoji giminė’
 g. masc. – lo. *genus masculīnum* ‘vyriškoji giminė’
 gr. – graikų (senojo laikotarpio kalbės) žodis
 hebr. – hebrajų (vienos semitų tautų kalbės) žodis
 hydr. – hidronimas (resp. vandenvardis)
 ide. – indoeuropiečių prokalbės rekonstruoti lytis (arba kultūros reliktas)
 isl. – islandų (kalbės) žodis
 Išm – Išminties knyga
 ital. – italikų prokalbės lytis
 Įst – 5 Mozės, arba Pakartoto Įstatymo, knyga
 jtv. – jotvingių (kalbės) žodis
 k. – kaimas
 Kun – Kumigų knyga
 la. – latvių (kalbės) žodis
 le. – lenkų (naujojo laikotarpio [nuo XIX a.] kalbės) žodis
 lie. – lietuvių (kalbės) žodis
 Lk – Evangelija pagal Luką
 LMAGBR – Lenkijos mokslų akademijos Gdansko bibliotekos Rankraščių skyrius (*Biblioteka Gdańska Polskiej akademii nauk, Pracownia Rękopisów*)
 lo. – lotynų (resp. klasikinio laikotarpio [t. y. I prieš m. e. – III m. e. a.]) (kalbės) žodis
 Mt – Evangelija pagal Matą
 nom. – lo. (*cāsus*) *nōminatiūs* ‘vardininko linksnis’
 NT – Naujasis Testamentas

- PKPSVA – Prūsijos kultūros paveldo Slaptasis valstybinis archyvas (*Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz*)
- pl. – lo. (*numerus*) *plūrālis* ‘daugiskaita’
- pr. – prūsų (kalbės) žodis
- praef. – lo. *praefixus* ‘priešdėlis’
- Ps – Psalmynas
- RPr. – Rytprūsių arba Rytų Prūsijos (kalbės [resp. *Niederpreußisch* / *Hochpreußisch*]) žodis
- s. – senojo laikotarpio (kalbės) žodis (tik junginyje su kalbos trumpiniu)
- sg. – lo. (*numerus*) *singulāris* ‘vienaskaita’
- s. le. – senojo laikotarpio lenkų (kalbės [XII a. 2-oji pusė – XV a.]) žodis
- sub. – lo. (*nōmen*) *substantivum* ‘daiktavardis’
- suff. – lo. *suffixus* ‘priesaga’
- s. v. a. – senosios vokiečių aukštaičių (kalbės [VIII–XI a. (iki 1050 m.)]) žodis
- top. – toponimas (resp. vietovardis)
- up. – upė
- upl. – upelis
- v. – naujosios vokiečių (aukštaičių kalbės [nuo 1650 m.]) žodis
- v. bl. – vakarų baltų prokalbės
- verb. – lo. *verbum* ‘veiksmažodis’
- VKKSTVB – Viešoji Koperniko knygų saugyklos Torunės vaivadijos biblioteka (*Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu*)
- V. lo. – viduramžių (resp. X–XIV a.) lotynų (kalbės) žodis
- vs. – viensėdis (resp. vienkiemis)
- v. sl. – vakarų slavų prokalbės lytis
- v. v. ž. – viduriniojos vokiečių žemaičių (kalbės [nuo XIII a. – XVI a.]) žodis
- v. ž. – naujosios vokiečių žemaičių (kalbės [nuo XVII a.]) žodis
- WHAB – Wolfenbüttelio hercogo Augusto biblioteka (*Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel*)

Literatūra

- [Adam Bremensis]. 1876. *Adami Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum ex recensione Lappenbergii. In usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recusa* (Scriptores rerum Germanicarum). Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani.
- ADB I–LVI = *Allgemeine Deutsche Biographie* 1–56. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1875–1912.
- ALEW I–III = *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch* 1–3. Unter der Leitung von Wolfgang Hock und der Mitarbeit von Elvira-Julia Bukevičiūtė und Christiane Schiller, bearbeitet von Rainer Fecht, Anna Helene Feulner, Eugen Hill und Dagmar S. Wodtke. Hamburg: baar, 2015.
- Ambrasas, Saulius. 1993. *Daiktavardžių darybos raida*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Ambrasas, Saulius. 2000. *Daiktavardžių darybos raida II*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Arnim, Achim von; Brentano, Clemens. 1806. *Des Knaben Wunderhorn: alte deutsche Lieder*. Heidelberg: bey Mohr und Zimmer / Frankfurt: bey I. B. Mohr.

- Baczko I–VI = Ludwig von Baczko. *Gefchichte Preußens* 1–6. Königsberg: Gottlieb Jederecht Hartung / bey Friedrich Nicolovius, 1792–1800.
- Balsys, Rimantas. 2005. Prūsų ir lietuvių mirties (požemio, mirusiųjų) dievybės: nuo Patulo iki Kaulinyčios. *Tiltai. Priedas* 29. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 27–58.
- Balsys, Rimantas. 2006. *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasios: nuo apeigos iki prietaro*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Balsys, Rimantas. 2017. *Lietuvių ir prūsų religinė elgsena: aukojimai, draudimai, teofanijos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Bb.e = *Biblija (Senasis Testamentas / Naujasis Testamentas)* – www.biblija.lt
- BDB = Francis Brown, Richard Driver, Charles Briggs. *Enhanced Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon, with an appendix containing the Biblical Aramaic, based on the lexicon of William Gesenius as translated by Edward Robinson, by Francis Brown, with the cooperation of S. R. Driver and Charles A. Briggs*. Based on the 1906 edition originally published by Clarendon Press: Oxford, Washington, 2000.
- Bednarczuk, Leszek. 2005. Wajdelota. *Acta Linguistica Lithuanica* 53, 1–8.
- Bender, Iosephus. 1865. *De veterum Prutenorum diis. Dissertatio historica critica*. Brunsberg: apud I. R. Huye.
- Bender, Joseph. 1865a. Zur altpreußischen Mythologie und Sittengefchichte. *Altpreußische Monatschrift* 2. Königsberg: Verlag und Druck von Albert Rosbach, 694–717.
- Bender, Joseph. 1867. Zur altpreuß. Mythologie u. Sittengefchichte. *Altpreußische Monatschrift* 4. Königsberg: Th. Theile's Buchhandlung, 1–27, 97–135.
- Běřáková, Marta Eva; Blažek, Václav. 2012. *Encyklopedie baltské mytologie*. Praha: Libri.
- Bezenberger, Adalbert. 1922. Einige Anmerkungen zu dem vorstehenden Aufsatz. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der Indogermanischen Sprachen* 50(3/4), 197–198.
- Biezais, Haralds. 1975. Baltische Mythologie. *Die Religionen der Menschheit* (Bd. 19[1]). Stuttgart & Mainz: Verlag W. Kohlhammer, 311–371.
- Biryła, Mikalaj Vasilevič. 1966. *Belaruskaja antrapanimija 1. Ulasnyja imeny, imeny-mjanuški, imeny pa bačku, prozviščy*. Minsk: Navuka i tehnika.
- BL = *Biblia. Die Heilige Schrift. Text der unreviidierten Lutherbibel* 1545
- Blaise, Albert. 1994. *Dictionnaire Latin-Français des auteurs du Moyen-Age. Lexicon Latinitatis Medii Aevii*. Tvrnholti: Typographi Brepols editores pontificii.
- Blažek, Václav. 2014. Perkūnas versus Perunъ. *Baltai ir slavai. Dvasinių kultūrų sankirtos*. Sud. T. Civjan, M. Zavjalova, A. Judžentis. Vilnius: Versmė, 101–114.
- Boaistuau, Pierre. 1598. *Histoires prodigieuses et mémorables, extraites de plusieurs fameux auteurs grecs, & latins, sacrez & profanes, diuifées en six liures*. Paris: par la vefue de Gabriel Buon.

- Bock, Johann George. 1759. *Idioticon Prussicum oder Entwurf eines Preußischen Wörterbuches, Darin die deutsche Redensarten und Ausdrücke die allein in hiefigem Lande gebräuchlich sind, zusammen getragen und erörtert werden sollen.* Königsberg: in Verlag der Woltersdorfischen Buchhandlung.
- Bojtár, Endre. 1999. *Foreword to the Past. A Cultural History of the Baltic People.* New York: Central European University Press.
- Breithauptus, Johannus Fridericus. 1713. *R. Salomonis Jarchi, יָרַח dicti, Commentarius Hebraicus, in Prophetas maiores et minores, ut et in Hiobum et Psalmos, Latine versus, cum duobus vetustissimis codicibus.* Gothæ: Sumptibus Andreae Schallii.
- BRMŠ I–IV = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai* 1–4. Sud. Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla (t. 1–2), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (t. 3–4), 1996–2005.
- Brückner, Alexander. 1904. *Starożytna Litwa. Ludy i bogi.* Warszawa: Druk K. Kowalewskiego.
- Brückner, Alexander. 1918. *Mitologia słowiańska.* Kraków: Akademia Umiejętności.
- Brückner, Alexander. 1922. Osteuropäische Götternamen. Ein Beitrag zur vergleichenden Mythologie. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* 50(3/4). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 161–197.
- BSC = *Biblia Sacra iuxta Vulgatam Clementinam*
- Būga I–III = Kazimieras Būga. *Rinktiniai raštai* 1–3. Sud. Zigmas Zinkevičius. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958–1961.
- Butkus, Alvydas. 1995. *Lietuvių pravardės.* Kaunas: Aesti.
- Casemir, Kirstin; Fischer, Christian. 2013. *Deutsch. Die Geschichte unserer Sprache.* Darmstadt: wbg Academic.
- CDA = *A Concise Dictionary of Akkadian.* Ed. J. Black, A. George, N. Postgate. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2000.
- Conwentz, Hugo. 1897. *Die Moorbrücken im Thal der Sorge auf der Grenze zwischen Westpreussen und Ostpreussen.* Danzig: Verlag von Th. Bertling.
- Cotterius, Matthaeus G. 1615. *Apocalypseos, Domini Nostri Iesu Christi expositio. Perpetua, atque Apodeictica.* Salmvria: Apud Thomam Portævm.
- Czaja, Roman. 2010. Gesellschaft und Landesherr im Ordensland Preußen zu Beginn des 15. Jahrhunderts. *Zapiski Historyczne* 75(4). Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 19–31.
- Daľ I–IV = Vladimir Daľ. *Tolkovij slovar' živogo velikoruskogo jazyka* 1–4. Moskva: Russkij jazyk, 1989–1991.
- DCH I–VIII = *The Dictionary of Classical Hebrew* 1–8. Ed. David J. A. Clines. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 1993–2011.
- Deltuvienė, Daiva. 2006. *Baltiški Mažosios Lietuvos XIV–XVIII a. oikonomiai.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- DI I–IV^(1–2) = Jānis Endzelīns. *Darbu izlase* 1–4^(1–2). Rīga: Zinātne, 1971–1982.
- Dietz, Philipp. 1870. *Wörterbuch zu Dr. Martin Luthers deutschen Schriften. Erster Band. Nebst einem ausführlichen, die Eigenheit der Sprache Lth's behandelnden Vorworte und einem Verzeichnisse der benutzten zahlreichen Originaldrucke Lth'scher Schriften und Handschriften.* Leipzig: Verlag von F. C. W. Vogel.

- Dini, Pietro Umberto. 2010. Elementi di mitologia baltica. *Polifemo* 10, 101–126.
- D'jačenko, Grigorij. 1993. *Polnyj cerkovno-slavjanskij slovar' (so vneseniem v' nego važnejših' drevne-russkikh' slov' i vyražnij).* Moskva: Izdatel'skij otdel Moskovskogo Patriarhata.
- Dtm = Wolff Ditmar. *Kurŕer Auszugk Der Ankunfft, Regierung, vnd lebens, aller Hohemeiŕter des Deudŕchen Ordens in Preuffen, ŕampt den Ceremonien, so vnter jrem Regiment für der erkentnis Göttlichen Worts ŕein gehalten worden, Auch wie lange ŕie regirt, vnd was ŕie geŕifftet haben.* Elbing, 1564.
- Dundulienė, Pranė. 1982. *Lietuvių etnografija.* Vilnius: Mokslas.
- Dvd I–VIII = M. Lucas David's *Preuffische Chronik* 1–8. Königsberg: in der Hartungŕchen Hofbuchdruckerei, 1812–1817.
- DW = Lorenz Diefenbach, Ernst Wülcker. *Hoch- und Nieder-deutsches Wörterbuch der mittleren und neueren Zeit.* Basel: Benno Schwabe Verlagsbuchhandlung, 1885.
- DWG I–XVI = *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm.* 16 Bde. in 32 Teilbänden. Leipzig: S. Hirzel, 1854–1961 (Quellenverzeichnis–1971).
- Egle, Rūdofs. 1934. *Latvju lirika. Antoloģija, no J. Alunana līdz visjaunākiem laikiem.* Rīga: A. Gulbja apģādibā.
- ESUM I–VI... = *Etimologiĕnij slovník ukraínskoi movi* 1–6. Otv. red. O. S. Melniĕuk. Kiiv: Naukova dumka, 1982–2012...
- ĒSSJa I–XLI... = *Ētimologiĕskij slovar' slavjanskikh jazykov* 1–41. Otv. red. O. N. Trubaĕev ([nuo 2007 m.] A. F. Œuravlev). Moskva: Nauka, 1974–2018...
- FHNDWe = *Frühneuhochdeutsches Wörterbuch* 1–11... Hrsg. O. Reichmann. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 1986–2016 (<https://fwb-online.de/>).
- Fischer, Adam. 1937. *Etnografia dawnych Prusów.* Gdynia: Kasa im. Mianowskiego.
- Fr I–II = Hermann Frischbier. *Preussisches Wörterbuch. Ost- und West-preussische Provinzialismen in alphabetischer Folge* 1–2. Berlin: Verlag von Th. Chr. Fr. Enslin, 1882–1883.
- FrG = *Frühneuhochdeutsche Grammatik* von Robert Peter Ebert, Oskar Reichmann, Hans-Joachim Solms und Klaus-Peter Wegera. Hrsg. Oscar Reichmann, Klaus-Peter Wegera. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1993.
- GCP = *Gottesideen und Cultus bei den alten Preussen. Ein Beitrag zur vergleichenden Sprachforschung.* Berlin: Verlag von W. Peiser, 1870.
- Gerullis, Georg. 1922. *Die altpreussischen Ortsnamen.* Berlin und Leipzig: Vereinigung wissenschaftlicher Verleger.
- Gigas, Eduard. 1877. Der ŕog. Potrimpos zu Chriŕtburg, der ŕog. Barrel und die Guŕtabalde zu Bartenŕein. *Zeitschrift des historisĕhen Vereins für den Regierungsbezirk Marienwerder.* Zweites Heft. Hrsg. Georg ron Hirschfeld. Marienwerder: Druck der R. Kanter'schen Hofbuchdruckerei, 43–54.
- Götze, Alfred. 1920. *Frühneuhochdeutsches Glossar. Zweite, stark vermehrte Auflage.* Bonn: A. Marcus und E. Weber's Verlag.

- Greimas, Algirdas Julius. 1990. *Tautos atminties beiškant*. Vilnius & Chicago: Mokslas.
- Grienberger, Theodor von. 1896. Die Baltica des Libellus Łasicki. Untersuchungen zur litauischen Mythologie. *Archiv für slavische Philologie* 18. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1–86.
- Grimm I–IV = Jacob Grimm. *Teutonic Mythology* 1–4. London: George Bell and Sons, 1882–1888.
- Grimm, Jakob. 1835. *Deutsche Mythologie*. Göttingen: In der dieterichschen Buchhandlung.
- Grunau I–III = *Simon Grunau's preussische Chronik* (Die preussischen Geschichtsschreiber des XVI. und XVII. Jahrhunderts). Bd. 1–3. Hrsg. M. Perlbach, R. Philippi, P. Wagner. Leipzig: Verlag von Dunker & Humblot, 1876–1896.
- Gwagnini, Alexander. 1758. *Sarmatiæ Europææ descriptio, quæ Regnum Poloniæ, Lituaniam, Samogitiam, Rufsiam, Maſouiam, Prufſiam, Pomeraniam, Liuoniam, & Moſchouiæ, Tartariæq; partem complectitur. Alexandri Gwagnini Veronenſis, Equitis Aurati, peditumque præfecti, diligentia confcriptæ*. Typis Matthiæ Wirzbiætæ.
- Hartknoch, Christoph Johann. 1679. *Selectæ dissertationes historicæ de variis rebus Prussicis. Opera & studio Christophori Hartknoch*. Francofurti & Lipsiæ; Jenæ: Sumtibus Martini Hallervordii.
- Hartknoch, Christoph Johann. 1684. *Alt und neues Preussen oder preuffischer Historien. 3wey Theile...* Franckfurt und Leipzig: In Verlegung Martin Hallervorden.
- Heyne I–III = Moritz Heyne. *Deutsches Wörterbuch* 1–3. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1890–1895.
- Hennenberger, Casparus. 1584. *Kurtze vnd warhafftige Beschreibung des Landes zu Preussen. Item: Der alten heidenischen undeutschen Preussen sampt irer Religion, Göttern Bapften und Pfaffen... Letzlichen eine kurtze Austeilung des Landes wie dasselbige in der Heidenſchafft... bewonet worden*. Königsberg.
- Hennig, Georg Ernst Sigismund. 1785. *Preußisches Wörterbuch worinnen nicht nur die Preußen gebräuchliche eigenthümliche Mundart und was sie sonst mit der niederſächſiſchen gemein hat, angezeigt, sondern auch manche in preußiſchen Schriftstellern, Urkunden, Documenten und Verordnungen vorkommende veraltete Wörter, Redensarten, Gebräuche und Altherthümer erklärt werden*. Königsberg: gedruckt bey D. C. Kanter.
- HHHB = *Heinrich Hallers Übersetzung der „Hieronymus-Briefe“: die Abschrift*. Hrsg. Erika Bauer. Salzburg: Institut für Anglistik und Amerikanistik, Universität Salzburg, 2011.
- Hirt, Herman. 1892. *Die Heimat der Indogermanischen Völker und ihre Wanderungen. Indogermanische Forschungen* 1. Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner, 464–485.
- Hofmann, Johann Baptist; Rubenbauer, Hans. 1950. *Wörterbuch der grammatischen und metrischen Terminologie*. Heidelberg: Carl Winter / Universitätsverlag.
- Hohmann, Thomas. 1977. *Heinrichs von Langenstein „Unterscheidung der Geister“ lateinisch und deutsch. Texte und Untersuchungen zu Übersetzungsliteratur aus der Wiener Schule* (Münchener Texte und Untersuchungen zur deutschen Literatur des Mittelalters 63). München: Artemis Verlag.

- Jacobsen, Thorkild. 1968. The Battle between Marduk and Tiamat. *Journal of the American Oriental Society* 88(1), 104–108.
- Jansenius, Cornelius. 1613. *Commentariorum in suam Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam, Partes IIII*. Antverpiæ: svmptibvs vidvæ et hæredum Petri Belleri.
- JBR I–V = Jonas Balys. *Raštai* 1–5. Par. Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998–2004.
- Kaukienė, Audronė. 2004. *Prūsų kalbos tyrinėjimai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Kawiński, Paweł. 2018. *Sacrum w wyobrażeniach pogańskich Prusów. Próba interpretacji na pograniczu historii i etnologii religii*. Olsztyn: Towarzystwo Naukowe Pruthenia.
- Kempiński, Andrzej M. 2003. *Ilustrowany leksykon mitologii wikingów*. Poznań: KURPISZ.
- Kluge, Friedrich. 2002. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 24 Aufl. Bearb. von Elmar Seebold. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Knauth, Christian. 1767. *Derer Oberlaufftzer Sorberwenden umständliche Kirchengeschichte, darinnen derselben Heidenthum, Bezwungung zur chriřtlichen Religion, derselben erste Befchaffenheit, evangelische Reformation und folgender Zustand des Christenthums, imgleichen die wendischen Kirchspiele, und dann der wendischen Sprache Geschichte und Bücher, so zum Theil einen großen Einfluß in die Kirchengeschichte der Oberlaufftzer Deutschen hat, ordentlich und deutlich beschrieben*. Görlitz: gedruckt bey Joh. Friedr. Fickelcherer.
- Kobielus, Stanisław. 2002. *Bestiarium chrześcijańskie. Zwierzęta w symbolice i interpretacji. Starożytność i średniowiecze*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Krappe, Alexander Haggerty. 1932. *Pikuls. Ein Beitrag zur baltischen Mythologie. Indogermanische Forschungen* 50, 63–69.
- Kregždys, Rolandas. 2006. *Prūsų nom. prop. Borssythe. Baltų onomastikos tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 158–168.
- Kregždys, Rolandas. 2010. *Baltų kalbų leksinės semantinės gretybės (paveldėtieji ð/ã kamienų kūno dalių pavadinimai)*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- Kregždys, Rolandas. 2011. Baltiškųjų teonimų perteikimo ir dievų funkcijų nustatymo problematika Jano Łasickio veikale „De diis Samagitarvm caeterorvmque Sarmatarum, & falforum Christianorum. Item de religione Armeniorum“: *Salaus, Klamals, Atlaibos, Tawals. Perspectives of Baltic Philology* II. Poznań: Wydawnictwo „Rys“, 101–121.
- Kregždys, Rolandas. 2012. *Baltų mitologemų etimologijos žodynas I: Kristburgo sutartis*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- Kregždys, Rolandas. 2016. *Lietuvių kalbos polonizmy žodynas / Słownik Polonizmów w języku litewskim* (Studia Etymologica Baltica II). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kregždys, Rolandas. 2016. Gotfrydo Ostermejerio *Kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte* (1775) mitonimų etimologijos svarstymai. *Senoji Lietuvos literatūra* 41, 83–114.
- Kregždys, Rolandas. 2018. *Sūdavių knygelės etnomitologinė faktografija: mitonimų Deywoty Zudwity, Ockopirmus etimologinė raida ir semantinė transformacija*. *Baltu Filoloģija* 26(2) 2017. Rīga: Latvijas Universitāte, 37–94.

- Kregždys, Rolandas. 2018_a. On the origin of Old Prussian *aglo* 'rain' E 47, *gabawo* 'toad' E 779, *mosla* 'Viscus; Glue' GrG 73. *Pruthenia* 10 (2015). *Journal of the history of Prussians and the Baltic Nations*. Olsztyn: Towarzystwo Naukowe Pruthenia, 135–149.
- Kregždys, Rolandas. 2018_b. *Sūduvių knygelės* nuorašų formalioji analizė bei analitinė eksplikacija. *Archivum Lithuanicum* 20. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 89–124.
- Kregždys, Rolandas. 2018_c. *Sūduvių knygelės* etnomitologinė faktografija: mitonimų *Swayxtix*, *Auschaits* etimologinė raida ir semantinė transformacija. *Baltu filologija* 27(1/2). Rīga: Latvijas Universitāte, 13–73.
- Kregždys, Rolandas. 2018_d. *Sūduvių knygelės* etnomitologinė faktografija: jtv. *Pockols* funkciniai alternantai (mitonimų v. dial. [RPr.] *Aitwars*, lie. *aitvaras* formalioji ir etimologinė analizė). *Prace Baltystyczne* 7. Red. N. Birgiel, D. Roszko. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 83–113.
- Kregždys, Rolandas. 2019. *Sūduvių knygelės* autorystės problema. *Knygotyra* 72. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 255–273.
- KrŽ = Juozas Aleksandravičius. *Kretingos tarmės žodynas*. Sudarė D. Mikulėnienė, D. Vaišnienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011.
- Lambert, Wilfred G. 2013. [Lange, Jākobs]. 1773. *Babylonian Creation Myths*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns. *Lettijch Deütſcher Theil des vollſtändigen Lettijchen Lexici, darinnen nicht nur ſämtliche Stamwörter dieſer Sprache ſamt ihren Abſtämlingen, ſondern auch die ſeltene, nur in gewiſſen Gegenden gebräuchliche Wörter, zum Nachſchlagen, angezeigt werden*. Schloß Oberpahlen.
- Lasch, Agathe. 1914. *Mittelniederdeutsche Grammatik*. Halle a.S.: Verlag von Max Niemeyer.
- LATŽ = Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas 2. Vilnius: Mintis, 1976.
- LED = Wojciech Smoczyński. *Lithuanian Etymological Dictionary*. Berlin: Peter Lang, 2018.
- Leskien, August. 1891. *Die Bildung der Nomina im Litauischen*. Leipzig: bei S. Hirzel.
- LEW = Ernst Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 1–2. Heidelberg: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965.
- Lewis, Charlton Thomas; Short, Charles. 1958. *A Latin Dictionary founded on Andrews' edition of Freud's Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
- Lewy, Ernst. 1904. *Die alpreussischen Personennamen*. Breslau: Buchdruckerei H. Fleischmann.
- Lyncker, Karl. 1854. *Deutsche Sagen und Sitten in hessischen Gauen*. Caffel: Verlag von Oswald Bertram.
- LKE = *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Parengė K. Morkūnas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999.
- LKŽe = *Lietuvių kalbos žodynas* (t. 1–20, 1941–2002) elektroninis variantas. Antrasis elektroninis leidimas. Red. kolegija: G. Naktinienė ir kt. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013.
- LM I–III = *Lietuvių mitologija* 1–3. Sudarė Norbertas Vėlius (t. 1–2), Norbertas Vėlius ir Gintaras Beresnevičius (t. 3). Vilnius: Mintis, 1995–2003.

- LMILPe = *Lexicon mediae et infimae Latinitatis Polonorum* 1–8(71):I(1–8), a–byssus; II(1[9]–10[18]) cabaciolum – czweczko; III(1[19]–10[28]) dabilis – exuvium; IV (1[29]–6[34]) f – hystrix; V (1[35]–10[44]) i – lyrista; VI (1[45]–8[51]) m – oxymel; VII (1[52]–11[62]) pabulamen – quout; VIII (1[63]–9[71]) rabalipton – sto. Wrocław & Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1953–2010... (elektroninė versija – <http://scriptores.pl/lexicon/>)
- Lopuhin" I–XI = Aleksandr" Pavlovič" Lopuhin". *Tolkovaja Biblija, ili Kommentarij na vsie knigi Sv. Pisanija Vethago i Novago Zavieta* 1–11. Peterburg": Obščedostupnaja bogoslovskaja biblioteka, 1904–1913.
- Łowmiański, Henryk. 1935. *Prusy pogańskie*. Toruń: Instytut popierania nauki.
- Łowmiański, Henryk. 1979. *Religia Słowian i jej upadek (w VI–XIII)*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- LPŽe = *Lietuvių pavardžių žodynas* 1–2. Vilnius: Mokslas, 1985–1989 elektroninė versija (<http://pavardes.lki.lt/?pg=c>)
- LVV I–V... = *Latvijas vietvārdu vārdnīca* (1. *Paaglis – Piķu-*; 2. *Pilaci – Pracapole*; 3. *Pracirika – Puožu*; 4. *R*; 5. *Saba- – Sēja-*). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2003–2017...
- LW = August Lübben, Christoph Walther. *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1888.
- Mack, Carol K.; Mack, Dinah. 1999. *A field guide to demons, fairies, fallen angels, and other subversive spirits*. New York: An Owl Book.
- MacLeod, Sharon Paice. 2014. *The divine feminine in ancient Europe: goddesses, sacred women and the origins of western culture*. Jefferson & London: McFarland & Company, Inc.
- Magnusen, Finnur. 1828. *Prisæ veterum borealium Mythologiae Lexicon, cuncta illius cosmologica, theosophica & dæmonica numina, entia et loca ordine alphabetico indicans, illustrans et e magna parte cum exteris, ista contingentibus, comparans. Accedit septentrionalium Gothorum, Scandinavorum aut Danorum gentile calendarium, ex Asia oriundum, jam primum expositum et cum variis cognatarum gentium fastis, festis et solennibus ritibus vel superstitionibus collatum*. Havnia: sumtibus Librariæ Gyldendalianæ.
- Manlius, Christophorus. 1719. *Scriptores Rerum Lusaticarum Antiqui & recentiores, Seu Opus, In quo Lusaticae Gentis Origines, Res gestae, Temporum vices... recensentur: quidam nunc primum ex Manuscriptis eruti, inter quos Christophori Manlii Rerum Lusaticarum Commentarii diu desiderati deprehenduntur, nonnulli vero ex Libellis fugientibus, ob raritatem in Corpus conjecti, ex Bibliotheca Senatus Zittaviensis editi*. Lipsiae & Budissae: Sumpt. Davidis Richteri.
- Mažiulis, Vytautas. 2004. *Prūsų kalbos istorinė gramatika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- ME I–IV = *K. Müllenbacha Latviešu valodas vārdnīca* 1–4, red. Jānis Endzelīns. Rīga: Izglītības ministrija (sēj. 1); Kultūras fonds (sēj. 2–4), 1923–1932.
- Meyer, Richard Moritz. 1910. *Altgermanische Religionsgeschichte*. Leipzig: Verlag von Quelle & Meyer.

- Mierzyński, Antoni. 1896. *Źródła do mytologii litewskiej II. Wiek XIV i XV.* Warszawa: Druk P. Szymanowskiego.
- Mierzyński, Antoni. 1900. *Romowe.* Poznań: Drukarnia dziennika poznańskiego.
- Mierzyński, Antoni. 1900_a. *Die samländische Gottheit Auszautis. Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia für die Vereinsjahre 1896–1900.* Königsberg i. Pr.: Im Selbstverlage der Gesellschaft, 41–51.
- Mieržinskij, Antoni Julian. 1899. *Romove. Arheologičeskoe izsledovanie.* Moskva: Tipografija G. Lissnera i A. Gešelja.
- Mikhailov, Nikolai. 1998. *Baltische und slawische Mythologie.* Madrid: ACTAS.
- Miklosich, Franz von. 1977. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum.* Darmstadt: Scientia Verlag Aalen.
- Molitor, Ulricus. 1561. *Tractatus de Lamiis et Pythonicis, autore Vlrico Molitore Constantienfi, ad Sigismundum Archiducem Austriae, anno 1489.* Parisiis: Apud Ægidium Corrozer.
- MP I–IV = *Matas Pretorijus. Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla 1–4.* Parengė Ingė Lukšaitė. Vilnius: Pradai (t. 1 – 1999), Lietuvos istorijos instituto leidykla (t. 2 – 2004, t. 3 – 2006, t. 4 – 2011).
- Narbutt, Teodor. 1835. *Dzieje starożytne narodu litewskiego. Tom I. Mitologia litewska.* Wilno: Nakładem i drukiem A. Marciniowskiego.
- Neffelmann, Georg Heinrich Ferdinand. 1871. *Forschungen auf dem Gebiete der preußischen Sprache.* Königsberg: gedruckt in der Albert Rosbach'schen Buchdruckerei.
- Nesselmann, Georg Heinrich Ferdinand. 1873. *Thesaurus linguae Prussicae.* Berlin: Ferd. Dümmlers Verlagsbuchhandlung.
- Niermeyer, Jan Frederik. 1976. *Mediae Latinitatis lexicon minus.* Leiden: E. J. Brill.
- NTSGW I–VI = *Neues topographisch-statistisch-geographisches Wörterbuch des Preussischen Staats 1–6.* Hrsg. Alexander August Mützell. Halle: bei Karl August Kümmel, 1821–1825.
- Ostermeyer, Gottfried. 1775. *Pastors zu Trempen im Amte Nordenburg. kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte.* Marienwerder: in der Königl. Westpreuß. Hofbuchdruckerey bey Johann Jacob Kanter.
- Ostrowski, Norbert. 2011. *Lit. perkūnas 'piorun, grzmot' – próba weryfikacji etymologii. Pruthenia 6. Journal of the history of Prussians and the Baltic Nations.* Olsztyn: Towarzystwo Naukowe Pruthenia, 275–280.
- Pakerys, Jurgis. 2019. *Ob etimologii baltijskogo imeni boga groma. Territorija baltoslavica skovzj prizmu jazyka i literatury.* Moskva: Centr baltoslavjanskich issledovanij Instituta slavjanovedenija RAN, 14–15 maja 2019 g., 1–27 (<http://www.pakerys.eu/wp-content/uploads/2019/05/Pakerys-2019.-Perku%CC%84nas.pdf>).
- Pakerys, Jurgis. 2019_a. *Baltų griauštinio dievo vardo darybos klausimu. Tarptautinė konferencija, skirta Kazimiero Būgos 140-osioms gimimo metinėms „Baltų kalbotyros problemos: istoriniai, tipologiniai ir arealiniai tyrimai“.* 2019 m. rugsėjo 26–28 d. Birštonas. Tezės. Vilnius: Vilniaus universitetas, 29–30.
- Pape I–II = *Dr. W. Pape's Wörterbuch der griechischen Eigennamen 1–2 (I: α–ω; II: λ–ω).* Braunschweig: Druck und Verlag von Fried. Bieweg & Sohn, 1911.

- Pašuto, Vladimir Terent'evič. 1955. *Pomezanija. «Pomezanskaja Pravda» kak istoričeskij istočnik izučeniija obšestvennogo i političeskogo stroja Pomezanii XIII–XIV vv.* Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
- PEŽ I–IV = Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 1–4. Vilnius: Mokslas (t. 1), Mokslo ir enciklopedijų leidykla (t. 2, 3), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (t. 4), 1988–1997.
- Pierson, John William. 1873. *Altpreußischer Namenkodex. Zeitschrift für preußische Geschichte und Landeskunde* 10(1). Hrsg. C. Röbber. Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 483–514, 618–642, 685–744.
- Pisani, Vittore. 1950. *Le religioni dei celti e dei balto-slavi nell'Europa precristiana.* Milano: Istituto editoriale Galileo.
- Pizuński, Paweł. 2003. *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich 1198–2000.* Gdańsk: Arenga.
- PJa I–V = Vladimir Nikolaevič Toporov. *Prusskij jazyk: Slovar' 1–5.* Moskva: Nauka, 1975–1990.
- Plāķis, Juris. 1939. *Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. II. Zemgales vārdi. Latvijas universitātes raksti* V(5). Rīga: Latvijas universitāte, 213–528.
- Pluskowski, Alexander. 2013. *The Archaeology of the Prussian Crusade– Holy War and Colonisation.* New York: Routledge.
- Pott, August Friedrich. 1859. *Die Personennamen, insbesondere die Familiennamen und ihre Entstehungsarten: auch unter Berücksichtigung der Ortsnamen.* Leipzig: F. A. Brockhaus.
- PrWb I–VI = *Preussisches Wörterbuch. Deutsche Mundarten Ost- und Westpreußens* 1–6. Begr. von E. Riemann, hrsg. von E. Riemann (U. Tolksdorf, R. Goltz). Neumünster: Wachholtz Verlag, 1981–2005.
- Przybytek, Rozalia. 1993. *Ortsnamen baltischer Herkunft im südlichen Teil Ostpreußens.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Ragauskaitė, Alma. 2005. *XVI–XVIII a. kaimiečių asmenvardžiai.* Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Rappolt, Carolus Henricus. 1737. *De Origine Soccini in littore Sambieni, Meditatio Epitolaris. Quam excipit Johannis Poliandri, Celeberrimi Viri, descriptio Sodinorum glessom captantium: Nunc primum in lucem prolata ex autographo. Regiomonti Prvssorum: Typis Revsnerianis.*
- RASH = *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der Sächsischen Nation. Mit Mitteln der Sächsischen Universität hrsg. v. Ausschuß des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde.* I. Band von c. 1380–1516 (Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus Sächsischen Archiven 1). Hermannstadt: In Commission bei Franz Michaelis, 1880.
- RIB = *Russkaja istoričeskaja biblioteka izdavaemaja Imperatorskoju arheografičeskoju kommissieju 33. Litovskaja metrika. Otdiel pervyj. Čast' treťja Knigi Publicnyh" Dieľ. Perepisi vojska Litovskago.* Petrograd": Pečatnja V. I. Golovina, 1915.
- Salmeron, Alphonsus Toletanus. 1611. *Commentarii in Evangelicam Historiam, et in Acta Apostolorum, tomus septimus, de Parabolis Domini nostri Iesu Christi.* Colonia Agrippina: Apud Antonium Hierat, & Ioannem Gymnicum, fub Monocerote.

- Sanctus Richardus V. S. 1621. *Opera quæ hactenus apparuere omnia, in duas partes diuifa, unicumque in Volumen congesta: Nunc primum in Germania correctius edita.* Colonia Agrippina: Apud Ioannem Gymnicum sub Monocerote.
- Sanctus Richardus V. S. 1650. *Opera. Ex manuscriptis eiusdem operibus quæ in Bibliotheca Victorina feruantur, accurate castigata & emendata; cum vita ipsius ante hac nusquam edita.* Rothomagus: Sumptibus Ioannis Berthelin.
- Santifaller, Leo. 1930. *Bozner Schreibriften der Neuzeit: 1500 – 1851. Beiträge zur Paläographie* (Schriften des Instituts für Grenz- und Auslandsdeutschum an der Universität Marburg, Heft 7). Jena: Verlag von Gustav Fischer.
- Sch = Valentin Schlieff. [H. Meletius] Wahrhaftige Beschreibung der Sudawen auf Samland, sammt ihrem Bockheiligen und Ceremonien. *Erleutertes Preußen* 5. Königsberg: gedruckt bey Johann Heinrich Hartung, 1742 (p. 701–721).
- SchL I–VI = Karl Schiller, August Lübben. *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* 1–6. Bremen: Verlag von J. Kühnmann's Buchhandlung, 1875–1881.
- Schleicher, August. 1854. *Lituanica. Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophischhistorische Classe* 11. Wien: Aus der K. R. Hof- und Staatsdruckerei, 76–156.
- Schmalstieg, William Riegel. 2015. *Studies in Old Prussian. A Critical Review of the Relevant Literature in the Field from 1975 until 2005.* Vilnius: Vaga.
- Schröer I–II = Karl Julius Schröer. *Beitrag zu einem Wörterbuche der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes* 1–2. Wien: Aus der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1858.
- Schützeichel, Rudolf. 2012. *Althochdeutsches Wörterbuch* (7., durchgesehene und verbesserte Auflage). Berlin & Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.
- SD I–V = *Slavjanskije drevnosti. Ėtnolingvističeskij slovar'* 1–5. Red. N. I. Tolstoj. Moskva: Meždunarodnye otnošenija, 1995–2012.
- SEMSO I–VII = *Słownik etymologiczno-motyacyjny staropolskich nazw osobowych* 1–7 (1. Odapelatywne nazwy osobowe; 2. Nazwy osobowe pochodzenia chrześcijańskiego; 3. Odmiejscowe nazwy osobowe; 4. Nazwy osobowe pochodzące od etników; 5. Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego; 6. Nazwy heraldyczne; 7. Suplement. Rozwiązanie licznych zagadek staropolskiej antroponimii). Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 1995–2002.
- Skardžius I–VII = Pranas Skardžius. *Rinktiniai raštai* 1–7. Par. Albertas Rosinas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996–2013.
- Sleumer, Albert. 1926. *Kirchenlateinisches Wörterbuch. Ausführliches Wörterverzeichnis zum Römischen Missale, Breviarium, Rituale, Graduale, Pontificale, Caeremoniale, Martyrologium, sowie zur Vulgata und zum Codex juris canonici; desgleichen zu den Proprien der Bistümer Deutschlands, Österreichs, Ungarns, Luxemburgs, der Schweiz und zahlreicher kirchlicher Orden und Kongregationen. Zweite, sehr vermehrte Auflage des „Liturgischen Lexikons“.* Limburg an der Lahn: Verlag von Gebrüder Steffen.
- Smoczyński, Wojciech. 2005. *Lexikon der altpreussischen Verben.* Innsbruck: Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck.

- SPR = *Satiren und Pasquille aus der Reformationszeit*. Hrsg. v. Oskar Schade. 3 Bände in einem Band. 2. Ausgabe. Hannover: Carl Rümpler, 1863.
- SPW I-XXXVII... = *Słownik polszczyzny XVI wieku* 1–37. Wrocław & Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, 1966–2012, Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN Wydawnictwo, 2016...
- SRP I–VI = *Scriptores rerum Prussicarum: Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft* 1–6. Hrsg. von Theodor Hirsch, Max Töppen, Ernst Strehlke, W. Hubatsch, U. Arnold, E. Maschke. Leipzig / Frankfurt am Main: Verlag von S. Hirzel / Minerva GmbH, 1861–1968.
- SSt I–XI = *Słownik staropolski* 1–11. Red. S. Urbańczyk (t. 1, A–Ć, Warszawa 1953–1955; t. 2, D–H, Wrocław–Kraków–Warszawa 1956–1959; t. 3, I–K, Wrocław–Kraków–Warszawa 1960–1962; t. 4, L–M, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963–1965; t. 5, N–Ó, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965–1969; t. 6, P–Pożzenie, Wrocław–Warszawa–Gdańsk 1970–1973; t. 7, Póć–Rozproszyć, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973–1977; t. 8, Rozpróchnieć–Szyszki, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: 1977–1981; t. 9, Ściady–Używowanie, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1982–1987; t. 10, W–Wżgim, Kraków 1988–1993; t. 11, Z–Ż, Kraków 1995–2002). Zakład narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk.
- Stang, Christian S. 1966. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo & Tromsø: Universitetsforlaget.
- Stender, Gotthard Friedrich. 1783. *Letijche Grammatik. Zweyte Auflage*. Mitau: gedruckt und zu haben bey Johann Fried. Steffenhagen.
- Stubbs, William. 2012. *Select Charters and other Illustrations of English Constitutional History from the earliest times to the Reign of Edward the First*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Subačius, Giedrius. 2018. Raidės <î> [e] atsiradimas Simono Daukanto tekstuose. *Archivum Lithuanicum* 20. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 177–208.
- Subačius, Paulius. 2001. *Tekstologija: teorijos ir praktikos gairės*. Vilnius: Aidai.
- Suchocki, Jerzy. 1991. *Mitologia bałtyjska*. Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe.
- Szczepański, Seweryn. 2015. Wczesnośredniowieczna rzeźba z Dzierzgonia, tzw. „Potrimpos”, w kontekście interpretacji oraz staropruskich wierzeń. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 3(289), 387–408.
- Šmits, Pēteris. 1926. *Latviešu mitoloģija. Otrs pārstrādāts izdevums*. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums.
- Šur, Vasiľ. 1998. *Belaruskija ulasnyja imeny. Belaruskaja antrapanimika i tapanimika*. Minsk: Mastackaja litaratura.
- ŠVŽŽ I–II = *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas* 1–2. Par. Birutė Vanagienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015.
- Tawil, Hayim. 2009. *An Akkadian lexical companion to biblical Hebrew: etymological-semantic and idiomatic equivalents with supplement on biblical Aramaic*. Jersey City: KTAV Publishing House, Inc.

- Toporov, Vladimir Nikolaevič. 1972. Zametki po baltijskoj mifologii. *Balto-slavjanskij sbornik*. Otv. red. V. N. Toporov. Moskva: Nauka, 289–314.
- Töppen, Max Pollux. 1846. Potrimpos (fälfchlich der Gott der Gewässer genannt). *Neue Preußische Provinzial-Blätter* 2. Hrsg. A. Hagen, F. A. Meckelburg. Königsberg: In Commission bei Tag & Roch, 314–315.
- Töppen, Max Pollux. 1846. Nachträge zur Geschichte des Heidenthums in Preußen. *Neue Preußische Provinzial-Blätter* 2. Hrsg. A. Hagen, F. A. Meckelburg. Königsberg: In Commission bei Tag & Roch, 471–472.
- Trautmann, Reinhold. 1910. *Die altpreußischen Sprachdenkmäler*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Trautmann, Reinhold. 1974. *Die altpreußischen Personennamen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Trejland, Frīcis Janis. 1881. Materialy po ētnografij latyškago plemeni. *Izviestija Imperatorskago obščestva ljubitelej estestvoznaniija, antropologii i ētnografij, osnovannago pri Moskovskom universitete* 40. *Trudy ētnografičeskago otdiela, Kn. 6*. Moskva: Tipografija i litografija S. P. Archipova i Ko.
- Trusman, Georgij Georgievič. 1884. *Vvedenie hristianstva v Lifljandii*. S.-Peterburg: Tipografija F. Eleonskago i K°.
- Urbutis, Vincas. 1981. *Baltų etimologijos etiudai*. Vilnius: Mokslas.
- Uscinovič, Anna Kanstancinauna. 2011. *Slounik asabovyh ulasnyh imen*. Minsk: Litaratura i Mastactva.
- Usener, Hermann. 1896. *Götternamen: Versuch einer Lehre von der religiösen Begriffsbildung*. Bonn: Verlag von Friedrich Cohen.
- Vaan, Michiel de. 2008. *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*. Leiden & Boston: Brill.
- Vanagas, Aleksandras. 1981. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslas.
- Vėlius, Norbertas. 1983. *Senovės baltų pasaulėžiūra*. Vilnius: Mintis.
- Vėlius, Norbertas. 1987. *Chtoniškas lietuvių mitologijos pasaulis*. Vilnius: Vaga.
- Viese, Saulcerite. 1985. *Krišjanis Baron. Istorija žizni*. Riga: Liesma.
- Voigt I–V = Johannes Voigt. *Gefchichte Preuffens, von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des deutschen Ordens* 1–5. Königsberg: im Verlage der Gebrüder Borntträger, 1827–1832.
- Voigt, Johannes. 1843. *Namen-Codex der Deutschen Ordens-Beamten, Hochmeister, Landmeister, Großgebietiger, Komthure, Bögte, Pfleger, Hochmeister-Kompane, Kreuzfahrer und Söldner-Hauptleute in Preuffen*. Königsberg: In Commission bei den Gebrüder Borntträger.
- Walde, Alois. 1910. *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Weinhold, Karl. 1855. *Beiträge zu einem schlesischen Wörterbuche*. 1–2. Abth. (A–L, M–Z). Anhang zum XIV. Bande der Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kais. Akademie der Wissenschaften. Wien: Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei.
- Whitney, William Dwight. 1888. *A Compendious German Grammar. Sixth Edition*. New York: Henry Holt and Company.
- WMh = Wilhelm Mannhardt. *Letto-Preussische Götterlehre*. Riga: Herausgegeben von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft, 1936.

- Ws = Matthævs Waisselius. *Chronica Alter Preuffcher, Eifflendijcher und Curlendijcher Historien*. Königsberg: bey Georgen Ofterbergern, 1599.
- Ziesemer I⁽¹⁻¹⁴⁾–II⁽¹⁵⁻²²⁾ = Walther Ziesemer. *Preußisches Wörterbuch. Sprache und Volkstum Nordostdeutschlands. Im Auftrag und mit Unterstützung der Preußischen Akademie der Wissenschaften, der Deutschen Forschungsgemeinschaft und der Provinz Ostpreußen 1–2*. Königsberg Pr.: Verlag Gräfe und Unzer, 1936–1944.
- Ziesemer, Walther. 1924. *Die ostpreußischen Mundarten*. Königsberg: Ferdinand Hirt in Breslau.
- Zinkevičius, Zigmas. 1977. *Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*. Vilnius: Mokslas.

Rolandas Kregždys

Baltų ir Lietuvos kultūros istorijos skyrius

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Saltoniškių g. 58, Vilnius, LT-08105, Lietuva

rolandaskregzdys@gmail.com

KOPSAVILKUMS

„Jātvingu grāmatiņās“ etnomitoloģiskā faktogrāfija: mitonīmu *Potrimpus* (↔ *Autrimpus* [← *Natrimpus*]), *Pilnītis*, *Parkuns*, *Peckols* un *Pockols* etimoloģiskā analīze un semantiskās vērtības transformācija

Rolandas KREGŽDYS

Rakstā sniegta „Jātvingu grāmatiņā“ (JG) un *Collatio Episcopi Warmiensis...* (1418) minēto mitonīmu *Autrimpus*, *Potrimpus*, *Pilnītis*, *Parkuns*, *Peckols* un *Pockols* etimoloģiskā analīze. Pētījuma rezultātā izvirzīti vairāki secinājumi:

1. „Jātvingu grāmatiņā“ uzskaitīto 13 mitonīmu (t. i., pseidodievību) funkcionālās īpašības ir izveidotas, nevis balstoties jātvingu kultūras mantojuma faktogrāfiskajā materiālā, bet Jaunās Derības datos, t. i., 7 eņģeļu 13 funkcijās, kas minētas Atkl 6:1–12, 7:1, 8:7–11, 9:1–16 un kas ir tikušas attiecinātas uz minētajām mitoloģēmām.
2. Strukturālās neatbilstības jāt. *Autrimpus* A(p) ↔ *Antrýmpus* E 377r var izskaidrot ar vācu kursīva raksta īpatnībām, t. i., – grafēmu *u* ↔ *n* izlīdzināšanu, ko nosaka tas, ka vīrs patskaņa *u* (resp. *ù*) nav diakritiskās zīmes. Tādējādi forma ar grafēmu *-n-* ir sekundāra.
3. Jāt. *Autrimpus* A(p) ‘jūras dievs’ etioloģija ir izskaidrojama ar mitoloģēmas pr. *Natrimpe* kontamināciju ar sav. *au* ‘upes sala; pļava u. c.’ ↔ vlv. *ou* ‘ūdens pļava; straume’.
4. Jāt. *Autrimpus* formālās un funkcionālās definīcijas analīze noliedz šāda sākotnēja rietumbaltu mitonīma eksistenci.
5. Mitoloģēmu pr. *Natrimpe*, ņemot vērā distanto asimilāciju, varētu uzskatīt par pr. *Patrimpe refleksu.
6. Adverbu viduslaiku lat. *patollu* ‘daudzviet; atklāti, skaidri’, t. i. formu ar metatēzi (← adv. lat. *patulo* ‘t. p.’), kas minēta *Collatio Episcopi Warmiensis...*, S. Grūnavs transformējis par prūšu teonīmu (pseudomitoloģēmu) *Patollo*.

7. Funkcionālā neatbilstība starp jātv. *Potrimpus* 'plūstoša ūdens dievs' A(p) un pr. *Potrimppo* 'labības dievs', ko minējis S. Grūnavs, ir skaidrojama ar Jaunās Derības (Atkl 8:10) ietekmi (t. i., atsaucoties uz trešo eņģeli, kura dzīvesvieta bija saistīta ar upēm un avotiem). Tādējādi jātv. *Potrimpus* funkcija 'plūstoša ūdens dievs' A(p) ir sekundāra.
8. S. Grūnava minētā teonīma pr. *Potrumppi* 'labības dievs' morfoloģiskā struktūra ir visarhaiskākā. Tā atspoguļo *tatpuruša* tipa salikteni pr. *Pad-trumpis /-as 'labības dievs ← ražas dievs ← (ar antonomāziju) zemes raža', kas darināts no pr. **pād-* *'apakša, zeme' un pr. *trumpas /-is 'raža'.
9. Mitonīms jātv. *Pilwitus* G(p) ar struktūras elementu -w-, salīdzinājumā ar senākā tipa JG noraksta jātv. *Pilnitis* A(p), ir primārs, fiksēts 14. gs. Konrāda fon Jungingena rīkojumā – *pilwittenn*.
10. Mitoloģēma jātv. *Pilnitis* A(p) ↔ *Pilwitus* G(p) ir latinizēts mitonīma sav. *pilwis*, *pilwiht* 'dēmons; lauku, mājas gars; rūķītis, mājas pavarda dievs; ragana; burvis, pareģis; velns' reflekss.
11. Pseidoteonīma jātv. *Pilnitis* A(p) ↔ *Pilwitus* G(p) funkcionālo definīciju JG autors ir radījis, balstoties uz sav. *pilwis*, *pilwiht* 'rūķītis (↔ velns); lauka gars u. c.' raksturojuma (α) īpašuma pārvaldnieks, (β) graudaugu veģētācijas, ražas noteicējs un patrons; kā arī uz tā lokalizāciju klēti.
12. S. Grūnava hronikā minētais mitonīms vlv. / sav. *waidelotten* 'burvji' uzskatāms par aizguvumu no rietumģermāņu valodām – *tatpuruša* tipa saliktenis vlv. *weide-lūt* 'mednieks, zvejnieks', kas atspoguļo referentu maiņu 'zvejnieki' → 'jātvingi ↔ burvji'.
13. Formu jātv. *Parkūnβ α 729r* ↔ jātv. *Perkiunen α 730r* strukturālo elementu *ē* ↔ *ā* mija pamatojama ar prūšu (un jātvingu) valodas īsā patskaņa *ē defonoloģizāciju (t. i., *ē* → *ā* miju).
14. Teonīma jātv. *Parkuns* A(p) cilme ir skaidrojama ar H. Hirta hipotēzi, t. i., ar etimoloģisku saistību ar ide. **perke^{us}* 'ozols'.
15. Teonīma jātv. *Parkuns* raksturojums, kas sniegts JG, nav jātvingu senās reliģijas reflekss, bet rāda agrārā cikla pseidosakrālo darbību un Jaunās Derības Atklāsmes grāmatas motīvu sintēzi.
16. Jātv. *Peckols* 'pazemes un tumsas dievs' A(p) sākotnējai formai ir raksturīgs saknes patskanis -e-, bet sekundārais variants *Pokelus* †F ir radies metatēzes rezultātā.
17. Teonīms jātv. *Peckols* ir slāvisma pr. *pekollin* 'elle' pārveidojums, kas ietver antonomāziju 'elle → elles valdnieks'.
18. JG epizode „<...> notriekt *Peckollum* <...>“ A(p) ir JD Atkl 12:9 fabulas (t. i., Dieva antipoda – velna – notriekšana [ellē]) imitācija.
19. Mitoloģēmas jātv. *Pockols* 'lidojoši dēmoni vai velni' demonoloģiskais raksturojums ir radīts, balstoties uz JD Atkl 12:9 naratīvu (t. i., sižetu par Dieva antipoda – velna – pavadoņiem), tādējādi ietverot nevis rietumbaltu, bet protosemītu etnomitoloģijas faktus.
20. Mitonīma jātv. *Pockols* etioloģija ir skaidrojama ar jātv. *Peckols* 'pazemes un tumsas dievs' A(p) un sav. *pocke* 'jaunais gars, dēmons, spoks' kontamināciju.
21. Jātv. *Pockols* formālās un funkcionālās definīcijas analīze noliedz šāda sākotnēja rietumbaltu mitonīma eksistenci.

SUMMARY

Factographic Motifs of the Yatvagian Book: Etymological Analysis and Transformation of the Semantic Value of the Mythonyms *Potrimpus* (↔ *Autrimpus* [← *Natrimpus*]), *Pilnitis*, *Parkuns*, *Peckols* and *Pockols*

Rolandas KREGŽDYS

The article deals with the etymological analysis of the mythonyms *Autrimpus*, *Potrimpus*, *Pilnitis*, *Parkuns*, *Peckols* and *Pockols* listed in the *Yatvagian book*, and *Natrimpus* recorded in *Collatio Episcopi Warmiensis...* (1418).

To summarize the outcomes of the research into the said West Baltic mythonyms, the following conclusions are proposed:

1. The functional characteristics of the 13 mythonyms (i.e., pseudo-deities) listed in YB were created not by the factographic material of cultural heritage of Sudavians, but by the New Testament data, i.e. 13 functions of the 7 angels mentioned in Rev 6.1–12, 7.1, 8.7–11, 9.1–16 were ascribed to the said mythologemes.
2. Structural discrepancies of Yatv. *Autrimpus* A(p) ↔ *Antrýmpius* E 377r can be justified by the characteristics of German Cursive Script, i.e. the leveling of the graphemes *u* ↔ *n* predetermined by the absence of a diacritic above the vowel *u* (resp. *ü*). Therefore, the form with the grapheme *-n-* is secondary.
3. The etiology of Yatv. *Autrimpus* A(p) 'a god of the sea' can be justified by the contamination of the mythologeme OPr. *Natrimpe* with sub. EHG *au* 'riverine island; meadow etc.' ↔ sub. MLG *ou* 'water-meadow; a stream'.
4. Word structure and functional definition of Yatv. *Autrimpus* do not presuppose the indigenous West Baltic mythonym.
5. The Mythologeme OPr. *Natrimpe* in view of the distance assimilation might have been ascribed to reflexes of OPr. *Patrimpe.
6. An adverb MLat. *patollu* 'in many places; openly, clearly', i.e. a metathetical form with transposed medial/final vocalic elements of the second and last syllables (cf. primary adv. MLat. *patulo* 'ditto'), recorded in *Collatio Episcopi Warmiensis...* was erroneously ascribed to theonyms by S. Grunau. Therefore, the pseudomythologeme OPr. *Patollo* recorded by the said chronicler is an adverb, but not a substantive.
7. The Functional discrepancy of Yatv. *Potrimpus* 'a god of flowing water' A(p) and OPr. *Potrimppo* 'a god of cereals' recorded by S. Grunau can be justified by the scholastic motif mentioned in NT Rev 8.10 (i.e., by the reference of the third angel whose residence was related with rivers and springs). Therefore, the function of Yatv. *Potrimpus* 'a god of flowing water' A(p) is secondary.
8. The morphological structure of the theonym OPr. *Potrumppi* 'a god of cereals' recorded by S. Grunau is very archaic. The mythonym presupposes a compound of *tatpuruša* type OPr. **Pad-trumpis/-as* 'a god of cereals ← a god of harvest (due to antonomasia) ← harvest of the earth', composed of sub. OPr. **pād-* '*underneath, earth (soil)' and of sub. OPr. **trumpas/-is* 'harvest'.
9. The Mythonym with the consonant *-w-* Yatv. *Pilwitus* G(p), also recorded in a shape of *plwitenn* in the *Decree by Konrad von Jungingen* (14th c), presupposes the primary form, although its alternative with consonant *-n-* (resp. Yatv. *Pilnitis* A[p]) is listed in YB manuscripts of the early period.

10. The Mythologeme Yatv. *Pilnītis* A(p) (↔ *Pilwītus* G[p]) presupposes a latinized variant of the mythonym EHG *pilwis*, *pilwiht* 'a demon; a familiar; a demon of the harvest fields; an elf; a god of the hearth; a witch; a sorcerer, a prophet, a priest; a devil'.
11. On the basis of the semantic value of EHG *pilwis*, *pilwiht* 'an elf (↔ a devil); a demon of the harvest fields etc.', the author of YB created the functional definition of Yatv. *Pilnītis* A(p) (↔ *Pilwītus* G[p]), i.e. 'god makes man's life rich and fills the barns'. The localisation of the devil in the barn mentioned in German folklore also greatly affected the semantic value of the said pseudomythologeme.
12. The Mythonym MLG / EHG *waidelotten* 'sorcerers' (recorded by S. Grunau) presupposes a borrowing of West Germanic origin, i.e. a compound of *tatpuruša* type MLG *weide-lūt* 'a hunter, a fisherman', reflecting the change of the referents 'fishermen (of amber)' → 'Sudavians ↔ sorcerers'.
13. The Alternation of the vowels *ě* ↔ *ǎ* of Yatv. *Parkinβ* α 729r ↔ *Perkūnen* α 730r can be justified by the dephologization process of OPr. (and Yatv.) *ě (i.e., by the change *ě* to *ǎ*).
14. The origin of the theonym Yatv. *Parkuns* A(p) is to be justified by H. Hirt's hypothesis, i.e. by the etymological link with IE *perkʷus 'an oak'.
15. The Functional definition of the theonym Yatv. *Parkuns* (resp. "<...> beg <...> god Parkuns to send early and harvesting rainwater, and to banish Peckollum and his escort Peckolli to hell <...>") presupposes a synthesis of motives of the non-sacred sphere (i.e., of the agrarian culture cycle) and the Book of Revelation.
16. The alternative form with the radical vowel *-o-* Yatv. *Pokelus* †F presupposes a secondary variant of the primary mythonym Yatv. *Peckols* 'a god of the underworld and darkness' A(p) predetermined by the metathesis, with the transposition of the vocal elements *-e-* and *-o-*.
17. The Theonym Yatv. *Peckols* presents a remake of the Slavonicism OPr. *pekollin* 'hell', presupposed by antonomasia 'a hell → a god of hell'.
18. The episode of the clearing the ground of evil spirits i.e., "<...> to banish Peckollum and his escort Peckolli to hell <...>" A(p), based on the motif of NT Rev 12.9, is to be ascribed to scholastic stories.
19. The demonic definition and functions of the mythonym Yatv. *Pockols* 'flying demons or devils', based on the scholastic data i.e., NT Rev 12.9 (i.e. mythological plots of the devil's escort), presuppose Proto-Semitic cultural realia, but not West Baltic ethnographical relics.
20. The etiology of Yatv. *Pockols* can be justified by the contamination of the mythologeme Yatv. *Peckols* 'a god of the underworld and darkness' A(p) with sub. EHG *pocke* 'an evil spirit, a demon, a ghost'.
21. The Word structure and functional definition of Yatv. *Pockols* do not presuppose the indigenous West Baltic mythonym.

LIETUVIŲ KALBOS SUDURTINIŲ DAIKTAVARDŽIŲ NAUJADARA IR BENDRINĖS KALBOS NORMOS

Daiva MURMULAITYTĖ
Lietuvių kalbos institutas

0. Įvadas

Gyva kalba kinta. Ryškėja naujų dėsningumų, o kadaise nustatytieji dėl vidinių ir išorinių priežasčių gali darytis ne tokie visuotiniai. Taisyklės, randantis vis daugiau išimčių, tampa ne tokios griežtos, ir į tai reikia atsižvelgti kuriant bendrinės kalbos normas. Žodžių daryba – vienas iš leksikos pildymo ir atnaujinimo būdų, normaliomis kalbos raidos sąlygomis – esmingiausias ir našiausias (Urbutis 2009: 37). Ar nauji žodžiai daromi taip pat, kai seniau? Ar ir kokiais atvejais jų daryba laikytina normine, jei vienas ar kitas naujas darybos modelis, natūralu, nėra aprašytas seniai rašytose gramatikose?

Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas (toliau – Duomenynas, ND)¹ – patikimas šaltinis ir paranki priemonė tirti naujažodžių darybos polinkius. Jame kaupiama ne tik pati naujoji leksika (pasidaryta ar skolinta), bet ir informacija apie jos kilmę, vartoseną, darybą, norminimą. Duomenys nuolat pildomi ir atnaujinami.

Tyrimo objektas – Duomenyne fiksuoti savakilmiai sudurtiniai daiktavardžiai. 2019 m. pradžioje šiame šaltinyje buvo apie 550 naujažodžių, padarytų iš dviejų ar kelių lietuviškų žodžių. Atmetus kontaminantus (maišinius) ir kelis galbūt mišrius ar netipiškus darinius, tikrųjų dūrinių rasta apie 500, ir tai sudarė apie du trečdalius visų šio šaltinio sudurtinių daiktavardžių. Likę – mišrios kilmės dūriniai ir kontaminantai, kurių fiksuota apie 275, – šiuokart netyrinėti.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti, ar šie naujieji dūriniai atitinka gramatikose aprašytas lietuvių kalbos žodžių darybos taisykles, patyrinti, kokios yra lietuvių kalbos daiktavardžių dūrybos inovacijos, ar jos sistemiškos, ar būdingos tik okazinei vartosenai. Šįkart daugiau dėmesio skirta naujadarų struktūros klausimams.

Tyrimo metodai – analitinis, kiekybinis, lyginamasis, aprašomasis, sinchroninė darybinė ir morfeminė žodžių analizės.

1. Daiktavardžių dūrybos dėsningumai

Akademinėje *Lietuvių kalbos gramatikoje* pateikiamame daiktavardžių dūrybos apraše be kita ko konstatuoti šie dėsningumai.

¹ <http://naujazodziai.lki.lt>

1. Kur kas labiau įprasta sudurtinius daiktavardžius darytis iš paprastųjų žodžių nei iš vedinių ar dūrinių, būtent:
  - retai kuris nors sandas yra atsiradęs iš priesaginio daiktavardžio, pavyzdžiui: *keiksmazodis* (: *keik-sm-as* + *žodis*), *puskailiniai* (: *pusė* + *kail-in-iai*);
  - o jei taip atsitinka, suduriant sandus kartais priesagos atmetamos, pavyzdžiui: *žiedadulkė* (: *žiedas* + *dulk-el-ė*), *vainiklapis* (: *vainik-ėl-is* + *lap-el-is*);
  - „priešdėlius turintys daiktavardžiai niekada nevirsta sudurtinių daiktavardžių sandais“;
  - nesiremiama sudurtiniais daiktavardžiais, vertinys *sienlaikraštis* – reta išimtis (LKG 1965: 443 t.).
2. Beveik devyni dešimtadaliai dūrinių su abiem daiktavardiniais sandais savo gimine nesiskiria nuo jų antraisiais sandais einančių daiktavardžių (LKG 1965: 449).
3. Didžiosios dalies, beveik trijų ketvirtadalių, dūrinių antrasis sandas yra daiktavardinis, ketvirtadalio – veiksmazodinis (LKG 1965: 437, 463)². Kitur dar teigiama, kad dviem daiktavardžiais remiasi apie pusę visų dūrinių (Urbutis 1962: 49, Keinys 1999: 69).

Tie patys postulatai kartojami ir *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (DLKG 2006: 151, 153, 154, 161), kurios išėjo keturios laidos – 1994, 1996, 1997, 2006 m. Iš esmės tą patį skelbia ir amžių sandūroje pasirodęs glaustas dabartinės bendrinės lietuvių kalbos žodžių darybos aprašas³, kur teigiama, kad „[s]andai, kurių pamatiniai žodžiai turi ryškesnių priesagų (ypač skiemenų atžvilgiu ilginančių žodį), priešdėlių ar patys yra sudurtiniai, tebėra gan retas dalykas ir laikytini išimtimi“; čia pat pastebint, kad tokių dūrinių, kad ir pamažu, vis dėlto gausėja⁴, kartais – dėl kitų kalbų įtakos, todėl „visuomet dera ieškoti kuo paprastesnės ir lietuviškesnės išraiškos“ (Keinys 1999: 72). Vis dėlto jau praėjusio amžiaus devinto dešimtmečio viduryje tiriant gramatikose fiksuotų normų ir tuometės gramatinių formų vartosenos skirtumus, natūraliai susidarantį kalbai kintant, pastebėta, kad senojo dėsnio – remtis tik paprastaisiais pamatiniais žodžiais – griežtumas silpnėja, pvz., *bendrakeleivis*, *nakvynpinigiai*, *pasaulėžiūra*, *puslaidininkis* (Paulauskienė, Tarvydaitė 1986: 63). Plg. lietuvių

---

² S. Keinio nuomone, tik maždaug penktadalio sudurtinių daiktavardžių antrasis sandas remiasi veiksmazodžiu (Keinys 1999: 69).

³ Daugiausia studijuojantiems ir dėstantiems lietuvių kalbą skirtoje knygoje pateikiami žodžių darybos teorijos pradmenys ir svarbiausi dabartinės bendrinės lietuvių kalbos žodžių darybos dalykai.

⁴ Kita proga 1995 m. to paties darybininko buvo pastebėta, kad „[d]arybinė dabartinės bendrinės kalbos žodžių sandara pastebimai sudėtingėja – vis daugiau žodžių daromasi iš darinių, neretai toli gražu ne pirmos pakopos“ (Keinys 2005: 20).

kalbos morfologijos vadovėlyje prieš dešimtmetį dar teigta, kad dūrinių, padarytų iš priesagas ir priešdėlius turinčių kamienų, yra labai mažai (Jakaitienė, Laigonaitė, Paulauskienė 1976: 275).

2. Dūrinių darybos tipai

Duomenyne pateikiami savakilmiai sudurtiniai daiktavardžiai tiriant pirmiausia klasifikuoti pagal gramatikose aprašytus sandūros tipus. Klasifikuojant atsiiribota nuo kelių pavienių okazionalizmų, pasižyminčių nenuosekliu sandų jungimu arba sudėtinu darybos pamatu. Naujadaras *įstatympataisdavystė* 'įstatymų pataisų leidyba – politikų pamėgtas įstatymų pataisų kūrimas' Duomenyne pateikiamas su pastaba vartotojams, skelbiančia, kad tai yra netipiškas darinys, į kurį suplaktas vertalas *įstatymdavystė* (= įstatymų leidyba) ir *pataisos*⁵. Kiti du analoginiai dūriniai *dvidešimtkeliametis*, –ė 'kas turi dvidešimt kelerius metus' ir *dvidešimtkazkelintmetis*, –ė 'kas turi apytikriai dvidešimt suvirš metų' (plg. *dvidešimmetis*, –ė) netipiški tuo, kad pirmasis jų sandas galbūt yra ne vienas žodis, o žodžių junginys (*dvidešimt keli*, *dvidešimt kazkeli*). Arba, kaip ir *įstatympataisdavystės* atveju, jie yra „suplakti“ iš dūrinio *dvidešimmetis*, –ė ir įvardžių *keli*, *kazkeli*.

1 lentelė

Lietuvių kalbos naujajodžių duomenyno dūriniai pagal darybos tipus

Darybos tipai pagal gramatikas	ND naujadarai		Naujadarų pavyzdžiai
	abs. sk.	% visų dūrinių	
II daiktavardinis sandas			
dktv. + dktv.	192	38,32	<i>dantisiūlis, dešranosis, grotazymė, lietuviakalbis, –ė, mamadienis, protmūšis, purvadainė, striukmarškiniai, šernakiaulė, tinklalaidė</i> ir kt.
bdv. + dktv.	73	14,57	<i>baisžodis, didriestainis, gyvasienė, kiaurabačiai, klišakalbė, nešovankiaburnis, –ė, svetimraidė, šlapsniegis, žioplaklaidė</i> ir kt.
sktv. + dktv.	22	4,39	<i>antrabangis, –ė, dvoikėdis, –ė, keturratis, šimtalapis, trimiestis, vienatūris</i> ir kt.
vksm. + dktv.	38	7,58	<i>aiškinraštis, bėgtakis, gulmaišis, kaitlentė, išplautsmegenis, –ė, limpakojis, pirkligė, spoksa-dėžė, sutaupadienis, tįskelnės</i> ir kt.

⁵ <http://naujajodziai.lki.lt/Index.asp?zodis=%C4%AFstatympataisdavyst%C4%97&id=4881>; žiūrėta 2019 06 08.

Darybos tipai pagal gramatikas	ND naujadarai		Naujadarų pavyzdžiai
	abs. sk.	% visų dūrinių	
prv. + dktv.	7	1,40	<i>daugiaryžis, nevisžmogis, pusgimtadienis, pusiaušeimis, -ė, pusknygė, pusvyrė, šiandien-žmogis</i>
prl. + dktv.	2	0,40	<i>tarpukalbė, tarpurinkimis</i>
įv. + dktv.	3	0,60	<i>savivaizdis, savižodis, savipagalba</i>
iš viso	337	67,26	
II veiksmožodinis sandas			
dktv. + vksm.	139	27,74	<i>akmenštūmis, darbgavys, -ė, galvasopė, kalbaknisys, -ė, kalbotarša, medžioklėtyra, noskaras, puslapiakarpys, -ė, rąstgula, žemėraižis, žvėrėda ir kt. šokvaikštis (?)</i>
bdv. arba būdvardinis prv. + vksm.	2 ir 9	2,20	<i>keršakandė, žaliavalgis, -ė; baltprausys, -ė, greitaveika, naujaradas, viešakalbis, -ė ir kt.</i>
sktv. + vksm.	–	–	–
įv. + vksm.	7	1,40	<i>kitovalda, savigrauža, savikūra, savivarta, savižaba, savižala, visavalgis, -ė</i>
prv. + vksm.	3	0,60	<i>daugieveika, greitošauda, senyvena</i>
iš viso	160	31,94	
Kiti dūriniai			
prv. + bdv.	–	–	–
dktv. + bdv.	–	–	–
bdv. + sktv.	–	–	–
dktv. + sktv.	–	–	–
prl. + įv.	–	–	–
kartotiniai	–	–	–
Gramatikose nenurodyti darybos tipai ir neiškūs atvejai			
išt.? + dktv.	1	0,20	<i>karkadienis</i>
vksm.? + vksm.	1	0,20	<i>sėdnešė</i>
?	2	0,40	<i>kūnovara, megztipaltis⁶</i>
iš viso	4	0,80	
Iš viso	501	100	

⁶ Išeivių sukurtas (vartojamas) *megztipaltis* 'megztinis, kuris atrodo kaip paltas' galėtų būti laikomas dviejų daiktavardžių (*megztinis* + *paltas*) arba veiksmožodžio formos (dalyvio) ir daiktavardžio (*megztas paltas*) dariniu.

1-oje lentelėje matyti, kad Duomenyne užfiksuota visų pagrindinių darybos tipų, išskyrus dūrinius iš skaitvardžio ir veiksmažodžio, naujadarų. Negausiesiems (t. y. tiems, kurių antrieji sandai nėra daiktavardiniai ar veiksmažodiniai) darybos tipams priklausančių dūrinių tyrimo laikotarpiu šiame šaltinyje nebuvo pateikta. Tačiau buvo du naujadarai, kurių sandaros bruožai gramatikose nėra aprašyti. Tai galimai ištiktuko ir daiktavardžio dūrinys *kar-kadienis* ‘ledų „Kar kar“ atsiradimo diena (simbolinis gimtadienis)’ bei dviejų veiksmažodžių dūrinys *sėdnešė* ‘į balną panaši nešioklė dvejų–penkerių metų vaikams nešioti pasisodinus ant sprando’. Kiek abejotinas *šokvaikštis* ‘nauja gatvės mada – vaikščiojimas šokant’ (: *šokis* / *šokti* + *vaikščioti*; plg. angl. *dance walking*) priskirtas daiktavardžių ir veiksmažodžių dūriniams – ir reikšmės (‘vaikščiojimas šokant’ / ‘šokis vaikstant’), ir formos atžvilgiu jis vienodai gerai gali remtis tiek veiksmažodžiu, tiek jo abstraktu (veiksmažodinio pavadinimu). *Sėdnešės* atveju pirmasis sandas nesiejamas su koku nors veiksmažodiniu daiktavardžiu, jis remiasi pačiu veiksmažodžiu *sėdėti* (galbūt jo padalyvio forma *sėdinti*). Žiūrint tik semantikos, gal galima būtų pirmąjį sandą sieti ir su prieveiksniu *sėdom*, tačiau tiek šiuo, tiek rėmimosi padalyviu atvejais reikėtų kalbėti ir apie pakitusį darybos pamatą – išleistą priesagą. Akivaizdu, kad rimtesnes hipotezes kelti dar gerokai per anksti dėl duomenų stokos.

Kai kurių dūrinių, dažniau okazinių, daryba kelia abejonių (sunku nustatyti pamatinius žodžius, kartais ir jų kalbos dalį, neaiški darybos motyvacija ir pan.). Tarkim, *kūnovara* ‘senąją lietuvių pasaulėžiūrą atitinkanti sveikatinimo sistema’. Iš Duomenyne teikiamo informatyvaus šio naujadaro vartosenos pavyzdžio (*Kūnovaros terminą L. Balsys sukūrė sudūręs du žodžius – „kūnas“ ir „vara“*. „Vara“ – *daugialypė sąvoka, apimanti tiek fizinį kūną, tiek vidinę energiją.*“) pagrįstai galima spėti, kad tai dviejų daiktavardžių dūrinys. Vis dėlto antrasis sandas abejotinas semantiniu aspektu. Akademiniam ir *Dabartinės lietuvių kalbos* žodynuose teikiamas daiktavardis *vara*⁷ savo semantikoje turi prievartos, smurto semų, kurios, akivaizdu, nekoreliuoja su dūrinio semantika, o rėmimasis jo homonimu *vara*³ ‘tvarka’ (LKŽe) irgi vargiai tikėtinas – tai senas, su lenkų k. skoliniu *varavoti* (l. *warować*) susijęs žodis, fiksuotas A. Juškos *Lenkų–lietuvių kalbų žodyne*. Galimas daiktas, *kūnovaros* antrasis sandas susijęs su veiksmažodžiu *varyti* (yra jo abstraktas?), plg. paties autoriaus aiškinimą: „*Ryte sąmonė prabunda, pati įjungia varą, ir mes pradedame rąžytis. Varą įjungti galime ir sąmoningai mankšindamiesi. Aš kūną varau – mankštinu, o tai veria mano pojūčius ir jausmus.*“⁸ Turint galvoje baltišką autoriaus pasaulėžiūrą ir veiklą, neatmestina ir la. *vara* ‘galia, valia, galybė’ (LLV) įtaka.

⁷ *vara* psn. ‘vertimas, prievarta’ (DŽ₇); *vara*¹ (neol.) ‘jėga, prievarta, smurtas’ (LKŽe).

⁸ <http://www.baltai.lt/?p=23425>, žiūrėta 2019 03 11.

Dūrinių su antruoju daiktavardiniu sandu Duomenyne nustatyta apytiksliai dukart daugiau nei su veiksmažodiniu – atitinkamai 67,26 % ir 31,94 %; plg. gramatikose nurodoma proporcija – trys ketvirtadaliai su vienu.

Trys gausiausi dūrinių tipai:

- 1) dūriniai iš dviejų daiktavardžių. Jų Duomenyne buvo pateikta 192, arba 38,3 % visų savakilmių sudurtinių daiktavardžių, t. y. procentiškai kiek mažiau, nei teigiama gramatikose ir kituose žodžių darybai skirtuose veikaluose; plg. minėtus apie 50 % (Urbutis 1962: 49);
- 2) daiktavardžio ir veiksmažodžio dūriniai (139, arba apie 27 % visų tirtų naujadarų). Gramatikose teigiama, kad jie sudaro keturis penktadalius visų dūrinių su antruoju veiksmažodiniu sandu. Duomenyne pateiktų naujadarų tyrimas rodo šiek tiek daugiau – apie 87 %;
- 3) būdvardžio ir daiktavardžio dūriniai (73, arba apie 14,5 % visų tirtų naujadarų).

Pamatinių kamienų sudėtingumo aspektu dar reikšmingas yra veiksmažodžių ir daiktavardžių dūrinių tipas. Jis pagal dūrinių skaičių yra ketvirtas (38, arba apie 7,5 % visų savakilmių sudurtinių daiktavardžių).

2. Morfeminis pamatinių kamienų sudėtingumas

Tiriant dūrinių pamatinius kamienus morfeminio sudėtingumo atžvilgiu nustatyta, kad rėmimasis priešaginiai, priešdėliniai, sudurtiniais pamatiniais žodžiais ar pakitęs darybos pamatas nėra išimtis ar retas dalykas (žr. 2-ą lentelę).

2 lentelė

Dūriniai pamatinių kamienų morfeminio sudėtingumo atžvilgiu

Dūrinių pamatiniai kamienai	Dūrinių tipai			
	dktv.+ dktv.	bdv. + dktv.	dktv. + vksm.	vksm. + dktv.
lygūs šakniai	136 (71 %)	46 (63 %)	110 (79 %)	23 (59 %)
turi priešagų, priešdėlių, sangražos dalelių arba pakitusį darybos pamatą	55 (29 %)	27 (37 %)	29 (21 %)	16 (41 %)

Vienaip ar kitaip pamatinių kamienų paprastumo taisyklės neatitinka nuo 21 iki 41 % (priklausomai nuo sandūros tipo) dūrinių. Išsamūs įvairių afiksų perėjimo į dūrinius ar jų atmetimo variantai pagal darybos tipus, afiksų deriniai ir kt. tiriama toliau, kol kas galima paminėti keletas būdingesnių brouožų.

2.1. Priesaginiai pamatiniai kamieniai

1. Dviejų daiktavardžių dūriniai neretai išlaiko arba pirmo (12,5 %), arba antro (9,9 %), arba abiejų pamatinių kamienų (1 %) priesagas (žr. 3-ią lentelę). Jos paprastai yra minimalaus ilgio – 1–2 fonemos/grafemos.

3 lentelė

Priesagos pamatiniuose kamieniuose (dktv. + dktv.)

I sandas (24, arba 12,5 %)	<i>gam-yk-abutis, lig-on-lapis, maud-ym-vietė, nauj-ien-laiškis, pirk-in-iadienis</i> ir kt.
II sandas (19, arba 9,9 %)	<i>dantisiū-l-is, galvajuos-t-ė, galvaskau-sm-is, gamtavyk-sm-is, garsajuos-t-ė, grikvarž-yb-ės, kailiajuos-t-ė, kiauliagy-v-is, ledgrąž-t-is, naktiraš-t-is, orajuos-t-ė, sieloraš-t-is, sniegagniuž-t-ė, striukmaršk-in-iai, tylėraš-t-is, vaikjuos-t-ė, vairasvir-t-ė, valdžiagy-v-is, vištagy-v-is</i>
I ir II sandai (2, arba 1 %)	<i>nauj-ien-raš-t-is, šlamš-t-amok-sl-is⁹</i>

2. Kai kurios priesagos yra išlikusios iš dar ankstesnių darybos pakopų, pamatiniai žodžiai nėra jų vediniai, pvz., priesaga *-v-* žodžiuose *kiauliagyvis, valdžiagyvis, vištgyvis*. Dėl šios priežasties pamatiniai kamieniai gali turėti ir ne vieną priesagą, pvz., *gy-**v**-ūn-žmogis, kup-**r**-in-maišis, ries-**t**-ain-iagalvis*.
3. Atmetamos taip pat gali būti tiek pirmo (a), tiek antro (b), tiek abiejų (c) sandų priesagos:
  - a) *grot(a)žymė* ‘socialiniuose tinkluose ir tviteryje grotelėmis¹⁰ (#) žymimas žodis ar žodžių junginys kaip kokios nors temos nuoroda’, *didlaikraštis* ‘didelės apimties laikraštis’, *kinkagalvis* ‘žaislas, kurio galva kinkuoja linguoja’ (: *kinkuoti, kinkuoja, kinkavo* + *galva*);
  - b) *asmenuklazdė* ‘lazdelė, prie kurios pritvirtinus išmanųjį telefoną, daromos asmenukės’, *gars(a)takis* (: *garso takelis*), *žaliamarškinis* ‘kas apsi-vilkęs žalius marškinėlius’, *laikmatis* ‘automatinis arba rankinis laiko trukmės nustatymo matuoklis’ (: *laikas* + *matuoti, matuoja, matavo*);
  - c) *asmenlazdė* ‘lazdelė, prie kurios pritvirtinus išmanųjį telefoną, daromos asmenukės’.
4. Kai kuriuos atvejus galima vertinti dvejopai. Pvz., *balsalapis* apibrėžiamas kaip ‘balsavimo lapelis’, tačiau demokratinuose rinkimuose, kuomet pasirinkimo galimybės plačios, tie lapeliai gali būti ir labai dideli, tad visai

⁹ Dėl priesagos *-t-* plg. *šlamš-t-o, šlamš-t-q* (LKMDB, <http://tekstynas.vdu.lt/page.xhtml;jsessionid=07FCEF0ABB1915209964CB26E979543D?id=morfema-db;žiūrėta 2019 02 19>).

¹⁰ Čia ir toliau išleidžiamos pamatinių žodžių dalys pabruktos.

logiška būtų juos vadinti lapais. Tokiu atveju antrojo pamatinio žodžio *lapas* kamienas būtų lygus šakniai. Taip pat ir dūrinys *paštadėžė* ‘pašto dėžutė’ galėjo atsirasti tiek iš šio ją apibrėžiančio žodžių junginio (tuomet jo darybos pamatas būtų pakitęs išleidžiant antrojo pamatinio žodžio priesagą *-ut-*), tiek, turint galvoje naujadaro priklausymą laisvajam stiliui, iš junginio *pašto dėžė*. Su pastaruoju šis pavadinimas ypač gali būti siejamas, jei pats daiktas yra didesnis (tarkim, ne asmeninis, o priklausantis paštui ar korespondenciją gaunančiai įstaigai). Dar plg. *asmendėžė* ‘pašto dėžė prie gyvenamojo namo, skirta kurjerių nešiojamoms siuntoms asmeniškai (į namus) pristatyti’.

- Galbūt dėl kalbos ekonomijos ilgus darinius stengiamasi trumpinti nepaisant morfemų ribų (plg. LKG 1965: 445 pateikiamus *botkotis* ‘botago kotas’ (LKŽe), *karkvabalis* (: *karklas* + *vabalas*), *kirpentė* ‘kirvio pentis’ (LKŽe) ir kt.). Šitokių naujadarų Duomenyne fiksuota vos keli: *karkadienis* (: *Kar kar* + *diena*), *smegplovė* (: *smegenys* + *plauti* (*plovė*)), dviem atvejais trumpinama priesaga *-toj-*: *medžiotžudys* (: *medžiotojas* + *žudyti*), *rašytnamis* (: *rašytojas* + *namas*). Šie naujadarai nėra dažnai vartojami, kai kurie yra autoriniai, pavieniai.

2.2. Priešdėliniai pamatiniai kamienai

Duomenyne rasta tik 16 naujadarų, kurie yra išlaikę pamatinio žodžio priešdėlį (3 %). Vienu atveju priešdėlis, galimas daiktas, atmetas – *žaibosauga* ‘apsauga nuo žaibo’ (: *žaibas* + *apsaugoti*). Tik vienu atveju priešdėlį yra išlaikęs antrasis dūrinio sandas (*šunpaminklis* ‘menkavertis, neskoningas paminklas’), visais kitais – pirmasis. Septyniais atvejais tai yra daiktavardis (pvz., *įtakdarys* ‘žinomas asmuo, nuomonės formuotojas, dažnai išnaudojamas kieno nors idėjų sklaidai, ypač socialiniuose tinkluose ir žiniasklaidoje’, *nuolaidynmetis* ‘prekybos nuolaidų metas’¹¹, *paminklokūra* ‘paminklų kaip visumos kuriamasis darbas’, *pašalpadienis* ‘diena, kai mokama pašalpa’), septyniais – veiksmazodis (*išplautsmegenis*, *-ė* ‘kas atbukinto mąstymo (išplautomis smegenimis)’, *išsigimžodis* ‘išsigimęs, iškreipto pavidalo žodis’, *nekalbadienis* ‘diena, kai šeimoje nesikalbama (susipykus)’, *suplotasnukis*, *-ė* ‘kas suplotu, plokščiu snukiu’), vienu – būdvardis (*nešvankiaburnis*, *-ė* ‘kas kalba nešvankybes’). Taigi šiuo atžvilgiu tyrineto šaltinio duomenys iš dalies prieštarauja gramatikų aprašams. Viena vertus, tai matyti iš pavyzdžių, Duomenyne fiksuoti naujadarai patvirtina teiginį, kad priešdėliai į dūrinis dėsningai pereina iš pirmųjų priešdėlinių veiksmazodžių (dalyvių) (plg. LKG 1965: 459, DLKG 2006: 159), tačiau

¹¹ Plg. *nuolaidynės* ‘kainų nuolaidų akcijos prekyboje’ (ND). Galbūt, turint galvoje šio naujadaro priklausymą laisvajam stiliui (vienintelis vartosenos pavyzdys iš rašytinės reklamos), neatmestina ir formos analogija su animacinio filmo „Lėdynmetis“ ar pan. pavadinimais.

akivaizdu, kad teiginys „priešdėlius turintys daiktavardžiai niekada nevirsta sudurtinių daiktavardžių sandais“ (LKG 1965: 443, DLKG 2006: 153) nebėra korektiškas. Vis dėlto kol kas užfiksuota pernelyg mažai naujadarų, kad būtų galima išvelgti kokį nors naują darybos iš priešdėlinių daiktavardžių polinkį, juolab, kad dalis aptariamųjų žodžių yra okaziniai, pavieniai.

2.3. Sudurtiniai dūrinių sandai

Tiriamuoju laikotarpiu Duomenyne buvo užfiksuoti šeši dūriniai, kurių vienas (dažniau antrasis) sandas yra sudurtinis: *didlaikraštis*, *naujienu laikraštis*, *pusgimtadienis*, *puslapiakarpys*, *-ė* 'įstatymo vykdytojas – užsienio žurnalų puslapių su draudžiama alkoholio reklama karpytojas', *šiandienžmogis* 'žmogus, kurio atmintis siekia tik šiandieną ir neturi praeities', *tvorlaikraštis* 'ant tvoros ištemptas ilgas vaikų sukurtas laikraštis' (situacinis naujadaras). Pusės jų antrasis pamatinis žodis yra *laikraštis* (plg. minėtą gramatikų teiginį, kad vertinys *sienlaikraštis* dėl savo sudurtinio pamatinio žodžio yra reta išimtis).

Gramatikose, taip pat minėta, teigiama, kad beveik devyni dešimtdaliai dūrinių su abiem daiktavardiniais sandais savo gimine nesiskiria nuo jų antraisiais sandais einančių daiktavardžių. „Giminės nesutapimas dažniausiai pasireiškia tuo, kad vietoj laukiamo moteriškosios giminės darinio su kamiengaliu *ė* yra vartojamas vyriškosios giminės sudurtinis daiktavardis su kamiengaliu *ia*“ (LKG 1965: 449, DLKG 2006: 154). Naujadarų tyrimas parodė, kad antrojo sando ir viso dūrinio giminės nesutampa 19 atvejų (9,9 %), iš jų 16-os antrasis sandas yra *-dienis* (: *diena*, o kamienas): *algadienis*, *bambadienis*, *blynadienis*, *kaimynadienis*, *knygadienis*, *koldūnadienis*, *mamadienis*, *moliūgadienis*, *pašalpadienis*, *pirkiniųadienis*, *pramogadienis*, *putadienis*, *šeimadienis*, *tėvadienis*, *tulpiadienis*, *vaikadienis*; kitokios antruosius sandus turintys dūriniai: *baudgrikė* 'Alytaus Griklių šventės metu žaidžiamas neįprastas krepšinis – baudų mėtymas grikių maišeliu, stengiantis jį įmesti į krepšį, prikabinantą prie lentos', *Šiurpnaktis*¹² 'Visų šventųjų išvakarėse (spalio 31 d.) švenčiama šventė, į Lietuvą atėjusi iš JAV ir Didžiosios Britanijos; jos simbolika susijusi su šmėklų, vaiduoklių pasauliu', *ovrmoteris* 'lyčių sąmaišą demonstruojantis transvestitas'.

12 dūrinių (6,25 %) yra mobilieji (arba potencialiai mobilieji), t. y. abiejų giminių formas turintys (arba galintys turėti) daiktavardžiai. Dvieju tokių porų pirmasis sandas yra būdvardinis – tai automobilių, turinčių vairą vienoje ar kitoje pusėje pavadinimai *dešiniavairis*, *dešiniavairė* ir *kairiavairis*, *kairiavairė*¹³.

¹² Kitos formos – *Šiurpnakčio*, *Šiurpnakčiu* (<http://naujazodziai.lki.lt/Index.asp?zodis=%C5%A0iurpnaktis&id=5022>; žiūrėta 2019 06 01).

¹³ Pastarieji gali būti ir sudaiktavardėję sudurtiniai būdvardžiai. Šių vartojama gerokai daugiau. Pavyzdžiui, moteriškosios formos daiktavardžio *kairiavairė* vartosenos interneto šaltiniuose tyrimo metu nepavyko rasti, tačiau rasta kelios dešimtys analogiško būdvardžio pavyzdžių: *kairiavairė mašina*, *transporto priemonė*, (automobilio) *versija*, *lupena* (iron. apie naudotą mašiną) ir kt.

Kiti *substantiva mobilia* yra dviejų daiktavardžių dūriniai: *lenkakalbis*, *-ė*, *lietuviakalbis*, *-ė*, *vokiečiakalbis*, *-ė*; *tinkladraugis*, *-ė* ‘tas, su kuriuo draugaujama internete’, *valdžiažmogis*, *-ė* ‘valdžioje esantis savanaudis žmogus; biurokratas’, *žirniasmegenis*, *-ė* ‘kas primityvaus mąstymo, neapsišvietęs, netašytas stuobrys’, taip pat neaiškios motyvacijos pavienis autorinis dūrinys *kelniapėdis* ‘primityviai mąstantis siaurų interesų politikos veikėjas’ ir galbūt pagal *tešgalvis* analogiją padarytas *valdžiaagalvis* ‘esantis valdžioje; biurokratas’ (pastarieji fiksuoti tik vyriškosios formos, bet moteriškoji yra numatyta jų darybos semantikos). Prie jų galima prišlieti ir lietuvių kalbos darybos taisykles daugiau ar mažiau atitinkančius vertinius *riestainiagalvis*, *-ė* (iš anglų k. *bagelhead*) ‘kas propaguoja kūno kultą ir siekia kuo ekstremaliau jį modifikuoti įvairiomis priemonėmis (pavyzdžiui, poodinėmis injekcijomis kaktoje laikinai suformuojami riestainių pavidalo gumbai)’ ir *žirkliarankis*, *-ė* ‘kirpėjas, meistriškai naudojantis viduramžių kirpimo įrankius’ (iš anglų k., plg. kino filmo „Edward Scissorhands“ lietuvišką pavadinimą „Edvardas Žirkliarankis“)¹⁴. Gramatikose tokie iš dviejų daiktavardžių sudurti mobilieji daiktavardžiai minimi kaip žymintys gyvas būtybes (LKG 1965: 447, DLKG 2006: 154), o apie sudurtuosius iš būdvardžio ir daiktavardžio sakoma, kad jų „mobilumą“ „nulemia ne antruoju sandu einančio daiktavardžio giminė bei kamiengalis, o tokių dūrinių reikšmė ir vartojimas“ (LKG 1965: 453, DLKG 2006: 156). Negausūs Duomenyno naujažodžiai šiems teiginiams neprieštarauja.

3. Kontaminacija (maišyba)

Leksinė kontaminacija – naujo žodžio atsiradimas, su(si)maišant (su(si)liejant, su(si)kryžiuojat) dviem ar keliems žodžiams (plg. KTŽ 1990: 180, LKE 1999: 328, Efanova 2016: 8–9). Tai ne morfologinis, o grafinis ar fonetinis jau esančių žodžių netyčinis mišimas arba sąmoningas maišymas, jungiant nemorfemines jų dalis (plg. Gries 2004a: 639, Bauer 1983: 234–235). Šis žodžių kūrimo būdas, įprastas anglų kalboje, lietuvių kalbai nėra būdingas, jo rezultatai nekodifikuoti, paprastai okazinio pobūdžio, daugiausia pasitaikantys laisvuosiuose stiliuose. Pavyzdžiui, *kiaulega* ‘kiaulinantis kolega’ (< *kiaulė* + *kolega*)¹⁵, *klaikraštis* ‘klaikią informaciją pateikiantis laikraštis’ (< *klaikus* + *laikraštis*), *meškelionė* ‘meškinų šeimos kelionė’ (< *meškinų kelionė*), *šeimūnas* ‘šeimūnas, besirūpinantis šeimos reikalais’ (< *šeima* + *šeimūnas*), *vėminutyvas*

¹⁴ Platesnis šio naujadarų vartosenos tyrimas parodė, kad *žirkliarankiu* gali būti pavadinamas ir įprastais įrankiais bei metodais dirbantis kirpėjas, tiesa, galvoje turint būtent meistriškai savo amatą išmanantį žmogų. Taigi tikslesnė apibrėžtis būtų ‘meistriškai savo amatą išmanantis kirpėjas’, ‘ypatingo meistriškumo kirpėjas’ ar pan.

¹⁵ Pavyzdžiuose į kontaminantą perėjusios pradinio žodžių dalys pateikiamos pusjuodžiu šriftu, sanklotos (dėl termino žr. Miliūnaitė 2014: 252, kitur tas pats reiškiny vadinamas ir sankloda (Kabašinskaitė 1998: 67)) vietos pabrauktos.

‘vemti verčiantis deminutyvas (mažybinis maloninis žodis)’ (< *vėmė* + *demi-nutyvas*) (ND). 2018 m. balandžio pradžioje neologizmų, turinčių ypatingą požymį „kontaminacinis darinys“, Duomenyne buvo 190. Jie sudarė maždaug 4 proc. visų šiame šaltinyje užfiksuotų naujažodžių, plg. 2014 m. spalį tokių buvo mažiau nei 3 proc. (Murmulaitytė 2018: 62–63). 2019 m. kovo mėnesį kontaminantų rasta 217 (apie 4,3 proc.), taigi procentiškai jų dalis tebeauga nežymiai¹⁶. Nemažai naujažodžių reikalauja gilesnių tyrimų, po kurių, galimas daiktas, ir jie bus pažymėti kaip kontaminaciniai¹⁷. Tradiciškai kontaminacija nelaikoma lietuvių kalbos žodžių daryba (siaurąja, lingvistine šio žodžio prasme) (Urbutis 2009: 324, 355; Barauskaitė 1985: 44), todėl apie ją nekalbama lietuvių kalbos gramatikų skyriuose, skirtuose aprašyti žodžių darybą. Tačiau į kontaminaciją galima žiūrėti ir kaip į netipišką žodžių darybos, ypač okazinės, būdą (plg. Mikelsonienė 2002: 79, Girčienė 2013: 8–83). Žodžių suliejimas turi panašumo su viena morfologinės žodžių darybos rūšių – dūryba (plg. Bauer 1983: 236), pasitaiko naujadarų ar jų grupių, kurių priskyrimas kontaminacijai ar dūrybai yra problemiškas. Pavyzdžiui, *dvirtakis* (< *dviračių takas*) – nemorfeminė sandų maišyba (į naująjį darinį perėjo pradinio dūrinio pirmas sandas ir antrojo sando, antrosios šaknies pradžia, plg. *dvi-rat-is*) būdinga kontaminacijai, o galūnės kaita (plg. *takas* ir *-takis*) – dūrybai, taigi neaišku, ar naujadaras yra netipinis dūrinys, ar kontaminantas.

Akivaizdu, kad lietuvių kalboje gausėjant ne tik skolintų, bet ir savos kilmės kontaminantų ir laikant tikslinius kontaminantus (anglų k. *intentional blends*)¹⁸ žodžių darymosi (nors ir nemorfologinio, netradicinio) rezultatais, reikia iš naujo įvertinti kontaminacijos (nemorfologinės darybos) santykį su tradicine (morfologine) žodžių daryba. Tai ypač reikšminga aiškinantis

¹⁶ Atkreiptinas dėmesys, kad apie pusė Duomenyne kaip kontaminaciniai ar galimai kontaminaciniai dariniai žymimų žodžių yra skoliniai, t. y. kontaminacija yra įvykusį kitoje (dažniausiai, anglų) kalboje, pvz.: *kiborgas* ‘kibernetinis organizmas – biologinių sistemų ir technologijų sintezės produktas’ (*cyborg* < *cybernetic* + *organism*), *mokteilis* ‘nealkoholinis kokteilis (paprastai iš vaisių sulčių)’ (*mocktail* < *mock* ‘netikras’ + *cocktail*), *rašizmas* ‘XXI amžiaus pradžios Rusijos režimo ideologija ir praktika’ (rusų k., *пауизм* < *Пауа* ‘angliškas Rusijos pavadinimas pagal tarimą’ + *фауизм*).

¹⁷ Arba atvirkščiai – labiau ištyrinėjus patį kontaminacijos lietuvių kalboje reiškinių, nuodugniau pasigilinus į naujadarų atsiradimo motyvą, palyginus su daugiau forma ar semantika panašiu naujadarų, gali pasirodyti, kad tai ne kontaminantas, o netipiškas, analoginis darinys ar pan. Tarkim, *verktnis* ‘kas verkšlena dėl šauktinių kariuomenės ir nori nuo jos išsisukti arba kas tai parodijuoja; kas nepagrįstai dėl ko nors virkauja’, ko gero, greičiau gali būti laikomas ne kontaminaciniu (< *verkiantis šauktinis* / *verkti* + *šauktinis*?), o darybos reikšmės atžvilgiu netipišku veiksmažodiniu priesagos *-tnis*, *-ė* vediniu, kuriam, be jokios abejonės, atsirasti padėjo *šauktinis*, *-ė* ‘į būtinąją karinę tarnybą šaukiamas jaunuolis’ (DŽ₇) analogija.

¹⁸ Apie tikslinių ir netyčinių (anglų k. *speech-error blends*, *interference blends*) kontaminantų ryšį ir skirtumus dar žr. WF 2015: 404, Mikić Čolić 2015: 25–26 su lit., Efanova 2015: 17, Gries 2004b, Urbutis 2009: 354–355 ir kt.

naujosios daiktavardžių dūrybos polinkius, nes 203 kontaminantai iš minėtų 217 – daiktavardžiai.

4. Tolesnių tyrimų gairės

Turint galvoje, kad Duomenynas nuolat pildomas naujais duomenimis, toliau struktūros aspektu tiriant naujuosius dūrinius dar reikėtų paieškoti atsakymų į šiuos klausimus:

- kokios būtent pamatinių žodžių priesagos ar kokie priešdėliai pereina į dūrinius;
- kelių darybos pakopų formantų ir konkrečiai kokių galima rasti sudurtiniuose naujadaruose;
- kokios būtent priesagos ar kokie priešdėliai suduriant sandus atmetami;
- kokie priesagų ir/ar priešdėlių buvimo/atmetimo variantai būdingi skirtingų kalbos dalių dūriniams;
- kurie variantai – pavyzdžiui, pirmas sandas turi priešdėlį ir priesagą (*nuolaidynmetis, paminklokūra*), pirmas sandas turi dvi priesagas (*kuprinmaišis, medžioklėtyra*), abu sandai turi po priesagą (*naujienraštis, šlamštamokslis*), pirmas sandas priesaginis, antras sudurtinis (*naujienlaikraštis*), iš dviejų antro sando priesagų antroji atmetama (*žaliamarškinis*) ir t. t. – yra dažniausi;
- kokie jungiamųjų balsių vartojimo polinkiai ir skirtumai nuo gramatikose aprašytų dėsningumų ir kt.

Ateityje daugėjant duomenų naujadarų struktūros tyrimus tikslinga derinti su jų vartosenos dažnio tyrimais, atskirai aptariant pavienius autorinius darinius ir jau įsigalėjusius bei paplitusius. Tai leistų pagrįsčiau kalbėti apie naujadaros polinkius.

Išvados

1. *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne* rasta visų pagrindinių sandūros tipų savakilmių dūrinių, išskyrus sudurtus iš skaitvardžio ir veiksmazodžio. Jie sudaro 99,2 % tipinių dūrinių. Negausiųjų tipų (kurių antrasis sandas nebūtų daiktavardinis ar veiksmazodinis) ir kartotinių dūrinių tiriamuoju laikotarpiu neužfiksuota. Du naujadarai galimai sudaryti iš gramatikose neaprašytų kalbos dalių kombinacijų: ištiktuko ir daiktavardžio (*karkadienis*) bei dviejų veiksmazodžių (*sėdnešė*). Dar dviejų okazinių dūrinių (*kūnovara* ir *mezgtipaltis*) sandai kelia abejonių. Dūrinių su antruoju daiktavardiniu ir dūrinių su antruoju veiksmazodiniu sandais proporcija Duomenyne (2:1) neatitinka nustatytos gramatikose (3:1).

2. Sudėtingesnės morfeminės sandaros dūrinių toliau gausėja ir ta sandara darosi įvairesnė (ypač okazinių dūrinių), tačiau polinkis remtis paprasčiaisiais žodžiais išlieka, matyt, dėl kalbos ekonomijos dėsnio. Pamatinių žodžių priesagos atmetamos retai, greičiausiai dėl to, kad jos paprastai nėra ryškios, įgytos ankstesnėse nei priešpaskutinė darybos pakopose, skiemenų atžvilgiu žodžio neilgina. Priešdėlėtų pamatinių žodžių (tarp jų – ir daiktavardžių) pasitaiko, bet prieš tvirtai teigiant, kad dėsningumas nesiremti priešdėliniais daiktavardžiais darosi nebe toks griežtas, reikia ištirti daugiau ir įvairesnių naujadarų.
3. Apskritai didelių lietuvių kalbos žodžių sandūros pokyčių ir reikšmingų inovacijų nepastebėta. Laisvesnė, nuo bendrųjų taisyklių nukrypstanti dūryba būdingesnė pavieniams, autoriniams dūriniams, bet tai yra žinomas okazinės darybos bruožas. Regis, pavienių darinių Duomenyne yra daugiau nei pažymėta.
4. Apie sudurtinių daiktavardžių darybos inovacijas, juo labiau jų sistemiskumą, vien iš šio šaltinio duomenų spręsti sudėtinga. Norint padaryti pagrįstas išvadas, reikia didesnės duomenų imties ir gilesnės jų vartosenos (įtraukiant ir vartosenos dažnio rodiklius) analizės. Jos rezultatus būtų vertinga palyginti su automatiškai (gaudyklių) atrinktų naujadarų tyrimo duomenimis, deja, kol kas, regis, tokių neturime. Pravartu būtų po kurio laiko pakartotinai ištirti nagrinėto šaltinio duomenis, nes jie nuolat pildomi ir atnaujinami, ir palyginti tyrimų dinamiką. Be abejo, turi būti tiriami ir hibridiniai dariniai, ir ne vien struktūros, bet ir semantiniu, kilmės aspektais.
5. Lietuvių kalboje akivaizdžiai gausėjant savos kilmės kontaminantų taip pat reikėtų iš naujo įvertinti kontaminacijos (nemorfologinio žodžių darymosi) santykį su tradicine (morfologine) daryba.
6. Akivaizdu, kad norminant ar siekiant kalbos taisyklingumo nereikėtų beatodairiškai remtis tik gramatikose išdėstytais XX a. vidurio tyrimų postulatais. Kai kurie siūlomi svetimybų pakaitai (pvz., priesaginių sandų turintys *didriestainis*, *naujienlaiškis* ir kt.) rodo, kad norminant į vartosenos tendencijas atsižvelgiama.

Šaltiniai ir literatūra

<i>Baltai.lt.</i>	<i>Baltų žinyčios vartai.</i> Prieiga internete: http://www.baltai.lt/ , žiūrėta 2019 03 11.
Bauer, Laurie. 1983.	<i>English Word-Formation.</i> Cambridge: Cambridge University Press.
Barauskaitė, Dalia. 1985.	<i>Darybinė žodžių analizė: Metodinė priemonė.</i> Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.

- DLKG = Ambrasas, Vytautas (red.). 2006. *Dabartinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- DŽ₇ = Keinys, Stasys (vyr. red.). *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 7-as patais. ir papild. leid. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012; elektroninis variantas, 2015 (atnaujinta versija, 2017). Prieiga internete: <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>; žiūrėta 2019 02–03.
- Efanova, Larisa G. 2015. Kontaminacija (materialy k slovarju lingvističeskikh terminov). Čast' 1. Širokoe i uzkoee ponimanie termina „kontaminacija“. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologija* 2 (34), 14–22.
- Efanova, Larisa G. 2016. Kontaminacija. Čast' 2. Osnovnye raznovidnosti kontaminacii. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologija* 1 (39), 5–14.
- Girčienė, Jurgita. 2013. Stilistiniai naujadarai internete. *Šiuolaikinės stilistikos kryptys ir problemos*. Vilnius: Edukologija, 78–88.
- Gries, Stefan Th. 2004a. Shouldn't it be *breakfunchi*? A quantitative analysis of blend structure in English. *Linguistics* 42–3, 639–667.
- Gries, Stefan Th. 2004b. Some characteristics of English morphological blends. Andronis, Mary A., Depenport, Erin, Pycha, Anne, Yoshimura, Keiko (eds.). *Papers from the 38th Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society 2*, The Panels. Chicago: Chicago Linguistic Society, 201–216.
- Jakaitienė, Evalda, Laigonaitė, Adelė, Paulauskienė, Aldona. 1976. *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslo.
- Kabašinskaitė, Birutė. 1998. *Lietuvių kalbos liaudies etimologija ir artimi reiškiniai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Keinys, Stasys. 1999. *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Keinys, Stasys. 2005. Svarbiausias žodyno plėtros būdas. *Dabartinė lietuvių terminologija*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- KTŽ = Gaivenis, Kazimieras, Keinys, Stasys. 1990. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.
- LKE = Ambrasas, Vytautas (red.). 1999. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LKG = Ulvydas, Kazys (red.). 1965. *Lietuvių kalbos gramatika* 1. Vilnius: Mintis.
- LKMDB = Rimkutė, Erika, Kazlauskienė, Asta, Raškinis, Gailius, Markievicz, Irena. *Lietuvių kalbos morfemikos duomenų bazė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt/page.xhtml?id=morfema-db>; žiūrėta 2019 02 19.
- LKŽe = Naktinienė, Gertrūda (vyr. red.) ir kt. *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2017). Prieiga internete: www.lkz.lt; žiūrėta 2019 02–03.
- LLV = Butkus, Alvydas. *Latviešu–lietuviešu vārduca*. Prieiga internete: <https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?g=2&r=10621063>; žiūrėta 2019 03 11.

- Mikelionienė, Jurgita. 2002. Analogija lietuvių kalbos žodžių daryboje. Potencialiai ir okaziniai dariniai. *Acta Linguistica Lithuanica* 46, 73–80.
- Mikić Čolić, Ana. 2015. Word formation of Blends. *Mostariensia: časopis za društvene i humanističke znanosti* 19 (2), 21–36. Prieiga internete: <https://pdfs.semanticscholar.org/d7b2/b938660b3ebc9d-4d724988978ae00510ae2b.pdf>.
- Miliūnaitė, Rita. 2014. Naujieji kontaminaciniai dariniai lietuvių kalboje. *Acta Linguistica Lithuanica* 71, 246–264.
- Murmulaitytė, Daiva. 2018. Kontaminacija ir lietuvių kalbos naujadara. *Kalba ir kontekstai* 8 (1). Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 60–70.
- ND = Miliūnaitė, Rita, Aleksaitė, Agnė. *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* [Tęstinis internetinis žinynas nuo 2011 m.]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://naujazodziai.lki.lt>; žiūrėta 2019 01–06.
- Paulauskienė, Aldona, Tarvydaitė, Danutė. 1986. *Gramatikos normos ir dabartinė vartosena*. Kaunas: Šviesa.
- Urbutis, Vincas. 1962. Dar dėl kirtavietės ir kirtimvietės. *Kalbos kultūra* 3, 45–49.
- Urbutis, Vincas. 2009. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Daiva Murmulaitytė
Lietuvių kalbos institutas
 P. Vileišio g. 5, Vilnius, LT–10308, Lietuva
 daiva.murmulaityte@lki.lt

KOPSAVILKUMS

Jaunu lietuvių salikteŋu darināšana un rakstu valodas normas

Daiva MURMULAITYTĒ

Veicot lietuvių valodas neologizmu datu bāzē *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* iekļauto mantoto salikto lietuvių vārdu analīzi, tika mēģināts noskaidrot, vai tie atbilst vārddarināšanas noteikumiem lietuvių valodā, kas aprakstīti gramatikās. Lietuvių salikteŋu darināšanas aprakstā lietuvių akadēmiskajā gramatikā *Lietuvių kalbos gramatika* (1965), cita starpā, teikts: 1) lietuvių vārdu darināšana no primāriem vārdiem, nevis no atvasinājumiem vai salikteŋiem, ir daudz izplatītāka; 2) komponentiem reti ir piedēkļi; ja tas gadās, veidojot salikteŋus, piedēkļi reizēm tiek atmetīti; 3) lietuvi vārdi ar piedēkļiem nekad nekļūst par salikto lietuvi vārdu elementiem; 4) lielāko salikteŋu daļu veido divi lietuvi vārdi; utt. Tie paši postulāti atkārtoti mūsdienu lietuvių valodas gramatikā *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika* (4 izdevumi – 1994., 1996., 1997. un 2006. gadā). Tomēr jau pagājušā gadsimta beigās tika pamanīts, ka vecā principa stingrais noteikums – izmantot tikai primārus pamatvārdus – kļūst vājāks.

Pētot darinājumus, atklājās arvien vairāk salikteŋu, kam raksturīga sarežģītāka morfēmiskā struktūra, turklāt šī struktūra kļūst arvien daudzveidīgāka (īpaši okazionalismos). Tomēr joprojām ir saglabājusies tendence balstīties uz primāriem pamatvārdiem, ko nosaka valodas ekonomijas princips. Pamatvārdu piedēkļus atmet reti, un, visticamāk, tas notiek tāpēc, ka tie bieži nav skaidri marķēti un nepalielina vārdu garumu zilbju skaita ziņā. Gadās arī pamatvārdi ar piedēkļiem, taču tie visbiežāk nav lietuvi vārdi.

Lai iegūtu pamatotākus secinājumus, būtu jāanalizē lielāks skaits, īpaši automātiski atlasītu, darinājumu. Neskatoties uz to, ir acīmredzams, ka, standartizējot valodu vai meklējot tās precizitāti, nevajadzētu akli sekot tikai gramatikās minētajiem postulātiem. Daži ierosinātie barbarismu aizvietoņi (piemēram, vārdiem *didriestainis*, *naujienlaisķis* ir piedēkļu elementi) liecina, ka standartizācijas procesā tiek ievērotas arī aktuālās lietojuma tendences.

Acīmredzami pieaugošais no mantotiem vārdiem darināto kontaminantu (angl. *blendings*) skaits lietuviešu valodā (*kiaulega*, *klaikraštis*, *vēminutyvas*, *šeimūnas*) liek pārvērtēt kontaminācijas (nemorfoloģiskās vārddarināšanas) saistību ar tradicionālo (morfoloģisko) vārddarināšanu.

SUMMARY

New Word Formation of Compound Nouns and Standard Language Norms in Lithuanian

Daiva MURMULAITYTĒ

Conducting the analysis on indigenous compound nouns included in *The Database of Lithuanian Neologisms*, attempts were made to clarify if they comply with the rules of word formation in the Lithuanian language presented in grammar books. The description of noun compounding in the academic *Lithuanian Grammar* (1965), inter alia, presents the following: 1) to form nouns from simple words rather than from derivatives or compounds is much more common practice; 2) rare components contain suffixes; if this happens, sometimes suffixes are dropped while forming compounds; 3) nouns with prefixes never turn into elements of compound nouns; 4) the biggest number of compounds are formed of two nouns, etc. The same postulates are repeated in the *Grammar of Modern Lithuanian* (4 editions in 1994, 1996, 1997 and 2006). However, as early as at the end of the previous century it was noticed that the strict tone of the old principle – to rely only on simple base words – has been getting weaker.

The research on coinages revealed an increasing number of compounds characterised by more complex morphemic structure and this structure is gaining a greater variety (especially due to occasionalisms). However, the tendency to rely on simple base words has remained, which is predetermined by the economy principle in language. Suffixes of base words are rarely dropped and, in all likelihood, this happens due to the fact that they are frequently not well-marked and do not increase the length of words in terms of syllables. Base words with prefixes are found but they are most frequently non-nouns.

More valid conclusions require the analysis of a bigger number of coinages, particularly the ones selected automatically. Nevertheless, it is obvious that standardising the language or seeking its accuracy, the postulates outlined only in grammar books should not be followed blindly. Some substitutes suggested for barbarisms (e.g., *didriestainis*, *naujienlaisķis* possess suffix elements) show that usage tendencies are followed in the process of standardization.

The obviously growing numbers of indigenous blends in the Lithuanian language call for re-evaluation of the relation of blending (non-morphological word building) to the traditional (morphological) word formation.

ĒRĢĻU UN OGRESMUIŽAS LUTERĀŅU MĀCĪTĀJA FRĪDRIHA VILHELMA VEIRIHA 1850. GADA SPREDIĶIS LATVIEŠU VALODĀ

Dzintra PAEGLE
Latvijas Universitāte

1. Ievads

Latvijas Valsts vēstures arhīva fondos atrodas Vidzemes evaņģēliski luteriskās konsistorijas iecirkņa vizitāciju protokoli, ap 50 lietu bez sīkāka apraksta par piederību pie kādas draudzes. Caurskatot biežās mapes, starp vizitācijas dokumentiem atrodas latviešu valodā ar roku rakstīti mācītāju sprediķi, kuri lasīti baznīcas pārbaudes laikā.

Šajā rakstā pievērsīsimies 19. gs. vidus Ērģļu un Ogresmuižas mācītāja Frīdriha Vilhelma Veirihā sprediķim (sk. 1. attēlu), kas ir lasīts jeb „turēts” 1850. gada 9. augustā (LVVA 1850:26–29). Aplūkosim sprediķa saturu, analizēsim ar mācītāja roku rakstītā sprediķa ortogrāfiju un valodu. Sprediķa izrakstos saglabāta oriģināla ortogrāfija¹ un interpunkcija.

2. Frīdriha Vilhelma Veirihā dzīvesceļš

Frīdrihs Vilhelms Veirihš (*Friedrich Wilhelm Weyrich*) dzimis 1788. gada 1. maijā Kurzemē, Sunākstē, Kurzemes akcīzes inspektora Johana Kristofa Veirihā (*Johann Cristoph Weyrich*) ģimenē. Sunākste tagad atrodas Jaunjelgavas novadā, robežojas ar Seces un Staburaga pagastu. Sunākstē par mācītāju tolaik ir kalpojis Gothards Frīdrihs Stenders jeb Vecais Stenders (*Gotthard Friedrich Stender*, 1714–1796), un viņš droši vien ir kristījis arī mazo Frīdrihu Vilhelmu. No 1806. līdz 1810. gadam F. V. Veirihš ir mācījis Vidzemes guberņas ģimnāzijā Rīgā, no 1810. līdz 1813. gadam studējis teoloģiju Tērbatā, vienu gadu bijis mājskolotājs Kalsnavā (*Kalzenau*) pie mācītāja Augusta Frīdriha Dēbnera (*August Friedrich Doebner*, 1767–1851), tad no 1814. līdz 1864. gadam ir bijis Ērģļu (*Erlaa*) un Ogresmuižas (*Ogershof*) luterāņu mācītājs (sk. 2. attēlu). No 1834. līdz 1859. gadam viņš ir bijis Cēsu apriņķa prāvests, 1864. gadā emeritēts, miris 1874. gada 15. janvārī Rīgā – 85 gadu un 7 mēnešu vecumā, apbedīts Ērģļos tā paša gada 2. jūnijā (Bearent 1977: 475).

¹ Tehnisku iemeslu dēļ oriģināla pārsvītrotais <ł> aizstāts ar simbolu <ś>.

27.
 Sprēdzīnīs, Čorgēlos, Baņņijā) tarrečēts, pēc Baņņijas patorluhkofošu aras tai 9 Aug. 1888.
 № 298. № 215, 1. № 539. № 534.
 Tadeļi, ofset nomokdā un luhofet Seurs, jo jūks ne finn ait lo laikw nedj skund,
 Kurā tas gēlwekū dehs naktis! Ak milweis Sebeļw Škars! dohi mums takowidh.
 Driw, kā mehs swenriņ preeksoj. Lawd mihgā dekla labki swaron poptakuwet,
 Kad awiņsoh naktis, kēfakt paku temd ofihwem un mirņsohem. Lai mehs
 wifid lawd mihsohu ee nomodibas pawardem, jo awiņsoh naktis kā paglis
 nakti, takdā stundā, Kurā mehs ne dohinajam. Šēktigi ir te, Kas
 elji lūgt gēlmufoti lawd luktunās, — ja ir tas bruhgans Makawepuh,
 un wihņi gaidit aigwand, tad lei tomeh ar to bruhganu ee eis kakupe,
 narinā. Bet swi tem, Kas to ne ir da wiyfohi. Kaut gan ir wiyfohi pu
 durwim Klaufinahs un Jēzūhs: Kungs, Kungs, elaid mūs atpohā! —
 Tad tomeh tas Kungs atuhcho: piteji ee lakkw jūms, ee jūks ore pūfokte!
 Ak 90 ta pasargi mūs foheligi, mihpār kungs un Seurs, un lai tam
 bruhdi, Ko tu mums fohaden liksi fluhliakt, mums ir pas awenu
 mōhdinafohanis bolfi. Awro!

1. attēls. Frīdriha Veirha sprediķa fragments
 (LVVA 233. f. 3. a. 3008. l. 27. lp.)

2. attēls. **Fridrihs Vilhelms Veirihis (Friedrich Wilhelm Weyrich)**
19. gs. otrajā pusē (Eesti Ajaloomuuseum SA, AM F 5514:246)

Veirihis bija arī Latviešu literārās biedrības (*Lettisch-literarische Gesellschaft*) biedrs dibinātājs kopš 1824. gada (Magazin 1/3:150; 5/1–2: 244). 1832. gadā viņš ir piedalījies toreizējā Krimuldas mācītāja Kārļa Kristiāna Ulmaņa (*Carl Christian Ulmann*, 1793–1871) rosinātajā diskusijā biedrības ietvaros par latviešu ortogrāfijas sakārtošanu (Magazin 4/2: 199–202). Tieši Veirihis bija viens no pirmajiem, kas ierosināja patskaņu garumu apzīmēt ar gulošu svītru virs burta, kā tas tiek darīts mūsdienu rakstībā. Atsevišķus citus rakstus biedrības izdevumā Veirihis gan nav publicējis.

3. Sprediķa fragmenti

Vispirms ieskatīsimies dažos mācītāja F. V. Veirihā sprediķa fragmentos, pievēršot uzmanību saturam. Pēc pagara ievada mācītājs iepazīstina ar šīs dienas sprediķa mērķi:

Šchodeen m. Dr. [mihļi Draugi] mums irr bafnizaspahrhuhkofchana. Kas tas irr? Ko tas apfihme? Bafnizaspahrhuhkohfchana jeb pahrmeklefcchana m. Dr. arridfan irr weena mohdinafcchanas Balss preeksch Kriftigahm

Draudsehm, lai tahs garrigâ, t. i. grehkumeeġâ ne kriftu, un aisween buhtu nomohdâ. Tapehz arridfan muhšu augsti zeenihts Generalfuperdenta Kungs ar šaweem ammata paligeem muhs irr apmeklejis, muhšu draudfes buhſchanu pahrluhkoht, un ismekleht, kâ pee mums ſtahw? Woi ir garriga dſihwiba eekſch draudfes rohnahs? Jeb woi ta tizziba irr ismirruſi? Woi gans to gannamu pulku ir labbi ganna? Un woi gannams pulks ir gannam labbi klaufa, kâ ir wiſſch tam Kungam Jefum Kriftum warretu atbildeſchanu doht, kad wiſſch paſtara deenâ par wiſſu paſauli turrehs to leelu bafnizaspahrluhkoſchanu. Juhs finnait kâ 603 ſchâ dſeeſmâ 3 ſchâ perſchî ſtahw: „Ne ſaude tizzibu“. Ko mehs wiſſam warreſim atbildeht? Ne ſakki: „tas wehl ilgî warr buht.“ Tu traks! Woi tu tad ne finni, kâ tu wehl pat ſchodeen warri tapt ſaukts preekſch wiſſa ſohdakreſhla, ſewiſchki ſchinnî laikâ, kur zilweki ſchodeen ne warr finnaht, kas rihta buhs, kur zilweki mirft pa wiſſahm mallahm kâ muhſchas*. Mehſ tam Kungam ne kad warram iſbeht, wiſſa mehs eſſam un paleekam dſihwojoht un mirftoht. (LVVA 1850: 27. lp. o. p.)

Veirīhs sprediķī baida savu draudzi – kas notiks pēc tam, kad cilvēks nonāks Dieva sodakrēsla priekšā. Viņš saka:

Kad Karſch irr, tad ne warr tik drohſchi gulleht, tad weenumehr waiag mohdrigam buht, jo zeek drihs eenaidneeks mums warr uskrift un muhs nokaut, un zeek drihs tas ne gaddahs, kâ peekuſſis aiſſnaud? – Un eekſch Deewa walſtibas weenumehr irr Karſch. Jo muhšu prettineeks, tas Wels, arween irr nomohdâ un eet apkahrt ittin kâ ruhkdams Lauwa, un mekle, kurru tas aprihtu! (LVVA 1850: 27. lp.)

4. F. V. Veirīha valoda

4.1. Ortogrāfija

Iesaistoties diskusijā LLB izdevumā *Magazin der lettisch-literarischen Gesellschaft* 1832. gada septembrī par latviešu ortogrāfijas uzlabošanu, Veirīhs starp citiem jautājumiem ir ieteicis ar lielo sākumburtu rakstīt tikai īpašvārdus (*Nominibus propriis*), bet ne katru substantīvu kā vācu valodā. Tāpat arī vārdu aiz punkta, sākot jaunu teikumu (*Magazin* 4/2: 199). Tomēr aplūkotajā sprediķī viņš pats ar lielo sākumburtu raksta ne tikai īpašvārdus, kā *Deews*, *Debbeſu Tehws*, *tas Kungs*, *Kehniſch Dahwids*, *tam Kungam Jefum Kriftum*, bet arī sugas vārdus, piemēram, *Draugi*, *Karſch*, *Draudſe*, *Lauwa*, *Wahrdi*, *Wels* u. c. Retos gadījumos jauns teikums nav sākts ar lielo sākumburtu. Pilnīgi precīzi noteikt lielo sākumburtu lietojumu tomēr traucē tas, ka rokrakstā bieži mazie lielie sākumburti faktiski neatšķiras.

Veirīhs nav sekojis savam ierosinājumam diskusijā apzīmēt garos patskaņus ar diakritiskām zīmēm, bet, kā tolaik ierasts, apzīmējis tos ar sekojošu < h >

saknes zilbēs: *dehls, nahks, miļlais, mehš, buhŕchu*, infinitīva piedēkļos: *paftahweht, ŗluddinaht, apdohmaht*, verba nākotnes formās: *klaudŕfinahs, ŗazzihš, atbildehs*, atgriezenisko verbu galotnēs: *pakawejahš, ŗteidŕfahš, mettahš, ne nahkahš*, substantīva dsk. datīva galotnēs: *luhgŕchanahm, dwehŗselem, baŕnizahm*. Patskaņu garums nav apzīmēts vārdu un vārdformu piedēkļos negala zilbēs: *zilweki, tizziba, baggatigi, peŕtitaju, darrijuŕchi, ŗazzijis, gribbeja*, kā arī absolūtās vārda beigās: *dohma, mekle*.

Patskaņa garumu lokatīva galotnē Veirihs pēc sava laika tradīcijas apzīmē ar jumtiņu: *rohkhâš, deenâ, kurrâ, eekŕchâ, femmê, nakŕî*. Tomēr reizēm apzīmējuma trūkst: *paftara deenâ, rihta, tannî uswehleta Lekzioni*. Īsos vārdos lieto akūtu gara patskaņa apzīmēšanai *kâ, tâ, tâ kâ*, bet nereti ar *kâ* rakstīts arī saiklis *ka*. Prefiksu *jâ-* vajadzības izteiksmes formās raksta ar īsu patskani < a >: *ja-eet*.

Divskani /uo/ apzīmē līdzīgi kā garos patskaņus – ar < oh > saknes zilbē: *dohd, mohdriba, tohs, tohp*, nenoteiksmes sufiksā *pahrluhkoht*, vēlējuma izteiksmē *dfihwojoht*. Savukārt prefiksos, sufiksos, īsos vārdos un to saliekņos divskani /uo/ raksta kā < o >: *nomohdâ, dfihwojuŕchi, usluhko, jo, ko, no, to, ŕchodeen, tomehr*. Lokatīvā /uo/ tiek rakstīts ar jumtiņu virs burta < ô >: *ŗawôš lukturôš*.

Divskani /ie/ vienmēr apzīmē ar < ee >: *Deews, dfihweem, ee-ees Kahfu nammâ*.

Īsu patskani vaļējā saknes zilbē uzrāda ar sekojošu divkāršu līdzskaņa burtu: *Debbeŗu, tizzibu, pawaddam, gulleht, zeļleem, pakkaļ, nammâ, gannamu pulku, wiņņa, arridŕan, zeļļ, eŗŗam, atneŗŗeet*. Līdzskaņa burts aiz īsa patskaņa tiek dubultots arī verbu formās absolūtā vārda galā *gribb, irr, warr*.

Veirihs, pēc saviem ieteikumiem *Magazinâš* (Magazin 4/2: 200-201) un saskaņā ar 18. gs. tradīciju, prepozīcijas *aiz, bez, uz* raksta ar < s >: *ais, bes, us: a i s to wiņŕch pats to nahwi ŗem ŗawahm kahjahm irr minnis; ta tizziba b e s mihleŕtibas; ŗakka u s ŗaweem Draugeem*. Tāpat arī prefiksu atvasinājumos: *aisweem, aisŗnaud, besdeewibas, iŗbehgt, usluhkoht, usņem, usrahdijs*. Mācītājs konsekventi raksta *ŗaws* ar < w >, tāpat kā *ŗew: buht ŗaws pats Kungs; ŗew kungs; pats ŗew ne warr glahtees*.

Palatālos līdzskaņus /ɺ/, /ŕ/ Veirihs apzīmē ar burta „kājiņas“ svītrojumu: *tadehļ, mihļodama, ŕehmuŕchi, wiņņam*, reizēm gan mīkstinājuma zīme ir aizmirsusies: *tadehl, eŗŗaknoteem*. Līdzskanis /s/ no /z/ tiek ŗķirts ar svītrojumu < ŗ > un bez < ɺ >: *ŗlimneeks, meeŗa un aŗŗins*, bet *faļgļis, ne finnait*. Pārsvītrojuma nav savienojumā < ɺt >: *Kriŕtum, mihleŕtibas, ŗtahw*.

Atŗķirībā no sava laika tradīcijas Veirihs rokrakstā neŗķir /ŗ/ no /ž/, abos gadījumos rakstot < ɺch >: *ŕehmuŕchi, muhŕchu*; neuzrāda /ķ/, to raksta tāpat kā /k/, sal. *Kehniņŕch, Kungs, ŗchkeetat*. Tāpat rakstos neŗķir /ġ/ no /g/: *gehrbeet, pehz ŗawas ġihmes raddija, gannams pulks, grehki*. Veirihs rokrakstā

nav apzīmējis arī palatalizēto /ɾ/: *kurrâ, Karfch*. Tam varētu būt arī fonētisks pamatojums, jo Ērgļu izloksnē /ɾ/ nav lietots (Zariņš 1931: 15).

4.2. Fonētika

F. V. Veiriha valodā izloksņu fonētisko īpatnību ir maz. Atsevišķos vārdos kā vidus izloksnēs ir īsa patskaņa zudums substantīvu (*i*)*io*-celmu vienskaitļa nominatīva galotnē, piemēram, *tas Apufstuls mahza*, sal. instrumentāli: *drohſchi ar to Apufstuli warram ſazziht*.

Tāpat kā citos šā laika rakstos, izskaņā *-ājs* ir vērojams patskaņa saīsinājums un /j/ vokalizācija: *tas pefitais eekſch ſawas apſchehlofchanas* (par to Vanags 2015: 46). Ir atsevišķi gadījumi, kad darbības vārda 3. pers. formā aiz līdzskaņa /p/ zudis /j/: *Ta bafniza ir kohp to tizzibu eekſch mums*.

Vokalizēts /j/ vārdos *waiag* un *waiadſigs*.

Notiek līdzskaņu asimilācija skaņu kopā *-ln-*, tā pārvēršas par *-ll-*, kas raksturīgi vidus izloksnēm (Rudzīte 1964: 89), un šīs fonētiskās pārmaiņas arī nostiprinājušās 18., 19. gs. rakstos (Vanags 2015: 47). Veiriha sprediķī ir rakstīts *Wels* (ar vienu < l >) un *Wellam*: *tas Wels, arween irr nomohdâ; kas tam Wellam irr dſihwojuſchi*. Taču šajā pašā tekstā ir, piemēram, *preekupilni*, bez asimilācijas.

Svešvārdā *evanġēliska* sprediķa tekstā /-ŋġ-/ vietā ir rakstīts < ng >, iespējams, saglabāta vācu valodas izruna: *Kriſtiga ewanġeliska bafniza*, vācu – *evangelisch* ‘evanġēlisks’. Vārds *Lekzionî* rakstīts pēc izrunas, sal. vācu *die Lektion*, latīņu *lectiō*; *lekcija* ‘priekšlasījums augstskolā, mācības stunda, bībeles nodaļa’ (SV 1926: 87).

Savdabīgs ir vārds *muhſchas*, kas sprediķī atzīmēts ar zvaigznīti, bet skaidrojuma trūkst: *Jchodeen ne warr finnaht, kas rihta buhs, kur zilweki mirft pa wiſſſahm mallahm kâ muhfch a s**. ME II 673 ir *muſa* un ME II 679 *mûsa*, bet *mûſa* ME II 680 ir tikai ar nozīmi ‘mute’, kas pēc nozīmes neiederas šajā kontekstā.

4.3. Morfoloģija

4.3.1. Substantīvi

Substantīvu lietošana ļoti līdzīga mūsdienām. Ir daži vārdi atšķirīgā gramatiskā dzimtē vai celmā, piemēram, *plece* ‘plecs’ (ME III 332 II *plece* ‘die Schulter’): *Wiņſch kâ weens labs gans, kas ſawu pafudduſchu awi irr atkal atraddis, to zeļļ us ſawahm plezzehm*. Vārds *ārsts* ir lietots kā *ē*-celms – *ārste* (ME I 244 *ārste* [aus mnd. *arste*]; ar Endzelīna piezīmi, ka tagad biežāk *ārsts*): *ſteidſahs pee wiņņa, tâ kâ ſlimneeks un Neweſſels pee Ahrſte* [tâ!]; *Kurſch ſlimneeks nemihlo ſawu Ahrſti*. Problemātiska ir vārdforma *perſchî*: *juhs finnait kâ 603 ſchâ dſeesmâ 3 ſchâ perſchî ſtahw*: „*nefaude tizzibu*“. Ir pazīstams vārds *përſa* (ME III 202, der Vers (namentlich Bibelvers od. Gesangbuchvers) [...] aus dem Deutschen (mnd. *versche*) ‘pants’). Vārda pamatforma Veiriha lietojumā varētu būt siev. dz. *perſs* vai vīr. dz. *perſis* – lok. *perſî*.

Konstatēts viens gadījums, kad *o*-celma substantīvs *Pāvils* vsk. ģen. ir deklinēts pēc (*i*)*io*-celma parauga: *lihdf ar Pahwiļa un Sihlaša zेतuma šargu*. Taču palatalizācija ir arī vsk. instr.: *ar Pahwiļu teiktees „dfihwojam mehs [..]“*.

Sieviešu dzimtes *i*-celma substantīvi lietoti dsk. dat. ar īsu < i > galotnē *-im*, piemēram, *avis, durvis, krūtis, sirdis: tahm awim eet pakkaļ; kaut gan irr wiņņeem pee durwim klaufinahs; kas pee šawahm Kruh tim šittis šakka; lai tawi wahrdi augligi tohp pee muhšu šir dim*. Jāpiebilst, ka Ērgļu un Ogres pagasta izlokšnē substantīvu *i*-celmi dsk. dat. ir *sirdēm*, t. i., tie pārgājuši *ē*-celmos (Zariņš 1931: 17).

4.3.2. Substantīvu darināšana

Substantīvu darināšanā biežāk izmantotas izskaņas *-ība* un *-šana*.

Substantīvi ar *-ība* – *bezdievība: muhšu bes deewibas par mums nomirris; (Dieva) dusmība: irr pelnijis, kà ween Deewa dūs mibu; dzīvība: Woi ir garriga dfihwiba eekfch draudfes rohnahs; gribēja buht šaws pats Kungs un sawu dfihwibu pehz šawas patihkfcchanas pawaddiht; ienaidība: irr pelnijis, kà ween Deewa dūs mibu un eena idibu; liecība: ešat redsejufchi, kà ta leziba tahs tizzibas irr ta mihleštiba; mīlestība: ta tizziba bes mihleštibas irr nomirrušī; modrība: dohd mums tahdu mohdribu; nomodība: lai mehs wiššu sawu muhfchu ee[kīch] nomohdibas pawaddam; patiesība: pee atfihfchanas tahs pateesības nahkt; ticība: Ta bafniza ir kohp to tizzibu eekfch mums; valstība: Un eekfch Deewa walstibas weenumehr irr Karfch; žēlastība: un weena leela fchehlaštiba, par ko mehs Deewam ne warram gan pateikt*.

Starp šiem darinājumiem ar *-ība* ir arī salikteni – *lēnprātība: tohs wahjus un neštīprus ar pazeefchanu un lehnprahtibu buhs paneft; žēlsirdība: Deewam pehz šawas fchehlširdibas ļohti bijfchehl*.

Substantīvi ar *-šana* – *apžēlošana: tas peštaitas eekfch šawas apfchehlofchanas wiņņu usņem ar preeku; atbildēšana: Deewam atbildefchanu doht; atzišana: pee atfihfchanas tahs pateesības nahkt; būšana: kad buhs laiks, jeb kaut kahda bailiga buhfchana; dzīvošana: Mehs tadehļ wiņņam peederram ar muhšu dfihwofchanu un mirrfchanu; gribēšana: kà tas ne weena zilweka gribefchana stahw; kopšana: Bes bafnizahm ne buhtu tizzibas kohpfchana; lūgšana: Kas tahs irr par luhgfchana hm?; mīlošana: Tas Kungs ar mihļofchanu irr eefahzis; miršana: kà wiņfch zaur sawu mirrfchanu; mītēšana: kà wiņfch kà labs gans tahm awim eet pakkaļ bes mittefchanas; modināšana: mihļais Kungs un Deews, un lai tawi Wahrdi, ko tu mums fchodeen likši šluddinaht, mums irr par weenu mohdinafchanas balši; patīkšana: un sawu dfihwibu pehz šawas patihkfcchanas pawaddiht; paciešana: tohs wahjus un neštīprus ar pazeefchanu un lehnprahtibu buhs paneft; pagodināšana: jo wiššs irr us wiņņa pagohdinafchanu; paklausīšana: un jau no tahlenes atbildam: ta paklausīfchana; pārmeklēšana: Bafnizas pahrluhkohfchana jeb pahrmeklefcchana m. Dr. arridfan irr weena mohdinafchanas balšs preekšch*

Kristigahm Draudfehm; pazušana: [pelnījis] to laizigu nahwi un to muhſchigu pafuſch anu; samaitāšana: tee grehki irr to ļaufchu ſamaitahſchana.

Salikteņi ar -šana. Tradicionāli salikteņi ir – augšāmcelšana: *kà winſch zaur ſawu mirrſchanu un a u g ſ c h a m z e l l ſ c h a n u* muhs par ſawu ihpaſchumu atpirktu; labdarišana: *tad ta gan irr weena lela labdarrifchana.*

Daļa no salikteņiem, iespējams, ir tikai kopā rakstīti vārdi, kuru nozīme neatšķiras no vārdu savienojuma nozīmes, piemēram, *baznīcaspārlūkošana: Šchodeen m. Dr. mums irr bafnizaspahrлуhkoſchana; draudzesbūšana: irr apmeklejis, muhſu draudſebuhſchana pahrluhkoht; grēkupaklupšana: pehz tahs grehku pakluhpſchana silweks labpraht gribbeja buht ſaws pats Kungs; mātesrūpešana: kas ar mahtesruhpeſchana par mums irr nomohdā.*

Vairākos gadījumos substantīvi ar -šana ir darināti nevis no verbu nenoīeksmes celma, bet no tagadnes celma: *patihkſchana, augſchamzellſchana, grehkupakluhpſchana.*

Starp substantīvu salikteņiem ir arī cita tipa salikteņi – grēkumiēgs: *lai tahs garrigā, t. i., grehkumee gā ne kriftu; labdaritājs: Kurfch behdigs ne mihļo ſawu Glahbeju un Labdarritaju?; priekšraksts: weenu pilnigu preekſchra kftu tahs paklausifchas doht* (pēc A. Ozola (1965: 439) domām, priekšraksts esot Jākoba Langes darināts ar nozīmi 'ieteikums, nosacījums, pamācība'); *sodakrēsls: tu wehlfchodeen warri tapt ſaukts preekſch wiņņa ſohdakrehſla; sōētudaritājs: mihļo ſawu peſtitaju kà ſawu glahbeju un Šwehtudarritaju.*

Veirha tekstā ir atvasināti substantīvi ar izskaņām -ējs – glābējs: *Kurfch behdigs ne mihļo ſawu Glahbeju un Labdarritaju?; -eklis – mācekliis: kurfch mahze k l i s ne mihļo ſawu mahzitaju; spēdekliis: pee mums nahk Deewa wahrđi, kas irr muhſu Kahju ſpihdekliis un weens gaiſchums us muhſu zellēem; -nieks – grēcinieks: es eſmu grehzi neeks, es eſmu grehkojis!; ienaidnieks: kà tas eena id neeks kas aisween us mums gluhn; muitinieks: weens nabbags muitineeks; slimnieks: kurfch ſlimneeks ne mihļo ſawu Ahrfti; pretinieks: muhſu prettin eeks, tas Wels, arween irr nomohdā; -tājs – peſtitājs: tas peſtitais eekſch ſawas apſchelhofchanas; mācītājs: tahds labs Draugs irr ikkurai draudfei eekſch ſawa mahzitaja; -ums – apsegums: jo Deews ne irr par apſegumu muhſu besdeewibas; cietums: un lihđar Pahwiļa un Sihlaſa zeetuma ſargu ne waiza; iesākums: ta tas bij ne e e ſ a h k u m a; gaiſums: weens g a i ſ c h u m s; ipaſums: kà winſch zaur ſawu mirrſchanu un augſchamzellſchanu muhs par ſawu ihpaſchumu atpirktu. Mūsdienās neparasts ir substantīva atvasinājums ar -ene – tālene 'tāliene': *un jau no tahl en e ſauz.* ME IV 145 pie vārda tāliena, arī tālene, ſķirkli ir norāde, ka vārds ņemts no Ulmaņa vārdnīcas *Lettisch-deutsches Wörterbuch* (1872).*

4.3.3. Adjektīvi

Adjektīvi Veirha sprediķi daudz neatšķiras no mūsdienu valodas, turklāt to ir salīdzinoši maz. Starp adjektīviem ir primāri vārdi: *dārgs, dzīvs, jauks,*

gudrs, labs, liels, salds (šaldū meegu), skaists, svēts, stiprs, tukšs, vājš, vesels, viegls (weegla leeta).

Tāpat „kā viscaur 18. gs. tekstos“ (sk. Vanags 2015:49), arī Veiriha sprediķī vērojams galvenokārt adjektīvu nenoteiktās galotnes lietojums noteiktās vietā: *nahks teešaht pahr teem d f i h w e e m un m i r r u f c h e e m*; *mahza, kà teem eeksch tizzibas jau eefaknoteem un stipreem tos w a h j u s un n e f t i p r u s ar pazeefchanu un lehprahtibu buhs paneft, tà kà Deews wiņņus panešs.* Arī adjektīvs vispārākajā pakāpē reizēm lietots ar nenoteikto galotni: *tee irr wi š s l e e l a k i prettineeki tahs tizzibas.* Tomēr ir konstatēta arī noteiktā galotne salīdzināmās pakāpes konstrukcijā: *Tai mihlehtibai ta paklausifchana irr tas wi š s š a l d a k a i s un l e e l a k a i s preeks.* Liekas, ka arī nākamajos teikumos varētu būt noteiktā galotne vispārākās pakāpes formā, kaut gan ortogrāfijas dēļ to nevar atšķirt: *Tas wiņņai wi š s u l e e l a k a s šahpes, kad netihfchi wiņfch tam pretti darra; Un fchi irr ta wi š s l a b b a k a klausifchana; Atnešseet wi š s k r a h f c h ņ a k a s drehbes un gehrbeet to!*

Atsevišķos gadījumos adjektīva noteiktā galotne ir uzrunas konstrukcijā: *Ak m i h ļ a i s Debbešu Tehws!*, bet biežāk uzrunā adjektīvs ir lietots ar nenoteikto galotni: *m i h ļ i kungi; M i h l i Draugi!*, šo uzrunu sprediķī parasti uzrāda ar saīsinājumu – *m. Dr.*

Atvasinātie adjektīvi ir darināti ar negāciju *ne-* un rakstīti vienā vārdā: *neftiprs, Neweššels*, kas lietots kopā ar citiem līdzīgas nozīmes vārdiem: *tos w a h j u s un n e f t i p r u s*; *tà kà š l i m n e e k s un N e w e š š e l s pee Ahrfte.* Ir viens atvasinājums ar *-isks*: *caur to kristīgu e w a n g e l i š k u bafnizu*, bet pārējie darināti ar izskaņu *-īgs*: *bailīgs, bēdīgs, dievīgs, garīgs, grēcīgs, kristīgs, laicīgs, modrīgs, mūžīgs, nīcīgs, paklausīgs, pilnīgs, ticīgs, žēlīgs*, no tiem *modrīgs* mūsdienās vairs nelieto, bet gan *modrs*.

Ir arī saliktenis ar izskaņu *-īgs* – *dievabījīgs*: *Tas d e e w a b i h j i g s Kehniņfch Dahwids mums luhdf par preekfchrakftu.*

4.3.4. Numerāļi

Sprediķī ir minēti tikai daži numerāļi. Pamata numerāļi *viens* un *divi* – *Weenam ziloekam bija diwi dehli*, te vārds *viens* lietots vācu valodas nenoteiktā artikula nozīmē, un šādu teikumu sprediķī netrūkst: *ja nu mums irr weens labs Draugs [...], tad ta gan irr weena leela labdarrijchana, weena leela fchehlaftiba* u. c. Vārds *divi* ir minēts vēl vienu reizi, bet *tris* tikai vienreiz visā sprediķī: *Kur diwi jeb tris mannâ wahrdâ buhs šapulzinajufchees, tur es buhfchu wiņņu starpâ.* Ir minēts arī nelokāmais numerālis *tūkstoš*: *Kaut wiņfch gan tu h k f t o f c h reifleezinatu, kâ arī lokāmais – tūkstoši: ak, t u k f t o h f c h i ta runna, un tomehr tahdi paleek, kâ bijufchi.*

Sprediķī atrodami divi kārtas numerāļi, kas pierakstīti ar cipariem un to beigu daļa – ar burtiem: *juhs finnait kâ 603fchâ dfeemâ 3fchâ perfchî ftahw*: „nefaude tizzibu“:

4.3.5. Pronomeni

Personu pronomeni ir tādi paši kā mūsdienu valodā. *Es, tu* mēdz lietot vecā instrumentāļa formā: *preezaites ar m a n i m*. Veco instrumentāļa formu var lietot arī datīvā: *kà mehs t e w i m d f i h w o j a m, t e w i m n o m i r f t a m u n t e w i m a t k a l a u [g] f c h a m z e l l a m e e s*. 3. pers. pronomeni *viņš, viņa* lietoti arī norādāmā pronomena *tas, tā* nozīmē: *u n k a m t e e g r e h k i n e k o h s c h, t a s w i ņ ņ a i r n e a t f i h f t; T à a t p e s t i t a d w e h s e l e, k a d w i ņ ņ a i r t i z z i g a p a l i k u š i*. Personu pronomeni *dsk. ģen. mūsu, jūsu, viņu* norāda uz piederību: *j o m u h š u p r e t t i n e e k s, t a s W e l s, a r w e e n i r r n o m o h d â*. Uz piederību norāda arī piederības pronomeni *mans, tavš, savš*: *u n m a n s t e h w s w i ņ ņ u m i h l e h s; l a i t a w i w a h r d i a u g l i g i t o h p e e m u h š u š i r d i m; t a s a p u f t u l s m a h z a š a w u d r a u d f i*.

Norādāmie pronomeni ir tuvi mūsdienu valodai, vienīgi *tas, šis* vsk. lokatīvā ir *tannî, fchinnî*, nevis *tajā, šajā*, kā *tas* jaunākajā laikā aprasts: *kà tas ap. P a h w i l s š a k k a t a n n î u s w e h l e t a L e k z i o n i; š e w i f c h k i f c h i n n î l a i k â*. *Tas* lietots arī vācu valodas noteiktā artikula funkcijā: *J o m u h š u p r e t t i n e e k s, t a s W e l s, a r w e e n i r r n o m o h d â*.

Refleksīvā pronomena *sevis* lietojumā ir gadījumi, kas atbilst mūsdienu latviešu valodai: *W i ņ f c h p a t s š a w u l a i k u n e w a r r n o š p r e e f t, j o „ n e w e e n s m u h š u s t a r p â [n e] d f i h w o š e w p a f c h a m u n n e w e e n s š e w p a f c h a m [n e] n o m i r f t ”; K à w i ņ f c h p a t s a i s w e e n š e w i a i s b i l d i n a u n i s r u n n a, u n z i t t u s n o t e e š a? S p r e d i k ņ i i r n e s k a i d r i g a d i j u m i p r o n o m e n a s e v i s l i e t o j u m â, p i e m ē r a m, t e i k u m a f r a g m e n t â j o z i l w e k s l a b p r a h t g r i b b e j a b u h t š a w s p a t s k u n g s*. Frāzē *kà w i ņ f c h p a t s s e w n e w a r r g l a h b t e e s*, varbūt: *p a t s [n o] s e w n e w a r r g l a h b t e e s*, varētu būt vai nu vācu valodas ietekme, vai arī veca ģenitīva *sew* forma. „Vecā izskaņa varbūt sastopama vēl lei. formās *manè, tavè, savè, [..]* (ar *-a* gaidāma *-e* vietā laikam datīva ietekmē [..]), un *-e* varētu būt zudis latviešu izlokšņu formās *man, tev, sev [..]*, kas sastopamas aiz prepozīcijām, piem., *no man*.” (Endzelīns 1951: 505) Kornēlija Pokrotņiece (1991: 208) šādu vecu vsk. ģenitīvu ar prepozīcijām atradusi J. Langes rakstos.

Noteiktais pronomens *pats* lietots galvenokārt kāda vārda nozīmes pastiprināšanai, sk. valodas piemērus iepriekš. Bet noliegtais pronomens *neviens* parasti netiek lietots ar sekojošu noliegtu verbu. Noteiktais pronomens *ikkurš* sprediķī ierastāks nekā mūsdienās: *N u t a h d s l a b s d r a u g s i r r i k k u r a i d r a u d f e i e e k f c h š a w a m a h z i t a j a*.

Nenoteiktie pronomeni *kas, kurš* ir lietoti gan jautājuma pronomena funkcijā: *K a s t a h s i r r p a r l u h g f c h a n a h m? K o t a s a p f i h m e? B e t, k a s t a s i r r, e e k f c h t o K u n g u J e f u K r i s t u t i z z e h t? K u r f c h b e h d i g s n e m i h ņ o š a w u G l a h b e j u u n L a b d a r r i t a j u? , g a n a t t i e k s m e s p r o n o m e n a f u n k c i j â: w i ņ f c h n a h k s k à s a g l i s n a k t î, t a h d â s t u n d â, k u r r â m e h s n e d o h m a j a m. B e t w o i t e e m, k a s t o n e i r r d a r r i j u f c h i*. Pronomens *kāds* ir lietots retāk: *T e e f c h a m m. D r. w i ņ ņ u i h s t e n a t f i h f t e e k f c h t i z z i b a s, k a h d s w i ņ f c h i r r*. Pronomens *kāds* papildināts ar *ne* (*nekāds*) vai *jeb*

(*jebkāds*): *Un tas ar ne irr ne kahdas tukfchas dohmas, ne kahdu tukfchu bildi, jeb kahdu ehnu, ko mums buhs mihleht*. Šajā teikumā noliegtais verbs *ne irr* ir lietots kopā ar *ne kahds*, kas atbilst latviešu valodas tradīcijai, tas pats ar noliegtu adverbu *ne kad*: *kà wiņsch ne kad ne gribb ļaut, kà pee viņņa buhtu ta waina*. Tomēr tekstā ir teikumi, kuros pēc noliegta adverba *nekad* vai noliegta pronomena neseko noliegts verbs: *Mehs tam kungam ne kad* [ne] *warram isbehgt*: „*ne weens muhsu starpā* [ne] *dfihwo šew pašam un ne weens šew pašam* [ne] *nomirft*“. Jāpiebilst, ka atvasinājumos negācija *ne* parasti rakstīta šķirti no verba, adverba un pronomena, atsevišķos gadījumos rakstīts kopā – *neweens*, bet adjektīvi ar *ne-*, kā minējām iepriekš, rakstīti kā viens vārds, piemēram, *neftips*, *Neweššels*.

4.3.6. Verbi

Verbu lietojums īstenības izteiksmē ir tuvs mūsdienu valodai un atbilst arī 18. un 19. gs. valodai (sal. Vanags 2015: 52, 53 u. c.). Veiriha sprediķī lietota galvenokārt verba vienkāršā un saliktā tagadne, vienkāršā un saliktā nākotne.

Tagadnes dsk. 1. pers. verbi parasti ir ar galotni *-am*: *pawaddam*, *paklaušam*, *dfihwojam*, *dabbujam*, *peeaugam*, *nomirftam*.

Verbiem 3. pers. formās „raksturīga savdabība tagadnes paradigmā ir galotne *-ās* visu celmu atgriezeniskajiem verbiem“ (Vanags 2015: 52). Tas pats vērojams arī Veiriha sprediķī: *steidsfahs*, *mettahs*, *ne nahkahs*, *pakawehjahs*, *ne gaddahs*, bet atsevišķos gadījumos norādes par garo patskani galotnē trūkst: *us to lai tawi Wahrdi* [...] *baggatigi fw e h t i j a s pee muhsu širdim*.

Vienkāršās pagātnes 3. pers. parasti ir galotne *-a*: *gribbeja*, *raddija*, *warreja*, tikai vienreiz bezpiedēkļa verba galotnē ir *-e*: *pehz šawas gihmes raddija*; *tadehļ wiņsch no d e w e šawu weenpeedfimmufchu dehlu par zilweku peftitaju*, kur *nodewe* varētu būt vecais pagātnes *ē*-celms.

Tāpat kā citos šā laika rakstos, ir neparastas verba formas: palīgverbam *buht*, *nebuht*, līdzās tagadnes 3. pers. *irr*, sastopamas arī formas *irraid*, *ne irr*. Ar nozīmi ‘kļūt’ lietots verbs *tapt*: *Kungs ! lai tawi wahrdi augligi tohp pee muhsu širdim*, kā arī *palik*: *Ta atpeftita Dwehšele nu, kad wiņņa irr tizziga palikkusi*; *Wiņsch tadehļ paleek behdigs, noškumis un bailigs*.

Lietotas vecas verbu tagadnes formas, kuras mūsdienās nav vairs dzirdamas, piemēram, *pedzimt* vienkāršajā tagadnē – *pedzem*: *un ta tizziba širdi peedfem*; *zaur to tizzibu mihleftiba širdi peedfem*. J. Endzelins (1951: 728) norādījis, ka tāda forma lietota H. Ādolfija, G. Manceļa darbos, kā arī atsevišķās izloksnēs Kurzemē un Vidzemē. Verbu *šķist* mūsdienās lieto bezpersonas nozīmē – *šķiet*, personu norāda ar datīvu: *man, tev, viņam, mums, jums, viņiem šķiet*. 19. gs. vidū verbs *šķist* konjugēts regulāri, iespējams, ar visām personu formām. ME IV 47 *šķist* ir norāde, ka to lieto personu un bezpersonas nozīmē. Sprediķī ir dsk. 2. pers. forma: *Ko fchkeetat juhs?* Vārds lietots ar nozīmi ‘domāt, iedomāties’.

Tāpat kā daļā izlokšņu, verbi (*ne*)*laut*, *rasties* tagadnē lietoti kā *no*-celmi: *Jo meeša un aššins ne ļaun tizzeht; Woi ir garriga dfihwiba eekfch Draudfes rohnahs?* Interesanti, ka gan Ērgļu izloksnē, gan Veirha dzimtajā pusē Sunākstē lieto šādus *no*-celmu verbus (Zariņš 1931:20; Vīksne 1936:54). Verbs *nemilēt* konjugēts kā II konjugācijas verbs, nevis kā tagad pēc III konjugācijas parauga: *bet kas mani ne mihle*.

Pavisam neparasta sprediķī ir nākotnes forma *no piecelt*, kas veidota *no* tagadnes celma, – *pieceļšu: kad buhs laiks, jeb kahda bailiga buhfchana, tad es tew gan peezeļļfchu*. Tomēr tā varētu būt arī pārrakstišanās. Parasti sprediķī nākotnes formas veidotas kā tagad: *tas mannu Wahrdu turrehs; un mans tehws wiņņu mihlehs; un mehsh nahkšim; un mahjas weetu pee ta darrišim*.

Vēlējuma izteiksmē vsk. un dsk. 3. pers. lieto formantu *-tu: tas Wels, arween irr nomohdā un eet apkahrt ittin kā ruhkdams Lauwa, un mekle, kurrū tas a prihtu; un aisween buhtu nomohdā; Jo ja wiņfch Šawus grehkus atfihftu [tā], tad tee gan winnu [tā] kohftu, un kad tee wiņņu kohftu, tad wiņfch gan tizzetu*. Dsk. 1. pers. vēlējuma nozīme ir formantam *-tum: mehsh wiņņa rohkās ne eekristum; kā mehsh wiņņu ne atkal mihletum? it kā buhtum mehsh wiņņu mihlejufchi*. Ērgļenieši šādas daudzskaitļa vēlējuma formas nepazīstot, bet tās esot gan dzirdamas veco sunākstiešu runā (Zariņš 1931:20; Vīksne 1936:58).

Vajadzība sprediķī ir izteikta leksiski ar verbu *vajadzēt: tai tizzibai waiag rahdiht, woi ta irr nomirruši jeb dfihwa; tur ir waiag buht paklausifchanai*. Biežāk vajadzība ir izteikta ar konstrukciju *būt + nenoteiksme: Ko buhs man darriht? Kur man buhs paligu mekleht?* Tikai vienu reizi ir konstatēta konstrukcija ar dat. + *jā-: irr pašludinahts, ka wiņņam bohjā ja-eet*.

Pavēle un aicinājums izteikts verba dsk. ar galotni *-iet: Tadehļ eššeeet nomohdā un luhdfeet Deewul, kā arī -ait: prezaitees armannim*. Vsk. 2. un 3. pers. aicinājuma (pavēles) izteikšana neatšķiras *no* mūsdienām: *atšpirdfees nu zaur šaldu meegu un dušši nu; Ak no ta pašargi muhs fchehligi, mihļais Kungs un Deews, un lai tawi Wahrdi [...] mums irr par weenu mohdinafchanas balfi*.

Diezgan bieži sprediķī lietots vārds *zināt* dažādās gramatiskajās formās: *es finnu, tu (ne)finni, wiņfch finn, juhs (ne)finnait*. Galotne *-ait* ir veca vēsturisko tagadnes *ā*-celmu forma pavēles izteiksmes dsk. 2. personā. Pēc sprediķa konteksta verba galotne *-ait* ir lietota verba īstenības izteiksmes tagadnes formā *nezinait: jo juhs ne finnait to laiku nedfstundu, kurrā tas zilweku dehls nahks!* J. Endzelīns (1951:832) par *ā*-celmu indikatīva galotnēm raksta: „Blakus *-ām* daudzsk. 1. personā sastop 2. personas *-āt* vietā *-ait* Smiltēnē, Lipšukalnā, Raunā un Valmiermuižā”, tātad *nefinnait* varētu būt īstenības izteiksmes forma, kaut gan iespējama arī izteiksmju jaukšana – pavēles izteiksmes galotne īstenības izteiksmes galotnes vietā kā parasti Vidzemes izloksnēs.

Verba divdabju formas sprediķī ir lietotas bieži, bet ne visas, trūkst darāmās kārtas tagadnes divdabju ar izskaņām *-ošs, -ošā*, nelokāmo divdabju ar *-am, -ām*.

Darāmās kārtas pagātnes divdabji ar *-is, -usi, -ies, -usies* veido verbu saliktos laikus, reizēm izlaižot palīgverba tagadnes formu *ir: šwehtigi irr tee, kas elji līdz ņ e h m u f c h i šawōs lukturōs; juhs finnait, m. Dr. kà tas peftitais irr šazzijiis; šwehtus darriht tohs, kas irr pafu d d u f c h i; dwehšele, kas atgreesu šees; Kur diwi jeb trihs mannâ wahrdâ buhs šapulzinajufchees*. Šis divdabis izmantots saliktā izteicējā: *kà wiñsch no teem ne irr šabihjees un bailigs; No šaweem grehkeem buhs šabihjufcham* (Dat.) *un bailigam buht; wiñsch paleek behdigs, – noskumis un bailigs*, kā arī par apzīmētāju: *kà tas pafu d d i s dehls; us to pafu d d u f c h u dehlu; weena nomirruši tizziba*. Šis divdabis var būt arī substantīvets: *Tas Kungs ween miħlo to dfihwu, un eenihst wiššu mirrufschu; nahks teešaht pahr teem dfihweem un mirrufcheem*.

Ciešamās kārtas divdabis ar *-ams* sprediķī izmantots par substantīva apzīmētāju: *Un woi g a n n a m s pulks gannam ir labi klausa*.

Ciešamās kārtas pagātnes divdabji ar *-ts, -ta* lietoti ciešamās kārtas laika formu veidošanā: vienkāršie laiki ar *tapt*, bet ne ar *tikt: kà tu wehl pat fchodeen warri tapt šaukts preeksch wiņņa šohdakrehsła; saliktie laiki – ar būt: kam wišša warra irr eedoh ta debbešis un femmes wiršū; Pahwils šakka tannī uswehleta Lekzioni, kas [ir] usra k f t i h t s*. Sprediķī ir teikums ar plašāku ciešamās kārtas formu *būs tapt: wišseem buhs isglahbteem tapt*.

Ciešamās kārtas pagātnes divdabji izmantoti arī par apzīmētājiem: *muhsu augfti z e e n i h t s Ģeneralsuperdenta Kungs; Ta atpeftita Dwehšele*. Šie divdabji ir arī substantīvēti: *kà teem eeksch tizzibas jau e e š a k n o t e e m un štjpreem tohs wahjus un neftiprus [...] buhs paneft*. Ir arī viens gadījums ar divdabja teicienu: *kas [,] pee šawahm Kruhtim šittis [,] šakka*. Ciešamās kārtas divdabji lietoti arī saliktoņos: *Ir fchee wahrdi muhsu p r e e k s c h r a k f t i t â Lekzionî; kad braħleem lih d f a t p e f t i t u s ir usrahdijs, ko mums buhs mihleht*.

Daļēji lokāmais divdabis ar *-dams, -dama* ir konstatēts tikai par apzīmētāju „saskaņā ar lietojumu 18. un 19. gs. pirmās puses rakstos“ (Vanags 2015: 56): *tas Wels, arween irr nomohdâ un eet apkahrt ittin kà ruhk d a m s Lauwa; irr weena miħlodama mahte*.

Ir daži nelokāmā divdabja *-ot* lietojumi: *wiņņa mehs ešsam un paleekam dfihwojoht un mirftoht; wiņņi gaidoht aiššnaud; wišseem dfirdoht*.

4.3.7. Adverbi

Veirīha sprediķī ir bagāts adverbu lietojums. Tie ir dažādi: *apkahrt, arween, aisween, atkal, zeek* (senāks *cik* variants), *jau, tad, tà, kad, ne kad, kà, kur, ļohti, nu, fcheit, wehl*. Viena daļa adverbu ir radušies no primāriem un atvasinātiem adjektīviem ar formantu *-i*: *augfti, drohfchi, gaufschi, ilgi, labbi, pateesi un pateesiģi, pareifi, škaņņi, augligi, bagatigi, besdeewigi, laipnigi, šwehtigi, fchehligi*, arī *ziitahdi, šewifchki, šleppenī, netaišni, netihfchi*. Ir arī adverbi, kuriem ir saikne ar adjektīvu vai substantīvu locījumiem: *kluššiņam, pawiššam, teefcham, waļam,*

eekſchâ, ſtarpâ, rihta, prettî, bojâ, vai ir ar zudušu beigu galotni – *ihſten, pakkaļ, reif, papreekſch*. Ir salikteņa tipa adverbī ar pronomenu sākumdaļā: *tapehz, tadehļ, ſchodeen, tomehr*, kā arī tādi adverbī kā *labpraht, preekupilni, weenumehr*. Arī Veiriha sprediķī adverbis *wiſſai* lietots ar nozīmi ‘pavisam’, kā tas ir bijis Frīdriha Bernharda Blaufūsa *Vidzemes stāstos* (Vanags 2015: 57): *wiņņu wiſſai mihleht*.

Prepozīcijas savienojums ar pronomenu *aizto* lietots ar nozīmi ‘tāpēc, tādēļ’: *a i s t o wiņſch pats to nahwi ſem ſawahm kahjam irr minnis; a i s t o wiņſch pats irr paklausīgs bijis lihdf nahwei*.

Adverbiālas pazīmes intensitāte ir izteikta analītiski: *zeek drihf, zeek laipnigi un ſchehligi, zeek ļohti, ļohti bij ſchehl, pawišſam gruhti, tik drohſchi, wehl ilgī, wehl wairak*. Darbības pazīmes intensitāte izsacīta ar adverba atkārtojumu: *retti retti ween gaddahs*.

4.3.8. Prepozīcijas

Sprediķī ir konstatētas šādas prepozīcijas: *ar, bez, caur, iekš, līdz, no, pa, par, pār, pēc, pie, priekš, uz, oirs, zem* un postpozitīvā prepozīcija *labad*. Kā redzams, te nav visu latviešu valodas prepozīciju, iespējams, sprediķa ierobežotā apjoma dēļ prepozīciju nozīmes atklājas tikai daļēji.

ar – 1) ietver līdzdalības un pavadoņa attieksmi, kas ar ko kopā notiek: *tad tee tomehr ar to bruhtganu ee-ees Kahfu nammâ; preezaitees ar manim; kâ wiņſch ar mums runna?; wiņņam peederam ar muhſu dſih woſchanu un mirrfchanu; lihdfar Pahwiļa un Sihlaſa zeetu-ma ſargu ne waiza*; 2) norāda adverbiālu pazīmi, norises veidu: *kas ar mahtesruhpeſchanu par mums irr nomohdâ; tohs wahjus un neſtiprus ar pazeefchanu unlehnprahhibu buhs paneft; usņem ar preeku*.

bez – norāda: 1) kā trūkumu: *Bes bafnizahm ne buhtu tizzibas kohpfchana*; 2) kāda procesa apstākļus: *kâ wiņſch kâ labs gans tahm awim eet pakkaļ bes mitteſchanas*.

caur – norāda darbības veicinātāju kā vācu valodā (par to Vanags 2015: 59): *to wiņſch darra zaur to kriſtigu ewangelisku Bafnizu; Tas peftitais zaur bafnizu tahm Dwehſelehm eet pakkaļ; Zaur bafnizu pee mums nahk Deewa wahrdi; kâ wiņſch zaur ſawu mirrfchanu un augſchamzeļfchanu muhs par ſawu ihpaſchumu atpirktu*.

iekš – norāda: 1) iekšēju darbību: *Un eekſch Deewa walftibas weenumehr irr Karfch; Ta bafniza ir kohp to tizzibu eekſch mums; kâ teem eekſch tizzibas jau eesaknoteem un ſtipreem*; 2) procesu, kurā kāds iesaistīts: *Nu tahds labs draugs irr ikkurai draudſei eekſch ſawa mahzitaja*; 3) tiek lietots pie verba *ticēt*: Daina Nītiņa skaidro, ka „pēc H. Heselberga atzinumiem, „prieveārds *iekš*, piemēram, pie verba *ticēt*, savā laikā baznīcas leksikā ieviesies pēc latīņu valodas parauga” (Nītiņa 2007: 47), to apliecina

- arī mūsu piemērs: *eekfch to Kungu Jefu Kristu no wiśśas širds tizzam*. Pirmajās divās nozīmēs prievārds saistīts ar substantīvu ģenitīvā, bet trešajā nozīmē – ar akuzatīvu. Prepozīcijas *iekš* vietā mūsdienās parasti lieto lokatīvu, bet *ticēt iekš* ar akuzatīvu vietā – datīvu.
- labad* – norāda nolūku, kā labā notiek darbība: *To gribbam mehs muhšu dwehšeļu labbad pareifi apdohmaht*. Sprediķī nav lietota prepozīcija *dēļ*, bet atsevišķos gadījumos liekas, ka tā tur iederētos: *Muhšu besdeewibas [dēļ] par mums nomirris*.
- līdz* – norāda norises nobeiguma robežu: *lihdf pašaules gallam; irr paklausīgs bijis lihdf nahwei*.
- no* – norāda: 1) norobežošanos un vairīšanos: *ak no ta pasargi muhs fchehligi; kà wiņfch no teem ne irr šabihjees un bailigs*; 2) darbības sākumu laikā: *ta tas bij no eesa h kuma*; 3) darbības izraisītāju: *zeek laipnigi un fchehligi tas irr no ta pefitaja*; *no ka tas nahk*; 4) darbības veidu: *no wiśśas širds miļojam*; *no wiśśas širds tizzam*; 5) no kā atbrīvojas, atraisās: *kam buhs muhs mohdinaht no meega*.
- pa* – norāda vietu: *kur zilweki mirft pa wiśśahm malla ham*; prepozīcijas *pa* nozīmē lietots *par* kā Vidzemes vidus izlokšnēs – *kad wiņfch paštara deenā par wiśšu pašauli turrehs to leelu bafnizaspahruluhkohfchanu*.
- par* – norāda: 1) darbības objektu: *Tas deewabihjigs Kehniņfch Dahwids mums luhdf par preekfchrakftu*; *Kas tahs irr par luhgfchanahm?*; *weena leela fchehlaftiba, par ko mehs Deewam ne warram gan pateikt; kas ar mahtesruhpefchanu par mums irr nomohdā*; 2) ieņemamo funkciju kādās attiecībās: *tadehļ wiņfch nodewe sawu weenpeedfimmufschu dehlu par zilweka pefitaju*; *Wahrdi [..] mums ir par weenu mohdinafchanas balši*.
- pār* – norāda „sakaru starp divām lietām, no kurām viena [..] atrodas augstāk par otru“, to lieto atbilstoši vācu *über* (Nītiņa 1978: 126, atsaucoties uz Kārli Hūgenbergeru (Karl Hugenberger, 1784–1860)): *kad wiņfch nahks, teešaht pahr teem dfihweem un mirrufcheem; tam pahr wiśśahm leetahm šawus grehkus buhs atfiht*.
- pēc* – norāda: 1) secību laikā: *pehz tahs grehkupaklupfchanas zilweks*; 2) pazīmi, kam kas līdzīgs, vai piemēribu: *Deews tohs zilwekus pehz šawas gi h mes raddija*; *un šawu dfihwibu pehz šawas patihkfchanas pawad-diht*; *Deewam pehz šawas fchehlsirdibas ļohti bij fchehl; un wiśšus pehz wiņņa mekle*.
- pie* – norāda: 1) tuvināšanos, virzību pie kāda objekta vai atrašanās tur: *es buhfchu pee jums ik deenas*; *lai tawi wahrdi augligi tohp pee muhšu širdim*; *Kas pee šawahm kruhtim šittis šakka*; *pee ta Kunga paligu meklet; steidfahs pee wiņņa*; 2) noteiktus apstākļus vai nosacījumus, kas izraisa kādu darbību, lietojums radies vācu valodas iespaidā (Endzelīns 1932: 27–28): *ne kad ne grib ļaut, kà pee wiņņa buhtu ta waina*.

priekš – lietots adresāta nozīmē: [..] *wens labs Draugs, kas preekfch mums irr nomohdā; [..] preekfch Kriřtigahm Draufehm*. Atsevišķos gadījumos *preekfch* lietots adverbīāli – lietvārda lokatīva *priekšā* nozīmē: *pat fchodeen warri tapt ņaukts preekfch wiņņa ņohdakrehņla* ‘sodakrēsla priekšā’, arī *wiņfch mettahs preekfch ta femmē* (par to Endzelīns 1951: 683).

uz – norāda: 1) darbības vietu, virsmu: *weens gajfchums us muhšu zeļleem*; 2) darbības virzienu, *to zeļļus ņawahm plezzehm*; 3) objektu, uz kuru vērsta darbība: *kā tas eenaidneeks, kas aisween us mums gluhn; un ņakka kā tas tehws us to pafusdufchu; Mehws to atbildam; dohma [..] us to; jo wiņs irr us wiņņa pagohdinafchanu; un ņakka us ņaweem Draugeem un Nahburgeem; aisween us wiņņu dohma*.

virs – norāda virspusēju novietojumu: *tas jau fcheit wirs femmes irr muhšu ņwehta laime*.

zem – norāda vietu, kas atrodas kam apakšā: *ais to wiņfch pats to nahwi fem ņawahm kahjam irr minnis*. Sprediķī nav lietots vārds *apakš* prepozīcijas *zem* nozīmē.

Prepozīciju pārvaldījums sprediķa tekstā neatšķiras no mūsdienu valodas. Vienīgi prepozīcija *iekš* lietota ne tikai ar ģenitīvu, bet arī ar akuzatīvu.

4.3.9. Partikulas

Sprediķa tekstā lietotas partikulas *ar, arridfan, gan, ik, ir, ne, nedf, nu, tik, ween, woi* un salīdzinājuma partikulas *ittin kā, it kā, ne kā, kā, tā kā, it kad, tik pat*. Partikulu lietojumā ir dažas raksturīgas iezīmes – *ar, arridfan* lietotas ‘arī’ nozīmē: *bet tapehz ar tee grehki irr to ļaufchu ņamaitahfchana; kā mehws tam Kungam ar no wiņsas ņirds pakļauņīgi eņņam; Tapehz ar ridfan muhšu augļti zeenihts Generalfuperdenta Kungs ar ņaweem amata paligeem muhs irr apmeklejis*. Partikula *gan* lietota vārdu nozīmes pastiprināšanai: *Tad es tew gan peezeļļfchu; mehws tam Deewam ne warram gan pateikt*. Ir gadījumi, kad *gan* lietota adverba *gana* nozīmē: *bet tohmehr tas wehl naw gan; Ir tas wehl ne irr gan*. Partikulas *ik* lietojums neatšķiras no mūsdienām: *ik deenas*.

Tekstā pastiprinājuma nozīmē bieži lietota partikula *ir*, kurai ir nozīme ‘arī’ un kuru raksta ar vienu < r >, tā šķirot no paligverba *irr*, kuru raksta ar diviem < rr >: *Un woi gannams pulks gannam ir labbi klausa; kā ir wiņfch tam Kungam Jefum Kriřtum warretu atbildefchanu doht; Ta bafniza ir kohp to tizzibu eekfch mums*. Tikai pāris gadījumos partikula *ir* lietota saikļa ‘un’ nozīmē: *Ir fchee wahrđi muhšu preekfchlaņņitā Lekzionī, m. Dr. irr weena mohdinafchanas balņs; Ir tas wehl ne irr gan, ja weens ņakka [..]*.

Partikulas *ne* un *nedf* lietotas ar vienu un to pašu nozīmi: *mehws tam Kungam ne kad warram isbehgt; juhs ne fimnit to laiku nedf ftundu*. Partikula *nu* lietota teikuma sākumā, lai uzsvērtu teikuma saturu: *Nu, tahds labs draugs irr ikkurai Draudfei*. Partikula *tik* lietota pastiprinājuma nozīmē: *un wiņņu atrohđ tik jauku,*

tik ſkaistu, tik dahrgu. Partikula *ween* lietota ierobežojuma nozīmē: *Bet kad ween meh s drohſchi us to Apuſtuli warram ſazziht; kas ween wiņņam warr un grihb palihdſeht, irr pelnijs, kà ween Deewa duſmibu un eenaidibu; un retti retti ween gadahs weens nabags muitineeks.*

Woi lietots tikai partikulās nozīmē un diezgan bieži ievada retorisku jautājumu: *woi ta [mihleſtiba] irr nomirrufi jeb dſihwa Kungs! Bet m. Dr. woi tad tee besdeewigi un netaišni tam Kungam irr dſihwojuſchi?*

Starp salīdzinājuma partikulām īpatnēja ir *it kad*, kura sprediķī lietota vienu reizi: *kad meh s tohs brahļus eenihſtam, tad wiņſch ar to tã grihb usluhkoht, it kã kad buhtu meh s wiņņu eenihdejuſchi.* R. Blaumaņa darbos ir konstrukcija *it kã kad* (par to Blinkena 2007: 300). Iespējams, *it kad* ir dzirdēts apkārtnes ļaužu runā. Salīdzinājums ir izteikts ar *ittin kà: eet apkahrt i t t i n k à ruhkdams Lauwa.*

4.3.10. Konjunkcijas

Konjunkcijas sprediķī ir tādas pašas kā mūsdienu valodā: *bet, jeb, jo, ka, lai, un* u. c., protams, arī attieksmes pronomeni un adverbi ir izmantoti saikļa funkcijā. Saiklis *jeb* vienu reizi lietots paskaidrojuma nozīmē: *Bafnizas pahrluhkohſchana jeb pahrmekleſchana, m. Dr., arridſan irr weena mohdinaſchanas balſs preekſch Kriſtigahm Draudſehm.* Citos gadījumos *jeb* lietots 'vai' nozīmē: *Tapehz, jeb meh s dſihwojam jeb nomirrſtam, peederram meh s tam Kungam; kur diwi jeb trihs manã wahrđã buhs ſapulzinajuſchees.*

Sprediķī atrodams arī vācu valodas saikļa *ohne dass* ietekmē radies saliktais saiklis *bez ka* (Blinkena 2007: 263): *Jo kã warram eekſch to Kungu tizzeht, bes kã meh s wiņņu mihlojam, un kã warr wiņņu mihleht, bes kã meh s wiņņam paklauſam?*

4.3.11. Interjekcijas

Interjekcijas sprediķī ir tikai dažas – *ak: Ak, miļļais Deews!; Ak miļļais Debbešu Tehws!; Ak no ta paſargi muhs ſchehligi!; vai: Bet wa i teem, kas to ne irr darrijuſchi; beigu frāze Amen!* 'tã tas ir; lai tã tas būtu!'

5. Sintakse

Pēc mācītāja F. V. Veirha sprediķa redzams, ka viņa latviešu valodā, līdzīgi kā citiem šā laika vācu rakstītājiem, jūtams dzimtās valodas iespaids: regulāri lietoti pronomeni *tas, tã* noteiktā artikula, kā arī skaitļa vārds *viens* – nenoteiktā artikula nozīmē. Bieži vien teikumā nesaskaņotais apzīmētājs vai apzīmētāja grupa atrodas aiz apzīmējamā vārda: *Tee irr wiſſleelaki prettineeki tahs tizzibas; buhs isglahbteem tapt un pee atſihſchana s tahs pateeſibas nahkt; Bet kas nu irr ta leeziba tahs mihleſtibas?; par apſegumu muhſu besdeewibas par mums nomirris.* Ir atsevišķi

teikumi, kas atgādina burtisku pārcēlumu no vācu valodas: *kà pee mums stahw?* Ir samērā daudz substantīvu ar *-šana*, kas dara izteiksmi smagnēju, piemēram, *atbildefchanu doht*, tomēr tekstā ir arī „vieglāka“ izteiksme ar verba formu *atbildēt*: *Ko mehs wiņņam warrešim atbildeht?* Tekstā reizes četras ir lietots vārdu savienojums *mohdinafchanas balšs*, kā arī *ešseet nomohdâ, mohdinaht no meega*.

Tekstā ir divkāršā nolieguma konstrukcija – aiz noliegtajiem pronomeniem vai adverbjiem ir noliegtais izteicējs: *neweenam ne buhs zittus teešaht; kà wiņfch ne kad ne gribb laut*. Tomēr sprediķī, kā bieži 18. gs. (Vanags 2015: 68), divkāršais noliegums nav realizēts pilnībā visos teikumos, verba nolieguma trūkst izteicējā šādos teikumos: *Mehs tam Kungam ne kad warram isbehtg; ar šaweem grehkeem wiņfch zittu ne neeku irr pelnijis; kà tas ne weena zilweka gribefchana ftahw; ja mums wehl ne weena leeta truhktu*.

Sprediķa tekstā ir lietots *prohti* iesprausta vārda nozīmē kā paskaidrojums: *ja mums wehl ne weena leeta truhktu, prohti: III. Kà mehs tam Kungam ar no wiššas širds paklausīgi eššam*.

Sprediķī ir izmantoti pēc struktūras daudzveidīgi teikumi.

6. Nobeigums

F. V. Veirha sprediķa rokraksts ir raksturīgs 19. gs. vidus teksts. Tajā paustā reliģiskā mācība sniegta kontrastaini – Dieva Dēla gaišie centieni un nosodāmais laicīgo cilvēku grēcīgums.

Teksta latviešu ortogrāfija, kā arī fonētika visumā atbilst periodam no 18. gs. otrās puses līdz 19. gs. vidum, jaunievēdumi nav vērojami. Tomēr rakstītājs nav šķīris /š/ no /ž/, nav apzīmējis /ķ/, /ġ/ un /ŗ/.

Rokraksta valodas morfoloģija un sintakse tāpat pamatos sakrīt ar sava laika rakstu valodas tradīciju.

Rakstītāja latviešu valodā atrodamas dzimtās vācu valodas pēdas: artikulu nozīmē lietotie vārdi *tas*, *viens*, prepozīcijas *caur*, *iekš* un *priekš*, arī apzīmētāja novietojums aiz apzīmējamā vārda, kā arī atsevišķu frāžu un teikumu burtisks tulkojums.

Avoti

LVVA 1850 =	Latvijas Valsts vēstures arhīvs. Vidzemes evaņģēliski luteriskā konsistorija. Konsistoriālā iecirkņa vizitāciju protokoli. 233. fonds, 3. apraksts, 3008. lieta, 26.–29. lp.
Magazin =	<i>Magazin, hrsg. v. d. lettisch-literarischen Gesellschaft</i> . Bd. 1–, Mitau 1828–

Literatūra

- Baerent, Paul. 1977. *Die evangelischen Prediger Lirolands bis 1918*. Köln, Wien: Böhlau.
- Blinkena, Aina. 2007. *Konjunkcija (Saiklis). Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība: nelokāmās vārdšķiras*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts. 100–309.
- Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Endzelīns, Jānis. [1932] 1980. *Dažādas valodas kļūdas*. Papildināts ceturtais izdevums. Rīga: A. Gulbis; arī: Endzelīns, Jānis. *Darbu izlase*. III₂. Rīga: Zinātne, 1980, 9–45.
- Grabis, Rūdolfs. [1986] 2006. *Kādas senākas izteiksmes pēdas vecākajās latviešu valodas gramatikās un dažos citos rakstu avotos. Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 1986, Nr. 8, 49–59; arī: Grabis, Rūdolfs. *Darbu izlase*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2006, 164–176.
- ME = K. Milēnbaha *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. I–IV. Rīga: 1923–1932.
- Nītiņa, Daina. 1978. *Prievārdu sistēma latviešu rakstu valodā*. Rīga: Zinātne.
- Nītiņa, Daina. 2007. *Prepozīcija (Prievārds). Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība: nelokāmās vārdšķiras*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 31–99.
- Ozols, Arturs. 1965. *Veclatviešu rakstu valoda*. Rīga: Liesma.
- Pokrotiece, Kornēlija. 1991. J. Lange un „Latviešu Ārste”. *P. E. Vilde. Latviešu Ārste jeb īsa mācība no tām Vājībām un no šās Zemes Zālēm, ar kuņģam Cilvēkus un Lopus var ārstēt un izzālot. Jākoba Langes 1768. gada tulkojuma teksts*. Rīga: Zvaigzne, 200–218.
- SV 1929 = *Svešvārdu vārdnīca*. Sakārtojis Ed. Ozoliņš. Rediģējis J. Endzelīns. Rīga: A. Gulbis.
- Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Vanags, Pēteris. 2015. Valoda „Stāstos”. *F. B. Blaufüss. Vidzemes Stāsti. Stāsti no tās vecas un jaunas būšanas to Vidzemes ļaužu, uzrakstīti 1753*. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 43–74.
- Viksne, Irma. 1936. *Sunākstiešu izloksne. Filologu biedrības raksti*, XVI, 40–62.
- Zariņš, Jānis. 1931. *Ērgļu un Ogres pagasta izloksne. Filologu biedrības raksti*, XI, 8–21.

Dzintra Paegle
Baltu valodniecības katedra
Humanitāro zinātņu fakultāte
Latvijas Universitāte
Visvalža iela 4a, Rīga, Latvija
dzintrap@latnet.lv

SUMMARY

**An 1850 Sermon in Latvian, by Friedrich Wilhelm Weyrich,
Lutheran Pastor at Ērgļi and Ogresmuiža**

Dzintra PAEGLE

This article draws attention to the content, language and orthography of a manuscript sermon by the Lutheran pastor at Ērgļi and Ogresmuiža, Friedrich Wilhelm Weyrich (1788–1874), discovered in the Latvian State Historical Archives. The original orthography and punctuation have been retained in our cited excerpts.

The religious teaching of the sermon contrasts the enlightening efforts of the son of God with the damning sinfulness of the worldly laity. The language and orthography of the pastor's manuscript are consistent with the usages of the second half of the 18th century through to the middle of the 19th century. The language of the sermon contains various archaisms and obsolete forms, e.g., *pieđfem, rohnahs, Ko ņchkeetat juhs? juhs ne ņinnait*, the ending *-ait* in the second person plural of the present indicative. As was characteristic of the period in question, the pastor's Latvian reveals influences of his native German.

PERIPHRASTIC CAUSATIVE CONSTRUCTIONS IN 17TH CENTURY LATVIAN¹

Jurgis PAKERYS
Vilnius University

1. Introduction

The periphrastic causative constructions (PCCs) of 16th c. Latvian were analyzed in my earlier study, and to avoid repetition of the introductory matters, I refer the reader to Pakerys (2017a: 87). In this paper I continue the study of Latvian PCCs based on the following selection of 17th c. sources (246,090 words in total²):

- 1) Georg Elger, *Geistliche Catholische Gesänge*, 1621 (= Elg1621; 17,284 words);
- 2) Georg Mancelius, *Lettus*, 1638 (= Manc1638L; 9,517 words);
- 3) Georg Mancelius, *Phraseologia Lettica*, 1638 (= Manc1638PhL; 8,687 words);
- 4) Christoph Fürecker, *Lettisches und Teutsches Wörterbuch*, ms. 1, 1650–1670 (= ¹Für1650–70; 14,611 words);
- 5) Georg Mancelius, *Lang=gewünschte Lettische Postill*, part two, 1654 (= Manc1654II; 99,649 words)³;
- 6) Ernst Glück, *Tas Jauns Testaments*, 1685 (= JT1685; only the four Gospels and the Acts of the Apostles were used for data collection, 96,342 words).

The analysis is divided into two parts according to the semantic type of the PCCs: permissive ('allow, let') and factitive ('make, have V-ed'). Section 2 covers the permissive constructions based on the verbs *laist* (2.1), *dot* (2.2), *ļaut* (2.3), *(at-)vēlēt* (2.4), and *likt* (2.5), while Section 3 is devoted to factitive constructions with the verbs *likt* (3.1) and *(pie-)spiest* (3.2). The discussion of *laist* (2.1) also includes notes on the imperative/optative 3rd person and the

¹ This article is one of the outcomes of the research project "Periphrastic causatives in Baltic" financed by the Research Council of Lithuania, agreement No. LIP-080/2016. I would like to thank anonymous reviewers for a number of important suggestions that helped me improve the present version of the article. I am also sincerely grateful to Cristina Aggazzotti for editing the English of my article.

² In my earlier study of Latvian PPCs in 16th century texts (Pakerys 2017a) I did not provide the word counts of the sources and I would like to correct that shortcoming here: CC1585 – 4,552 words, Ench1586 – 7,068 words, EvEp1587 – 32,520 words, UP1587 – 13,062 words (57,202 words in total); in all cases, only Latvian words are counted.

³ This book of sermons consists of three parts: the first is the longest, the third is the shortest, and the second one is of medium length, which is the main reason it was chosen as the data source.

hortative 1st person plural constructions with the markers *lai(d)* and *laidiet*, which are more or less fossilized imperative 2nd person singular and plural forms of *laist*. The main points of the study are summarized in the conclusion (Section 4).

2. Permissive PCCs

2.1. *laist*

Permissive *laist* plays only a marginal role in modern Latvian (Pakeryš 2016: 453, 455), but was quite common in the 16th c. alongside rarer *likt*, which could be used both as ‘allow’ and ‘make, have V-ed’ (Pakeryš 2017a: 94–100). In 17th c. sources the use of permissive *laist* is much lower in frequency and only Elg1621 has comparatively more uses of permissive *laist* (eight) with respect to the total number of words in the text, while other texts and lexicographic sources have rather limited attestations of this PCC (two to five cases); see the data in Table 1 at the end of this section. Some examples of permissive *laist* are provided in (2):

(2) Old Latvian

a. **Laid**   *tawai*   *Širrdei*   *turr*   **buht**
 let:IMP.2SG   POSS.2SG.DAT.F   heart:DAT.SG   there   be:INF
 ‘Let your heart be there’
Manc1654II 262{242}₃₀

b. **laidi**   *mann*   *papreekšchu*   **no=eet/**   *un*
 let:IMP.2SG   1SG.DAT/ACC   first   PFX-go:INF   and
šawu   *Tehwu*   **aprakt**
 POSS.RFL.ACC.SG.M   father:ACC.SG   bury:INF
 ‘suffer me first to go and bury my father’⁴
JT1685 Matthew 8:21

German

c. **erlaube mir, daß ich hingehe und zuvor meinen Vater begrabe**⁵
Luther 1545 Matthew 8:21

⁴ All quotations from the Bible are provided with English translations taken from the King James Version (KJV), unless otherwise indicated.

⁵ In most cases I provide German parallels for JT1685 taken from Luther 1545 because they can be used to demonstrate the influence the German constructions had on (Old) Latvian. I do not claim, however, that the passages from JT1685 cited in this paper were necessarily translated from German because their translation history is much more complicated due to the use of the Greek original (Latin Vulgate could also have been used) and earlier Latvian translations from German; see the most recent treatment of this question in Kazakēnaitē (2019). When necessary, Greek and Latin parallels will be mentioned in addition to the German ones.

Old Latvian

- d. *Meitu laist wihrohþ eet*
 girl:ACC.SG let:INF man:ALL.SG go:INF
 ‘To allow the girl to get married’

¹Für1650–70 175_{4–5}

German

- e. *eine dirne berahen befreien*

¹Für1650–70 175₄

The PCCs with *laist* should have developed from the primary use ‘release, let go’, which is well-attested in the 17th c.; see Table 1 at the end of this section. In constructions such as (2b), the infinitive clause marking directed motion was initially optional, i.e. ‘release me (to go)’, but after the reinterpretation of the construction as manipulative, the infinitive clause became obligatory, i.e. ‘allow me to go’. So, for example, (2d) could also be interpreted as initially having the optional infinitive *eet* ‘go’, which was reinterpreted as a complement; note that the infinitive occurs in final position where we would expect it to be if it extended the original construction *meitu laist wihrohþ*, literally ‘release a girl to a man’.

The direct object, expressing the permittee, inherited the accusative of the transitive source construction, as seen in (2d), but in modern Latvian, the permittee can also sometimes be marked with the dative, just as in the Old Latvian example in (2a). The dative, instead of the accusative, appears to be an innovation related to the manipulative (permissive) use of the construction⁶; see an overview of the stages of the development of this marking both in Lithuanian and in Latvian in Pakerys (2019: 117–121). When 1st or 2nd person singular or plural pronoun forms are used in Old Latvian, one usually cannot discriminate between dative and accusative, as in (2b), so these examples cannot be interpreted as evidence for dative marking with *laist* and are marked as DAT=ACC in Table 1.7 The syncretism of these pronominal forms is a well-known phenomenon; see Vanags (1996: 75) and Vanags (1998: 43–44) on Old Latvian where it is argued that these forms are a copy of case syncretism of Low German pronominal forms, and see Endzelīns (1951: 505, 510, 516) for the corresponding syncretic forms in the Latvian dialects. The unambiguous dative of the permittee with *laist* occurred only once in my data sample and is presented in (2a).

A PCC with the reflexive (middle) *laistie-s* was attested only once in my data sample and is presented in (3a). It corresponds to more frequent

⁶ The dative correlates with non-implicative/attempted manipulation and higher agency of the manipulee, which retains a certain amount of control over the event and is less directly affected; see Cole (1983), Verhagen, Kemmer (1994), and Givón (2001: 66–68).

⁷ The same applies for Tables 2 and 3.

constructions of the same type based on *liktie-s* (see Section 2.5 and 3), and in Luther’s Bible translation it is equivalent to German *sich lassen* constructions, the difference being that double reflexive markers in the Latvian construction are added both to the permissive verb and to the subordinate infinitive; see a discussion of this phenomenon in Holvoet (2016: 17–18, 21–22). Functionally these expressions can be curative (‘have something done’), a subtype of factitive PCCs, as seen in (3), and are most likely a copy of a corresponding German construction, cf. a discussion of curative PCCs in Slavic languages based on ‘give’ in von Waldenfels (2015: 116–117).

- (3) a. Old Latvian
Atgreeteetes   *no*   *Grehkeem/ un*   *laischatee-s*
 turn.back:IMP.2PL.RFL   from   sin:DAT.PL   and   let:IMP.2PL-RFL
ikweens   *kriiftitee-s*
 everyone:NOM.M   baptize:INF-RFL
 ‘Repent, and be baptized [literally: have yourself baptized] every one of you’
JT1685 Acts 2:38

- b. German
Tut Buße, und lasse sich ein jeglicher taufen
Luther 1545 Acts 2:38

I have not found any other instances of reflexive *laistie-s*, but one should note that prefixal and reflexive *pa-laistie-s* is used in the meaning ‘rely (upon), trust’, as illustrated in (4):

- (4) Old Latvian
pa-laidee-β   *us*   *to*   *Kunghu*   *JEjum*
 PFX-release:IMP.2SG-RFL   on   DEM.ACC.SG.M   lord:ACC.SG   Jesus:ACC
Chriftum /   *no*   *wiřsas*   *Širrds*
 Christ:ACC   from   all:GEN.SG.F   heart:GEN.SG
 ‘Rely on the Lord Jesus Christ from the bottom of your heart’
Manc1654II 131_{9–10}

More data are needed, but cases like (4) are important for the history of reflexive permissive constructions because one of their paths of development could have been as follows: *laistie-s* (release:INF-RFL) ‘release oneself (on)’ > ‘rely upon, trust’ (no complementation by infinitive clauses, but adjunct infinitives are possible, e.g. ‘trust someone to V’) > ‘allow oneself (to be V-ed)’ (complemented by infinitive clauses).

Finally, it is worth mentioning that one case of the PCC with *laist* complemented by the verb of perception ‘see’ was found in Manc1654II and

I interpreted it as permissive, as shown in (5). It is known that such constructions sometimes have factitive interpretations; see notes in Section 3.1 and a discussion of factitive/permissive Slavic PCCs with verbs of cognition and perception in von Waldenfels (2012: 103–106, 150–152, 218–221).

(5) Old Latvian

<i>To</i>	<i>Waidu [...]</i>	<i>nhe</i>	<i>laid</i>	<i>mums</i>
DEM.ACC.SG.F	misfortune:ACC.SG	NEG	let:IMP.2SG	1PL.DAT/ACC
<i>wairahk</i>	<i>redfeht!</i>			
more	see:INF			
'Do not let us see that misfortune anymore!'				

Manc1654II 195_{18–19}

Seventeenth century sources also use various forms of the imperative of *laist* in 3rd person optative and 3rd person and 1st person plural hortative constructions.⁸ Due to the larger size of the corpus and time restrictions, I could not count the frequency of these modal constructions and limited myself to the general observations presented below.

First, it should be noted that in the permissive PCCs with *laist*, imperative forms are quite frequent, as reflected in (2) through (5) above. The tendency to use permissive *laist* in imperative contexts appears to have played an important role in the process of turning the imperative form *laid(i)* into the optative/hortative 3rd person marker *laid*, which was further abbreviated to *lai*. In modern Latvian *lai* is combined with the present 3rd person indicative, but the future indicative is also possible (Holvoet 2007: 42, fn. 12) and past forms are attested in folk songs (Endzelīns 1951: 893). In the 16th c. sources, modal constructions with *lai(d)* + infinitive are attested and are even more frequent than the ones with the present indicative; quite possibly they reflect an earlier stage of development of this optative/hortative construction from the permissive one (Pakerys 2017a: 97–100, with further references). In the 17th c. sources the constructions with the infinitive drop in frequency. For example, in the Gospel of Mark in JT1685, out of sixteen constructions with *lai*, only one occurs with the infinitive (Mark 9:35), while the rest have the present 3rd person indicative form, cf. (6a) and (6c):

(6) a. Old Latvian

<i>tas</i>	<i>lai</i>	<i>buht</i>	<i>wiššo</i>	<i>pehdigajs</i>
DEM.NOM.SG.M	PTCL	be:INF	all:GEN.PL	last:NOM.SG.M.DEF
'the same shall be last of all'				

JT1685 Mark 9:35

⁸ Alternatively, these forms are labeled “imperative”.

- b. German
*der **soll** der Letzte **sein***
 Luther 1545 Mark 9:35
- c. Old Latvian

<i>Bet</i>	<i>tas</i>	<i>leelakais</i>	<i>no</i>	<i>jums</i>
but	DEM.NOM.SG.M	big:CMP.NOM.SG.M.DEF	of	2PL.DAT
<i>lai</i>	<i>irr</i>	<i>juhšo</i>	<i>Šullainis</i>	
PTCL	be:PRS.3	2PL.GEN	servant:NOM.SG	

 ‘But he that is greatest among you shall be your servant’
 JT1685 Matthew 23:11
- d. German
*Der Größte unter euch **soll** euer Diener **sein***
 Luther 1545 Matthew 23:11

A very interesting passage is found in Manc1654II, presented in (7a) below, where three optative 3rd person constructions occur in a row. The first one has *laid* + infinitive, the second one has *laid* + present indicative, the third one again has *laid* + infinitive and the subject is marked by the dative (instead of the nominative), similar to rare cases of permissive constructions with dative permittees. As mentioned earlier, the dative replaces the accusative in permissive PCCs, so this cannot be an old type of the construction; a more archaic 3rd person optative/hortative with an accusative subject (the original permittee) is found in the 16th c. sources (Pakeryš 2017a: 97–98). As we see in (6) and (7a–b), Latvian constructions cannot be interpreted as influenced by the corresponding German constructions and perhaps if any German interference is seen in *laid* + infinitive, it might only stem from examples like (7c–d).

- (7) a. Old Latvian

<i>Tapehtz</i>	<i>laid</i>	<i>nu</i>	<i>buht</i>	<i>teiktz</i>
therefore	PTCL	PTCL	be:INF	praise:PST.PSS.PTCP.NOM.SG.M
<i>taß</i>		<i>Kungs / [...]</i>		
DEM.NOM.SG.M		lord:NOM.SG		
<i>und laid</i>	<i>teiktz</i>		<i>tohp</i>	<i>winja [...]</i>
and	PTCL	praise:PST.PSS.PTCP.NOM.SG.M	become:PRS.3	3.GEN.SG.M
<i>Wahrds</i>		<i>muhſchighe /</i>		
name:NOM.SG		forever		
<i>laid</i>	<i>wiſſahm</i>	<i>Semmehm</i>	<i>pillahm</i>	<i>kļuh</i>
PTCL	all:DAT.PL.F	land:DAT.PL	full:DAT.PL.F	become:INF
<i>no</i>	<i>winja</i>	<i>Šlahwu</i>	<i>und</i>	<i>Ghohdu</i>
from	3.GEN.SG.M	glory:ACC.SG	and	honor:ACC.SG

‘Blessed be the LORD God, [...] And blessed be his glorious name for ever: and let the whole earth be filled with his glory’

Manc1654II 98₄₋₇ (Psalms 72:18–19)

b. German

Gelobet sei Gott der HERR [...] und **gelobet sei** sein herrlicher Name ewiglich; und **alle Lande müssen** seiner Ehre voll **werden!**

Luther 1545 Psalms 72:18–19

c. Old Latvian

Lai	<i>nu</i>	<i>ta</i>	buht
PTCL	now	so	be:INF

‘Suffer it to be so now’

JT1685 Matthew 3:15

d. German

Laß jetzt also **sein**

Luther 1545 Matthew 3:15

It should be mentioned that Elg1621 differs from other sources in using a particle of a slightly different form, namely *lei*⁹, as illustrated in (8a) below. This particle is also attested once in another text of the Catholic tradition, to which Elg1621 belongs, namely *Catechismus Catholicorum* of 1585 (Pakerys 2017a: 97). Endzelīns (1951: 892, fn. 577 with further references) notes that this particle is known from a number of dialects, such as in Lizums and Rauna. Rauna is close to Cēsis where Georg Elger, the author and editor of Elg1621, was born and worked for some time and also not far from Valmiera where Erdmann Tolgsdorf, a likely translator of *Catechismus Catholicorum*, worked for a certain period.

Similar to the 16th c. texts, the authors of the 17th c. sources use the 1st person plural hortative construction with *lai(d)*, *ley* (Elg1621; alongside rarer *layd*), which were originally the 2nd person singular imperative forms; see (8a) with *ley*. Forms *laideet(a)* or *laydāt* (Elg1621), which were originally the 2nd person plural imperative forms, could be also combined with the 1st person plural pronoun (dative/accusative) and the infinitive, consider (8b). This construction is likely a direct copy of the German hortative *laß(et) uns* + infinitive, cf. Holvoet (2001: 63–64, fn. 1–2) and Holvoet (2007: 112). In rare cases, the 1st person plural hortative has the 1st person plural pronoun in the nominative followed by the present 1st person plural indicative form, as illustrated in (8c); see also JT1685 Mark 9:5. The construction with the present

⁹ *lei* < *leid, infinitive *leist, cf. Lithuanian permissive verb *lēisti*. Imperative *leid is reflected as particle *leid* in EH (I 731) from Ērgļi.

indicative form could be seen as much more independent from its German counterpart (pronoun in nominative + present indicative), but the use of the periphrastic construction itself (vs. the synthetic one, see below) could have been supported by the German parallel.

(8) Old Latvian

- a. **Ley**   *mums*   *wyffems*   **precatés**
 PTCL   1PL.DAT/ACC   all:DAT.PL¹⁰   rejoice:INF
 ‘Let’s rejoice everyone’

Elg1621 17₃

- b. **laideet** *mums*   **ehft/**   *un*   *lihgsmeem*   **buht**
 PTCL   1PL.DAT/ACC   eat:INF   and   happy:DAT.PL.M¹¹   be:INF
 ‘let us eat, and be merry’

JT1685 Luke 15:23

German

- c. **lasset uns essen und fröhlich sein**

Luther 1545 Luke 15:23

Old Latvian

- d. **Lai** *mehs*   **no=eetam**   *tuwakâs*   *Meeftâs*
 PTCL 1PL.NOM   go:PRS.1PL   close:CMP.LOC.PL.F   town:LOC.PL
 ‘Let us go into the next towns’

JT1685 Mark 1:38

German

- e. **Laßt uns in die nächsten Städte gehen**

Luther 1545 Mark 1:38

It is worth noting that Mancelius in his *Phraseologica Lettica* translates the German hortative *laß vns fischen gehen* ‘Let us go fishing’ as *eima fweioht*, where *eima* is an archaic 1st person plural present form of ‘go’ serving as a 1st person plural hortative.¹² Mancelius explains that *eima* [is used here] *pro laid-eeta mums eet* (Manc1638PhL 284_{18–19}; cf. also *laft vns eft]c* [= *mit Schillingen an die Wand werffen*] translated as *Eima klimpeht* ‘Let us play (a certain game with coins) Manc1638PhL 368₂₂). This means that at least in *Phraseologica Lettica*, Mancelius preferred to use the synthetic HORT.1PL instead of the copy of the German construction. I could not estimate at the moment how frequent

¹⁰ This form disambiguates *mums* as a dative.

¹¹ This form also disambiguates *mums* as a dative.

¹² This type of hortative is noted in Endzelins (1951: 891) alongside the usual FUT.1PL form (used as the hortative).

the synthetic HORT.1PL is in 17th c. texts, but *eima* ‘let us go’ is used twice in Manc1654 II (45₂₅ and 242₁₈).

Table 1

laist(ies) in the 17th c. sources

	Elg1621	Manc 1654II	JT1685	Manc 1638L	Manc 1638PhL	¹ Für 1650–70	Total
‘release, leave, go, etc.’	0	0	10	3 ¹³	7	3 ¹⁴	23 (55%)
‘let’	8	5	3	0	0	2	18 (43%)
Permittee							
DAT	0	1	0	0	0	0	
DAT=ACC	5	3	1	0	0	0	
ACC	0	1	2	0	0	1	
Omitted	3	0	0	0	0	1	
‘have’ (curative; reflexive)	0	0	1	0	0	0	1 (2%)
Total	8	5	14	3	7	5	42

2.2. dot

The verb *dot* is quite frequent in its basic meaning ‘give’ and to make the review of the material more manageable, I limited my data to the forms of INF *dot*, PRS.2/PRS.3/IMP.2SG *dod(i)*, and PST.3 *deva/deve* in all sources, except for Manc1638L, Manc1638PhL, and ¹Für1650–70 where all forms were reviewed; quantitative data are provided in Table 2 at the end of this section. I have also reviewed all tokens of reflexive *dotie-s* in all sources of my sample, but no PCCs were found, and as a result, the data on *dotie-s* were not included in Table 2.

It should be said in advance that permissive *dot* is rare in modern Latvian, and the 16th c. sources also have limited attestations of this PCC (Pakerys 2017a: 100–102). Of the 17th c. texts, only Elg1621 stands out by having a comparatively more frequent use of *dot* as a permissive predicate. For example, out of the 72 forms of *dot* reviewed in this source, nineteen (26%) were used in permissive contexts, such as (9a–b) below. In thirteen cases, subordinate clauses were infinitival, like (9a), while four examples had finite complement clauses with *ka* ‘that’, as in (9b); note that (9a) and (9b) are used in the same hymn and lexically are almost identical. In one case of the above-mentioned

¹³ This count does not include one polysemous case when German *lassen* is translated as Latvian *laist* and no examples with PCCs are provided in the dictionary.

¹⁴ This count does not include another polysemous case, i.e. *laist* = *lassen* and no examples with PCCs are given in the dictionary entry.

nineteen examples, the perception predicate *redzēt* ‘see’ was used in a PCC with negation and was interpreted as permissive (Elg1621 138_{14–15}); another PCC had a participle of ‘know’ and was interpreted as potentially factitive, i.e. ‘grant/allow to be known’ = ‘reveal’; see (9c) and cf. example (12a) with *laist* ‘let’ + ‘known’ + ‘be’ in Pakeryš (2017a: 95).

(9) Old Latvian

a. ***Dôd*** *man* *yften* *ar* *teuw* ***roudāt***
 give:IMP.2SG 1SG.DAT/ACC really with 2SG.DAT/ACC weep:INF
 ‘Let me really weep with you’

Elg1621 61₃

b. ***Dôd*** *ka* *es* *ar* *teuw*
 give:IMP.2SG that 1SG.NOM with 2SG.DAT/ACC
war ***roudāt***
 be.able:PRS.1SG weep:INF
 (literally) ‘Grant so that I can weep with you’

Elg1621 61₁₁

c. *To* ***zynnām*** ***dôd***
 DEM.ACC.SG.F know:PRS.PSS.PTCP.ACC.SG.F give:IMP.2SG
touwe *cēßen*
 POSS.2SG.ACC.F suffering:ACC.SG
 ‘Let your suffering be known’

Elg1621 48₅

In Manc1654II, permissive *dot* is very rare: out of the 237 forms reviewed, only four (2%) could be interpreted as PCCs, with either infinitival complements (three cases) or a finite *that*-clause (one case). In JT1685, only five potentially permissive PCCs were found out of the 149 forms of *dot* reviewed (3%), and Latvian *dot* corresponds to German *geben* ‘give, grant’ in respective passages of the New Testament, as illustrated in (10):

(10) Old Latvian

a. *ittin* *ka* *teem* *tas* *Gars*
 as how DEM.DAT.PL.M DEM.NOM.SG.M spirit:NOM.SG
dewe ***is-runnaht***
 give:PST.3 PFX-speak:INF
 ‘as the Spirit gave them utterance’

JT1685 Acts 2:4

German

b. *nachdem der Geist ihnen **gab auszusprechen***

Luther 1545 Acts 2:4

Old Latvian

c.	Dohd	<i>mums/</i>	ka	<i>mehs</i>	<i>šehdeht</i>
	give:IMP.2SG	1PL.DAT/ACC	that	1PL.NOM	sit:INF
	warram	<i>eekšch</i>	<i>tawas</i>		
	be.able:PRS.1PL	inside	POSS.2SG.GEN.F		
	<i>Gohdibas</i>				
	glory:GEN.SG				
	'Grant unto us that we may sit [...] in thy glory.'				

JT1685 Mark 10:37

German

d. **Gib uns, daß wir sitzen** [...] in deiner **HERRLichkeit**

Luther 1545 Mark 10:37

If the corresponding passages of JT1685 in the Latin Vulgate and Greek New Testament are consulted, the verbs *dāre* and *διδόναι* 'give, grant' are found, but it should be noted that this type of PCC is rather rare in Latin, Greek, German, and some other European languages. This construction is frequently used in the context where divine authority is conceptualized as an enabler (< giver) of a certain situation (von Waldenfels 2012: 245–246). Judging by the use of 'give' in permissive PCCs in other Baltic languages (Lithuanian and Old Prussian), the permissive *dot* in Latvian can be interpreted as the original. We see, however, that in JT1685, Latvian *dot* is strongly tied to the sources of the translation, similar to the case of the 16th c. sources (Pakerys 2017a: 102), so the use of *dot* as 'allow' could have been induced by the sources of the translation. In this context, studying the sources of the translations of Elg1621 in the future should shed light on the use of *dot* in this hymnal; for instance, consider (11) where a passage close to Acts 2:4 (as cited above in (10a)) also includes *dot*:

(11) Old Latvian

<i>TA</i>	<i>Swāte</i>	<i>Garre</i>	<i>zālestybe</i> [...]
DEM.NOM.SG.F	saint:GEN.SG.M	spirit:GEN.SG	grace:NOM.SG
Dāw	<i>tems</i>	yz-runnat	<i>wallodems</i>
give:PST.3	DEM.DAT.PL.M	PFX-speak:INF	language:DAT.PL
'The grace of the Holy Ghost gave them ability to speak languages'			

Elg1621 115₁₋₄ (cf. Acts 2:4)

In the dictionary of Mancelius, an interesting use of *dot* is found in the entry of German *säugen* 'suckle': *fäugen/ fieft dohdt/ dieliet/ fiedenaht* (Manc1638L 150₈₋₉). Here the phrase *fieft dohdt* (= *zist dot* in modern spelling) 'give to suck' corresponds to the morphological causative *zid-enā-t* (*fiedenaht*) 'suckle' and can be interpreted as possibly permissive or even factitive. However, this construction is related to feeding and can also be interpreted as 'provide

(something) for someone for consumption’, similar to the cases of *ēst/dzert dot* (eat:INF/drink:INF give:INF) ‘give, provide food/drinks’. One such case is also found in Manc1638PhL 362_{21–22}: *Sirrgham dferrt doht* (horse:DAT.SG drink:INF give:INF) ‘give to drink to a horse’ as a translation of German *in die Trencke reiten*. In Table 2, these two constructions were not counted as canonical PCCs, but they are important for understanding the development of PCC with *dot* (‘provide, grant’ > ‘allow’).

In Fürecker’s dictionary, there are two cases of permissive *dot*: in one sentence it corresponds to German *geben* ‘give’, as already seen in the examples in (10), but in the other, Latvian *dot* matches German *lassen* ‘allow, let’:

(12) Old Latvian

- a. *Deews dohdi, kà es prett*
 god:VOC.SG give:IMP.2SG that 1SG.NOM against
tew ne kurneju
 2SG.DAT/ACC NEG grumble:PRS.1SG
 ‘Oh God, grant (me) that I do not grumble against you’
¹Für1650–70 119_{19–20}

German

- b. *O Gott gib das ich wider dich nicht murre*
¹Für1650–70 119_{20–21}

Old Latvian

- c. *Deews dohd mannam behrnam tà*
 god:VOC.SG give:IMP.2SG POSS.1SG.DAT.M child:DAT.SG so
no-širmoht in no-wezzoht
 PFX-get.grey.hair:INF and PFX-get.old:INF
 ‘Oh God, allow my child to get grey hair and to get old’
¹Für1650–70 257_{29–31}

German

- d. *Gott laße mein Kind so grau u. alt werden*
¹Für1650–70 257_{31–32}

The permittee in *dot* constructions should be marked by the dative inherited from the source construction *dot* ‘give’ where it marks the recipient (see notes in Pakeryš 2019: 114). Many permittees, however, are syncretic dative/accusative 1st and 2nd person pronominal forms like in (9a) or (10c). Only unambiguous forms like the ones seen in (10a), (11), and (12c) prove that the marking of the permittee is certainly dative.

Reflexive *dotie*-s was not found in any PCCs, but some examples from Manc1654II are worth mentioning because they are similar to the reflexive

pa-laistie-s ‘trust’ (also from Manc1654II) presented in (4) in the previous section (and see respective comments there). Typically *doties* means ‘go (in some direction), get (into something)’, but in these examples the meaning ‘rely, trust’ can be seen, as illustrated in (13):

(13) Old Latvian

nhe buhβ mums us muhšo Prahtu
 NEG be:FUT.3 1PL.DAT/ACC on POSS.1PL.GEN reason:ACC.SG

dohtee-β

give:INF-RFL

‘We should not rely on our reason’

Manc1654II 166₂₈₋₂₉

Table 2

***dot* in the 17th c. sources¹⁵**

	Elg 1621	Manc 1654II	JT 1685	Manc 1638L	Manc 1638 PhL	¹ Für 1650–70	Total
‘give, grant + NP, etc.’	52	237	144	35	22	35	525 (94.4%)
‘let, grant + INF/that-clause’	19	4	5	0	0	2	30 (5.4%)
‘make’ (cognition/ perception)	1	0	0	0	0	0	1 (0.2%)
Total	72	241	149	35	22	37	556

2.3. *ļaut*

In modern Latvian, *ļaut* is the most frequently used permissive verb, but it is not attested in the 16th c. sources and it is still rare in the 17th c. sources. Similar to the 16th c. texts, Elg1621 has no attestations of *ļaut*, while other sources have a few examples. Mancelius translates German *erlauben* as *ļaut/attwehleht/ wehleht* (= *ļaut*, *atvēlēt*, *vēlēt*) and *verhängen*¹⁶, *zulassen* as *ļaut/waļļu doht* (= *ļaut*, *vaļu dot*; Manc1638L 112_{v5}, 193_{v8}).¹⁷ This means that *ļaut*

¹⁵ For Elg1621, Manc1654II, and JT1685, only the forms INF *dot*, PRS.2/PRS.3/IMP.2SG *dod(i)*, and PST.3 *deva/deve* were reviewed; for other sources, all forms were reviewed.

¹⁶ German *verhängen* is used here as permissive (= *zulassen*); see (3) in DWB, <http://www.woerterbuchnetz.de/DWB?lemma=verhangen>.

¹⁷ *At-vēlēt* is discussed in the following section (2.4); the idiomatic phrase *vaļu dot* (freedom to.act:ACC.SG give:INF) ‘grant the freedom to act’ has a variant with *ļaut* (see an example from JT1685 given in the paragraph before (15a) below).

‘allow’ had to be known to Mancelius; nevertheless, he used it rarely in his texts. The verb *ļaut* is absent from Manc1638PhL and appears only twice in Manc1654II, an example of which is in (14a). The dictionary of Fürecker contains one example in which *ļaut* is used in the sentence to illustrate the verb *apģērbties* ‘get dressed’, as shown in (14b).

(14) Old Latvian

- a. *Wings*   *nhe*   *ghribbeja*   *ļaut* /   *Šwehta*   *Deenà*
 3.SG.NOM.M   NEG   want:PST.3   allow:INF   saint:LOC.SG.F   day:LOC.SG
nhekahdu   *Darrbu*   *štradaht*
 none:ACC.SG.M   work:ACC.SG   work:INF
 ‘He did not want to allow [the people] to be engaged in any work on the saint day (=holy day)’

Manc1654II 316{296}_{25–26}

- b. [...] *meitiņas*{*meintiņas*}   *puišchus*   *ne*   *ļauj*
 girl:DIM.NOM.PL   boy:ACC.PL   NEG   let:PRS.3
ap-ģēhrbtees
 PFX-dress:INF.RFL
 ‘the girls do not allow the boys to get dressed’

1Für1650–70 77_{18–19}

German

- c. [...] *die mädlein* ***Sich die jungens nicht laßen ankleiden***

1Für1650–70 77_{19–21}

One should note that the permittee in (14b) is marked by the accusative instead of the dative, which is the only possible coding of the permittee in *ļaut* constructions in modern Latvian. This accusative perhaps reflects the original and archaic marking inherited from the transitive use of *ļaut* (formerly as ‘release’, cf. the case of *laist* above and see a discussion in Pakeryš (2019: 121–123)); alternatively, the accusative of the permittee could be regarded as copied from German *lassen* constructions where permittees are usually marked by the accusative. (Note, however, that the dative can be used with prefixed *zu-lassen*, as in (15d).) The dative is found with *ļaut* in JT1685 and is illustrated in (15a), where the infinitive clause is omitted; in the following verse in (15c), *ļaut* is used again with the dative of the permittee, but instead of the infinitive clause, the pronoun *to* ‘this (i.e. baptism)’ (DEM.ACC.SG.M) is found in the direct object position, so strictly speaking, this is not a canonical PCC. Another similar construction (an idiomatic phrase) without the infinitive is seen in JT1685 Luke 22:51: *Ļaujeet teem Waļlas* (let:IMP.2PL DEM.DAT.PL.M freedom.to.act:ACC.PL), literally ‘allow them the freedom to act’ (= ‘let them’), cf. *vaļu dot* from Manc1638L mentioned at the beginning of this section.

- (15) a. Latvian
Bet Jahnis ne ļahwe tam
 but John:NOM NEG allow:PST.3 DEM.DAT.SG.M
 ‘But John forbid him [to be baptized]’
 JT1685 Matthew 3:14
- b. German
Aber Johannes wehrete ihm
 Luther 1545 Matthew 3:14
- c. Latvian
Tad ļahwe viņš tam to
 then allow:PST.3 3.SG.NOM.M DEM.DAT.SG.M DEM.ACC.SG.M
 ‘Then he suffered him’
 JT1685 Matthew 3:15
- d. German
Da ließ er’s ihm zu
 Luther 1545 Matthew 3:15

As for reflexive (middle) constructions, only one example was found in Fürecker’s dictionary where the morphological marker *-s* appears both on the permissive verb and on the embedded infinitive, as seen in (16):

- (16) Old Latvian
 a. *laujee-s Peeluhgtee-s*
 allow:IMP.2SG-RFL ask:INF-RFL
 ‘Allow to be asked’
¹Für1650–70 139₁₄
- b. German
laß dich erbitten

In sum, we see that *ļaut* is rarely used in 17th c. Latvian, with approximately seven attestations (counting only cases with actual or possible subordinate clauses here, including one reflexive construction); the permittee can be marked by the accusative (one instance – (14b)) or dative (one instance in (15a), cf. also (15c)). Prefixed *at-ļaut* (used in Modern Latvian) was not attested in any of the sources.

2.4. (at-)vēlēt

At an earlier stage, Latvian had the permissive verb (at-)vēlēt, which is currently no longer used for the meaning ‘allow, let’. In Pakerys (2017a), permissive (at-)vēlēt was not taken into account, but I have reviewed the 16th c. sources used in that study now and none of them have attestations of PCCs

with this verb; in *Vndeudsche Psalmen* (1587), *vēlēt* is used twice as ‘wish’ (INF *whelet* I4r₁₄; PRS.3 *whele* I2v₈).

In the 17th c. sources, (*at-*)*vēlēt* is attested, but the frequency of use is rather low. It is not attested in Elg1621 and Fürecker’s dictionary only lists it with the meaning ‘wish’ (*Wehleht, gönnen. wünschen* ¹Für1650–70 296₃). Mancelius’s dictionary (MancL1638), in contrast, has nine attestations in total; permissive *vēlēt* is mentioned four times and *atvēlēt* is used five times. (Both verbs typically occur in the same dictionary entry, for example, *erlauben/ ļaut/ attwehleht/ wehleht* Manc1638L 112B₅₋₆; here, only tokens of the permissive function were counted.) MancPhL1638 bears no examples of (*at-*)*vēlēt* and the second part of Mancelius’s book of sermons has only one example of *at-vēlēt*, presented in (17a). This example is interesting in that *darbs* ‘work’ functions as an argument of *atvēlēt* ‘allow’ and *darīt* ‘do’ is used as an adjunct, i.e. active *atvēlēt darbu* (*darīt*) ‘allow the work (to do)’ versus passive *darbs ir atvēlēts* (*darīt*) ‘the work is permitted (to do)’, cf. (17b) where *at-vēlēt* is complemented by the direct object in the accusative case (but the infinitive is not adjoined in this case).¹⁸

(17) Old Latvian

- a. *tōw*   ***att-wehlāhtz***   *gir* [...]

2SG.DAT/ACC   PFX-allow:PST.PSS.PTCP.NOM.SG.M   be:PRS.3

Darrbs /   *Šwehtā=Deenā*   ***darriet***

work:NOM.SG   saint:LOC.SG.F-day:LOC.SG   do:INF

Manc1654II 314{294}₂₁₋₂₂

(literally) ‘the work is allowed for you to do on the saint day’ =

‘you are allowed to do the work on the holy day’
- b. *wifsi*   *tee* [...]   *wifsu*   *ļaun*   ***att-wehļ***

all:NOM.PL.M   DEM.NOM.PL.M   all:ACC.SG.M   bad   PFX-allow:PRS.3

Manc1654II 213₆

‘all these [persons] [...] permit (do not hinder) all bad things’

A canonical use of the permissive PCC with a complement infinitive clause is seen in (18a), where it should be noted that the Latvian construction with the participle *wehlehts* (*vēlēts*) ‘is allowed’ is semantically closer to Latin *licet* and Greek $\epsilon\tilde{\xi}\epsilon\sigma\tau\iota$ than to German *recht*. (The same construction is also used in Mark 12:14 and Luke 20:22.) In total, JT1685 has four attestations of *vēlēt* ‘allow’ and in one case not mentioned thus far, the NP again appears as being governed by *vēlēt* in a passive construction, as shown in (18e).

¹⁸ I should mention that *at-vēlēt* perhaps could be also interpreted as ‘wish’ in (17b), but I have not found any other unambiguous uses of prefixed *at-vēlēt* used as ‘wish’ in my sample.

- (18) a. Latvian
Jrra-g wehlehts/ tam
 be:PRS.3-PTCL allow:PST.PSS.PTCP.NOM.SG.M DEM.DAT.SG.M
Keiferam Mešlus doht [...]?
 Caesar:DAT tax:ACC.PL give:INF
 ‘Is it lawful to give tribute unto Caesar [...]?’
 JT1685 Matthew 22:17
- b. German
Ist’s recht, daß man dem Kaiser Zins gebe [...]?
 Luther 1545 Matthew 22:17
- c. Latin
licet censum dare Cæsari [...]?
 Vulgata Clementina Matthew 22:17
- d. Greek
ἔξεστι δοῦναι κῆνσον Καίσαρι [...]?
 Textus Receptus Matthew 22:17
- e. Old Latvian
Tee bij [...] wehleti ehft
 DEM.NOM.PL.M be:PST.3 allow:PST.PSS.PTCP.NOM.PL.M eat:INF
 ‘One was allowed to eat them’
 JT1685, translator’s comment for Matthew 3:4

Historically the permissive function of *(at-)vėlēt* should have developed from its primary meaning ‘want, wish’ (‘I want you to go’, ‘I want it to happen’ > ‘I allow you to go’, ‘I let it happen’, etc.); see Pakerys (2019: 126–128) for a wider context of this development. Initially the permittee had to be marked by the accusative, which was later replaced by the dative, similar to the case of *laist* discussed earlier in Section 2.1. It should be recognized that the form *tōw* in (17a) is formally ambiguous (dative/accusative), but we see that *Darrbs* (which is nominative due to the passive construction) fills the direct object position; as a result, *tōw* should be treated as an indirect object marked by the dative.

In sum, we see that the PCC with *(at-)vėlēt* is not really frequent in a given sample of 17th c. Latvian texts. Prefixed *at-vėlēt* appears to be attested only in the permissive function (seven cases), while *vėlēt* means either ‘allow, let’ (eight cases) or ‘wish’ (21 cases). In total there are fifteen permissive PCCs with *(at-)vėlēt*. Reflexive constructions of *(at-)vėlēt* were not found in PCCs and were not included in the given counts.

2.5. *likt*

In modern Latvian, PCCs with *likt* are only factitive, but this verb was also used in permissive constructions at an earlier stage; see, for instance, Pakeryš (2017a: 88–94) on the 16th c. sources. The permissive function of *likt* is still quite common in the 17th c. sources and appears in 19% of the examples, while 34% are factitive and 47% are other uses. Table 3 at the end of Section 3.1 displays these results.¹⁹ The permissive PCC with *likt* is illustrated in (19a) with a corresponding construction in (19c) already based on modern Latvian *at-ļaut*.

- (19) a. Old Latvian
<i>ne</i>	<i>leezeet</i>	<i>wiņņam</i>	<i>wairs</i>	<i>ne</i>	<i>neeka</i>
NEG	allow:IMP.2PL	3.DAT.SG.M	anymore	NEG	nothing:GEN
<i>śawam</i>		<i>Tehwam</i>	<i>jeb</i>	<i>śawai</i>	
POSS.RFL.DAT.SG.M		father:DAT.SG	or	POSS.RFL.DAT.SG.F	
<i>Mahtei</i>	<i>darriht</i>				
mother:DAT.SG	do:INF				
- ‘And ye suffer him no more to do ought for his father or his mother’
JT1685 Mark 7:12
- b. German
- Und so laßt ihr hinfort ihn nichts tun seinem Vater oder seiner Mutter*
Luther 1545 Mark 7:12
- c. Modern Latvian
- tad jūs viņam atļaujāt nenieka vairs nedarīt tēvam vai mātei [...]*
LB1965²⁰ Mark 7:12

In (19a), the permittee is marked by the dative, just as in modern Latvian, but such marking is rare in the 16th and 17th c. sources, in which the accusative prevails. As to which case was archaic and original, two explanations are possible: a patient-oriented model or a recipient-oriented model. The permissive use of *likt* probably developed from its original archaic meaning ‘leave’ (ME II 469; cf. LEV I 536), and thus the permittee could initially have been either the direct object, i.e. ‘mother left the milk:ACC to sour’ > ‘mother allowed the milk:ACC to sour’ (patient-oriented model), or the indirect object, i.e. ‘mother left milk for me (DAT) to drink’ > ‘mother allowed me:DAT to drink milk’ (recipient-oriented model; cf. the development of the permissive PCC from ‘give’ to ‘allow’: ‘gave me milk to drink’ > ‘allowed me to drink milk’). If the patient-oriented model

¹⁹ To reduce the time needed for the analysis, only the INF *likt*, PRS.3 *liek*, and PST.3 *lika* forms were reviewed in Manc1654II; in other sources, all forms were reviewed.

²⁰ *Latviešu Bībeles 1965. gada izdevuma revidētais teksts* [A revised text of the Latvian Bible published in 1965], Latvijas Bībeles biedrība, <http://www.bibelesbiedriba.lv/latviesu-bibeles/markaevangelijs/Markaevangelija07.htm>. Accessed on May 27, 2019.

is preferred, the dative can be interpreted as a secondary development (cf. the case of *laist* with the original accusative and secondary dative discussed in Section 2.1); if the recipient-oriented model is chosen, the accusative can be seen as secondary and copied from German *lassen* constructions where permittees/causees are typically marked by the accusative. The variation of the dative/accusative with *laist* is supported by both modern use and folklore data (Gäters 1993: 115); to check the possibility of a similar fluctuation in case marking with *likt*, I did a short pilot survey of Latvian folksongs, but I have not yet found clear instances of the accusative with *likt* in PCCs. This fact lends at least some support to the theory that the dative with *likt* could have been archaic and original; see also parallels from other languages (Lithuanian and Latin) in Pakerys (2019: 124–125) where the dative is used in permissive PCCs based on ‘leave’. We should also bear in mind that the development of the factitive function of the Latvian *likt* construction was possibly influenced by its German counterpart²¹ and in this context, morphosyntactic copying is also quite likely.²² Further study of folklore data and 18th and 19th c. sources is needed to provide more details on the development of the Latvian *likt* construction and I would not exclude the possibility that the patient-oriented source construction could still be shown to have played a role in the development of PCCs with *likt*.

In reflexive (middle) permissive constructions, the permittee in the majority of cases is marked by a PP with *no* ‘from’, as illustrated in (20a). This marking is apparently a copy of the German construction *sich V-en lassen von*; see a discussion in Pakerys (2017a: 90–91) and for the Slavic context, see von Waldenfels (2012: 134, 138–140, 187, 196, 260, 271). It should also be noted that the model itself appears independently from the sources of translation in some cases, as seen in both the 16th c. texts (Pakerys 2017a: 91) and the 17th c. sources. For example, in (20b) we see that if the German text played any role in the translation of this passage, it had no PP with *von*. Example (20a) is also interesting in that the reflexive pronoun form *šew* (DAT/ACC) is used in addition to two manifestations of the morphological marker of middle (-s); in total, there are eight cases like (20a), but the most frequent type is the one where only double morphological markers (-s) are used (nineteen in total) and is illustrated in (20c). In one construction, the marker -s is found only on the predicate of the matrix clause (Manc1654II 89₆) and another case, -s is additionally affixed to *likt* in the matrix clause

²¹ Cf. development of the factitive (mostly curative) function of *give*-based PCCs in Slavic languages, which experienced German influence and are discussed in von Waldenfels (2015: 115–116).

²² Cf. colloquial Upper Sorbian where the causee is marked by the accusative instead of the original dative (Toops 2012: 327); the same phenomenon is also seen in Old Prussian (Pakerys 2017b: 122).

and the personal pronoun (2nd person plural) is used in reflexive function, following the German pattern (¹Für1650–70 200_{24–25}).

(20) Old Latvian

- a. *ne leezee-s šew pahrrunnatee-s*
 NEG let:IMP.2SG-RFL RFL.DAT/ACC overpersuade:INF-RFL
no teem
 from 3.PL.DAT.M
 ‘do not thou yield unto them’

JT1685 Acts 23:21

German

- b. *traue ihnen nicht*

Luther 1545 Acts 23:21

Old Latvian

- c. *Winji nhe leekah-β mahzitee-β*
 3.PL.NOM.M NEG allow:PRS.3-RFL teach:INF-RFL
 ‘They do not allow themselves to be taught’

Manc1654II 178₂₅

3. Factitive PCCs

3.1. *likt*

Example (21a) illustrates the simple use of the PCC with *likt*, in which the inanimate causee is affected. However, a much more frequent case in the studied sample is when two human actors are involved and the relation between them is curative, i.e. the causer typically asks, orders, or otherwise seeks the action to be accomplished by the intermediary, the causee. For example, in (22c) John the Baptist asks Jesus a question through his disciples, and Luther expresses this mediated action by the German *lassen* construction, which is in turn translated by employing the *likt* construction in the Latvian tradition of the translation of this verse. In addition, Ernst Glück, who seeks to follow the Greek original, includes a note informing the reader that the Greek text simply reads ‘said’ rather than ‘had [the disciples] say, asked to say’.

(21) Old Latvian

- a. *winŃch leek šawu Šauli usleht*
 3.NOM.SG.M make:PRS.3 POSS.RFL.ACC.SG.F sun:ACC.SG go.up:INF
 [...] *un leek Leetu liht*
 and make:PRS.3 rain:ACC.SG rain:INF
 ‘he maketh his sun to rise [...], and sendeth rain’

JT1685 Matthew 5:45

German

b. *er läßt seine Sonne aufgehen [...] und lässet regnen*

Luther 1545 Matthew 5:45

Old Latvian

c. *Un*   *likke   *tam*   *šazzihit*   (*Greek:
and   make:PST.3   DEM.DAT.SG.M   say:INF   (Greek
Wall: *Šazzija*   *us*   *to*)
language²³   say:PST.3   to   DEM.ACC.SG.M
'And said unto him' [literally: 'And had [them] say to him (in Greek:
said to him)']

JT1685 Matthew 11:3

d. *und ließ ihm sagen*

Luther 1545 Matthew 11:3

It should also be noted that sometimes Latvian *likt* can be translated as 'command, order', but this meaning is hard to distinguish from the curative function in many contexts and to be on the safe side, I provide total figures for 'make', 'have V-ed', and 'command' in Table 3 at the end of this section. JT1685 was easier to interpret in this respect due to the availability of sources and parallel translations and I could estimate that out of the twenty PCCs counted as factitive in Table 3, approximately seven can be interpreted as 'command, order, tell'. PCCs with predicates of cognition and perception were found only in Manc1654II (six in total) and all of them were interpreted as factitive, such as *leek [...] redfeht* (let:PRS.3 see:INF) Manc1654II 32₁₀₋₁₁ 'lets see' = 'shows', *leek finnaht* (let:PRS.3 know:INF) Manc1654II 39₂ 'lets know' = 'informs about', etc.

The causee in factitive PCCs with *likt* is usually marked by the accusative, as seen in (21a), but the dative is also found, as in (22):

(22) Old Latvian

Kas saweem   *behrneem* *ne leek*   *mahzitees*
who POSS.RFL.DAT.PL.M   child:DAT.PL   NEG   make:PRS.3   teach:INF.RFL
gramattas,   *jeb*   *strahdaht [...]*
book:ACC.PL   or   work:INF
'The ones who do not compel their children to study books or
work [...]'

†Für1650–70 162₆₋₇

²³ The phrase 'Greek language' is abbreviated and has no inflections.

In some cases the PP with *caur* ‘through’ could be interpreted as marking the causee in curative constructions, such as (23a) with an animate causee and (23b) with an inanimate one. All of these constructions (eight in total) are found in Manc1654II and are used only in contexts referring to mediated communication.

(23) Old Latvian

- a. *Mahzetaji* /[...] / **zaur**   *kattreem*   *Deews*
 teacher:NOM.PL   through   which:DAT.PL.M   god:NOM.SG
mums   **leek**   **šatziet**
 1PL.DAT/ACC   make:PRS.3   say:INF
 ‘[...] the teachers [...] through which the God has [the following words] said to us’

Manc1654II 34_{21–22}

- b. *Katru*   *šawu*   *Labdarrišchanu*   *Wings*
 each:ACC.SG.F   POSS.RFL.ACC.SG.F   good.doing:ACC.SG   3.SG.NOM.M
mums   **leek**   **zaur**   *to*
 1PL.DAT/ACC   make:PRS.3   through   DEM.ACC.SG.M
Ewangelium   *preekšcha*   **zellt** /   *und*   **dahwaht** /
 gospel:ACC.SG   in.front   raise:INF   and   gift:INF
 ‘He has his good doings brought forward and gifted to us through the Gospel’

Manc1654II 156_{29–30}

The same marking can be found in German *lassen* constructions appearing with the PP *durch*, such as *Gott läßt durch seinen Propheten verkünden* ‘God has his Prophets announce’, i.e. ‘God announces through his Prophets’.²⁴ I suspect that the corresponding Latvian construction under discussion could be a copy of its German counterpart. It should also be mentioned that the same coding is found in 18th c. Czech where *skrze* ‘through’ is regularly used in passive constructions (von Waldenfels 2012: 260) and in Russian where *čerez* ‘through’ is found in ‘let understand/know’ constructions (von Waldenfels 2012: 105). Finally, I would like to note that in one case (also in reference to mediated communication) the causee can be interpreted as marked by a PP with *ar* ‘with’ (Manc1654II 275{255}₁₈).

²⁴ *Göttinger Predigten im Internet*, ed. by Thomas Schlag, <http://www.theologie.uzh.ch/predigten/archiv-6/040215-3.html>. Accessed on May 27, 2019.

When reflexive (middle) constructions of factitive *likt* are used, their meaning is frequently curative, i.e. ‘have something done’, as in (24a). A number of these constructions are also attested with predicates of perception and cognition, which are interpretable as factitive, as in (24c), where ‘allow oneself to be seen (as)’ equates to ‘show oneself, appear (as)’.

(24) Old Latvian

- a. *eß*   ***lickfchoh-β***   *to*   *Sohbu*
 1SG.NOM   make:FUT.1SG-RFL   DEM.ACC.SG.M   tooth:ACC.SG
ißwillckt
 pull.out:INF
 ‘I will have my tooth pulled out’

Manc1638PhL 257₂₄

German

- b. *Jch wil mir den Zahn lassen außziehen*

Manc1638PhL 257₂₃

Old Latvian

- c. *Šwähtz*   *Gharrs*   ***leekah-β***   *ka*
 saint:NOM.SG.M   spirit:NOM.SG   allow:PRS.3-RFL   as
Ballodis   ***redsetee-β***
 dove:NOM.SG   see:INF-RFL
 ‘The Holy Ghost appears as a dove’

Manc1654II 9₂₅

Similar to permissive reflexive (middle) constructions, the most frequent option (eight cases in total) is to have two morphological markers (-s) that are affixed to the predicates of the main and subordinate clauses, as seen in (24c). In one case -s was added only to the predicate of the main clause, as shown in (24a), and in one case the reflexive pronoun was used in addition to two morphological markers, see (25).

(25) Old Latvian

- und* [Lydia]   ***lickah-β***   ***šōw***   ***Chrifitee-β***
 and Lydia:NOM   make:PST.3-RFL   RFL.DAT/ACC   baptize:INF-RFL
 ‘and [Lydia] had herself baptized’

MancLPII 183 (cf. Acts 16:15)

Table 3

likt(ies) in the 17th c. sources²⁵

	Elg 1621	Manc 1654II	JT 1685	Manc 1638L	Manc 1638PhL	¹ Fuer 1650–70	Total
'put, set, lay, leave; pretend (RFL)'	3	24	79	9	12	17	144 (45%)
'let'	2	32	15	0	7	2	58 (18%)
Permittee							
dat	0	2	1	0	0	0	3
dat=acc	0	1	0	0	0	0	1
acc	2	6	10	0	3	0	21
PP <i>no</i>	0	5	2	0	0	0	7
Omitted	0	18	2	0	4	2	26
'make; have done; order'	2	79	29	1	3	2	116 (36%)
Causee							
dat	0	3	1	0	0	1	5
dat=acc	0	3	0	0	0	0	3
acc	1	23	3	0	1	1	29
PP <i>caur, ar</i>	0	0	9	0	0	0	9
Omitted	1	50	16	1	2	0	70
Total	7	135	123	10	22	21	318

3.2. (*pie-*)*spiest*

Factitive (*pie-*)*spiest* is quite rare in modern Latvian, but is attested at least twice in the 16th c. texts (Pakeryš 2017a: 102–103). In my sample of 17th c. sources, I identified 24 examples of factitive (*pie-*)*spiest*, one of which is presented in (26); note that *spiest* 'compel' is already found in the same passage of the New Testament in the 16th c. (see Pakeryš 2017a: 102), and the same construction remains in JT1685.

(26) a. Old Latvian

fpeed   *tohβ*   *fcheit*   *eekšchan*   *nahkt*
 make:IMP.2SG   DEM.ACC.PL.M   here   inside   come:INF
 'compel them to come in'

Manc1654II 30_{11–12} Luke 14:23

b. German

nötige sie hereinzukommen

Luther 1545 Luke 14:23

²⁵ Only the INF *likt*, PRS.3 *liek*, and PST.3 *lika* forms were reviewed in Manc1654II; in other sources, all forms were reviewed.

The permittee is invariably marked by the accusative, which stems from the source construction ('press' + ACC > 'compel, make' + ACC), with the exception of one passage from Fürecker's dictionary where the dative is used twice, as shown in (27); the infinitive clause is omitted, but it can be recovered from the context (*dot bērības* 'give grain duties'):

(27) Old Latvian

kam	<i>itt</i>	pee-speed,	<i>tas</i>	<i>dewe</i>
who:DAT	very	PFX-make:PST.3	DEM.NOM.SG.M	give:PST.3
<i>behribas,</i>		kam	<i>ne</i>	pee-speed,
grain.duty:ACC.PL		who:DAT	NEG	PFX-make:PST.3
<i>pallikke</i>		<i>tà</i>		<i>tas</i>
remain:PST.3		so		DEM.NOM.SG.M

'The grain duties were delivered by the ones who were strongly compelled [to deliver them], while the ones who were not compelled to, remained so [without delivering them]'

¹Für1650–70 248₃₋₅

In modern Latvian the dative of the causee in PCCs with *spiest* is also possible and can be explained as being influenced by the most frequent factitive PCCs with *likt* where the dative of the causee is used (Pakerys 2016: 448). In the 17th c. sources, the dative with *likt* is rare, as we have seen in the previous sections, but it is interesting to note that Fürecker actually uses the dative with *likt*, as in (22) presented earlier. If using the dative with *spiest* in Fürecker's language could be interpreted as being influenced by *likt* with the dative, then *likt* should have also been quite frequently used with the dative. My data of Fürecker's use of *likt* are currently too limited to support such a claim so further research is needed. In other lexicographic sources one should note that Mancelius not only translates German *zwingen* as *speeft*, *peefpeeft* (= *spiest*, *piespiest*), but also notes that the verb is (= has the phonetic form) *spieft* (= *spīst*) in *Rofiten*, i.e. Rēzekne in Latgalia (Manc1638L 222_{V14-15}).

It is interesting that in the course of the development of factitive (*pie-*) *spiest*, PPs with *pi(e)* (note the correlating prefix *pie-*) seem to have played a role. In a notable number of cases (approximately five) (*pie-*)*spiest* is used with a PP with *pi(e)* without the subordinate infinitive, but the meaning 'force, compel' can already be clearly seen, cf. (28a) with a PP with *pi* but without the infinitive and (29b) with both a PP with *pi* and a subordinate infinitive clause:

(28) Old Latvian

- a. *Pharao*   *tohß*   *Bährnus*   *Jßräel* [...]   *py*
 pharaoh   DEM.ACC.PL.M   child:ACC.PL   Israel   to
Darrbu [...]   *ßpeede*
 work:ACC.SG   press:PST.3
 (literally) ‘Pharaoh pressed the children of Israel to work_N’
- b. *taß*   *ßpeede*   *tohß*   *Beßdeewighus*   *py*
 DEM.NOM.SG.M   compel:PST.3   DEM.ACC.PL.M   godless.one:ACC.PL to
Deewu   *nahkt*
 god:ACC.SG   come:INF
 ‘He compelled the godless ones to come to God’

It should also be said that *spiest* typically has a strong connotation of force, while *likt* usually refers to a rather indirect factivity. This is in line with the proposal that the factitive function of *likt* developed out of the permissive one, but *spiest*, in contrast, was directly factitive from the start. This aspect could be addressed in more detail in a separate study by comparing the sources of translations of *spiest* and *likt* and by taking into account other factors, such as the animacy of the permittee/causee.

To return to the quantitative data, *spiest* as a factitive verb is found in eighteen cases, while in sixteen examples it is used as ‘press’ or in other similar meanings. (Note that constructions not complemented by subordinate clauses, but having a meaning close to ‘force’, as in (28a), were included in the latter count.) Prefixed *pie-spiest* in three cases is used as ‘press (to)’ and in six instances it is found in factitive PCCs. Reflexive constructions are not used in canonical PCCs with (*pie-*)*spiest* (with subordinate finite or infinitive clauses) so are not included in these counts.

4. Conclusions

In the permissive domain, Old Latvian of the 17th c. uses five constructions based on the verbs *dot*, *laist*, *ļaut*, *likt*, and (*at-*)*vēlēt*. The construction with *likt* is the most frequent (59 cases), which significantly differs from modern Latvian where *likt* is found only in factitive PCCs. Compared to the 16th c. sources, it is interesting to note that the frequency of *laist* is lower (eighteen examples) in comparison to *dot* (30 examples), which has very limited attestations in the 16th c. texts; it should be noted, however, that almost two-thirds of the PCCs with *dot* in the 17th c. sample were found in one source (Elg1621). PCCs with (*at-*)*vēlēt* and *ļaut* were not found in the 16th c. sample and they were also rare in my 17th c. corpus ((*at-*)*vēlēt* has fifteen attestations and *ļaut* is found in seven PCCs). Future productivity of

constructions with *(at-)vĕlēt* and *ļaut* took different paths: in modern Latvian, the PCC with *ļaut* became the most productive one, while the PCC with *(at-)vĕlēt* is no longer used. Reflexive (middle) permissive constructions in the 17th c. sources most frequently occur with *likt* and usually contain two affixal markers.

The permittee can be marked by the accusative, by syncretic pronominal dative/accusative forms, or by datives. The dative is certainly original in *dot* constructions and possibly original but rare in *likt* constructions; in other constructions, the dative of the permittee can be treated as an innovation and is used in place of the original accusative. In reflexive constructions with *likt*, the permittee can be marked by a PP with *no*, which is a copy of the corresponding German *lassen* construction with a PP with *von*.

In the domain of factitive PCCs, only two constructions are found. The most frequent one is based on *likt* (106 examples) complemented by a much rarer *(pie-)spiest* (24 examples). The causee in these constructions is usually marked by the accusative, which was original in transitive *(pie-)spiest* constructions, while in *likt* constructions, the accusative could be used following the model of German *lassen* constructions instead of the possibly original dative, but further research is still needed to clarify this aspect. In curative constructions with *likt* referring to mediated communication, the causee can be expressed by PP *caur*, which apparently reflects German PP with *durch*. Only PCCs with *likt* are found in reflexive (middle) constructions, which frequently have a curative function and bear two affixal middle markers. PCCs with *(pie-)spiest* always refer to direct factitive causation, while *likt* constructions seem to bear a link to indirect factivity. This is in line with the proposal that the latter factitive PCCs developed from *likt* permissives and this change was directly influenced, or at least supported, by the corresponding German *lassen* constructions, which also have permissive and factitive functions.

Abbreviations

1 – 1st person, 2 – 2nd person, 3 – 3rd person, ACC – accusative, ALL – allative, CMP – comparative, DAT – dative, DEF – definite, DEM – demonstrative (pronoun), DIM – diminutive, F – feminine, FUT – future, GEN – genitive, HORT – hortative, IMP – imperative, INF – infinitive, LOC – locative, M – masculine, NEG – negation, NOM – nominative, PFX – prefix, PL – plural, POSS – possessive (pronoun), PRS – present, PSS – passive, PST – past, PTCL – particle, PTCP – participle, RFL – reflexive (pronoun or affix), SG – singular.

Sources

17th c. Latvian²⁶

- Elg1621 = Georg Elger, *Geistliche Catholische Gesänge* [...], Braunsberg: Schönfels, 1621.
- ¹Für1650–70 = Christoph Fürecker, *Lettisches und Teutsches Wörterbuch*, ms. 1, 1650–1670.
- JT1685 = Ernst Glück, *Tas Jauns Testaments* [...], Rīga: Wilcken, 1685.
- Manc1638L = Georg Mancelius, *Lettus* [...], Rīga: Schröder, 1638.
- Manc1638PhL = Georg Mancelius, *Phraseologia Lettica* [...], Rīga: Schröder, 1638.
- Manc1654II = Georg Mancelius, *Lang=gewünschte Lettische Postill* [...]. Ander Theil [...], Rīga: Schröder, 1654.

Other

- Luther 1545 = Luther's Bible translation of 1545. Available online at <https://unbound.biola.edu>.
- Textus Receptus = Greek text of the New Testament, based on the edition of Robert Estienne (1550), with variants of Frederick Henry Ambrose Scrivener (1894). Available online at <https://unbound.biola.edu>.
- Vulgata Clementina = Latin Vulgata Clementina, based on the edition of Alberto Colunga and Laurentio Turrado (1946). Available online at <https://unbound.biola.edu>.

References

- Cole, Peter. 1983. The grammatical role of the causee in Universal Grammar. *International Journal of American Linguistics* 49(2), 115–133.
- DWB = *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*. 16 Bde. in 32 Teilbänden, Leipzig, 1854–1961. Available online at <http://www.woerterbuchnetz.de/DWB>.
- EH = Jānis Endzelīns, Edīte Hauzenberga. *Ergänzungen und Berichtigungen zu K. Mühlhbachs Lettisch-deutschem Wörterbuch*. Rīga: Kultūras fonds, 1934–1946. Available online at <http://tezaurs.lv/mev/>.
- Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.
- Gäters, Alfrēds. 1993. *Lettische Syntax: die Dainas* (Herausgegeben von Hildegard Radtke). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Givón, Talmy. 2001. *Syntax: An Introduction 2*. Amsterdam: John Benjamins.
- Holvoet, Axel. 2001. *Studies in the Latvian verb*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

---

²⁶ Electronic versions of Latvian texts available online at <http://www.korpuss.lv/senie> were used.

- Holvoet, Axel. 2007. *Mood and Modality in Baltic*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Holvoet, Axel. 2016. Reflexive permissives and the middle voice, *Baltic Linguistics* 7, 9–52.
- Kazakėnaitė, Ernesta. 2019. *XVI–XVII a. liuteronų latviškiųjų Biblijos fragmentų sąsajos su Gličko Biblijos vertimu (1685–1694). Daktaro disertacija*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- LEV = Konstantīns Karulis, *Latviešu etimoloģijas vārdnīca* 1–2. Rīga: Avots, 1992.
- ME = *K. Mühlhensbachs lettisch-deutsches Wörterbuch*. Redigiert, ergänzt und fortgesetzt von Jan Endzelin. Riga: Lettisches Bildungsministerium, 1923–1932. Available online at <http://tezaurs.lv/mev/>.
- Pakerys, Jurgis. 2016. On periphrastic causative constructions in Lithuanian and Latvian. Axel Holvoet, Nicole Nau (eds.), *Valency, Argument Realization and Grammatical Relations in Baltic* 3, Amsterdam: John Benjamins, 427–458.
- Pakerys, Jurgis. 2017a. Periphrastic causative constructions in 16th century Latvian, *Baltu filoloģija* 26(1), 87–106.
- Pakerys, Jurgis. 2017b. Old Prussian *dāt* ‘give’ in causative and hortative constructions, *Baltic linguistics* 8, 115–141.
- Pakerys, Jurgis. 2019. Periphrastic causative constructions in Baltic. An overview, *Baltic Linguistics* 9, 9–56.
- Toops, Gary H. 2012. Causative constructions in colloquial vs. literary Upper Sorbian. *Die Welt der Slaven* 57, 322–332.
- Vanags, Pēteris. 1996. Locījumu lietošanas īpatnības vecākajos latviešu rakstos, *Baltu filoloģija* 6, 71–78.
- Vanags, Pēteris. 1998. *Latvian texts from the earliest period (16th–early 17th century): translation sources and some problems of phonology, morphology, syntax and vocabulary. Summary of the paper submitted for Dr. habil. degree*. Vilnius: Vilnius University.
- Verhagen, Arie, Suzanne Kemmer. 1994. The grammar of causatives and the conceptual structure of events, *Cognitive Linguistics* 5, 115–156.
- Waldenfels, Ruprecht von. 2012. *The Grammaticalization of “Give” + Infinitive. A Comparative Study of Russian, Polish, and Czech*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Waldenfels, Ruprecht von. 2015. Grammaticalization of ‘give’ in Slavic between drift and contact: Causative, modal, imperative, existential, optative and volative constructions. Brian Nolan, Gudrun Rawoens, Elke Diedrichsen (eds.), *Causation, Permission, and Transfer: Argument Realisation in GET, TAKE, PUT, GIVE and LET Verbs*, Amsterdam: John Benjamins, 107–127.

Jurgis Pakerys
 Department of Baltic Linguistics
 Vilnius University
 Universiteto 3, 01513 Vilnius, Lithuania
 jurgis.pakerys@flf.vu.lt

KOPSAVILKUMS

Perifrastiskās kauzātīvās konstrukcijas 17. gs. latviešu valodā

Jurgis PAKERYS

Balstoties 17. gs. latviešu tekstu materiālā, rakstā aplūkoti perifrastiskie kauzātīvi ar darbības vārdiem *dot*, *laist*, *ļaut*, *likt*, (*at-*)*vēlēt* (ar permisīvu nozīmi) un *likt*, (*pie-*)*spiest* (ar faktitīvu nozīmi).

Permisīvā kontekstā visbiežāk tiek izmantota konstrukcija ar *likt* (59 gadījumi), kas ir liela atšķirība no mūsdienu latviešu valodas, kur *likt* perifrastiskajās konstrukcijās parasti lietots tikai faktitīvā nozīmē. Salīdzinot ar 16. gadsimta tekstiem, interesanti, ka biežāk par *laist* (18 gadījumi) tiek izmantotas konstrukcijas ar *dot* (30 gadījumi). Taču jāatzīmē, ka gandrīz 2/3 no permisīvajām konstrukcijām ar *dot* tika atrastas vienā avotā – Elgera 1621. gada dziesmu grāmatā. 16. gadsimta tekstos darbības vārds *dot* permisīvajās konstrukcijās lietots ļoti reti, konstrukcijas ar (*at-*)*vēlēt* un *ļaut* netika atrastas vispār. Rakstam izmantotajos 17. gadsimta avotos pēdējie divi darbības vārdi arī lietoti reti, bet jau droši: 15 permisīvas konstrukcijas ar (*at-*)*vēlēt* un 7 konstrukcijas ar *ļaut*. Turpmākā šo konstrukciju produktivitāte ir būtiski mainījusies: mūsdienu latviešu valodā konstrukcijas ar *ļaut* ir visizplatītākās, bet ar (*at-*)*vēlēt* vairs netiek izmantotas permisīvā nozīmē. Atgriezeniskajās (mediālajās) permisīvajās konstrukcijās 17. gadsimta avotos visizplatītākais ir darbības vārds *likt*, un pašā konstrukcijā refleksīvo afiksu parasti pievieno gan pie *likt*, gan infinitīva (piemēram, *nelieka-s mācītie-s*). Objekts permisīvajās konstrukcijās apzīmēts ar datīvu, akuzatīvu un vietniekvārdu sinkrētiskajām datīva-akuzatīva formām. Datīvs neapšaubāmi ir primārs konstrukcijās ar *dot* un, iespējams, primārs (bet reti izmantots) konstrukcijās ar *likt*. Citās konstrukcijās objekta datīvs uzskatāms par jauninājumu sākotnējā akuzatīva vietā. Refleksīvajās konstrukcijās ar *likt* objekts tiek apzīmēts ar prievārdu *no*, un šāds apzīmējums ir jāuzskata par vācu valodas konstrukcijas *sich V lassen von* kopiju.

Faktitīvā kontekstā tiek izmantotas tikai divas konstrukcijas: visbiežāk ar *likt* (106 gadījumi), daudz retāk ar (*pie-*)*spiest* (24 gadījumi). Objekts šajās konstrukcijās parasti tiek apzīmēts ar akuzatīvu, kas ir jāuzskata par primāru konstrukcijās ar (*pie-*)*spiest*, bet konstrukcijās ar *likt* akuzatīvs sākotnējā datīva vietā varēja parādīties vācu konstrukciju ar *lassen* ietekmes dēļ. Konstrukcijās ar *likt*, kas apraksta komunikatīvas situācijas ar starpniekiem, starpnieku apzīmē ar prepozīciju *caur*, pēc atbilstošajām vācu konstrukcijām ar prepozīciju *durch*. Refleksīvās (mediālās) faktitīvās konstrukcijas sastopamas tikai ar *likt*; tajās parasti izmantoti divi atgriezeniskie afiksi, un šādu konstrukciju nozīme parasti ir kuratīva. Konstrukcijas ar (*pie-*)*spiest* vienmēr apzīmē tiešu faktitīvo kauzāciju, savukārt konstrukcijas ar *likt* tiek lietotas, izsakot arī netiešo (kuratīvo) faktitīvu. Šāda saistība ir pilnībā izprotama, ņemot vērā faktitīvo konstrukciju ar *likt* iespējamo izcelsmi no permisīvajām; funkcijas maiņu no permisīvās uz faktitīvo, iespējams, tieši ietekmēja vai vismaz balstīja vācu konstrukcijas ar *lassen*, kurām arī ir gan permisīvā, gan faktitīvā funkcija.

ORANŽINĖ SPALVA DABARTINĖJE LIETUVIŲ (RAŠTO) KALBOJE

Loreta VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

1. Įvadas. Teorinės prielaidos

Spalva, remiantis akademiniam *Lietuvių kalbos žodyne* (LKŽ.) teikiama šio žodžio apibrėžtimi, yra „regimas šviesos tonas“. Būdamą inherentiškai susijusi su žmogaus matymu, arba matymo universalija (angl. *seeing universal*, plg. *concept of SEEing*)¹, ji domina įvairių mokslo šakų atstovus: fiziologus, psichologus, fizikus, chemikus, dailėtyrininkus, kalbininkus. Pastarieji įvairiais aspektais spalvos pavadinimus tyrinėja tiek užsienyje, tiek Lietuvoje (žr. Biggam, Hough, Kay, Simmons 2011; Kazlauskaitė, Ramanauskienė 2011: 178t; Gritėnienė 2017: 136t, Vaičiulytė-Semėnienė 2018 ir ten cituojamą literatūrą).

Šio straipsnio objektas – antrinis spalvos pavadinimas *oranžinis*, -ė². Tyrimo tikslas – pagal daiktavardžiais pasakomus tikrovės daiktus, kurie kalbos vartotojo suvokiami kaip oranžiniai, išsiaiškinti būdvardžio *oranžinis* semantiką dabartinėje lietuvių (rašto) kalboje ir jos pagrindu „pamatyti“ oranžinę spalvą³. Keliami uždaviniai: aptarti *oranžinis* apibrėžtis atskirų kalbų žodynuose ir spalvų pavadinimų tyrimuose; atsižvelgiant į tai bei remiantis *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (DLKT) medžiaga, apibrėžti dabartinės lietuvių kalbos *oranžinis* reikšmę; apsvarstyti skirtingų formų *oranžinis* ir galimų jo sinonimų (*rausvai gelsvas*, *apelsininis* ir pan.) vartoseną junginyje ir sakinyje; pagal oranžiškai suvokiamus daiktus apibrėžti oranžinę spalvą.

Šios spalvos pavadinimai straipsnyje nagrinėjami sintaksiniu-semantiniu aspektu. Kiek žinoma, taip *oranžinis* lietuvių kalboje nebuvo tyrinėtas. Tai tekstyno paremtas tyrimas. Tiriamoji medžiaga – 1120 sakinių iš Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre sudaryto DLKT⁴.

Teoriniu tyrimo atskaitos tašku imamas Ekaterinos Rakhilinos (2007), Rakhilinos ir Galinos Paramei (2011) bei Paremei ir Yulios Driber, Dimitrio Mylono (2018) darbuose dėstomas požiūris į spalvą. Rakhilina (2007) ir kiti minėti autoriai pirmiausia remiasi Annos Wierzbickos (1990; dar žr. 1996: 291) mintimi, kad spalvos konkrečioje kalboje nėra abstrakcijos; jos susijusios su iškilėmis (angl. *salient*) kultūriniu požiūriu realijomis, materializuojančiomis

¹ Plačiau apie tai žr. Wierzbicka (1996: 78tt, 287tt) ir ten cituojamą literatūrą.

² Toliau kalbant apie vyriškosios ir moteriškosios giminės spalvos būdvardžius apibendrintai vartojama nežymėtoji (vyriškosios) giminės forma.

³ Kai straipsnyje kalbama apie žodį kaip spalvos pavadinimą (angl. *color term*), jis žymimas pasviruoju šriftu (*oranžinis*), kai omenyje turima spalva (angl. *hue*) – stačiuoju šriftu (*oranžinis*).

⁴ DLKT prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt>. Medžiaga straipsniui rinkta 2019 metų sausio mėnesį.

(angl. *reifying*) tą spalvą. Kalbos vartotojas vienos ar kitos spalvos prototipo ieško savo kultūrinėje aplinkoje, pavyzdžiui, spalvą lygindamas su (ne)gyvais objektais: augalais, gyvūnais, negyvais natūraliais daiktais (angl. *inanimate nature*), maistu, dirbiniais (angl. *man-made*), kūnu ir jo dalimis (angl. *body and bodily products*) (Griber, Mylonas, Paramei 2018). Nagrinėjant spalvos pavadinimus taip pat svarbu jų semantinis junglumas (angl. *combinability*) su vadinamuosius natūralius arba dirbtinius daiktus (angl. *natural objects / surfaces* resp. *artefacts*) žyminčiais daiktavardžiais (Rakhilina, Paramei 2011; plg. Griber, Mylonas, Paramei 2018). Pagal visa tai, kas minėta, nustatoma spalvos materializacija (angl. *color reification*): daiktai, kurie kalbančiojo suvokiami kaip turintys vieną ar kitą spalvą. Atskirose kalbose spalvos pavadinimai pagal daiktus gali (ne)sutapti (Griber, Mylonas, Paramei 2018).

Naujojo, kitaip kalbant, antrinio (angl. *secondary colour terms*), spalvos pavadinimo kelias į kalbos sistemą yra ilgas (Rakhilina 2007: 367t, 375t; dar žr. Rakhilina, Paramei 2011: 121tt). Visų pirma, Rakhilinos nuomone, spalvos reikšmės būdvardis be apribojimų jungiasi su daiktavardžiais, žyminčiais žmogaus dirbinius, t. y. tokiems daiktams priskiriama spalva yra „dirbtinė“; žmogus juos taip nudažė (*oranžinis kilimas*). Po to antrinis pavadinimas skverbiasi į spalvos pavadinimų su natūraliais daiktais sritį, t. y. (labai) ribotai jungiasi su daiktavardžiais, žyminčiais daiktus, kurie tokią spalvą turi iš prigimties; galiausiai be apribojimų imamas vartoti su visais daiktavardžiais (*oranžinis drugelis, oranžinė medetka*).

Etnolingvistinei spalvos reikšmės, arba koncepto, apibrėžčiai, Rakhilinos nuomone, svarbios yra ir konstrukcijos (angl. *constructional-based framework*), kuriose yra (gali būti) vartojamas spalvos pavadinimas. Analizuojami spalvos pavadinimai atributinėse ir predikatinėse konstrukcijose ir pagal tai žiūrима, kaip (ar) jie įsitvirtinę kalbos sistemoje (plg. 1–3 sakinius).

- 1) *Pastebėjau, kad **oranžinis** (plg. oranžinės spalvos) **langas** pačiu keičiausiu metu vilioja akį. Atrodo it milžiniškas saldainis, laukiantis, kad jį išvyniotų, it koks karnavalo likutis⁵.*
- 2) *Vertingiausias **medetkos** yra **oranžinės spalvos** (plg. oranžinės), pilnaviduriais graižais.*
- 3) *Vien pažvelgus į varganus pakelės medžius ir krūmus suėmė keistas jausmas – **jie** prieš savo prigimtį buvo pasmerkti būti **oranžiniai** (plg. oranžinės spalvos).*

Rakhilina (2007: 375t) su Paramei (2011: 129) teigia, kad pirmiausia antrinis spalvos pavadinimas vartojamas su daiktavardžiu *spalva*, vėliau pramaišiu imamas vartoti be jo, kol pagal kalboje vyraujančią darybos modelį pasidaromas kaitomas spalvą reiškiantis būdvardis. Autorės atkreipia dėmesį

⁵ Pavyzdžiai, jei nenurodyta kitaip, yra iš DLKT.

ir į tai: jei antrinis spalvos pavadinimas jungiasi su daiktavardžiais, žyminčiais natūralius daiktus, kurį laiką kartu vartojamas ir senasis, kitaip, pirminis, spalvos pavadinimas (plg.: *gelsvai rausvas šuo* resp. *oranžinis šuo*).

Straipsnyje struktūrinis požiūris į reikšmę derinamas su kognityviniu. Čia analizuojami žodžių tarpusavio santykiai junginyje ir sakinyje ir žiūrima, kokia informacija jais reiškiamą, t. y. koks verbalizuojamas oranžinės spalvos konceptas kaip kalbos vartotojų sąmonėje glūdinti kintanti konceptuali informacija, mąstymo turinys, strategija (plg. Jakaitienė 1988: 42t, 57t; 2010: 17t, 45t, 50). Jo pagrindu galima kalbėti apie vadinamąjį kalbos pasaulėvaizdį⁶ kaip kalbos elementuose užfiksuoto turinio supratimą, t. y. spalvos suvokimą; tam tikrą tikrovės interpretaciją kalboje (plačiau žr. Gudavičius 2007: 10, 2009: 11t, plg. Wierzbicka 1996: 13, 15 ir ten cituojamą literatūrą). Kita vertus, galima manyti, kad lietuvių kalbos vartotojai oranžinę spalvą suvokia panašiai kaip ir kitų kalbų vartotojai.

Tyrimė taikomi semantinės analizės, struktūrinis, aprašomasis, lyginamasis, interpretacijos metodai.

2. Bendrasis tiriamojo objekto apibūdinimas: *oranžinis* žodynuose ir spalvų pavadinimų tyrimuose

Būdvardis *oranžinis* – skolinys daugelyje kalbų, į lietuvių kalbą atkeliavęs per kaimyninę, kaimynines ir (arba) kitas kalbas iš senosios prancūzų kalbos, kur *orange* – „apelsinas“. Daiktavardžio *apelsinas* ir būdvardžio *oranžinis* tarpusavio sąsaja matyti ir žodyninėse apibrėžtyse. Pavyzdžiui, pagal tarptautinių žodžių žodynus (TŽŽ1 1985: 353; TŽŽ2 2007: 790), *oranžinis* – tai „rausvai⁷ geltonas⁸, apelsino⁹ spalvos“. Panašiai šis spalvos būdvardis apibrėžiamas

⁶ Plg. Kristinos Rutkovskos, Mariaus Smetonos, Irenos Smetonienės (2017: 22) vartojamą terminą *pasaulio vaizdas kalboje* (PVK).

⁷ Rausvas – *šviesiai raudonas, apyraudonis*, pvz., Neaiškiai raudonas bus rausvas: drabužis, gija J. (LKŽ_e; BŽ_e); *truputį raudonas, apyraudonis*, pvz., Dangus prieš saulėtekį esti rausvas (DŽ_e); *šiek tiek raudonas* (SŽ_e).

Plg.: raudonas – 1. *kaip kraujo (apie spalvą), kraujo spalvos* (BŽ_e); 1. *kuris kraujo spalvos*, pvz., Raudonas veidas (DŽ_e); *esantis vaivorykštės kraštinės šiltosios spalvos*, pvz.: Raudonas kaip bijūnas Kt. (LKŽ_e); *kraujo spalvos* (SŽ_e).

Wierzbicka (1980: 43) teigusi, kad raudona – kraujo spalva, vėliau (1996: 315tt) tai patikslina: raudona koreliuoja su ugnies ir kraujo spalva. Aleksandro Vasilevičiaus, Svetlanos Kuznecovos, Sergejaus Miščenko (2005:170) manymu, ugnies spalva, ugninė – tai ryški oranžinė su raudonos priemaiša.

⁸ Geltonas – *kuris aukso spalvos*, pvz., kiaušinio trynys, vaškas geltonas (DŽ_e); *kuris aukso, saulės spalvos* (LKŽ_e) arba *vėdryno spalvos* (SŽ_e).

Wierzbickos (1996: 289, 316) manymu, geltonos prototipas – saulė.

⁹ Apelsinas – bot. *rūtinųjų šeimos šiltųjų kraštų vaismedis, vedantis oranžinius sultingus, saldžius ar saldžiarūgščius vaisius (Citrus sinensis); jo vaisius* (DŽ_e); *šiltų kraštų vaismedis (Citrus aurantium); sultingas, oranžinės spalvos to vaismedžio vaisius* (LKŽ_e).

ir aiškinamuosiuose lietuvių kalbos žodynuose: akademinis *Lietuvių kalbos žodynas* (LKŽ_e) jį teikia kaip „rausvai gelsvas, apelsino spalvos“; *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (DŽ_e) – „rausvai gelsvas“; o *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas* (BŽ_e) – „kaip apelsino (apie spalvą), apelsino spalvos, rausvai gelsvas“: BŽ_e, be pamatinio būdvardžio *oranžiškas*, atskiru žodyniniu straipsniu aprašytasrieveiksmis *oranžiškai* „su oranžiniu atspalviu“ (*Oranžiškai geltona siera* (BŽ_e)), kuris LKŽ_e, DŽ_e yra būdvardžio *oranžiškas*¹⁰ straipsnyje (*Viskas tviskėte tviskėjo. Sakytum pagaliau sugrįžo dingusios saulės. Sniegas – oranžiškas* (plg. *oranžinis*) ir *virpantis*).

Oranžinis ir *rausvai gelsvas* laikomi lygiaverčiais normos variantais leksikai skirtoje *Kalbos patarimų* knygelėje (Mikulėnienė, sud. 2005: 84; plg. Mikulėnienė, Dvylytė, sud. 2013: 21). Pagal žodynines *oranžinis* apibrėžtis manytina, kad šis būdvardis taip pat gali būti artimas daiktavardiniam junginiui *apelsino (-ų) spalvos* ir spalvos būdvardžiui *apelsininis*, kurio nėra kalbamuosiuose lietuvių kalbos žodynuose, bet esti vartosenoje (dar žr. toliau). Vadinas, kalbant apie oranžinę spalvą sinonimiškai (gali būti) vartojami būdvardžiai *oranžinis*, *oranžiškas*, *apelsininis*, būdvardinis junginys (BJ) *rausvai gelsvas / geltonas* ir (arba) daiktavardinis junginys (DJ) *apelsino (-ų) spalvos* (žr. 4–7 sakinius, plg. 1–3 sakinius). Kita vertus, iš 5–7 sakinių matyti, kad būdvardis *apelsininis* gali būti struktūriškai (atributinė resp. predikatinė vartoseną) ir semantiškai (natūralūs resp. dirbtiniai daiktai) ribojamas.

- 4) *Jei ant sienos priešais savo darbo vietą pasikabinsi ryškiai geltoną ar apelsinų spalvos* (plg. *apelsininį, oranžinį, rausvai gelsvą / geltoną lipduką* (*feng shui ugnies spalvos*), *prisiklijuosi tokios spalvos lapelį prie kompiuterio, dirbdama ne taip greitai pavargsi*).
- 5) *Krestelėjo apelsininę* (plg. *apelsinų spalvos, oranžinės spalvos, oranžinę, rausvai gelsvą / geltoną švelniūrą Elena*).
- 6) *Be to, jos plaukai buvo ne apelsinų spalvos* (plg. *?ne apelsininiai; ne oranžinės spalvos, ne oranžiniai, ne rausvai gelsvi / geltoni*), *kaip Elena, o natūralūs – tamsiai pilki*.
- 7) *Akinių rėmai buvo ryškiai apelsininiai* (plg. *ryškios apelsinų spalvos, ryškios oranžinės spalvos, ryškiai oranžiniai, rausvai gelsvi / geltoni*).

Dabartinės latvių kalbos žodynuose būdvardis *oranžinis* (lat. *oranžs*) apibrėžiamas kaip „apelsino“ (LLVV_e; LVV_e), „rausvai geltona arba gelsvai raudona“ (MLVV_e; plg. LVV 2006: 747), „viena iš pagrindinių spektro spalvų“ (LVV 2006: 747).

¹⁰ *Oranžiškas – panašus į oranžinį* (DŽ_e); žr. *oranžinis* (LKŽ_e).

Aptarusi latvių kalbos oranžinės spalvos pavadinimo ir šios spalvos daiktų koreliaciją, Anitra Roze (2005: 111tt) teigia, kad oranžinė spalva apima gana platą – nuo raudonos iki geltonos – atspalvių diapazoną (plg. *oranžs* apibrėžtį MLVV_e). Pagal spalvos šviesumą ir intensyvumą autorė (t. p.: 112tt) kalba apie (i) tamsią, raudonai oranžinę¹¹, (ii) vidutinę, rausvai oranžinę¹², (iii) šviesią, gelsvai oranžinę¹³, (iv) šviesią, švelniai oranžinę¹⁴, (v) ryškia, apelsininę oranžinę¹⁵, (vi) šviesią, ryškiai oranžinę¹⁶, (vii) ryškia, gelsvai oranžinę, morkinę ir kitas oranžines spalvas. Latvių kalboje apelsininė oranžinė skiriasi nuo oranžinės intensyvumu; pastaroji esanti intensyvesnė¹⁷, kitaip, sodresnė (plg. angl. *saturation*). Atsižvelgiant į tai, kuriai spalvai – raudonai *resp.* geltonai – artimesnė daiktui priskiriama oranžinė, dabartinėje latvių kalboje vietoj būdvardžio *oranžinis* vartojami būdvardiniai junginiai *oranžiškai raudonas* (lat. *oranžsarkans*) ar *oranžiškai geltonas* (lat. *oranždzeltens*) (Roze 2018: 223).

XVIII amžiuje iš prancūzų kalbos į rusų kalbą atkeliavęs oranžinės spalvos pavadinimas (rus. *оранжевый*) (Vasilevič, Kuznecova, Miščenko 2005: 12, 53, 57) aiškinamuosiuose dabartinės rusų kalbos žodynuose apibrėžiamas kaip „apelsino, geltona su raudonu (arba rausvu) atspalviu spalva (tarpinė tarp geltonos ir raudonos)“ (NSR_e, SRJ 1984: 392; plg. Vasilevič, Kuznecova, Miščenko 2005: 119). Panašiai kaip minėtoje latvių, dabartinėje rusų kalboje oranžinės spalvos pavadinimas iš esmės nebesiejamas su spalvos pirmtako – apelsino spalva (Vasilevič, Kuznecova, Miščenko 2005: 12¹⁸). Vasilevičius, Kuznecova, Miščenko (t. p.: 61t) teigia, kad dabar oranžinė spalva apima dešimt dažnesnių atspalvių, kurie (gali būti) pasakomi tokiais dabartinės rusų kalbos būdvardžiais:

¹¹ Plg. *Tumši, sarkani oranžs*, pvz.: *Gulbis. Balts. Knābis oranžs ar melnu uznābjā kupri.*

¹² Plg. *Iesarkani, vidēji oranžs*, pvz.: *Dzirkstele* [lilija]. *Divkrāsaina – zieda centrs oranžs, uz apmalēm pāriet oranži sarkanā krāsā.*

¹³ Plg. *Dzeltenīgi, gaiši oranžs*, pvz.: *Sarkanā mušmire ir pazīstamākā mušmire. [...] Mikstums balts, bet tieši zem cepurītes virsmižinas gaiši oranžs vai dzeltenīgs, ar saldenu garšu.*

¹⁴ Plg. *Gaiši, bāli oranžīgs*, pvz.: *Vilnītis. Oranžs, pūkainu cepurīti ar tumšām joslām. Balta sula.*

¹⁵ Plg. *Koši oranžs, apelsīnam raksturīgajā krāsā*, pvz.: *Vasaras pilnbrieds. Mēness kļūst liels un oranžs kā pilnīgi gatavs apelsīns, naktīs kļusi un nemanāmi list zvaigžņu lietus.*

¹⁶ Plg. *Spilgts, spilgti oranžs*, pvz.: *Spilgts, oranžs sienu krāsojums vairāk būs piemērots kafejnīcai vai kādai citai sabiedriskai telpai, kurā cilvēki neuzturas ilgstoši.*

¹⁷ Plg.: „Diskutējams varētu būt jautājums par to, vai tiešām latviešu valodā ar oranžs visbiežāk apzīmē tieši apelsīnam raksturīgo krāsu. Ticamāk šķiet, ka ar krāsas nosaukumu oranžs tiek apzīmēts daudz spilgtāks, intensīvāks tonis. [...] Tomēr, pēc autores uzskata, salikteņa apelsīnoranžs vai vārdkopas apelsīnu oranžs eksistence nenorāda uz disonansi starp apzīmējumiem apelsīnu krāsa un oranžs, bet gan uz to, ka šāds saliktenis norāda uz oranžās krāsas toņu variabilitāti intensitātes ziņā, respektīvi, uz tieši tādu oranžās krāsas toni, kāds raksturīgs apelsīnam“ (Roze 2005: 114).

¹⁸ „[N]azyvaia oranževy tsvet sovremennye russkie liudi [...] praktičeski ne svyazyvaiut ego s tsvetom apelsina“ (Vasilevič, Kuznecova, Miščenko 2005: 12).

*abrikosinis*¹⁹, *apelsininis*²⁰, *plytinis*²¹, *medinis*²², *morkinis*²³, *persikinis*²⁴, *rūdinis*²⁵, *ryžas*²⁶, *šermukšninis*²⁷, *terakotinis*²⁸. Kitais žodžiais kalbant, pagal daiktus oranžinė apima abrikoso, persiko, apelsino, morkos, šermukšnio, plytos, terakotos, medaus, rūdžių, plaukų (kailio) spalvas²⁹. Julija Zolnikova (2009: 89) rusų kalbos būdvardžius *plytinis*, *ryžas*, *šermukšninis*, *terakotinis* skiria *raudonos* spalvos pavadinimų konceptui, o būdvardžius *oranžinis*, *apelsininis*, *morkinis* – *geltonos*. Autorė teigia, kad vokiečių kalbos *raudonos* diapazonui priskirtinos oranžinės, priartėjančios prie *geltonos*, o terakotinės spalvos (vok. *terakottafarben*) priartėja prie *rudos* pavadinimų (t. p.: 91).

¹⁹ „[A]brikosovyi – tsveta kozhityc spelykh abrikosov, oranžhevo-zheltyi, krasnovato-zheltyi“ (Vasilevič, Kuznecova, Miščenko 2005: 62).

Plg. BŽc: abrikosas – *apvalus mėsingas, saldžiarūgštis kaulavaisis gelsvai oranžine dažnai pikuota odele, primenantis persiką*.

²⁰ „[A]pelsinovy – tsveta apelsinovi korki, oranžhevyi, iarkooranžhevyi“ (Vasilevič, Kuznecova, Miščenko 2005: 62).

²¹ „[K]irpichnyi – tsveta terrakoty, temno-ryzhyi, kirpichno-krasnyi, medno-krasnyi“ (Vasilevič, Kuznecova, Miščenko 2005: 62).

Plg. LKŽc: 2 *plytinis* – 3. *plytos spalvos*.

²² „[M]ednyi – tsveta nachishchennoi mednoi plastinki, krasno-ryzhyi“ (Vasilevič, Kuznecova, Miščenko 2005: 62).

Plg. LKŽc: 6 *medinis* → *medus* 1.

²³ „[M]orkovnyi – tsveta korneploda morkovi, zhelto-krasnyi, oranžhevozheltyi“ (Vasilevič, Kuznecova, Miščenko 2005: 62).

Plg. LKŽc: 2 *morkinis* – 3. *morkų spalvos, gelsvai rausvas*.

²⁴ „[P]ersikovyi – tsveta kozhury spelogo persika, krasnovato-zheltyi“ (Vasilevič, Kuznecova, Miščenko 2005: 62, 122).

²⁵ „[R]zhavyi – tsveta metallicheskoj rzhavchiny, krasno-buryi, temnoryzhii“ (Vasilevič, Kuznecova, Miščenko 2005: 62, 122).

Plg. LKŽc: 3 *rūdinis* – 3. *toks kaip rūdijanti geležis, rudas*: Rūdinė spalva BTŽ395.

²⁶ „[R]yzhii – chasto o volosakh i shersti: krasno-zheltyi, oranžhevozheltyi“ (Vasilevič, Kuznecova, Miščenko 2005: 62, 122).

Plg. LKŽc: 3 x *ryžas* – *kuris rudais plaukais*.

²⁷ „[R]iabinovyi – tsveta spelykh plodov krasnoi riabiny, krasno-ryzhii, iarko-oranžhevyi, oranžhevo-krasnyi“ (Vasilevič, Kuznecova, Miščenko 2005: 62, 122).

Plg. LKŽc: 2 *šermukšninis* – 3. *kuris šermukšnių uogų spalvos*.

DŽc: šermukšnis – bot. *erškėtinių šeimos medis raudonomis uogomis* (Sorbus); *jo uoga*.

²⁸ „[T]errakotovyi – tsveta terrakoty, temno-ryzhii, kirpichno-krasnyi, medno-krasnyi“ (Vasilevič, Kuznecova, Miščenko 2005: 62, 123).

Plg. LKŽc: *terakotinis* – 2. *kuris šviesiai plytinės spalvos*. Terakota – 1. *degtas grynas molis*.

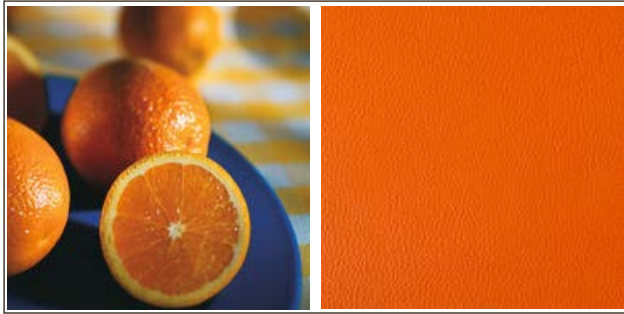
²⁹ Plg. oranžinės spalvos koreliaciją su daiktais latvių kalboje: „Kopumā jāsecina, ka oranžās krāsas gamma ir ļoti ierobežota, ierobežots ir arī to reāliju daudzums, kuras tiek raksturotas, izmantojot krāsas nosaukumu oranžs. Tiklīdz krāsa, kas piemīt kādai reālijai, ir tuvāka dzeltenajai vai sarkanajai krāsai, tiek izmantots saliktais krāsas nosaukums oranždzeltens, oranžsarkans u. tml., piemēram, krešu ziedi raksturoti kā dzelteni un oranžsarkani, pilādža ogas – kā oranžsarkanas, smiltsērķšķa ogas – oranždzeltenas un oranžsarkanas u. tml.“ (Roze 2005: 114t).

Lenkų kalboje *oranżinis* (lenk. *oranżowy, pomarańczowy*) taip pat reiškia „sunokusio apelsino“ (SPJ_e; SJPo_e), „gelsvai rausvą“ (DSJP_e) arba „geltoną su raudonu atspalviu“ (WSJP_e; SJP_e)³⁰ spalvą.

Analogiškai ši būdvardį (vok. *orange*) apibrėžia vokiečių kalbos žodynai: „apelsino“³¹ spalvos“ (DUDEN_e; DUDEN 2007: 1239) ir „rausvai geltonas“ (DW 2000: 944).

Anglų kalboje *oranżinis* (angl. *orange*) – tai „tarp raudonos ir geltonos“ (CAMBRIDGE_e, COLLINS_e, OXFORD_e, LDOCE_e, MERRIAM-WEBSTER_e, plg. MACMILLAN_e)³², „rausvai geltona“ (CONCISE 1995: 958), „prinokusio apelsino spalva“ (DC 2003: 280).

Iš to, kas sakytą, aiškėja, kad aptariamasis spalvos būdvardis žodynuose apibrėžiamas spalvos prototipo³³, apelsino³⁴, pagrindu (žr. 1-ą paveikslą, plg. 8 sakinį). Kita vertus, iš dabartinės latvių ir rusų kalbų spalvos pavadinimų tyrimų matyti, kad oranžinės suvokimas gerokai platesnis nei apelsino spalvos.

1 paveikslas. Oranžinė spalva³⁵ pagal prototipą

³⁰ Prieiga internete: http://www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=17071&ind=0&w_szukaj=pomara%C5%84czowy.

³¹ Plg. Orange – *rötlich gelbe, runde Zitrusfrucht mit saftreichem, wohlschmeckendem Fruchtfleisch und dicker Schale; Frucht des Orangenbaums; Apfelsine* (DUDEN_e). Taip pat apibrėžiamas ir vokiečių kalbos daiktavardis *die Apfelsine* (DUDEN 2007: 165). Panašią apibrėžtį žr. ir, pvz., OXFORD_e.

³² Plg. Orange – „between red and yellow in colour. If something is similar to this colour, you can say that it is an **orangey** colour or that it is, for example, **orangey-red** or **orangey-yellow**“ (MACMILLAN_e).

³³ Prototipas – kalbinės bendruomenės gerai žinoma gamtos realiija, pripažįstama kaip spalvos skleidėja (Kazlauskaitė, Ramanauskienė 2011: 179; dar šiuo klausimu plg. Wierzbicka 1996: 289t; Gudavičius 2009: 66tt).

³⁴ Apelsino paveikslėlis iš DUDEN_e. Prieiga internete: https://www.duden.de/rechtschreibung/Orange_Frucht_-Zitrusfrucht.

³⁵ Spalvos paveikslėlis iš CAMBRIDGE_e. Prieiga internete: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/orange>.

- 8) *Elenga pakėlė ranką ir nuo medžio šakos nuskyne **apelsiną**. Vaisius buvo toks ryškus, kad prieblandoje blėsavo tarsi iš vidaus skleisdamas paslaptinę **oranžinę šviesą**. – Še, paragauk. Ištiesiau rankas, ir kol spindintis rutulys keliavo link manęs dar spėjau pasigrožėti jo tobula gruoblėta žievele.*

Oranžinė – spalva, maišyta iš raudonos (kitaip, kraujo, ugnies spalvos) ir geltonos (kitaip, saulės, aukso spalvos)³⁶. Atsižvelgiant į tai, kuri iš šių maišomų spalvų yra sodresnė (t. y. maišant jos yra daugiau), o kuri suteikia pirmajai atspalvį (t. y. maišant jos yra mažiau), žodynuose skiriamas spalvos pavadinimas (*oranžinis*). Buvo matyti, kad galima kalbėti apie oranžinę, kuri skiriasi pagal savo pagrindinės arba atspalvio spalvos sodrumą (plg. *rausvai gelsva* resp. *geltona*; *gelsvai rausva* resp. *raudona*; *rausvai* resp. *raudonai oranžinė*) ir (arba) šviesumą (*tamsi* resp. *vidutinė* resp. *šviesi*). Pagal oranžiškai suvokiamus daiktus, tarkim, oranžinė šermukšnio spalva būtų labiau raudona, o šaltalankio³⁷, abrikoso³⁸ – arčiau geltonos. Toliau dėmesys kreipiamas į skirtingus oranžinės laipsnius, kurie lietuvių kultūrinėje aplinkoje, matyt, taip pat turi savo daugiau ar mažiau tipiškus spalvos (atspalvio) atstovus – daiktus.

Pagal minėtas apibrėžtis paprastasis (*oranžinis*) ir sudėtiniai (*rausvai gelsvas*, *apelsino spalvos* ir pan.) spalvos pavadinimai gali būti sinonimai. Sintaksiškai sudėtinis spalvos pavadinimas – tai būdvardinis arba daiktavardinis junginys, kurio pagrindiniu dėmeniu yra daiktavardžio *spalva* kilmininkas arba skirtingų linksnių ir giminių būdvardžiai *rausvas*, *raudonas*, *gelsvas*, *geltonas*, priklausomuoju – atributiškai vartojamas daiktavardžio *apelsinas*, *-ai* kilmininkas arba spalvos prieveiksmiai *rausvai*, *gelsvai* ar pan. Pagrindiniu būdvardinio junginio dėmeniu einantis būdvardis pasako vyraujančią (pagrindinę) spalvą, priklausomasis prieveiksmis – būdvardžiu reiškiamos spalvos atspalvį. Pagal pagrindinės spalvos ir atspalvio santykį, atliepiantį BJ pagrindinį ir priklausomąjį dėmenį, būdvardžio *oranžinis* žodyninės apibrėžtys apibendrintos 1-oje lentelėje.

³⁶ Žr. 7, 8 išnašas.

Dar plg. DLKT sakinius: *Jomis galite piešti vieną spalvą ant kitos, maišyti spalvas ir sukurti kitas.*

***Raudoną uždėję ant geltonos gausite oranžinę**, mėlyną ant geltonos – žalią.*

*Trumpai tariant, nuspręsta netraukti raudonųjų nykštukių į būsimas nežemiškų civilizacijų paieškų programas. O kaip su **oranžinėm** – **tarpinėm** tarp **Saulės** tipo žvaigždžių ir mažų mūsų jau „išbrokuotų“ **raudonųjų** nykštukių?*

³⁷ Plg. LKŽ₄: šaltalankis – žilakrūminių šeimos dygliuotas krūmas su geltonomis uogomis.

³⁸ Žr. 19 išnašą.

Būdvardžio oranžinis žodyninės apibrėžtys

Priklausomas BJ žodis, reiškiantis spalvos atspalvį	Pagrindinis BJ žodis, reiškiantis vyraujančią spalvą
<i>Rausvai</i>	<i>gelsvas</i> (lietuvių k.)
	<i>geltonas</i> (latvių, rusų, lenkų, vokiečių, anglų k.)
<i>Gelsvai</i>	<i>rausvas</i> (lenkų k.)
	<i>raudonas</i> (latvių k.)

Taigi būdvardis *oranžinis*³⁹, kaip antrinis spalvos pavadinimas, yra susijęs su dviem pirminiais spalvų pavadinimais (angl. *basic colour terms*; plg. *conventional colour*)⁴⁰: *geltonas* ir *raudonas*. Rusų kalbos spalvų pavadinimų tyrime taip pat minėta oranžinės koreliacija su ruda (plg. *rūdinis, terakotinis*) (žr. toliau).

Toliau straipsnyje, atsižvelgus į minėtus spalvų pavadinimų tyrimus ir žodynines *oranžinis* apibrėžtis, nagrinėjami DLKT rasti pavyzdžiai su skirtingomis lietuvių kalbos būdvardžių *oranžinis, oranžiškas, apelsininis, morkinis, terakotinis* ir pan. formomis, žodžių junginiais *rausvai gelsvas / geltonas; rausvai / raudonai geltonas; gelsvai rausvas / raudonas; geltonai raudonas; rausvai / raudonai rudas, rausvai / raudonai oranžinis, gelsvai / geltonai oranžinis, rusvai / rudai oranžinis; apelsino spalvos*, žiūrima jų panašumų ir (arba) skirtumų ir ieškoma atsakymo, kokie daiktai reprezentuoja oranžinę spalvą⁴¹ lietuvių kalboje ir koks (kaip) pagal tai skleidžiasi spalvos diapazonas. Keliami hipotezė: lietuvių kalbos vartotojai oranžinę suvokia plačiau nei ji apibrėžiama lietuvių kalbos žodynuose (žr. 9 sakinį).

- 9) *Pati madingiausia spalva žada būti oranžinė. Visi jos atspalviai: nuo auksinio iki beveik raudono.*

3. Empirinės medžiagos atranka ir skirstymas

Nagrinėti spalvos būdvardį *oranžinis* ir jam potencialiai artimus pavadinimus pasirinkta tekstyno pagrindu. Nuo 1992 m. iki šiol kuriamo DLKT didžiąją dalį sudaro rašytinės, dažnai redaguotos, skirtingų žanrų: publicistikos,

³⁹ Tipologiškai būdvardis *oranžinis* (kaip ir *pilkas, rožinis, violetinis* ir kt.), kalbose atsiradęs po spalvos *rudas*, priklauso vadinamajam septintajam spalvos pavadinimų kūrimo(si) etapui (plačiau žr. Berlin, Kay 1969; plg. Vasilevič, Kuznecova, Miščenko 2005: 16).

⁴⁰ Apie pagrindinių spalvų pavadinimus atskirose kalbose ir jų suvokimą plačiau žr. pvz.: Berlin, Kay (1969); Wierzbicka (1996); Hardin, Maffi (1997); Roze (2005); Florén (2005); Vasilevič, Kuznecova, Miščenko (2005).

⁴¹ „X is orange. = one can think of things like X: this is like something yellow at the same time one can think: this is like something red“ (Wierzbicka 1996: 326). Dar plg. 32 išnašą.

grožinės, negrožinės ar administracinės literatūros, kalbos tekstai. Dalis jų yra verstiniai. DLKT sakininės kalbos pavyzdžių yra mažai.

Į DLKT išplėstinės paieškos laukelį įrašius, pavyzdžiui, *oranžin* iš eilės atrinkta sakinių su juo. Naudotas paieškos kriterijus – *prasideda*. Tokiu pat principu ieškota ir sakinių su minėtomis skirtingomis *apelsinin*, *morkin*, *abrikosin*, *persikin*, *terakotin*, *oranžišk* ir pan. formomis. Manant, kad ryža spalva yra ne ruda⁴², bet veikiau viena iš rudos atspalvių; rudos periferijoje koreliuojanti su raudonai / rausvai ruda (plg. rūdinė, terakotinė spalva), nagrinėti nuspręsta ir pavyzdžius su skirtingomis *ryžas* formomis (žr. toliau).

Atsižvelgiant į galimą spalvos pavadinimų sinonimiškumą, minėti sudėtiniai pavadinimai tyrimui taip pat atrinkti. Paieškos laukelyje įrašius, pavyzdžiui, *rausvai* iš eilės atrinkti pavyzdžiai su skirtingomis *gelsvas* / *geltonas* / *raudonas* / *oranžinis* formomis, įrašius *gelsvai* – su *rausvas* / *raudonas* / *oranžinis* formomis ir t.t. Paieškos kriterijus *sutampa*. Kreipiant dėmesį į *oranžinis* apibrėžtis kitų kalbų žodynuose ir tyrimuose ir darant prielaidą, kad šio būdvardžio reikšmė lietuvių kalboje gali būti artima minėtose kalbose esančiai, iš *rausvai*, *gelsvai* ir pan. pavyzdžių paeiliui atrinktos skirtingos minėtų sudėtinių spalvos pavadinimų formos (*rausvai gelsvas* / *geltonas* / *oranžinis*, *gelsvai rausvas* / *raudonas* / *oranžinis* ir pan.).

Iš eilės tyrimui imti DLKT sakiniai su minimaliu kontekstu (300 ženklų pagal DLKT konkordanso eilutės plotį) 2-oje lentelėje suskirstyti atsižvelgiant į tai, ar spalvos pavadinimas vartojamas daiktavardinio junginio ar sakinio lygmeniu.

2 lentelė

Paprastasis ir sudėtinis oranžinės spalvos pavadinimai

Spalvos pavadinimas (skirtingomis linksnių ir giminių formomis)	Junginyje	Sakinyje (predikatiškai)	Pavyzdžių skaičius
<i>Oranžinis</i>	692 (92 proc.)	58 (8 proc.)	750
<i>Oranžiškas</i>	3 (75 proc.)	1 (25 proc.)	4
<i>Rausvai oranžinis</i>	10 (77 proc.)	3 (23 proc.)	13
<i>Raudonai oranžinis</i>	11 (79 proc.)	3 (71 proc.)	14
<i>Gelsvai oranžinis</i>	2 (100 proc.)	–	2
<i>Geltonai oranžinis</i>	5 (83 proc.)	1 (17 proc.)	6
<i>Rusvai oranžinis</i>	–	–	–
<i>Rudai oranžinis</i>	3 (100 proc.)	–	3

⁴² Kalbos kultūros požiūriu būdvardis *ryžas* – nevartotina svetimybė, keistina į *rudas*; *rusvas*.

Žr. internete: <http://www.vlkk.lt/konsultacijos/3664-ryzas>.

Dar plg. 26 išnašą.

Spalvos pavadinimas (skirtingomis linksnių ir giminių formomis)	Junginyje	Sakinyje (predikatiškai)	Pavyzdžių skaičius
<i>Apelsininis</i>	12 (86 proc.)	2 (14 proc.)	14
<i>Apelsino,-ų spalvos</i>	10 (100 proc.)	–	10
<i>Abrikosinis</i>	8 (67 proc.)	4 (33 proc.)	12
<i>Persikinis</i>	4 (80 proc.)	1 (20 proc.)	5
<i>Medinis</i> ⁴³	–	–	–
<i>Morkinis</i>	7 (78 proc.)	2 (22 proc.)	9
<i>Plytinis</i>	12 (86 proc.)	2 (14 proc.)	14
<i>Rūdinis</i> ⁴⁴	–	–	–
<i>Šermukšninis</i>	1 (100 proc.)	–	1
<i>Terakotinis</i>	20 (91 proc.)	2 (9 proc.)	22
<i>Ryžas</i>	14 (47 proc.)	16 (53 proc.)	30
<i>Rausvai gelsvas</i>	14 (78 proc.)	4 (22 proc.)	18
<i>Rausvai geltonas</i>	13 (68 proc.)	6 (32 proc.)	19
<i>Raudonai geltonas</i>	25 (92 proc.)	2 (8 proc.)	27
<i>Raudonai rudas</i> ⁴⁵	26 (76 proc.)	8 (24 proc.)	34
<i>Rausvai rudas</i>	30 (48 proc.)	32 (52 proc.)	62
<i>Gelsvai rausvas</i>	24 (86 proc.)	4 (14 proc.)	28
<i>Gelsvai raudonas</i>	6 (50 proc.)	6 (50 proc.)	12
<i>Geltonai raudonas</i>	8 (73 proc.)	3 (27 proc.)	11
Iš viso:	960 (86 proc.)	160 (14 proc.)	1120 (100 proc.)

Iš 2-os lentelės matyti, kad galimi oranžinės spalvos pavadinimai dažniausiai vartojami atributiškai (žr. 10–12 sakinius), retai – predikatiškai (žr. 13–15 sakinius).

⁴³ Plg. DLKT sakinius su *medaus spalvos*: Viena iš jos švelnių *medaus spalvos* (plg. ?medinių) *garbanų*, nukirptų iki smakro ir užkištų už ausų, išsilaisvino ir užkrito ant veido. Brigitė probėgšmais nubraukė ją.

Ima skirti raudoną ugnies opalą, auksinės spalvos aukso opalą, pieno spalvos, geltoną neblizgantį vaško opalą, arlekino opalą su raudonais intarpais, *medaus spalvos medaus opalą*, mėlyną žydraspalvą opalą, su porceliano blizgesiu – porceliano opalą, žalsvai margą samanų opalą, žalios obuolių spalvos prazopala.

Užkandinė, kurios iki šiol nežinojau, buvo nelauktai jauki – skliautuotos lubos, švarios balintos sienos, langai ir užuolaidos *medaus spalvos* (plg. *mediniai).

⁴⁴ Plg. DLKT sakinius su rūdžių spalvos: Ji vilkėjo trumputėlę laisvą suknelę – gal blyškiai oranžinės, o gal ryškios *rūdžių spalvos* (plg. ryškios rūdinės spalvos, bet: *jos suknelė buvo rūdinė).

– Sėskis, Kamile! Sėskis, Kamile, žergena padūkusi, sėskis man ant kelių ir papasakok ką iš gyvenimo. Sušvoiski savo *rūdžių spalvos akimis* (plg. rūdinės spalvos akimis, *rūdinėmis akimis), prisimink nebūtinai ką nors kraupaus ar juokingo. Papasakok man, kaip jūs kasėte sliekus, sėmėte vandenį rėčiu.

⁴⁵ DLKT nerasta pavyzdžių su *raudonai rusvas* formomis.

- 10) *Sėdžiu prie **oranžine lempute** apšviesto stalo ir bendrauju su tavimi. Keista taip bendrauti, kai nematau, kaip tu reaguoji į pasakojimą.*
- 11) – *Paimsiu jį, – rodydamas j **oranžinį moliūgą** tarė eunuchas. – Jei turi, dar keletą porų. Geriau nedidelių.*
- 12) *Ievos lapai ir žalios uogos dažo geltonai ir žaliai. Prinokusios uogos – raudonai, o pernokusios – geltonai, žievės – šviesiai geltonai, geltonai ir **oranžine spalva** (plg. *oranžiniai, bet: oranžiškai)⁴⁶.*
- 13) *Nė kiek neperdedu taip sakydama. **Kalnai** tai šviesiai gelsovi, tai medaus ar aukso atspalvio, tai **oranžiniai**, variniai, raudoni ar purpuriniai kaip Tibeto vienuolio drabužis, tai violetiniai, tai žali, tai smaragdiniai, žydri, tamsiai mėlyni.*
- 14) *Kaklas storokas, status, gana ilgas, liemuo trumpas, krūtinė gili, nugara tiesi, horizontali. **Kojos** ilgos, **oranžinės**, papilvėje susidaro viena ar dvi riebalinės raukšlės. Vištinės žąsų dažniausiai baltos, tačiau pasitaiko pilkai margų, o dar rečiau – rusvų.*
- 15) *Tulpių vietoje galima sodinti smulkiažiedžius žemaūgius serenčius. Jų **žiedai** geltoni ar **oranžiniai**, labai ryškūs, žydintys iki šalnų.*

Atributinei spalvos pavadinimų vartosenai taip pat priskirti sakiniai su (ne)pleonastiniu daiktavardžio *spalva* kilmininku (plg. 16–20, 4 sakinius su 6, 12 sakiniiais).

- 16) *Nors filme nagrinėjamos šeimos problemos, Pfeiffer kai kuriuose epizoduose panaši jauną kometę – ypač kai vilki ryškiai **oranžinės spalvos** (plg. oranžinį) **nertinį**.*
- 17) *Karotenoidai suteikia raudonos, **oranžinės** ir geltonos **spalvos atspalvius** (plg. oranžinius ir geltonus atspalvius) valgomiesiems vaisiams ir uogoms, daržovėms ir grybams, gėlėms ir net kai kuriems gyvūnams.*
- 18) ***Oranžinės** arba ryškiai raudonos **spalvos** kiauliuogės (*Solanom*) **uogos** (plg. oranžinės arba ryškiai raudonos kiauliuogės uogos) ypač vilioja vaikus.*
- 19) *Prisirenkame pilnus krepšius [tekšių], atsivalgome iki soties. Saulės daugiau paliestos – **oranžinės spalvos** (plg. oranžinės) ir kvepia stipriau.*

⁴⁶ Dar plg. DLKT sakinius: *Statybai panaudotos nestandartinio dydžio lietuviškos silikatinės plytos. Jos nudažytos **oranžiniais dažais** (plg. oranžine spalva). Fasadas apdailintas vokiškoms klinkerinėmis rudomis ir juodomis plytomis.*

*Kai kurie namai buvo perdažyti **oranžine ir geltona spalvomis** (plg. oranžine spalva ir geltonai), tarsi turėtų pakeisti saulę.*

*Aš pasprukau. Pagalvojus, kad jis pravers lūpas ir tarsi litavimo lempa nudegins **rausvai oranžine spalva** mano skruostus, širdis man nukrito į kulnus.*

- 20) *Kajanos pipiras – maži, kelių centimetrų ilgio rudai raudonos spalvos vaisiai. Malti būna šviesiai oranžinės ar pilkai geltonos spalvos* (plg. *šviesiai oranžiniai ar pilkai geltoni*).

Iš būdvardžio *oranžinis* negali būti daromas būdo prieveiksminis (**sieną nudažė oranžiniai*), jo pozicijoje vartojamas daiktavardžio *spalva* įnagininkas (žr. 12 sakinį) arba prieveiksminis *oranžiškas* vedinys – *oranžiškai* (žr. 21–22 sakinius).

- 21) *Naktį jis pabudo nuo šalčio, atsikėlė ir nuėjo įmesti į ugnį malkų. Tarp žarijų oranžiškai* (plg. *oranžine spalva*) *spindėjo medžių šakų pavaldai*.
 22) *Mat Ana Marija Kazali (Cazalis), jauna poetė oranžiškai* (plg. *oranžine spalva*) *dažytais plaukais (su jos rašyta lyrika lig šiol man dar neteko arčiau susipažinti), buvo gambiausia iš visų tų...*

4. Oranžinė spalva pagal daiktavardžiais pasakomus daiktus

Jau užsiminta, kad Griber, Mylonas, Paramei (2018) skiria šešias daiktavardžiais žymimų daiktų, pagal kuriuos kuriami spalvos pavadinimai (angl. *object-derived color terms*), klases: augalai, gyvūnai, negyva gamta, maistas ir gėrimai, dirbiniai, kūnas ir jo dalys. Autoriai (t. p.: 960tt), išnagrinėję 698 tokio tipo rusų kalbos spalvos derivatus, teigia, kad dažniausiai (31 proc.) jie sudaromi pagal augalų pavadinimus (*apelsino, abrikoso, kriaušės, persiko, morkos, žibuoklės* ar pan. *spalva*), rečiausiai (5 proc. ir 4 proc.) – pagal gyvūnų (*lašišos, pelės, viščiuko* ar pan. *spalva*) ir kūno, jo dalių pavadinimus (*kraujo, kūno* ar pan. *spalva*). Kiekybinio atžvilgiu skiriama tokia rusų kalbos spalvos pavadinimų darybos gradacija: *augalai* (gėlės, žolės, medžiai, vaisiai, uogos, riešutai) → *negyva gamta* (metalai, akmenys, aplinka, cheminiai elementai, pigmentai) → *dirbiniai* (statybos medžiagos, kosmetika, audiniai, dažikliai) → *maistas, gėrimai* (saldumynai, alkoholis, prieskoniai, karšti gėrimai, pieno produktai) → *gyvūnai* (žuvis, paukščiai, žinduoliai) → *kūnas, jo dalys* (kraujas, oda). Ten pat išnagrinėję anglų kalbos spalvos pavadinimus pagal daiktavardžiais pasakomus daiktus, autoriai (t. p.: 666t) skiria tokią spalvos derivatų gradaciją: *dirbiniai* (30 proc.) → *augalai* (25 proc.) → *negyva gamta* (22 proc.) → *maistas, gėrimai* (10 proc.) → *kūnas, jo dalys* (6 proc.) → *gyvūnai* (6 proc.).

Žiūrint į 3-oje lentelėje lietuvių kalbos daiktavardžiais pasakomus daiktus, kuriuos kalbos vartotojas pripažįsta kaip esančius oranžinės spalvos, aiškėja, kad tokią spalvą turi daiktai iš visų šešių minėtų klasių. Semantiškai perkelti su oranžine susiję ir abstraktūs daiktai: oranžinis akylumas, vizija – su akimis, įdegis – su saule, karštis – su ugnimi, švytėjimas – su šviesa ir pan. DLKT duomenimis dažniausiai oranžinę spalvą turi dirbiniai (36 proc., arba 80 iš 220) ir augalai (23 proc., arba 50 iš 220), rečiausiai – gyvūnai (5 proc., arba 12 iš 220), maistas ir gėrimai (3 proc., arba 7 iš 220). Abiejose kiekybinės skalės pusėse

yra daiktų, kuriems oranžinė spalva yra natūrali, t. y. būdinga iš prigimties (*oranžinė medetka, morka; oranžinis moliūgas, drugelis*), ir kuriems – dirbtinė, t. y. žmogus juos taip nudažė (*oranžinė suknelė; oranžinis Fantos gėrimas*).

3 lentelė

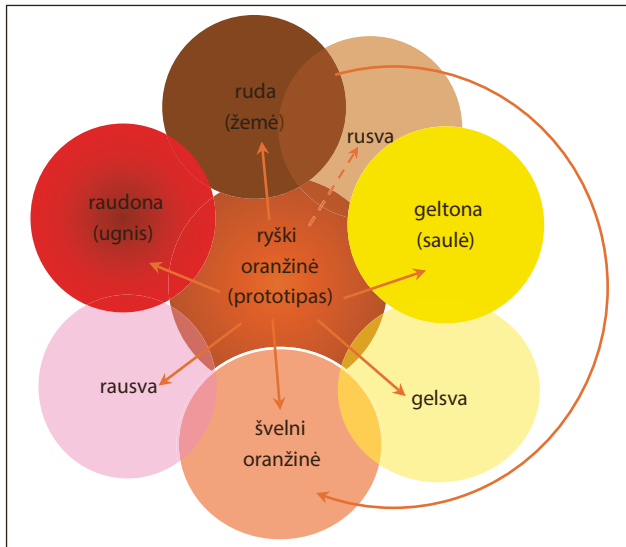
Daiktavardžiu žymimi daiktai, kuriems priskiriama oranžinė spalva, pasakyta būdvardžių *oranžinis, oranžiškas* formomis

Daiktų klasė	Daiktavardis, kuriuo pasakomas daiktas	Daiktų skaičius ⁴⁷
Augalai	Miškas; medis: lapai; (šilauogės) krūmas: lapai; sėklos; daržovė: morka, moliūgas, paprika, pomidoras, agurkas; gėlė: žiedlapiai; žiedas: medetka, nasturta, puriena, aguona, smitianta, serentis, lelija, dedešva, frezija, chrizantema, bugenvilija, hiacintas; vaisius: apelsinas, mandarinas, slyva, kriaušė, persikas, erškėtis, šermukšnis, saptopinis, greipfrutas, obuolys, karčioji aktinidija; uogos: tekšės, serbentai, kiauliuogės, agrastai, dumplainiai; raudonikis, serbentinė veimutrudė; kultūrinis arachis, alijošiaus šaknys, ugniažolės pienas.	50 (23 proc.)
Negyva gamta	Šviesa; saulė: spindulys; mėnulis; žvaigždė; dykuma; smėlis; smiltys; kelias; dulkės; žemė; maurai; kalnai; uola; praraja; ugnis: gaisras, liepsna, žiežirba, žaibas; rūkas; smogas, ruduo: spalvis; rytas; vakaro dangus; saulėlydis; pašvaistė; Titanas; Marsas; agatas; kadmis; auksas; karotinoidai.	34 (16 proc.)
Dirbiniai	Žibintas; lempa; drabužis: kelnės, striukė, megztinis, šalmas, liemenė, uniforma, sijonas, juosta, kaklaraištis, kaspinas, skarelė, obis, marškiniai, bikini, (liet)paltas, kimono, toga, saris, mantija, kojinės, galvos apdangalas; skarmalas; drapana; audinys: šilkas, velvetas, brezentas; siūlai, batai; pudra, interjeras; užuolaidos; automobilis: sunkvežimis; dviratis; valtis; lėktuvas; bilietas; mygtukas; aplankas; flomasteris; pieštukas; milteliai; aplankas; tiltas; skystis; kapsulė; skėtis; kilimas; lipdukas; atšvaitas; puodelis; švyturėliai; tabletė; popierius; smeigtukas; baldai: fotelis, kėdė, krėslas, pinigai, palapinė, dėžutė, namas: langas, sienos, stogas, plytelės; telefonas; kuprinė; čerpė; plyta; kamuolys; žaidimas; lūpdažis; dažai.	80 (36 proc.)
Maistas, gėrimai	Apelsinų, šaltalankių sultys; <i>Fanta</i> gėrimas; vynas; šerbetas; kajano pipiras; želė.	7 (3 proc.)

⁴⁷ 3-oje ir toliau esančiose lentelėse minimi ir skaičiuojami tik tie atvejai, kur iš turimo konteksto aišku, apie kokį oranžinį daiktą kalbama.

Gyvūnai	Lapė; šuo: bretanė, špicas; pelė; drugelis; driežas; žuvis; krevetės; midijos; minkštieji koralai.	12 (5 proc.)
Kūnas, jo dalys	Akys: varnėno, žuvis, pelėdos; akių rainelė; plaukai; ūsai; antakiai; vikšro pūkeliai; papūgos plunksnos; aušrelės sparnai; strazdo krūtinė; žuvis nosis, ikrai; kiaušinėliai: kolorado vabalo, obelinės blakutės; nudegę skruostai, veidas, žąsų kojos, snapas; fazano gerklė; kepenys; apgamas.	24 (11 proc.)
Abstraktai	Atspalvis; spalvų derinys; akylumas; švytėjimas; spindėjimas; karštis; įdegis; sveikata; džiaugsmas; nerimas; tuštuma; pavojus; vizija.	13 (6 proc.)
Iš viso:		220 (100 proc.)

Žiūrint į 3 lentelėje daiktavardžiais pasakomus daiktus, darosi akivaizdu, kad oranžinė yra laipsniška: nuo ryškios oranžinės (pvz., *apelsinas, moliūgas*) iki švelnios oranžinės (pvz., *agrastai, serbentai, obuolys*), nuo (labiau) geltonos arba raudonos (pvz., *apelsinas, morka*) iki (labiau) gelsvos arba rausvos (pvz., *agrastai, virtos krevetės*); į labiau ryškią *resp.* švelnią oranžinę gali į(si)maišyti ruda (ki-taip, žemės⁴⁸) spalva (pvz., *ruduo, žemė, lapė*). Visa tai pavaizduota 2 paveiksle.

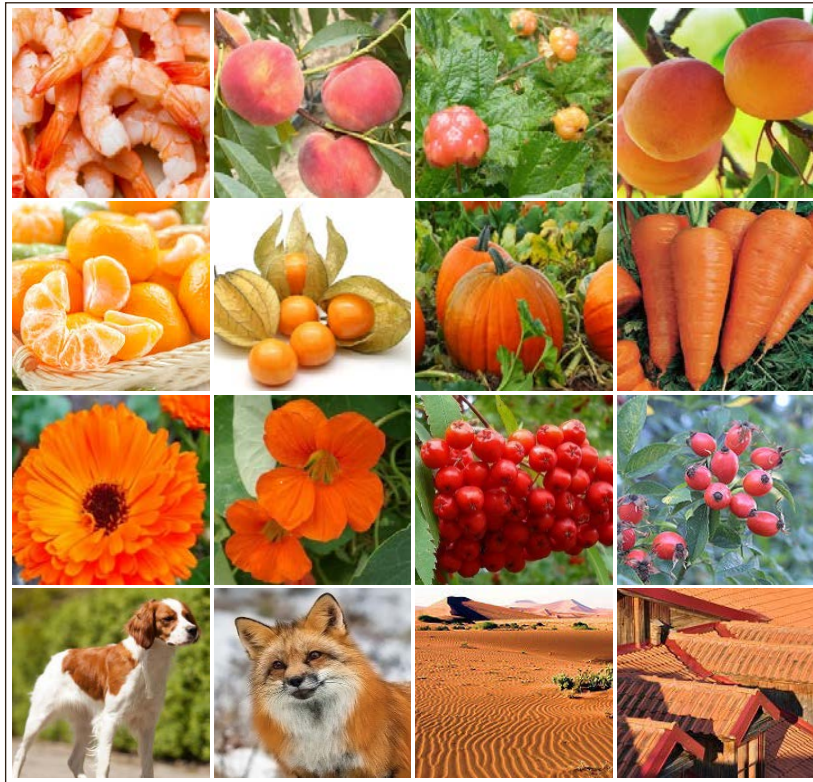

2 paveikslas. Oranžinė spalva

⁴⁸ Rudas – kuris durpių spalvos (DŽ_e).

Plg.: rudas – tamsiai geltonas (LKŽ_e); kaip kaštono sėklos (apie spalvą), kaštono sėklos spalvos (BŽ_e). Dar apie rudą spalvą plg. Vaičiulytė-Semėnienė (2018).

Kitais žodžiais kalbant, tarkim, virtų krevečių, persiko, tekšės, abrikoso, mandarino, dumplinio ir moliūgo, morkos, medetkos, nasturtės bei šermukšnio, erškėčio arba bretonės spanielio, lapės, dykumos ir čerpių oranžiškumas skiriasi (žr. 3 paveikslą ir 23–34 sakinius atitinkamai).

3 paveikslas. **Oranžinės spalvos daiktai**⁴⁹

- 23) *Mėsos spalva: nevirtų – šviesiai pilka, virtų [krevečių] – balta su rožiniu ar rožiškai oranžiniu paviršiumi*⁵⁰.
- 24) *Natūralūs jo šaltiniai – tamsiai žali ar oranžiniai vaisiai (morkos, saldžios bulvės, moliūgai, špinatai, persikai, šviežios figos, abrikosai).*

⁴⁹ Paveikslėliai rasti *google* vaizdų naršyklėje įrašius, pavyzdžiui, *oranžinis moliūgas, oranžinė medetka, oranžinė dykuma* ir t.t. pagal toliau teikiamus DLKT sakinius.

⁵⁰ Dar pgl. DLKT sakinį: *Skaniausių valgių: gardžios baltos sojų varškės, trijų rūšių žuvies, trijų rūšių dumblių, ryžių, apibarstytų raudonaisiais pipirais, bei didžiulių šaltų oranžinių krevečių.*

- 25) **Tekšių** daug, lyg tyčia pribarstyta po mūsų kojomis. Prisirenkame pilnus krepšius, atsivalgome iki soties. Saulės daugiau paliestos – **oranžinės spalvos** ir kvepia stipriau.
- 26) Vakaro saulės nušviestas kambarys, žemas staliukas, smulkios pavasario gėlytės, pintinėle žuvų **ikrų**, – permatomų ir **oranžinių** tarytum mandarino ašaros (plg. mandarinų spalvos, *mandarininių), – tamsiai raudonas vynas, kurio spalvą vakaro saulė iki skausmo išgrynindavo.
- 27) Užaugę [dumplainio] vaisiai būna 1-2 cm skersmens. Sunokę įgauna **oranžinę spalvą**.
- 28) Gaili dejonė girdėti saulės įkaitintame kieme, kur tarp **oranžinių nasturtų** šoka geltoni drugeliai ir zvimbia bitės.
- 29) Aprūdijusiose konservų dėžėse žydi ryškiai **oranžinės medetkos**.
- 30) Jie būna raudoni arba **raudonai oranžiniai** (plg. šermukšniniai, šermukšnio spalvos). Labiausiai paplitęs paprastasis **šermukšnis**, augantis ir Lietuvoje.
- 31) O tik pasidairykime, daugelyje vietų – prie sodybų, pakelėse, pamiškėse pamatysite **erškėčių** krūmus, gausiai aplipusius **oranžinėmis uogomis**.
- 32) Pasitaikė saulėta diena, Marijus nuėjo į šunų parodą ir išvydo žmoną. Ji prasibrovė pro minią, kad paglostytų galvą **oranžiniam bretonui**, piktai lojančiam – apskritai piktam – šuniui.
- 33) Jis šaltas ir trupa į gabaliukus, panašiai kaip jūros sudrėkintas paplūdimio smėlis. **Oranžinė** (plg. terakotinė) **dykuma** atrodo visiškai sausa, tačiau smėlį pašildžius jis imtų garuoti.
- 34) Galėjo žvilgsniu arba mintimis praskleisti miesto [Vilniaus] peizažą tarsi teatro uždangą, kruopščiai išpieštą bažnyčių bokštais, **oranžinių** (plg. terakotinių, plytinių spalvos) **čerpių** stogais, medžiais be lapų ir dangumi su geltonu saulės skrituliu.

Tai, kad oranžinė yra laipsniška spalva, matyti ir iš 35–37 sakinių, kur aktualizuojama skirtinga apelsino oranžinė. Konkrečiau kalbant, apelsinas kaip ugnis yra labiau oranžiškai raudonas arba raudonai oranžinis, o saulė kaip apelsinas – veikia yra geltonai oranžinė⁵¹.

- 35) Pakuroj juodavo šalti pelenai. Ant stalo kaip **ugnies** sustingę **kamuoliai** švytėjo **oranžiniai** (plg. gelsvai raudoni) **apelsinai**.
- 36) Jis nieko nemato, tik vienuolyno duris, už kurių pasislėps. Kalno uolos smailė iškelia **saulę**, ir didžiulis **oranžinis apelsinas** trykšteli gyvybės sultis.

⁵¹ Plg. 7, 8 išnašas.

- 37) *Žmonės dar nežinojo laiko sąvokos, pasakojo, kaip pavakary horizonte buvo matyti nejudantis **apelsino spalvos** (plg. oranžinis, rausvai geltonas) **saulės ratas**, o vidury darganotos pelenų spalvos jūros stovėjo sustingusios galeros.*

Tais atvejais, kai apelsino oranžiškumo gradacija kalbos vartotojui nėra aktuali, vartojami tokie, kaip 38–39 sakiniai, t. y. apelsininė, apelsino spalva yra maišyta iš geltonos ir raudonos (plg. dar 4–7 sakinius). Spalvos būdvardžiai (*oranžinė, apelsininė*) čia vartojami sinonimiškai.

- 38) ***Apelsinų** yra saldžių, pusiau saldžių ir saldžiarūgščių. Spalvos įvairios: **oranžinė**, geltona, rausva ir net žalia. Ant jų yra užrašas „Colour added“.*
- 39) *Instinktyviai pajuto, kad kambaryje dar kažkas yra. Kilstelėjo galvą – **apelsininė** (plg. apelsinų spalvos, oranžinė) Elenos šėveliūra. Ant pilvo sunertos rankos.*

Iš 40–41 sakinių aiškėja, kad oranžinė spalva (gali būti) suprantama ir plačiau: kaip apelsino spalvos antonimas. Tada apelsininė yra viena oranžinės atspalvių.

- 40) *Norėtusi, kad spalvingą rudenį moterys rinktųsi ne vien tamsias spalvas, bet puoštųsi ir **oranžinės, apelsino ar geltonos spalvų drabužiais**. Moterys nori būti madingos, bet kartu jos bijo išsiskirti, nori tarsi susilieti su minia.*
- 41) *Kundalinė – dvidešimtmetė joginė striptizo šokėja iš Amsterdamo, neįtikėtinai strazdanota, besiplaikstanti **oranžiniais plaukais**, plazdanti geltonais, **apelsininiais**, raudonais **drabužiais**, išoriškai ir vidujai – labai rami, bet tarsi nuolatos apimta kvaitinančios liepsnos.*

Kalbant apie plaukų, kailio spalvą aktualu aptarti oranžinės ir ryžos, arba, grubiai kalbant, rudos, santykį. Galima manyti, kad 32, 41 sakiniuose minima oranžinė plaukų, kailio spalva yra (gali būti) artima 42–43 sakinių ryžai. Jei taip, tokia į plačiau suvokiamą oranžinę įeinanti ryža galėtų būti arčiau raudonos – ugnies spalvos (žr. 44–46 sakinius, plg. 3 paveikslą).

- 42) *Nesigilinkim. – O mes tai **katinui** iš pat pradžių idėjom vardą Ramzis, nes jis buvo **ryžas**, mažas ir toks suglostytas.*
- 43) *Man tai labai gaila iš tikrųjų. Ypač kai jai taip gražiai atrodo tie plaukai, tokios pas ją ant veido yra strazdanėlės, žinai, nu ir tokie **švoiesiai ryži plaukai** ir taip gražiai jai atrodo, man tie ilgi tie jos plaukai tokie faini, pagyvina visą veidą pagyvina.*
- 44) *Iš Laukuvos daktariškojo periodo atsimenančio paliudijimas: labai didelės mėlynos akys ir vešlūs **ugniniai plaukai** – „ryži“.*

- 45) *Šiandien man **plaukus dažė**, šiaip ne taip nudažė. Aišku norėjau rudų, bet ką padarysi. **Tamsiai rudų, bet gavosi eilinį kartą į raudonumą. Būsiu ryža**⁵².*
- 46) *Nusikaltėlis buvo užsimaukšlinęs juodą odinę kepurę su snapeliu, bet iš po jos šonuose buvo matyti **rusvai raudoni** (plg. oranžiniai, ryži) **plaukai ir antakiai**.*

Be to, iš 47–50 sakinių (plg. dar 31–34 sakinius) aiškėja, kad, kalbant apie plaukus, artimos tampa (gali tapti) oranžinė, ryža ir rausvai / raudonai ruda (plg. terakotinė, plytinė⁵³) spalvos.

- 47) *Žiemą žvėreliai nešioja šiltus kailinėlius. Vasarą **laputė** buvo tokia nušiurusi – beveik **raudonai ruda** (plg. oranžinė, ryža, terakotinės spalvos), kailiukas trumpas, retas.*
- 48) *Aš net nepastebiu, kad taip darau, kol mane kažkas išgąsdina, ir aš nutylu. Pasuku galvą ir pamatau šmėstelėjusį blizgantį **rausvai rudą** [Lūšias] (plg. oranžinį, ryžą, terakotinį) **kailį**.*
- 49) ***Rausvai rudi** (plg. oranžiniai, ryži, terakotiniai) **Neringos plaukai** nudažyti juosvai mėlyna spalva ir itin trumpai nukirpti.*
- 50) *Tai buvo kažkokio beformio kūno, nuolaidžių pečių, kiek į kiaušinį panašus jaunas, kokių dvidešimt aštuonerių metų vyras **garbanotais plytinių spalvos** (plg. oranžiniais, ryžais) **plaukais**, stačiokiškai niūrios laikysenos, būdingos senbuviams niujorkiečiams.*

51–56 sakiniai rodo, kad lietuvių kalbos vartotojas rausvai / raudonai rudą, terakotinę, plytinę spalvas suvokia plačiau nei su jomis susijusią ryžą. Remiantis tuo, kas sakyta bei 3 lentelės duomenimis, galima teigti, kad plačiau suvokiama oranžinė, be raudonos ir geltonos, (gali turėti) turi ir rudos, žemės, spalvos priemaišų (plg. *oranžiniai plaukai, oranžinis smėlis, kelias, oranžinė žemė, dykuma, čerpė, plyta* ir pan.).

- 51) *Aplinkui – vešlūs, drėgni miškai. Jaučiamės kaip ne Afrikoje, o Malaizijos džiunglėse. Pradeda lyti popietinis lietus. Mūsų sunkvežimis, drabstydamas **raudonai rudą purvą** (plg. terakotinį, plytinį purvą, bet: *ryžą purvą), ropoja aukštyn.*

⁵² Plg. dar DLKT sakinius: *Pauglystėje tai atrodė didžiausia tragedija. Nekęsdavau viso pasaulio, kai išgirsdavau šnabzdant ar šaukiant: „**Ryža...**“ Vedžiodavau kieme šunį ir spęsdavau „esminį“ klausimą: jei koks angelas man leistų pasirinkti – ar strazdanos, ar **raudoni plaukai**?*

*Kurioms pavyko su tavim praleisti naktelę kitą, tos pasakoja stublinančius dalykus... Kad nematyčiau Sauliaus veido, žiūrėjau, kaip **oranžiniai** **Dano plaukai degė dega** pakalnutėse.*

⁵³ Plg. 28 išnašą.

- 52) *Gulėjau rausvai rudoje dykumoje* (plg. *ryžoje dykumoje), kur vidurdienio temperatūra siekia penkiasdešimt penkis laipsnius, kur yra vienuolika skirtingų barškuolių rūšių.
- 53) *Tamsiai raudona (bordo) – su šviesiai rožine, balta, šviesiai pilka, smėlio, terakotine (rausvai ruda). Statiniai buvo dengti terakotinėmis čerpėmis, stogai veikiausiai buvo dvišlaičiai.*
- 54) *Tuo baisiau įsivaizdavus, kad visi čia žiūri į mane ir mato mano gėdą, kaip aš čia sėdžiu terakotiniu veidu, o iš tiesų man visai neįdomu. Kaip aš meluoju tokiu elgesiu, net sau pačiam.*
- 55) *Nei karpos, dabinsios šį kareivišką veidą, nei plytinė jo spalva, nei gyslotos rankos, nei Nanonos skarmalai neišgąsdino kubiliaus, kuris tada tebebuvo tokio amžiaus, kai dar virpa širdis.*
- 56) *Skaidrus cirkonas yra rudas. Jo atmaina hiacintas yra oranžinis iki raudonai rudos spalvos. Kitos atmainos starlito spalva yra melsva iki žalios.*

Žodynuose minėta oranžinei sinonimiška rausvai gelsva / geltona ir (arba) gelsvai rausva / raudona. 4 lentelėje pagal daiktavardžiais pasakomus daiktus, kuriuos kalbėtojas suvokia esant vienos iš šių spalvų, matyti korelacijų su 3 lentelėje minėtais daiktavardžiais.

4 lentelė

Daiktavardžiu žymimi daiktai, kuriems priskiriama oranžinė, pasakyta būdvardiniu junginiu (i) rausvai gelsvas / geltonas arba (ii) gelsvai rausvas / raudonas

Daiktų klasė	Daiktavardis, kuriuo žymimas daiktas	Daiktų skaičius
Augalai	(i) obuolys; slyva; pupos; šermukšnis, raugerškio ūgliai; (ii) jurginas; klevo lapai; avietės	8
Negyva gamta	(i) šviesa; aušra; saulėtekis; saulė; saulėlydžio debesys; migla; Marsas; priemolis, (ii) saulė; saulėlydis; ūkana; dumblas; ugnis; smiltainis	14
Dirbiniai	(i) pelerina, kimono; audeklas; (ii) lūpdažiai; lapės kailiniai	5
Maistas, gėrimai	(i) brandinto sūrio luobelė;	1
Gyvūnai	(ii) šuo	4
Kūnas, jo dalys	(i) Plaukai; ūsai; (ii) katės akys; fazano pilvas	4
Abstraktai	(i) Žvilgsnis (povų); pliūpsnis; (ii) užrašas; miokardo margumas	4
Iš viso:		40

Pavyzdžiui, 30 sakinyje minimos šermukšnio uogos aktualizuojamos kaip labiau raudonos, o 57 sakinyje – kaip labiau geltonos.

- 57) *Žydi [šermukšnis] gegužėj. Pražysta 8–10-tais amžiaus metais. **Vaisiai stambiausi – iki 3 cm ilgio, kiaušiniški arba beveik rutuliški, žalsvai arba rausvai geltoni, iš saulės pusės paraudę, kvapūs.***

58–60 sakinių pagrindu aiškėja skirtinga saulės spalvos aktualizacija. Tipiškai geltona saulė gali būti ir kiek kitos spalvos ar atspalvio. Vienais atvejais geltona saulės spalva konkretinama (*rausvai geltona*), kitais – pasakoma kitokia nei spalvos prototipas (*gelsvai rausva; rusvas saulės diskas*).

- 58) *Kartu su vakaru į Chaimo Pokoto namus skverbėsi palaima, žalsva ar violetinė, o už jūros rausvai geltona saulė* (plg. oranžinė saulė), *pusiau vandenin pasinėrusi, slėgė po savimi tokios pat spalvos plokščią paplotėlį, dėjosi auksiniu pusiau paskandintu Saturnu*⁵⁴.
- 59) *Begalinis Libijos dykumos banguotas smiltynas, tartum sustingusios jūros bangos. Perėjau į apšviestą vakarinės aikštelės pusę ir ilgai žiūrėjau, kaip gelsvai rausvas saulės diskas* (plg. oranžinis saulės diskas) *pro tirštą dulkių rūką vis artinosi prie horizonto*⁵⁵.
- 60) *Atgal grįžtančiųjų nugaras nušviečia blankūs besileidžiančios saulės spinduliai. Rusvas saulės diskas padūmavusiuose toliuose. Oranžinių debesiūkščių juostos*⁵⁶.

Spalvos aspektu oranžiškai matoma saulė 61–62 sakiniuose nėra konkrečiau apibrėžta. Remiantis tuo, kas sakytą, oranžinė saulė gali būti suvokiama siauriau, t. y. kaip apelsinas (plg. 63–64 ir 36–37 sakinius), ir (arba) plačiau, t. y. apimti 58–60 sakiniuose aktualizuotas saulės spalvas⁵⁷.

⁵⁴ Dar plg. DLKT sakinius: *Lengvo vėjo genami debesys neskubėdami plaukia į rytus. Atidengdami besileidžiančią saulę jie nusidažo rausvai gelsva spalva. Pirmosios medžių viršūnės sminga į atvėsiusią saulę. Eglyne prabilo juodasis strazdas.*

⁵⁵ Dar plg. DLKT sakinį: *Atsikratė į Staklių miestelį ir sustojo medžiais apaugusiame kieme. Liepė išlipti. Agota spėjo pamatyti, kad jau aušta: geltonai raudona pašvaistė švietė viršum tolimo miško sienos, kurią jie ką tik pradundėjo.*

⁵⁶ Plg. DLKT sakinį: *Kodėl, kai sumaišai raudoną ir oranžinę, pasidaroma ruda? – Nežinau. Jei tėtis negali visko žinoti, tai ir aš negaliu.*

⁵⁷ Panašiai (siauriau vs. plačiau) suvokiama ir moliūgo spalva, plg.: (=24) *Natūralūs jo šaltiniai – tamsiai žali ar oranžiniai vaisiai (morkos, saldžios bulvės, moliūgai, špinatai, persikai, šviežios figos, abrikosai) vs. Tyrimų duomenimis, ši spalva skatina endorfinų veiklą. Beje, nebūtina akių skaudinti moliūgo spalvos skaidrumu – visi atspalviai (nuo blyškiai abrikosinio iki tamsiai plytinio) gali spragtelėti tavo vizualinį jungiklį.*

- 61) *Į besileidžiančios saulės spindėjimą žvilgsnius nukreipusios figūros visa savo esybe susitelkė ir paniro į adoraciją. **Oranžinį** paplokščių **saulės diską** stebiu pati, bet pramaišiu stebiu, pasitikrinu, kaip nustėrę nuo gamtos grožio tai daro adoratoriai iš lakšto.*
- 62) *Prižiūrėtojai niūniuodami varė jų bandas namo; sunkiais nešuliais apkrauti asilai bidzeno besiruošiančių vakarieniauti ūkių link. Vakaruo-
se **saulė** įgavo **oranžinį atspalvį**, o Tėbų kalnas nusidažė rausvai. Po karštos vasaros dienos stojo švelnus, tykus vakaras. Koks gražus buvo Egiptas, pasipuošęs auksu ir žaluma.*
- 63) *Vandens žiedų, užpildžiusių visas marias, šešta diena kepinant **saulei** taip, kad ji pati apdegė per savo neatsargumą, iš **skaisčiai geltonos virdama oranžine**, todėl nebesugebančia vienu kirčiu perskrosti ryto rūko, nes jos spinduliai kaip kardai po mūsų praradę aštrumą ir taiklumą.*
- 64) *Didėjantis Saulės paviršius pamažu vės, **jo spalva** iš pradžių **darysis oranžinė**, vėliau – **raudona**. Pūsdamasi Saulė vieną po kitos praris vidines planetas ir šildys esančias atokiau.*

Platesnė oranžinės spalvos interpretacija gali būti siaurinama konkretnant spalvos pavadinimą. Tada su pagrindinę spalvą žyminčiomis būdvardžio *oranžinis* formomis vartojamas prieveiksmis *raudonai, geltonai, rudai* ir pan., pasakantis spalvą, kuriai, kalbėtojo nuomone, oranžinė yra artimesnė (žr. 65–71 sakinius, dar pgl. 23, 30 sakinius ir 1 paveikslą).

- 65) ***Išdžiūvusios žievės** išorinė **pusė** turi išlikti pilkšvai ruda, **matinė, vidinė – rausvai oranžinė**, be kvapo, kartaus skonio.*
- 66) *Tai buvo košmaras... Iš pradžių dangumi nuplaukė **raudonai oranžinės ugnys**, kurios pilotams padėjo rasti taikinius, po to atsklido užesys, kol pagaliau žemė ir visas Jurgio butas ėmė drebėti nuo sproginų (vgl. 60 sakinį).*
- 67) ***Gelsvai oranžinės paprikos ekstraktas** (E 160 c) yra aromatizuojančių ir dažančių junginių derinys, iš paprikos ekstrahuotas aliejų arba leidžiamų tirpiklių pagalba.*
- 68) ***Melioninės kriaušės vaisiai** iš pradžių būna žali, nokdami jie įgauna **gelsvai oranžinę spalvą**.*
- 69) *Auginamas kultūrinis arachis – tai 25–75 cm. aukščio žolė tiesiais arba šliaužiančiais stiebais. **Žiedai** geltoni arba **geltonai oranžiniai**.*
- 70) *„Ikaro gimimas“, „Ikaro gyvenimas“, kol lieka tik medžio ir plunksnų konstrukcija – „Ikaro žūtis“. Nespalvota fotografija, kurioje – **rudai oranžiniai sparnai**. Estetiškai ironiškas sugretinimas vyro, kaip Ikaro (nepasiektos svajonės), ir gaidžio plunksnų.*
- 71) *Užšaldyta **midijų mėsa** turi būti pilkai oranžinės ar **blyškiai oranžinės spalvos su rudu atspalviu**, tanki, bet negrubi.*

Siaurinti oranžinės spalvos interpretaciją galima ir pasirinkus vartoti spalvos pavadinimą pagal 3 lentelėje minėtus daiktavardžiais pasakomus oranžinius daiktus (plg. 72–77 sakinius). Tiesa, čia, kaip minėta (plg. 5–7 sakinius) ir matyti iš 78–81 sakinių, galimi semantinio junglumo ir (arba) struktūriniai ribojimai.

- 72) *KENDI IR PUPI*. *Tai mano žiurkėnų vardai. Kendi **morkinės spalvos*** (plg. *morkos spalvos, morkinė, oranžinė*), *jos akys juodos ir apvalios, nagai aštrūs ir ilgi. Jos ūsiukai trumpučiai, jie visada juda, nes Kendi viską labai mėgsta uostyti. Pupi – **šviesiai morkinė*** (plg. *šviesiai oranžinė*), *o akys, nagučiai ir ūsiukai tokie patys, kaip ir Kendi. Tai mielieusi mano draugžiai*⁵⁸.
- 73) *Kailis neturėtų būti toks ilgas, kad ant pilvo, uodegos ar užpakalinių kojų susidarytų „kirpčiukai“*. *Spalva būna gelsvai ruda, **abrikosinė*** (plg. *oranžinė*) arba rudmargė.
- 74) ***Ryškiai oranžinė*** [kambaryje] *didina adrenalino kiekį kraujyje, ir ilgas buvimas panašioje aplinkoje labai jaudina. Tad geriau ją kiek suminkštinti iki **šiltų abrikosinės atspalvių*** (plg. *šiltų oranžinių atspalvių*) arba pridėti gelsvumo.
- 75) *Horizonto link krypstanti saulė žėrė **švelnią abrikosinę šviesą*** (plg. *švelnią oranžinę šviesą*). *Artėjo idealus laikas filmuoti.*
- 76) *Laukimo naktį tiesia rankas tiek Turandot, tiek Kalafas, staiga dingsta, ir scenos perspektyva pavirsta žydinčiu pavasario sodu. Tą **persikinio saulėtekio tonais*** (plg. *oranžinio saulėtekio tonais*) *nuspalvintą šilumą ir išsineši su savimi...*
- 77) *Statiniai buvo dengti **terakotinėmis čerpėmis*** (plg. *oranžinėmis čerpėmis*), *stogai veikiausiai buvo dvišlaičiai. Tačiau tašyto akmens nenaudojimas ir keletas kitų statybinių ypatumų kontrastavo.*
- 78) *Tai jį yko broliui Bandelui tariant pašventinimo frazę. Tas žaliūkas iš šiaurės, rausvais skruostais ir **moliūgo spalvos plaukais*** (plg. *?moliūginiais plaukais; oranžiniais plaukais*), *prisiartinio prie manęs iš nugaros ir smarkiai patraukė už abito skverno.*
- 79) *O vėjo šiūruojamas jas matysi net akies krašteliais. Tyrimų duomenimis, ši spalva skatina endorfinų veiklą. Beje, nebūtina akių skaudinti **moliūgo spalvos skaidumu*** (plg. *?moliūginis skaidumas; oranžinis skaidumas*) – *visi atspalviai (nuo blyškiai abrikosinio iki tamsiai plytinio) gali spragtelėti tavo vizualinį jungiklį.*

⁵⁸ Plg. DLKT sakinį: *Ugnis, kilusi iš mažos kibirkštelės, spragsėjo ir šoko liepsnomis per patalą, tartum į visas puses sprunkančių **oranžinių pelių pulkai**. Mažasis vaikas dar iš visų jėgų stengėsi prabusti, pūtė akis, tas amžinai ašarų sklindinas taures.*

- 80) *Daugumą skulptūrų vėliau polichromuodavo ryškiomis, kontrastingomis spalvomis: vyrų kūnus padengdavo plytine spalva* (plg. *plytiškai; *vyrų kūnai būdavo plytiniai, bet: vyrų kūnai būdavo plytos / plytinės / terakotinės spalvos), o moterų – **švelniai oranžine** (plg. švelniai oranžiškai; moterų kūnai būdavo švelniai oranžiniai / terakotiniai), „apvilkdavo“ *baltonis togomis, išpuošdavo dekoratyvia imituojamų papuošalų ornamentika*.
- 81) *Sustiręs, kalenantis iš šalčio dantimis guli jis, Izidorius Šalva, nedidelės valtelės paskuigalyje, o ją irkluoja šikšnosparnis su prisirpusių šermukšnių spalvos skarele* (plg. ?šermukšnine skarele; šermukšninės spalvos skarele) ant kaklo.

5. Apibendrinimas ir išvados

Išnagrinėjus 1120 dabartinės lietuvių rašto kalbos pavyzdžių su skirtingomis būdvardžio *oranžinis* ir jo potencialių sinonimų formomis, paaiškėjo, kad vartosenoje šio būdvardžio reikšmė gerokai platesnė nei žodynuose pagal spalvos prototipą (apelsiną) apibrėžiama.

Apelsino (rausvai geltona) oranžinė – tai siauroji spalvos samprata. Plačiau lietuvių kalbos vartotojų suvokiama oranžinė nuo spalvos centro (rausvai geltonos ir (arba) gelsvai raudonos) (*apelsino, moliūgo, morkos, nasturtės* spalva) laipsniškai pereina į periferiją: artėja prie geltonos (plg. *abrikoso, persiko, mandarino, šaltalankio, saulės, aukso* ir pan. spalva) arba raudonos (plg. *šermukšnio, erškėčio, ugnies* ir pan. spalva), rudos (plg. *plytos, čerpės, žemės, kelio, rudens* ir pan. spalva). Galima kalbėti apie pereinamuosius nuo centro ryškius *resp.* švelnius oranžiškumo atspalvius (plg. *rausvai resp. raudonai oranžinis; gelsvai resp. geltonai oranžinis* ir pan.).

Dabartinėje lietuvių kalboje oranžinės spalvos pavadinimai dažniausiai vartojami atributiškai (86 %), retai eina predikatyvu (14 %).

Oranžinės spalvos paprastieji (*oranžinis, morkinis, terakotinis* ir pan.) ir (arba) sudėtiniai (*rausvai geltonas, gelsvai raudonas, rudai raudonas, apelsino, moliūgo, rūdžių spalvos* ir pan.) pavadinimai vartojami ir variantiškai, ir opoziciškai. Tai susiję su konstrukcijos tipu ir (arba) semantiniu junglumu. Būdvardžio *oranžinis* junglumas ir vartoseną atributinėse *resp.* predikatinėse konstrukcijose neribojama (plg. *Oranžinis drugelis, moliūgas, suknelė; Atskridęs drugelis ir Elenos plaukai buvo oranžiniai*). Tiksliau oranžinę spalvą pasakantys paprastieji pavadinimai (*apelsininis, persikinis, šermukšninis, terakotinis* ir pan.) gali būti ribojami (plg. *persikiniai marškiniai*; bet: **moliūginė medetka; Elenos plaukai buvo ne ?apelsininiai ir ne *moliūginiai, bet rusvai geltoni*; bet: *Akinių rėmai buvo apelsininiai; Nuo saulės Elenos veidas buvo terakotinis*). Semantinis sudėtinių oranžinės spalvos pavadinimų junglumas iš esmės neribojamas (plg. *moliūgo spalvos medetka; Medetkos žiedas – moliūgo spalvos; Elenos plaukai buvo ne apelsino ir ne moliūgo spalvos, bet rusvai geltoni*).

Oranžiškumą suvokiant plačiau, semantiškai būdvardis *oranžinis* lieka neiškus. Tada renkamosi vartoti aiškesnius, apibrėžtesnius – sudėtinius oranžinės spalvos pavadinimus (plg. *Šermukšnio uogos – gelsvai raudonos, arba raudonai oranžinės, o šaltalankio – geltonai oranžinės*). Tokį pasirinkimą gali riboti konstrukcijos tipas (plg. *Šaltalankio uogos pirštus nudažė oranžiškai, oranžine spalva, apelsino spalva*, bet: *Plaukus nusidažė gelsvai raudona, o gal moliūgo spalva; *gelsvai raudonai, o gal *moliūgiškai, *moliūgine spalva*).

Šaltiniai

- BŽ_c = *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*: elektroninis variantas. Vyr. red. Danutė Liutkevičienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015. Prieiga internete <http://bkz.lki.lt>.
- CONCISE = *The Concise Oxford Dictionary*, Ninth Editon. Ed. Della Thompson, Oxford: Oxford University Press, 1995.
- DC = *A Dictionary of Color*, Ian Peterson, 2003.
- DLKT = *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Sudarė Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centras. Prieiga internete <http://donelaitis.vdu.lt>.
- DSJP_e = *Słownik języka polskiego*. Red. Witold Doroszewski. Prieiga internete <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/lista>.
- DUDEN = *Deutsches Universalwörterbuch*, 6. Überarbeitete und erweiterte Auflage. Hrsg. Monika Schoch, Mannheim: Dudenverlag, 2007.
- DW = *Deutsches Wörterbuch*, 7. Vollständig neu bearbeitete und aktualisierte Auflage, Gerhard Wahrig. Hrsg. Renate Wahrig-Burfeind, München: Bertelsmann Lexikon Verlag, 2000.
- DŽ_c = *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyriausiasis redaktorius Stasys Keinys, 7-as pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012, XXVI, 969 p.; elektroninis variantas, 2015. Prieiga internete www.lkiis.lki.lt.
- LDOCE_e = *Longman Dictionary of Contemporary English Online*. Prieiga internete <https://www.ldoceonline.com/>.
- LKŽ_c = *Lietuvių kalbos žodynas* (t. 1–20, 1941–2002): elektroninis variantas. Redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2008). Prieiga internete www.lkz.lt.
- LLVV_e = *Latviešu literārās valodas vārdnīca 1972–1996*. 1.–8. Sēj. Aut. kol. Rīga: Zinātne, 1972–1996. Prieiga internete <http://www.tezaurs.lv/llvv/>.
- LVV = *Latviešu valodas vārdnīca*. Red. Dainuvīte Guļevska, Irēna Rozenštrauha, Dorisa Šnē, Rīga: Avots, 2006.
- LVV_e = *Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga: Avots, 1987. Prieiga internete <http://tezaurs.lv/>.
- MACMILLAN = *Macmillan Dictionary*. Prieiga internete: <http://www.macmillandictionary.com/>.

MERRIAM-WEBSTER =	<i>Merriam-Webster Dictionary and Thesaurus</i> . Prieiga internete: https://www.merriam-webster.com/ .
MLV _e =	<i>Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcas interneta versija 2004–2014</i> . Red. I. Zuicena, LU Latviešu valodas institūts. Šobrīd internetā pieejami šķirkļi, kas sākas ar A–L. Prieiga internete http://www.tezaurs.lv/mlvv/ .
NSRJ _e =	<i>Novyi slovar russkogo iazyka. Tolkovo-slovoobrazovatelnyi</i> , T. F. Efremova [<i>Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный</i> , Т. Ф. Ефремова], 2000. Prieiga internete https://www.efremova.info/ .
OXFORD _e =	<i>English Oxford Living Dictionaries</i> . Prieiga internete: https://en.oxforddictionaries.com/definition .
SJP _e =	<i>Słownik języka polskiego</i> . Prieiga internete https://sjp.pwn.pl/ .
SJPO _e =	<i>Słownik języka polskiego, ortograficzny, wyrazów obcych i słownik do gier w jednym</i> . Prieiga internete https://sjp.pl/ .
SRJ =	<i>Slovar russkogo iazyka</i> , Sergei I. Ozhegov [<i>Словарь русского языка</i> , Сергей И. Ожегов], Москва: Русский язык, 1984.
SŽ _e =	<i>Sinonimų žodynas</i> , 2-asis pataisytas leidimas. Antanas Lyberis, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015. Prieiga internete www.lkiis.lki.lt .
TŽŽ1 =	<i>Tarptautinių žodžių žodynas</i> . Ats. red. Vytautas Kvietkauskas, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
TŽŽ2 =	<i>Tarptautinių žodžių žodynas</i> , ketvirtas pataisytas ir papildytas leidimas. Valerija Vaitkevičiūtė, Vilnius: Leidykla „Žodynas“, 2007.
WSJP _e =	<i>Wielki słownik języka polskiego</i> , redaktor naukowy P. Żmigrodzki. Prieiga internete: http://www.wsjp.pl .

Literatūra

- Berlin Brent, Paul Kay. 1969. *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley: University of California Press.
- Biggam, Carole P., Carole A. Hough, Christian J. Kay, David R. Simmons (eds.). 2011. *New directions in colour studies*, John Benjamins Publishing Company.
- Florén, Henrika. 2005. *Colour terms. Interpretation of Linguistics Signs*, Falun: Högskolan Dalarna. Prieiga internete: https://www.academia.edu/12442008/COLOUR_WORDS_Interpretation_of_-Linguistic_Signs_Degree_Thesis_
- Griber, Yulia, Dimitris Mylonas, Galina Paramei. 2018. Objects as culture-specific referents of color terms in Russian. *Color Research and Application* 43, 958–975.
- Gritėnienė, Aurelija. 2017. Vainiklapių spalvos ir atspalviai šiuolaikinėje lietuvių prozoje: balta ir juoda. *Acta Linguistica Lithuanica* 76, 134–154.
- Gudavičius, Aloyzas. 2007. *Gretinamoji semantika*, Šiauliai: Bibliotheca actorum Humanitariorum universitatis Saulensis.

- Gudavičius, Aloyzas. 2009. *Etnolingvistika (tauta kalboje)*, Šiauliai: Bibliotheca actorum Humanitaricorum universitatis Saulensis.
- Hardin C. L., Luisa Maffi (eds.). 1997. *Color categories in thought and language*, Great Britain: Cambridge University Press.
- Jakaitienė, Evalda. 1988. *Leksinė semantika*, Vilnius: Mokslas.
- Jakaitienė, Evalda. 2010. *Leksikologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kazlauskaitė, Rūta, Eglė Ramanauskienė. 2011. Naujieji spalvų pavadinimai lingvistinės pragmatikos požiūriu. *Res Humanitariae* 10, 176–201.
- Mikulėnienė, Danguolė (sud.). 2005. *Kalbos patarimai 4. Leksika: Skolinių vartojimas (svetimybės, tarptautiniai žodžiai) (L1)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Mikulėnienė, Danguolė, Aurelija Dvylytė (sud.). 2013. *Kalbos patarimai 4. Leksika. Skolinių vartojimas (leksikos skolinių sąrašas ir senųjų svetimybės sąrašas) (L1)*, 2-oji papildyta ir pataisyta laida. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Rakhilina, Ekaterina. 2007. Linguistic construal of colors: The case of Russian. MacLaury, Robert E., Galina V. Paramei, Don Dedrick (eds.), *Anthropology of Color Interdisciplinary multilevel modeling*, 363–377.
- Rakhilina, Ekaterina, Galina Paramei. 2011. Colour terms: Evolution via expansion of taxonomic constraints. Biggam, Carole P., Carole A. Hough, Christian J. Kay, David R. Simmons (eds.). *New directions in colour studies*, 120–131.
- Roze, Anitra. 2005. *Krāsu nosaukumi: lingvistiskais aspekts latviešu valodā*. Promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozares latviešu sinhronās valodniecības apakšnozarē. Rīga.
- Roze, Anitra. 2018. Zaimstvovannye slova – odin iz istočnikov oboznačeenii niuansov cveta v latyšskom jazyke. *Acta Linguistica Lithuanica* 78, 216–242.
- Rutkovska, Kristina, Marius Smetona, Irena Smetonienė. 2017. *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Vilnius: Akademinei leidykla.
- Vasilevič, Aleksandr, Svetlana Kuznecova, Sergej Miščenko. 2005. *Cvet i nazvanie cveta v russkom jazyke*. Moskva: KomKniga.
- Wierzbicka, Anna. 1980. *Lingua Mentalis: The Semantics of Natural Language*. Sydney: Academic Press.
- Wierzbicka, Anna. 1990. The Meaning of Color Terms: Semantics, Culture, and Cognition. *Cognitive Linguistics* 1, 99–150.
- Wierzbicka, Anna. 1996. *Semantics: Primes and universals*, Oxford: OUP.
- Zolņikova, Julija. 2009. Cvetooboznačeenija vo frazeologičeskoj kartine mira nemeckogo i ruskogo jazykov. *Vestnik Čeljabinskogo gosudarstvennogo universiteta*. 2009. №30 (168). *Filologija. Iskusstvovedenie* 35, 88–93.
- Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. 2018. *Chaki* dabartinėje lietuvių (rašto) kalboje. *Bendrinė kalba* 91. Prieiga internete: <http://www.bendrinekalba.lt/?91>.

Loreta Vaičiulytė-Semėnienė
Lietuvių kalbos institutas
Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
loreta.semeniene@lki.lt

KOPSAVILKUMS

Oranža krāsa mūsdienu lietuviešu (rakstu) valodā

Loreta VAIČIULYTĒ-SEMĒNIENĒ

Šī raksta objekts ir īpašības vārds *oranžs* (liet. *oranžinis*). Raksta mērķis ir izpētīt jēdziena 'oranžs' semantiku mūsdienu lietuviešu rakstu valodā, pamatojoties uz Mūsdienu lietuviešu valodas korpusa materiāliem.

Analizējot 1120 mūsdienu lietuviešu rakstu valodas piemērus, kas ietver dažādas īpašības vārda *oranžs* formas un tā iespējamās sinonīmus, redzams, ka šim īpašības vārdam ir daudz plašāka lietojuma nozīme, salīdzinot ar tā vārdnīcas definīciju, kuras pamatā ir krāsas prototips (apelsīns).

Apelsīna oranžā krāsa (rožaini dzeltena) ir tikai krāsas šaurākā izpratnē. Lietuviešu valodas lietotāju plašākā izpratnē oranžā krāsa pakāpeniski pārvietojas no tās centra (rožaini dzeltenā un / vai dzeltenīgi sarkanā krāsa) (*apelsīna, ķirbja, burkāna, kreses krāsa*) uz perifēriju: tuvojas dzeltenai (*aprikožu, persiku, mandarīnu, smiltsērķšķu, saules, zelta* u. tml.), sarkanai (*pīlādžu, mežrozīšu, uguns* u. tml.) vai brūnai (*ķieģeļu, dakstiņu, zemes, ceļa, rudens* u. tml.). Pētījums atklāja, ka, virzoties no centra, iespējamas pārejas nokrāsas, kas pastāv starp spilgtu un maigu oranžu krāsu (*rožaini un sarkanīgi oranžs; dzeltenīgi un dzelteni oranžs* utt.).

Mūsdienu lietuviešu valodā oranžās krāsas nosaukumus parasti lieto atributīvi (86 % no visiem gadījumiem) un retāk predikatīvi (14 %).

Tādējādi mūsdienu lietuviešu valodā oranžās krāsas vienkāršie (*oranžinis* 'oranžs', *morkinis* 'burkānu', *terakotinis* 'terakotas krāsas' u. tml.) un (vai) saliktie (*rausvai geltonas* 'sārti dzeltens', *gelsvai raudonas* 'dzeltenīgi sarkans', *rudai raudonas* 'brūngani sarkans', *apelsīno spalvos* 'apelsīna krāsas' utt.) nosaukumi var tikt izmantoti gan variatīvi, gan pretstatā. Tas var būt atkarīgs no konstrukcijas veida (atributīva vai predikatīva) un (vai) semantiskās savienojamības (dabiska vai mākslīga lieta). Īpašības vārda *oranžinis* savienojamība un lietojums atributīvās un predikatīvās konstrukcijās ir neierobežoti (sal. *Oranžinis drugelis, moliūgas, suknelē* 'oranžs tauriņš, ķirbis, kleita'; *Atskridēs drugelis ir Elenos plaukai buvo oranžiniai* 'tauriņš, kas ielidoja, un Elēnas mati bija oranži'). Vienkāršo nosaukumu lietojums, kas izsaka precīzāku oranžās krāsas raksturojumu (piemēram, *apelsīninis* 'apelsīnu', *moliūginis* 'ķirbju', *persikinis* 'persiku', *terakotinis* 'terakotas krāsas' utt.), var būt ierobežots (sal. *persikiniai marškiniai* 'persiku krāsas kreklis'; bet: **moliūginē medetka* 'ķirbja krāsas kliņģerīte'; *Elenos plaukai buvo ne ?apelsīniniai ir ne *moliūginiai, bet rusvai geltoni* 'Elēnas mati nebija apelsīna vai ķirbja krāsā, bet sārti dzelteni'; bet: *Akinių rėmai buvo apelsīniniai* 'briļļu ietvars bija oranžs'; *Elenos plaukai buvo ne apelsīno ir ne moliūgo spalvos, bet rusvai geltoni* 'Elēnas seja bija terakotas krāsā no saules'). Oranžās krāsas salikto leksēmu semantiskā kombinējamība ir praktiski neierobežota (sal. *moliūgo spalvos medetka* 'ķirbju krāsas kliņģerīte'; *Medetkos žiedas – moliūgo spalvos* 'kliņģerītes zieds ir ķirbja krāsā'; *Elenos plaukai buvo ne apelsīno ir ne moliūgo spalvos, bet rusvai geltoni* 'Elēnas mati nebija apelsīna vai ķirbja krāsā, bet sārti dzelteni').

Ja jāpasaka, ka kaut kas ir 'oranžs' plašākā nozīmē, īpašības vārds *oranžs* semantiski paliek neskaids. Tad tiek lietoti skaidrāki un precīzāki (salikti) oranžās krāsas nosaukumi (*Šermukšnio uogos – gelsvai raudonas, arba raudonai oranžinēs, o šaltalankio – geltonai oranžinēs* 'pīlādži ir dzeltenīgi sarkani vai sarkanīgi oranži, un mežrozīšu ogas ir dzeltenīgi oranžas').

SUMMARY

The Colour *orange* in the Modern Lithuanian (Written) Language

Loreta VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ

The object of this article is the adjective *orange* (Lith. *oranžinis*). Its purpose is to look into the semantics of the word *orange* in the modern Lithuanian written language and to 'see' the colour orange based on the material from the Corpus of the Modern Lithuanian Language (CMLL). The names of the colour are addressed from the syntactic-semantic standpoint.

Analysis of 1120 cases of the modern Lithuanian written language involving the different forms of the adjective *orange* and its potential synonyms has shown that this adjective has a much broader meaning in use compared to its dictionary definition, which is based on the prototype of the colour (the orange).

The orange colour (rosy yellow) of the orange is merely the narrow conception of the colour. In the broader understanding of the users of the Lithuanian language, the colour orange gradually moves from its centre (rosy yellow and/or yellowish red) (the colour of *orange*, *pumpkin*, *carrot*, *nasturtium*) towards the periphery: the colour yellow (that of *apricot*, *peach*, *tangerine*, *buckthorn*, *sun*, *gold*, and similar) or red (that of *rowanberries*, *rosehip*, *fire*, and similar) or brown (that of *brick*, *tile*, *earth*, *road*, *autumn*, and similar). The study has revealed that as we move away from the centre, we can have transient hues that exist between the bright and the soft colour orange (*rosy vs. red orange*; *yellowish vs. yellow orange*, and so on).

In the modern Lithuanian language, the names of the colour orange are normally used as an attribute (86 % of all cases), and rarely as a predicative (14 %).

Evidently, in the modern Lithuanian language the simple (*orange-*, *carrot-*, *terracotta-coloured*, and such) and/or complex (*rosy yellow*, *yellow red*, *brown red*, *pumpkin-coloured*, and so on) lexemes of the colour orange can be used both in variation and in opposition. This has to do with the type of the construction (attribute vs. predicate) and/or semantic combinability (natural vs. artificial thing). The combinability and usage of the adjective *orange* in attribute and predicate constructions is unlimited (cf. *an orange butterfly*, *pumpkin*, *dress*; *the butterfly that flew in and Elena's hair was orange*). The simple lexeme that offer a more accurate definition of the colour orange (such as *orange-*, *pumpkin*, *peach-*, *rowan-*, *terracotta-coloured*, and so on) may be limited (cf. *a peach-coloured shirt*; but: **pumpkin marigold*; *Elena's hair was not the colour of ?orange- or *pumpkin*, but *rosy yellow*; but: *the glass frame was orange*; *Elena's face was the colour of terracotta from the sun*). The semantic combinability of the complex lexemes of the colour orange is virtually unlimited (cf. *pumpkin-coloured marigold*; *the marigold flower is the colour of pumpkin*; *Elena's hair was not the colour of orange or pumpkin*, but *rosy yellow*).

If we were to understand something being orange in a broader sense, the adjective *orange* semantically remains unclear. That is when more clear-cut and definite (complex) names of the colour orange come into play (*Rowanberries are yellow red or rosy orange*, and *rosehip berries are yellow orange*).

STANISLOVO IR LIUDVIKOS DIDŽIULIŲ ORTOGRAFIJOS KAITA: NUO ANTANO BARANAUSKO PRIE BENDRINĖS KALBOS

Jurgita VENCKIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

1. Įvadas

Antano Baranausko lietuvių rašomosios bendrinės kalbos (toliau – rbk) modelio sklaidos tyrimai parodė, kad XIX a. pab. – XX a. pr. Žemaičių (Telšių) vyskupo Mečislovo Paliulionio raštinėje 1881–1908 m. rašyta pagal jo principus¹. Žemaičių (Telšių) dvasinės seminarijos auklėtinių laišakai liudija, kad ne vienam iš jų Baranausko rbk buvo ne tik studijų objektas², bet tinkama kasdieninei komunikacijai raštu, o vėliau taikyta leidžiant lietuvišką spaudą.

Pasauliečiai inteligentai dar prieš pasirodant pirmajam lietuviškam periodiniam leidiniui *Aušra* (1883–1886) irgi ieškojo tinkamiausio rašyti visiems bendro lietuvių kalbos varianto. Jie taip pat domėjosi Baranausko rbk, dėl to buvo kreipiamasi į minėtos seminarijos auklėtinius, klausiusius Baranausko lietuvių kalbos paskaitų. Tai liudija ir Jono Spudulio 1883 m. laiškas tuometiniam seminaristui Adomui Dambrauskui: „Džiaugdamasi prisipažįstu, jog pirmuoju mano mokytoju tiesraszczio lietuwiszko buvo Kun. Baranauskis pawizdiję tos gramatikos, katrą asz gawau isz Kauno ir katrą tu pats matei“ (Spudulis 1883–12-03: [1r]).

Šiame straipsnyje tęsiami Antano Baranausko rbk sklaidos už Žemaičių (Telšių) vyskupijos raštinės ir dvasinės seminarijos ribų tyrimai: analizuojama jo sekėjų Stanislovo Didžiulio (1850³–1927), pagarsėjusio dėl savo lituanistinės bibliotekos⁴ ir lietuviškos spaudos platinimo bibliofilo, bei jo žmonos rašytojos Liudvikos Nitaitės–Didžiulienės–Žmonos (1856–1925) rašomosios kalbos kaita. Griežionėles, kur gyveno Didžiuliai, Petras Jonikas minėjo greta kitų „lietuviškos veiklos židinėli[u]“ – Rygos, Mintaujos, Panemunėlio. Čia lankėsi Jonas Basanavičius, Jonas Jablonskis, Juozapas Miliauskas–Miglovara (Jonikas 1987: 291).

Didžiulių rankraštinių palikimą sudaro 1872–1925 m. rašyti tautosakos (dainų, pasakų, mįslių, patarlių, priežodžių), leksikos rinkiniai (vietovardžių,

¹ Plačiau žr. Venckienė 2014: 269–294.

² Baranauskas 1870-aisiais vyskupo Motiejaus Valančiaus paskirtas seminarijoje dėstyti homiletiką – pamokslų sakymo teoriją ir praktiką lietuvių kalba (Venckienė 2014: 269).

³ Tokią gimimo datą yra nurodęs Vaclovas Biržiška (B[iržiška] 1954a: 528), taip pat Benjaminas Kaluškevičius ir Kazys Misius (Kaluškevičius, Misius 2004: 117), Vladas Žukas (Žukas 2003-08-06 [žiūrėta 2019-04-01]). *Anykštėnų biografijų žinyne* nurodyti 1856 m. Teigiama, kad data nustatyta pagal Anykščių parapijos krikšto metrikus (žiūrėta 2019-01-22).

⁴ Plačiau žr. Lietuvninkaitė 2004a: 9–29.

asmenvardžių, augalų pavadinimų), etnografiniai, bibliografiniai ir kitokie užrašai, Didžiulienės kūryba, egodokumentai. Šių rankraščių tyrimas ne tik parodo Baranausko rbk sklaidą, bet ir atskleidžia, kaip paskutiniuoju XIX a. dešimtmečiu ir XX-ojo a. pradžioje Didžiulių rašomąją kalbą veikė vis didesni prestižą įgyjanti lietuviškų periodinių leidinių kalba.

2. Stanislovas Didžiulis

Stanislovas Didžiulis, gimęs Griežionėlėse, Anykščių rajone, bajorų šeimoje, baigė tris Panevėžio gimnazijos klases, paskui privačiai mokėsi pas Andrioniškio kunigą Antaną Viskantą⁵ (B[iržiška] 1954a: 258). Kaip teigia Nijolė Lietuvninkaitė, įtakos Didžiulio „dvasiniam ir kultūriniam brendimui turėjo bendravimas su aplinkiniais anykštėnais inteligentais prelatu Antanu Pavilioniu⁶, būsimu vyskupu kunigu Antanu Karosu ir jo broliais⁷, Antanu Baranausku“ (Lietuvninkaitė 2004a: 11). Veikiausiai jau tada pradėta pažindintis ir su Baranausko rbk modeliu.

2.1. Didžiulis ir Baranausko rbk

Lietuvninkaitės parengtas Didžiulio bibliotekos katalogas liudija, kad joje būta ir Baranausko gramatikos, tiksliau, jos nuorašų (Lietuvninkaitė 2004b: 171). Kataloge nurodytos dvi rankraštinės knygos, aprašytos pagal paties Didžiulio sudarytą sąrašą:

- (1) Kalbomokslis Lėtuwiszko Lėžuwio: *dalis ketvirta / Sudarymas (A. Baranausko) Rankrašty S. Didžiulio rašytame*,
- (2) Mokslas Lėtuwiszkos kalbos / *(A. Baranausko) Rankrašty S. Didžiulio ranka rašytame. – 214 p.* (Lietuvninkaitė 2004b: 171).

Iš Baranausko laiško Didžiuliui matyti, kad 1872 m. gruodį Didžiulis persirašinėjo kalbomokslį: „Kałbómokslo, kad dár norėjai paturėti, neužsipūtu. Siunczù atgalós, mažir lig azùgawenioms spési pėrsiraszyti“ (Baranauskas 1872-12-21: 161).

Kalbinės medžiagos Baranausko prašyta ir vėliau:

Jeigù ir tolaùs Jùsu Mýlista gérą szirdį turési ant músu, tai praszymams músu ne bús ir gało: idant jeigù wérti būtumemė tós Mýlistos,

---

⁵ Antanas Viskantas (1813–1897), Vilniaus kunigų seminarijos auklėtinis, Andrioniškyje dirbo 1867–1870 m. (*Anykštėnų biografijų žinynas* [žiūrėta 2019-01-22]).

⁶ Kunigas Antanas Pavilionis (1847–1918) vėliau, 1892–1895 m., Žemaičių (Telšių) dvasinėje seminarijoje dėstė lietuvių kalbą (Jonikas 1987: 362).

⁷ Didžiulio bendraamžis kunigas Antanas Karosas (1856–1847) Žemaičių (Telšių) dvasinėje seminarijoje pakeitė Baranauską, dėščius homiletiką ir lietuvių kalbą, 1883–1885 m. (Jonikas 1987: 362). Jo broliai Kazimieras Karosas (1861–1917) – gydytojas, ir Klemensas Karosas (1866–1933) – inžinierius kelininkas (*Anykštėnų biografijų žinynas* [žiūrėta 2019-01-22]).

gāuti pērkaityti: Kaļbómokslī sutrumpīta, apē kurī J. M. minejai, Mókslā Szwentós īszkaļbos.

Ir teip wēnā rásztā parsiuntē melstumem kito; dabār žēmós laikē turētumem kadā mókytēs (Didžiulis, Didžiulienē 1878-11-29: [1–2]).

Pats Didžiulis laiške nenustatytam adresatui yra užsiminęs, kad rašąs remdamasis Baranausko kalbomokslu:

Raszydamas lētuwiszkai turiūs kaļbomokslo musu mylimiausio ir garbingiausio gilai mokyto kaļbos tyrējaus Jo Mylistos Prałoto Antano Baranausko, žinama, tēk, kēk suprantu, o ko neiszmanau, raszau ant nūmones (Didžiulis [b. d.]: [1]).

Taigi Didžiulis Baranausko gramatikos nuorašus turėjo ne tik kaip įdomius, vertingus lituanistinės kolekcijos vienetus, bet naudojo juos pagal paskirtį – mokėsi rašomosios kalbos. Iš minėto laiško matyti, kad Didžiulis palaikė Baranausko rbk, kuri koduotų skirtingų tarmių ypatybes, idėją: „Tamsta sakai raszyti pagal tarmenio_ jegu kožnas (kek wēnas) Letuwninkas raszys pagal sawo tarmenio tai neturesime wenos raszymbos, bet tēk kek yra tarmeniu“ (Didžiulis [b. d.]: [1]). Čia jis argumentavo ir rašmenų <û>, <ą>, <ę>, reiškiančių skirtingai tarmėse tariamus garsus, vartoseną:

Jeigu wētoje ū raszysime uo tai mum tiks: raszont duok man juodos duonos, bet kaipgi skaitys tē lētuwņikai, kurē isztaria: douk man joudos dounos.

Iszmetus isz musu abeceles „ą“ kaip reiks raszyti – žąsis; asz raszysiu žūsis, o kai kiti raszys žąsis[,] žąsis, žonsis, žosis.

Jeigu wetoje ę raszysime en (mes isztariame in) tai žodžwardjį „buwęs“ bus „buwens“ tai aszei skaitysiu buwins (ba szwentos, menkos asz sakau szwintos, minkos“) o man reikia skaityti „buwis“ (Didžiulis [b. d.]: [2]).

Taigi laikydamasis Baranausko rbk principų, Didžiulis kodavo gimtosios anykštėnų tarmės formas.

Ankstyviausius išlikusius – XIX a. aštuntojo dešimtmečio pradžios – rnkraščius Didžiulis rašė remdamasis Baranausko rbk. 1872-aisiais datuotame smulkiosios tautosakos rinkinėlėje *Priežodžiai, patarlės, papročiai, mįslės, burtai ir pasakos* (Didžiulis 1872) vartotos tuo metu įprastos (būdingos ir Baranausko rbk) raidės <cz> (*bažnyczon* [1]), <sz> (*szakàs* [1r]), <ł> [l] ir <l> [l'] (*łaukq* [1], plg. ir *Nulūdo* [1]), <w> (*galwós* [1]). Orientaciją į Baranausko rbk rodo specifiniai rašmenys <ë> [ie] (*dėnoję* [1r], *Wėnq* [1v]); pasitaikė ir suklysti: *Dienoję* [4r]), <û> [uo] (*kámûlj* [1r], *tedûda* [1r]). Be to, kaip ir Baranauskas, Didžiulis čia nežymėjo priebalsių [č'], [dž'] minkštumo prieš užpakalinės eilės

balsius (*buczoja* [1r], *ant peczú* [1r], *szwenczausia* voc. sg. [1r]; *médžq* acc. sg. [1r], *prėžodžai* [3r]). Kaip matyti iš pavyzdžių, Didžiulis stengėsi žymėti ir kirčio vietą.

Atrodytų, kad tuo metu Didžiuliui buvo įprasčiau dvibalsius [ai], [ei], [ui] tradiciškai žymėti su <-j> – taip jie rašyti l. 3r, bet taisyta į baranauskišką <-i>, pvz. (iš eilės): *Prėszakaf* → *Prėsakai*, *rejszkia* → *reiszka*, *lájme* → *láime*, *mėjles* → *mėiles*, *wajkaf* → *waiakai*, *wargaf* → *wargai*, *szúniu* → *szúniu*.

Remdamasis Baranausko rbk Didžiulis aptariamajame rinkinėlyje rašė ir (i)ā, ē kamienų vardažodžių instr. sg. galūnes -q (*wėnq jústelq* [2r]), -ę (*bobutę* [1v]) (žr. 1 lentelę).

Tokios ortografijos ypatybės būdingos ir 1881 m. datuotam dainų rinkinėliui (Didžiulis 1881): rašyta <cz> (*waikszczú dama* [2r]), <sz> (*rėszutj* [3r]), <ł> [l] ir <l> [l'] (*łazdyno* [3r] ir *brołukai* [3r]), <w> (*walgo* [4r]), <ë> (*gėda* [2v], *rėszutj* [3r]), <ú> (*kukúji* [2r], *úgelę* [3v]); nežymėtas [č'], [dž'] minkštumas prieš užpakalinės eilės balsius (*sweczu* gen. pl. [5r]; *gardžai* [4r]). Gen. pl. galūnėje, kaip ir Baranauskas, Didžiulis nerašė nosinės raidės (*augшту kalnelu* [2v], *pėtu* [4r]). Tačiau žodžių kirčio šiame dainų rinkinėlyje jis nebežymėjo.

2.2. Pereinamasis Didžiulio ortografijos laikotarpis

Netrukus, devintojo dešimtmečio pradžioje, Didžiulis ėmė abejoti dėl savo rašomosios kalbos pasirinkimo – Baranausko rbk jis nebesilaikė taip nuosekliai. Dirvų trešimo žiniaraštyje (Didžiulis [1875–1882]), 1882 m. greta ankstesnei jo kalbai būdingų <cz> (*griczos* [1v]), <ł> (*mežlu* gen. pl. [1v]), [dž'] minkštumo nežymėjimo (*didžojo* [1v]), <ú> (*nú* [1v]) parašyta ir <v> (*nuvežta* [1v], *Viralu* [1v]), <ie> (*vietos* [1v]), <uo> (*metuose* [1v]).

1883 m. Juozapo Miliausko-Miglovaros parengtame rankraštiniame laikraštyje *Poczta Litewsko-Literacka (Raszliavos Pacztas)* ([Miliauskas-Miglovara] 1883) esančių Didžiulio įrašų (p. 18 ir 21), datuotų 1883 m. gruodžio 21 d.⁸, rašyba irgi įvairuoja. Miliausko tekstai čia rašyti lenkiškai, tad Didžiuliui nereikėjo taikytis prie *Rašliavos Pačto* ortografijos.

Pirmojo įrašo pirmoje eilutėje Didžiulis dar rašė <w> (*Milewskio, wisisz-kai*), toliau – tik <v>, plg. (iš eilės): *Raszliavos, Lietuwis, sawęs, visq* instr. sg. f., *sawo, sawo szwentq wierq, ewaneliczku, suwisu, vienok, vaikams, inbrukdawo*). Priebalsį [l] žymėjo <l> (*kalbos* 2×, *labai, tulai* [išskyrus tik *aktoriku*]), [l'] prieš užpakalinės eilės balsius – (*galiu, raszliavoje, Raszliavos, raszliavos*). Du kartus parašė <uo> (*Juozapa, parduodas*), 1× – <ú> (*nú*), taip pat <ie> (*apszwietimo, Lietuwiams, niekas, vienok*). Tačiau vis dar nežymėjo [dž'] minkštumo (*szirdžq* instr. sg.), baranauskiškai rašė instr. sg. f. *visq szirdžq* ir gen. pl. „*bukvu*“.

⁸ Didžiulio nurodytas *siekio* mėnesis veikiausiai reiškė gruodį (taip vadintas ir sausis, plg. *LKŽe*), nes *Rašliavos Pačte* minima *Aušra*, tepradėjusi eiti 1883 m. kovo mėnesį.

Antrasis Didžiulio įrašas to paties rankraščinio leidinio numerio p. 21 labai panašus, net [uo] vėl žymėtas dvejetainiai (taigi dvirašiais) <uo> Didžiuliui veikiausiai dar neįprastas, plg. (iš eilės): *kū*, *duota*, *szaukiuos*, *amžiūse*, *iszdūtas*, *metuose*. Iš p. 18 nepasitaikiusių atvejų minėtinas [č'] minkštumo nežymėjimas p. 21 (*galecza* cond. 1 sg.).

Aptariamieji įrašai *Rašliavos Pačte* nuo ankstesnių Didžiulio rankraščių skiriasi ir tuo, kad juose nėra raidės <y> ilgajam balsiui žymėti (plg. *daugibe* 18, *miliu* 21). Ši raidė nevartota ir *Aušroje* nuo 1883 m. 6 numerio. Jonikas, remdamasis Basanavičiumi, teigė, kad <y> (ir <l> bei gen. pl. galūnės diakritinių ženklų) atsisakė *Aušros* redaktoriumi tapęs Jonas Šliūpas (Jonikas 1972: 227). Čia prisimintina, kad nuo 4-ojo 1883 m. numerio *Aušroje* vartota ir raidė <v>⁹. Taigi Didžiulio rašybai įtakos galėjo turėti būtent šio laikraščio pasirodymas ir jo kalba. Kita vertus, *Aušroje* vartota <ŭ>, o Didžiulis, regis, jau stengėsi rašyti <uo>; *Aušroje* žymėtas [č'], [dž'] minkštumas prieš užpakalinės eilės balsius, o Didžiulio įrašams tai nebūdinga.

1889-03-24 datuotas Didžiulio laiško nenustatytam vyskupui¹⁰ juodraštis (Didžiulis 1889-03-24) vėl rašytas ankstesne rašyba – laikantis Baranausko rbk principų (<w> ir <ŭ> *Wisumažiausiūju* [1], <ë> *uētele* nom. sg. [1], <cz> [č'] be minkštumo ženklų prieš užpakalinės eilės balsius: *placzus* [1], gen. pl. *tarnu* [1]). Veikiausiai ortografijos modelio pasirinkimą čia lėmė adresatas, t. y. Baranauskas ar kitas vyskupas (kaip minėta, Žemaičių [Telšių] vyskupo raštinėje rašyta Baranausko rbk). Vadinasi, devintajame dešimtmetyje Didžiulis rašė dvejetainiai – ir baranauskiškai, ir pagal *Aušrą*.

Dvejetainę ortografiją iliustruoja ir 1890-08-25 Didžiulio laiškas Matynui Jankui kaip *Ūkininko* redaktoriui (Didžiulis 1890-08-25). Šiame laiške Didžiulis rašė Baranausko raides <ë> (*dēnose* [1]) ir <ŭ> (*šiūmi* [1]) (*Varpe* [1889–1905] ir *Ūkininke* [1890–1905] <ë> nebuvo, o <ŭ> pradėta vartoti vėliau, abiejuose laikraščiuose nuo 1892 m. 4/5 numerio), bet [l] rašė <l> (*labas* acc. pl. f., nors dar pasitaikė ir *klotės* [1]), taip pat <v> (*Tavo* [1]), žymėjo [dž'] minkštumą (*meldžiu* [1]).

Be to, laiške Jankui Didžiulis jau rašė diakritinę <š> (*dešimtį* [1], *rašiau* [1]), mėgintą vartoti *Aušroje* (tik 1883 m. 5 numeryje, redaguotame Jono Basanavičiaus) ir vėlėliau (nuo 1890 m.) įsivestą *Varpe* (bet *Ūkininke* tik nuo 1894 m.). Prie balsį [č] šiame laiške Didžiulis žymėjo raide <ç>, t. y. <c> su diakritiku apačioje – cedilija, bet jo minkštumas ženklų <i> nežymėtas (*siuņcant* [1], *prašyçau* [1]). Prie aptarimo laiško pridėta saktė „Voras“, čia išlaikyti tie patys ortografijos principai kaip ir laiške.

⁹ Plačiau apie *Aušros* redaktorių ir kalbos kaitą žr. Venckienė 2007.

¹⁰ Laiške kreipiamasi į vyskupą. Žemaičių vyskupas tuo metu buvo Mečislovas Paliulionis; laiškas galėjo būti skirtas ir pačiam Baranauskui, tuo metu vyskupui sufraganui, t. y. pavyskupiui.

Rašmenų <l> [l], <š>, <v>, [dž'] minkštumo prieš užpakalinės eilės balsius žymėjimas rodytų, kad taikytasi prie *Ūkininko* ortografijos. Tačiau raidės <ç> tame leidinyje nebuvo. Išlikusioje Didžiulio korespondencijoje apie [č] žymėjimą nėra jokių užuominų, tad belieka spėti, kad galbūt apie raidyną buvo diskutuojama asmeniškai. Juo labiau, kad vėliau, 1899 m., tokią raidę knygelėje *Prie istorijos musun rašybos* vartojo Basanavičius. Rašmeniu <ç> jis žymėjo [č] žodžio pradžioje ir skoliniuose:

Del paženklino to garsmo, kurin su lyg' šiol' lenkiškai *cz*, čekiškai *č* išreikšta, turime investie ipatingan ženklan *c* su vūdegaite apačioje (*ç*) ir jin tik prađioje, prasidedančių nū to garsmo žođiun, kuriun musun kalboje teipogi mažai randasi, ir paimtūse iš svetimun kalbun – ipačiai iš sloveniškun – vartotie ([Basanavičius] 1899: 12).

Kitose žodžio pozicijose Basanavičius [č] ženklino rašmeniu <č>: „Žemaitijoj, kur ji dar nesuminkštinta liekti, tur šita *č* kaip prasta *t* išsirtie“ ([Basanavičius] 1899: 13). Dar prieš pasirodant šiai knygai, Basanavičiaus rašyba Didžiuliui galėjo būti pažįstama ir iš asmeninių pokalbių (kaip minėta, Basanavičius buvo lankęsis Giežionėlėse), ir iš bibliotekoje turėtų knygų *Oškabalių dainos* (Basanavičius 1884), *Žiponas bei žipone ir auksingumas bei sidabringumas lietuviškun dainun* (1885) ir *Žirgas ir vaikas* (1885) (plg. Lietuvninkaitė 2004b: 58–59). Tiesa, šiose knygose Basanavičius <ç> dar nevartojo, plg. *Oškabalių dainas: ėbataičius* 'čebataičius' 34, *Tion* 'čion' 43(8×). Be to, Basanavičius [dž] ženklino <đ>, o Didžiulis tokios raidės nerašė.

Tad devintąjį dešimtmetį Didžiulis tarsi lūkuriavo, kuri ortografija įsitvirtins, pagal poreikį remdamasis vienu ar kitu ortografijos modeliu, pasirinkdamas <cz> ar <ç>, <sz> ar <š>, <ł> ar <l> [l], <li> ar <l> [l'], <w> ar <v>, <ŭ> ar <uo>, <ë> ar <ie>, nežymėdamas ar žymėdamas [dž'] minkštumą (plg. 1 lentelę).

2.3. Orientacija į periodikos kalbą

1897 m. pabaigos ir 1898 m. pradžios laiškuose žmonai (Didžiulis 1897-12-08, 1897-12-26, 1898-01-14, 1898-01-28) Didžiulis jau vartojo periodikos <č> ir <š> (*Anykščiūsna* 1897-12-08 1, *Dušyte* 1897-12-26 1r), <l> [l] (*mokslūse* 1897-12-26 1v), <v> (*šventes* nom. pl. 1897-12-26 1r), rašė <ie> (*dienoje* 1898-01-14 2v, *Dievo* 1897-12-26 1r), be to, žymėjo [č'] minkštumą prieš užpakalinės eilės balsius (*priežasčiu* gen. pl. 1897-12-08 1; plg. 1 lentelę). Vartoseną nuosekli, be suklydimų. Tokią ortografijos permainą lėmė bendravimas su varpininkais (1892–1896 m. Didžiulis dalyvavo jų suvažiavimuose ir pasitarimuose [B(iržiška) 1954a: 529]), bendradarbiavimas varpininkų spaudoje, taip pat ir stiprėjantis periodikos kalbos prestižas.

Iš Baranausko rbk paskutiniaisiais XIX a. metais Didžiulis berašė tik raidę <ŭ> (*nūširdžius* 1898-01-28 5v, *rūša* 1898-01-14 2r, *vaziūti* 1897-12-26 1r),

taip pat žymėjo nosinę raidę instr. sg. f. galūnėje (*su pagelbq* 1898-01-28 6r, *su Tamstq* 1898-01-28 4r), nežymėjo nosinės raidės gen. pl. galūnėje (*bernioku* 1898-01-28 4r, *žmoniū* 1897-12-26 1r).

Daugiau savo rašybos Didžiulis nebekeitė, nors ji dėl likusių Baranausko rbk ypatybių (<ŭ>, instr. sg. f., gen. pl.) ir neatitiko nei *Varpo*, nei 1901-ųjų Jono Jablonskio gramatikos ir vėlesnių jo darbų (1917, 1918, 1919). Ir XX a. antrajame dešimtmetyje, kaip buvo pratęs, jis teberašė <ŭ> (*darbūties* 1915-03-19 20, *surūšiau* 1916-06-16 8r), instr. sg. f. su *-q*, *-ę* (*su šeimynq* 1915-03-19 20, *su šveicariškq markelę* 1915-03-19 20), gen. pl. su *-u* (*Sukaktuviū* 1916-04-29 6r). Tokia rašyba skyrėsi nuo tuometinės bk.

Nuo 1907-ųjų iki 1917-ųjų gyvendamas tremtyje Sibire (B[iržiška] 1954a: 529), Didžiulis nebesirūpino laikytis vieno ar kito ortografijos modelio ar keisti rašmenis. 1916 m. jis rašė dukrai, kad svarbiausia – neužmiršti savo kalbos: „Nors neužtektinai tu laikraštelium¹¹, bet nors gi savos gimtosios kalbos ne užmiršiu. Ar tikesi, kad aš par tūs septinelius metus nekuriūs žodžius primiršau“ (Didžiulis 1916-06-16: [8r]).

Jablonskio gramatikų neatitikusi Didžiulio ortografija XX a. pradžioje nebuvo išimtinis atvejis. Tai patvirtinta Adomas Jakštas-Dambrauskas: tapdamas inteligentijos leidinio *Draugija* (1907–1938) redaktoriumi jis tikėjęsis, kad šio leidinio autoriai rašys jablonskiškai ir jų kalbos neberekės taisyti. Vis dėlto 1914 m. jis guodėsi, kad daugumos „bendradarbių rašiniai reikėjo ir nun vis da tebereikia taisyti ir gerokai taisyti“ (Jakštas-Dambrauskas 1914: 25).

1 lentelė

Stanislovo Didžiulio ortografijos kaita

	1872	1882-1889-03-24	1890-08-25	nuo 1897-12-26
[č], [š]	<cz>, <sz>	<cz>, <sz>	<ç>, <š>	<č>, <š>
[l]	<ł>	<ł> ir <l>	<l>	<l>
[v]	<w>	<w> ir <v>	<v>	<v>
[ie]	<ě>	<ě> ir <ie>	<ě>	<ie>
[uo]	<ŭ>	<ŭ> ir <uo>	<ŭ>	<ŭ>
[č'], [dž']	<cz>, <dž>	<cz>, <dž>	<ç>, <dži>	<či>, <dži>
instr. sg. f.	<i>-q</i> , <i>-ę</i>	<i>-q</i> , <i>-ę</i>	<i>-ę</i>	<i>-q</i> , <i>-ę</i>
gen. pl.	<i>-u</i>	<i>-u</i>	<i>-u</i>	<i>-u</i>

¹¹ Iš Didžiulio laiškų žinoma, kad 1910 m. jis skaitė *Lietuvos Žinias*, *Ukininką*, *Viltį*, *Lituą* ir *Šaltinį* (Didžiulis 1910-12-30: [15v]), 1912 m. – *Lietuvos Žinias*, *Ukininką*, *Viltį*, *Lituą*, *Bendriją*, *Pasiuntinį*, *Laisvąją Mintį*, *Laisvę* ir *Naša Niva* (Didžiulis 1912-06-17: [7v]).

3. Liudvika Nitaitė-Didžiulienė-Žmona

Liudvika Didžiulienė atsiminimuose rašė, kad susipažinusi su Didžiuliu gavo iš jo knygų: jis davęs „gramatiką Krzyżanovskio ir gramatiką arba ‘Kalbomokslį’ A. Baranausko, pagal kurio aš ir rašyt tuojaus pradejau“ (Didžiulienė [b. d.]: 89).

3.1. Didžiulienė – Baranausko rbk sekėja

1875-11-16 datuotą laišką būsimam vyrui Nitaitė (Nitaitė 1875-11-16) rašė Baranausko rbk būdingais rašmenimis <l> [l'] (be minkštumo ženklų; *dalòs*, *Ludwika*), <w> (*pasweikinimq*), <ë> (*dėnos* gen. sg., *Dėwo*), <û> (*nűszirdžai*), nežymėjo priebalsių [č'], [dž'] minkštumo prieš užpakalinės eilės balsius (<cz>: *mylinczos*, *Nitacza*; <dž>: *nűszirdžai*).

Smulkiosios tautosakos rinkinyje *Senųjų kalbos* ([Didžiulis, Didžiulienė b. d.]), veikiausiai rinktame abiejų Didžiulių, dalis įrašų pažymėti inicialais *L. D.*, tad rašyti Didžiulienės. 1881 m. datuoti jos įrašai irgi baranauskiški (<l> [l] *Iszatkau* 1881-09-05 19, *gatwà* 1881-09-03 23, <l> [l'] *klautės* 1881-09-03 23, <sz> *szepetys* 1881-09-03 4, <w> *Dowanà* 1881-09-03 11, <ë> *Dėnq* 1881-08-06 11, <û> *Jűksės* 1881-09-03 23; [č'], [dž'] prieš užpakalinės eilės balsius: *plaućzai* 1881-09-05 19, *žodžo* 1881-09-05 19; gen. pl. *sziaudű* 1881-09-05 19; plg. 2 lentelę).

3.2. Pereinamasis Didžiulienės ortografijos laikotarpis

Minėtame tautosakos rinkinyje *Senųjų kalbos* po kelerių metų, 1885-04-15 datuotą įrašą Didžiulienė parašė su <l> [l] (*susivalgo* 11), <v> (*nenusidavus* 11), o 1887-12-29 – ir <ie> (*Dieve* 11). 1888 m. ji čia rašė <v> (*Žwis* 1888-04 57 *pakavojęs* 1888-03-28 31; bet ir *atwes* 1888-03-17 23), <ie> (*svietas* 1888-03-17 17; bet ir *jėdu* 1888-03-17 23).

Tad devintajame dešimtmetyje Didžiulienė, kaip ir jos vyras, ėmė bandyti periodikoje vartotus rašmenis. Vėlėliau, nuo 1892 m., ji pradėjo bendradarbiauti *Varpe* ir varpininkų leidiniuose (B[iržiška] 1954b: 256).

1895-10-17 laiške vyrui Didžiulienė (Didžiulienė 1895-10-17) teberašė <cz> (*Skaicziau* 1v), <sz> (*Duszyte* 1r), <w> (*Tewelius* 1v, *waicszczoja* 1v), instr. sg. su -q (*su skepetq* 2v), gen. pl. su -u (*Teweliu* 1v), tačiau nebevartojo <l> (*jilgq* 1r, *ne sulaukdama* 1r, *klausiau* 1v; taip pat plg. *markeliu* gen. pl. 1r, *Teweliu* gen. pl. 1v), Baranausko <ë> (*dienos* gen. sg. 1r, *dienq* 1r), pradėjo žymėti [č'], [dž'] minkštumą ([č'] *bažnyczios* 1r, *Skaicziau* 1v, *waicszczoja* 1v; [dž'] *didžiai* 1r[2×], *džiaugsmas* 1r).

1896 metų rudenį Didžiulienė su vaikais išvyko gyventi į Mintaują (B[iržiška] 1954b: 256). Iš ten vyrui rašytuose laiškuose (Didžiulienė 1896-09-15) nuosekliai teberašė <û> (*prisirűsze* 1896-09-15 1, *atadűs* 1896-09-15 3), išlaikė Baranausko instr. sg. f. (*su garbę* 1896-09-15 2) ir gen. pl. galūnes (*mokitiniu* 1896-09-15 2).

Atsakiusi rašmens <ł>, beveik nesuklysdama rašė <l> [l] ir <li> [lʲ] prieš užpakalinės eilės balsius (<l>: *laiške* 1896-09-15 1, *Szlapelio* 1896-09-15 3; : *kąsnelius* 1896-09-15 1, *rubliu* gen. pl. 1896-09-15 3); labai retai tepasitaikė parašyti <ł> (*užlaikimą* 1896-09-15 3). Ir vėliau [l] ir [lʲ] žymėjimas nebevarijavo. Nesuklysdama rašė ir <ie> vietoj Baranausko <ë>. Tačiau priebalsių [č], [š], [v] žymėjimas buvo nevienodas.

3.2.1. <Sz, sz> ir <Š, š>, <Cz, cz> ir <Č, č>

Kaip minėta, Didžiulis diakritinę <š> jau vartojo 1890 m., o 1897 m. buvo įgudęs rašyti ir <č>. Nors nėra išlikusių 1896 m. jo laiškų žmonai, veikiausiai ir tada jai rašė su <č>, <š>. Tad ir Didžiulienė, gaudama iš vyro laiškus su diakritiniais rašmenimis, 1896 m. rudenį pamėgino rašyti <š>. Vis dėlto laiškuose dar dominavo <Sz, sz>, pavyzdžiui, 1896-09-15 laiške (Didžiulienė 1896-09-15; iš eilės): *aszaru išspaude* 1, *szneketi* 1, *laiszke* 1, *paszaukti* 1, *barszczius* 1, *Ne rasziau* 1, *paszaukti* part. pass. nom. pl. m. 1, *prisirūsze* 1, *iš* 2, *Szlapelis* 2(2×), *dešimtij* 2, *szeszi* 2, *išwažiawo* 2, *iššina* 3, *deszimtes* gen. sg. 3, *jeszko* 3, *deszims* 4, *kasztawojo* 4, *szendien* 4, *praszau* 4(2×), *augosztj* 4, *wiškai* dat. sg. 4, *szepele* 4, *praszau* 4. Bet netrukus Didžiulienė nustojo eksperimentuoti žymėdama [š] ir toliau rašė ankstesnę <Sz, sz>.

1897-05-04 laiške Didžiulienė vėl rašė <Š, š>, o kartu ir <Č, č>; be to, šios raidės daug dažnesnės negu anksčiau. <Š, š> ir <Sz, sz> santykis 32 ir 2, bet to, dar 1× parašyta <s> – be diakritiko (*waikscziojome* 2). Raidę <Č, č>, regis, rašyti buvo kiek sunkiau, <Č, č> ir <Cz, cz> santykis 7 ir 11, plg. (iš eilės): *petniczią* 1, *waikščiojant* 1, *gaištančių karwycziu* 1, *czia* 2, *treczias* 2, *prawerczia* 2, *prašyczio* 2, *Czionai* 2, *waikscziojome* 2, *Michajlawicziene* 3, *Repeczkienes* 3, *werčiaus* 3, *čionai* 3, *ne norečia* 3, *čia* 3, *pawaikščios* 3, *siuncziu* 3.

3.2.2. <W, w> ir <V, v>

1897-03-01 laiške vyrui Didžiulienė vėl prisiminė dar užrašant tautosaką vartotą <v>: ją parašė 6 kartus (*Dievui* 1, *Vaiciuszka* 3, *Vaiciuszakai* 2, *Vain*. [Vaineikis – J. V.] 1, *Vilniun* 2, *vyriausio* 3), bet matyti, kad <w> kur kas įprastesnė – ji keturis kartus dažnesnė (28×), plg. (iš eilės): *wakar* 1, *sweiki* 1, *Kwat[e]rq* 1, *wisiems* 1, *ne apsigywino* 1, *kwaterų* 1, *kwateros* 1, *tewai* 2, *atwažiūs* 2, *buwau* 2, *wieno* 2, *walia* 2, *kwateras* 2, *wažiūsiu* 2, *wažiūti* 2, *nuwažiawau* 2, *padawiau* 2, *wiltis* 2, *parwažiawo gywinti* 2, *wietinis* 3, *walių* 3, *Silwestraitiene* 3, *Awižonis* 4, *iszwažiawau* 4, *ketwirtoje* 4, *wakar* 4, *batwiniu* 4). Po keleto mėnesių situacija pasikeitė: 1897-08-25 laiške (Didžiulienė 1897-08-25) jau dažnesnė <v>: santykis su <w> – 10 ir 1.

Vis dėlto 1897 m. negalima fiksuoti galutinio apsisprendimo, perėjimo nuo Baranausko prie periodikos ortografijos normų. Po vasaros atostogų 1897 m. rudenį sugrįžusi į Mintaują Didžiulienė vėl pramaišiu rašė <Cz, cz> ir <Č, č>, <Sz, sz> ir <Š, š>, <W, w> ir <V, v>, o, pavyzdžiui, 1898-02-28

laiške vyrui (Didžiulienė 1898-02-28) nebuvo nė vienos <Č, č>, <Š, š>, <V, v>. Kiek vėlesniame 1898-03-25 laiške (Didžiulienė 1898-03-25) vėl vyravo diakritinės raidės, jų santykis su <Cz, cz>, <Sz, sz> buvo 29 ir 1, o viengubos <V, v> ir <W, w> – 9 ir 14. Tačiau ir tuo metu virsmas neįvyko, naujieji ir įprasti tradiciniai rašmenų variantai vartoti pramaišiu, santykis krypo čia į vieną, čia į kitą pusę. 1898 m. rudenį sugrįžusi iš Griežionių į Mintaują, Didžiulienė vėl daug dažniau rašė tik <Cz, cz>, <Sz, sz>, <W, w>, plg. 1898-08-27 laišką (Didžiulienė 1898-08-27): <cz> *galeczio* 1, *Rugpjuczio* 1; <sz> *asztiunius* 1, *sisisuzukija* 2; <w> *parwaziawimo* 1, *tewas* 3. Taip dvejopai Didžiulienė asmeninius raštus rašė dar kelerius metus. Paskutinis išlikęs tokią nenuoseklią rašybą reprezentuojantis jos rankraštis yra 1902-03-24 laiškas Didžiuliui (Didžiulienė 1902-03-24; žr. 2 lentelę).

Pereinamuoju Didžiulienės ortografijos laikotarpiu buvo išspausdinta keletas jos knygų. 1893-iaisiais *Ūkininko* išleistoje *Lietuvos gospadinėje* (*Ūkininko* Nr. 4 priedas; [Didžiulienė] 1893a) vartoti šio periodinio leidinio rašmenys <ie>, <uo>, <cz>, <sz>, <l> [l], <v>, žymėtas [č], [dž] minkštumas. Instr. sg. f. ir gen. pl. galūnės (plg. instr. sg. f. *placzia žarna* 6; gen. pl. *pipiry grustu* 6) irgi skyrėsi nuo Didžiulienės vartotų.

Tais pačiais metais ten pat išleista knygelė *Negirdėtas daiktas, ir Geros rodos musų moterelems* (*Ūkininko* Nr. 10 priedas; [Didžiulienė 1893b]), kurios antrą dalį – patarimus moterims, parašė Didžiulienė (kitą dalį parašė Juozas Damijonaitis ir Antanas Kriščiukaitis-Aišbė). Didžiulienės teksto raidynas ir rašybos principai tokie pat kaip *Lietuvos gospadinės* (beje, Krikščiukaičio-Aišbės dalyje vartotos raidės <č>, <š>).

Antrajame *Lietuvos gospadinės* leidime 1895 m. ([Didžiulienė] 1895) rašmenys <cz>, <sz> pakeisti <č> (*kviečia* 3), <š> (*šupinio* 3). Čia vartota ir raidė <ū> (*kaldūnus* 3, *kūmus* 3, *svogūnais* 4), kurios pati Didžiulienė nerašė. Taigi šiose knygose autorės ortografinės pažiūros neatsispindi.

3.3. Orientacija į periodikos kalbą ir bk

Didžiulienės laiško Mečislovui Davainiui-Silvestraičiui, rašyto 1902-ųjų pabaigoje (Didžiulienė 1902-12-23), rašyba daug vienodesnė. Galbūt tai lėmė ir adresatas – laiškas ne toks asmeniškasis, kaip rašytieji vyrui. Čia tebevartota Baranausko <ū> (*nū* [1], *nūsirdžiais* [1]), instr. sg. f. rašyta su -ę (*garbę* [2], *pagodonę* [2]), gen. pl. su -u (*musu* [1], *svetimu* [1]). Bet jau nuosekliai vartotos diakritinės <č> (*ačiu* [2], *Viengenčio* [1]), <Š, š> (*laišką* [1], *Šventes* nom. pl. [1]). Taigi [č], [š] Didžiulienė dvejopai žymėjo nuo 1896 m. iki 1902 m. pabaigos.

Aptariamajame laiške vyravo ir <v>, jos santykis su <w> – 16 ir 3 (<v> *Dievo* [1], bet ir <w> *Diewu* [2]).

Iš kitų dvejų metų Didžiulienės rankraščių nėra išlikusių. 1904-05-03 sūnui Vytautui rašytame laiške (Didžiulienė 1904-05-03) [v] žymėjimas nebeįvairavo (*viešėjo* 1, *kviečia* 1v, *buva* 1, *užvažiavo* 1). Taip pat netrukus, 1905-05-11, rašytas ir laiškas vyrui (Didžiulienė 1905-05-11) (*vyresnybe* 2, *Vitautas* 1). Vis dėlto, nors apsispręsta rašyti <V, v>, įgūdis dar nebuvo visai susiformavęs. Pavyzdžiui, 1906-02-06 laiške sūnui Antanui (Didžiulienė 1906-02-06) vėl pramaišiu su vyraujančia <V, v> pasitaikė parašyti ir <w> (*ne dave* 1r, *vietą* 1r ir *padawiau* 1r, *wietos* 1r).

Svarbus Didžiulienės rašybos pokytis matyti 1904 m. gegužės mėnesio laiškuose (Didžiulienė 1904-05-03, 1905-05-11) – [uo] žymimas nebe <û>, o <uo> (*Areštuotas* 1905-05-11 [1], *duot* 1905-05-11 [1], *Kurkliuose* 1905-05-11 [1], *prisiruošus* 1904-05-03 1). Tad 1904 m. Didžiulienė atsisakė maždaug trisdešimtį metų vartoto iš Baranausko išmokto rašmens <û> (dar žr. 2 lentelę). Taigi 1904 m. Didžiulienė jau buvo perėmusi jablonskinės ortografijos rašmenis.

2 lentelė

Liudvikos Didžiulienės ortografijos kaita

	1875-11-16-1881-09-05	1885-1888	1895-10-17	1896-09	1897-03-01-1902-03-24	1902-12-23	1904-05-03	1923-03-16
[č], [š]	<cz>, <sz>	<cz>, <sz>	<cz>, <sz>	<cz>; <sz> / <š>	<cz> / <č>; <sz> / <š>	<č>, <š>	<č>, <š>	<č>, <š>
[l]	<l>	-	<l>	<l>	<l>	<l>	-	<l>
[v]	<w>	<w> / <v>	<w>	<w>	<w> / <v>	<v> / <w>	<v>	<v>
[ie]	<ë>	<ie> / <ë>	<ie>	<ie>	<ie>	<ie>	<ie>	<ie>
[uo]	<û>	<û>	<û>	<û>	<û>	<û>	<uo>	<uo>
[č'], [dž']	<cz>, <dž>	<cz>	<czi>, <dži>	<czi>, <dži>	<czi>, <dži>	<či>, <dži>	<či>	<či>, <dži>
instr. sg. f.	-q, -ę	-	-q,	-q, -ę	-q, -ę	-ę	-	-q, -ę / -a, -e
gen. pl.	-u	-	-u	-u	-u	-u	-	-u / -ų

Iš Didžiulienės 1910 m. pradžioje rašyto laiško (Didžiulienė 1910-02-01) matyti, kad ir tada (*iā* kamieno instr. sg. ji vis dar rašė su -q (*Su didžią pagarbą* [2]), gen. pl. – su galūne -u (*minetuju raštu* gen. pl. [1]). Šie rašybos įpročiai išliko ir 1923 m. (Didžiulienė 1923-03-16): instr. sg. f. *su dvigubą energija* [1], *su Misiutę* [2]; gen. pl. *metu* [2], *musu* [1], *visu* [1], nors pasitaikė ir *baltinių* [2], *gilzų* [2], *poperelių* [2], *šiltų rubų* [2].

Kaip matyti, aštuntajame dešimtmetyje apsisprendusi rašyti pagal Baranausko rbk modelį, Didžiulienė jo laikėsi iki devintojo dešimtmečio pabaigos. Vėliau

jos ortografijai būdingas įvairavimas, ypač priebalsių [č], [š] ir [v] žymėjimo. Nors apie 1904 m. Didžiulienė jau rašė nuosekliai jablonskiškai, tačiau Baranausko rbk instr. sg. f. ir gen. pl. galūnės ji žymėjo ir trečiajame XX a. dešimtmetyje.

4. Išvados

1. Antano Baranausko sukurtu lietuvių rašomosios kalbos modeliu XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais rėmėsi ne tik Žemaičių (Telšių) vyskupijos centro ir dvasinės seminarijos atstovai, bet ir kai kurie pasauliečiai.
2. Baranausko rašomosios kalbos principais XIX a. aštuntajame dešimtmetyje vadovavosi Stanislovas ir Liudvika Didžiuliai. Jie vartojo tuo metu įprastus ir Baranausko rbk būdingus rašmenis <cz>, <sz>, <ł> [l], <w>, taip pat <ë> [ie], <û> [uo], nežymėjo [č'], [dž'] minkštumo prieš užpakalinės eilės balsius, (i)ā, ē kapienų vardažodžių instr. sg. galūnėje rašė nosinius balsius žyminčias -q, -ę, o gen. pl. – -u.
3. Dar prieš pasirodant *Aušrai*, apie 1882 m., Didžiulis ėmė abejoti dėl savo rašomosios kalbos pasirinkimo – Baranausko rbk jis nebesilaikė taip nuosekliai. Devintąjį dešimtmetį Didžiulis tarsi lūkuriavo, kuri ortografija įsitvirtins, pagal poreikį remdamasis Baranausko ar periodinės spaudos kalbos modeliu ir rašydamas <cz> ar <ç>, <sz> ar <š>, <ł> [l] ar <l>, <li> [l'] ar <l>, <w> ar <v>, <ë> ar <ie>, <û> ar <uo>, žymėdamas ar nežymėdamas [dž'] minkštumą.
1897–1898 m., tad dar neišėjus iš spaudos 1901 m. Jablonskio gramatikai, Didžiulis atsiskakė Baranausko rbk ir perėmė vis didesnę prestižą igyjančios periodinės spaudos rašmenis (<č>, <š>, <l> [l], <v>, <ie>), pradėjo žymėti [č'], [dž'] minkštumą prieš užpakalinės eilės balsius. Tokią ortografijos permainą veikiausiai lėmė bendravimas su varpininkais ir bendradarbiavimas jų spaudoje, stiprėjantis periodikos kalbos prestižas. Rašmens <û>, (i)ā, ē kapienų vardažodžių instr. sg. galūnių -(i)q, -ę, gen. pl. -u Didžiulis nebekeitė, nors šios Baranausko rbk ypatybės neatitiko Jablonskio ortografijos normų.
Taigi iki 1882 m. Didžiulis laikėsi Baranausko rbk principų, 1882–1897 m. rašė mišriai, o 1897 m. pabaigoje perėmė pasaulietinės periodikos ortografiją.
4. Liudvika Didžiulienė, aštuntajame dešimtmetyje rašiusi pagal Baranausko gramatikos principus, devintojo dešimtmečio viduryje savo rašybą ėmė kreipti į periodikos kalbos pusę. 1895 m. ji neberašė Baranausko <ë>, tradicinės <ł>, žymėjo [č'], [dž'] minkštumą prieš užpakalinės eilės balsius. Tačiau maždaug šešerius metus, iki 1902 m. pradžios laiškuose ji dvejopai žymėjo [č] <cz> ir <č>, [š] <sz> ir <š>, iki 1904 m. – [v] <w> ir <v>. Tad 1901 m. pasirodžius Jablonskio gramatikai, jos normų perimti neskubėta.

(i)ā, ē kamienų vardažodžių instr. sg. Didžiulienė ir XX a. teberašė su -q, -ę, gen. pl. – su -u, nors 1923 m. pramaišiu parašydavo ir -ų.
Taigi Didžiulienė 1875–1881 m. rašė baranauskiškai, paskui rašyba įvairavo iki 1904 m. Vėliau perimtos periodikos ir Jablonskio gramatikos ortografijos normos. Vadinasi, per du paskutiniuosius XIX a. dešimtmečius periodikos kalba, jos prestižas sustiprėjo tiek, kad Didžiuliai atsisakė Baranausko ortografijos principų ir ėmė rašyti pagal laikraščių pavyzdį.

Santrumpos

KTUB =	Kauno technologijos universiteto biblioteka.
LLTIBR =	Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas.
LMAVB RS =	Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyrius.
LNMMB RS =	Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraščių skyrius.
VUB RS =	Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius.

Šaltiniai ir literatūra

Anykštėnų biografijų žinynas (www.anykstenai.lt/asmeny/asm.php?id=87).

- Baranauskas, Antanas. 1872-12-21. Laiškas Stanislovui Didžiuliui iš Kauno. *Antanas Baranauskas. Raštai VII/1. Dienoraštis. Laiškai įvairiems adresatams*, sudarė Regina Mikšytė, Marius Daškus, vertė Regina Mikšytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Baltos lankos, 2003, 161.
- [Basanavičius, Jonas.] 1884. *Oškabalių dainos*, surinktos ir išdūtos per Jonan Basanavičių. Tylžeje: Spaustuvej’ Otto iš Mauderodes.
- [Basanavičius, Jonas.] 1899. *Prie istorijos musun rašybos*. Parašė dr. J. Basanavičius. Tilžeje: Spaustuveje otto v. Mauderodes.
- B[iržiška], V[a]c[ilovas]. 1954a. Didžiulis Stanislovas. *Lietuvių enciklopedija* 4. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 528–529.
- B[iržiška], V[a]c[ilovas]. 1954b. Didžiulienė–Nitaitė Liudvika. *Lietuvių enciklopedija* 4. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 526–527.
- Didžiulienė, Liudvika. [b. d.] Atsiminimai (rankraštis). VUB RS: F 1 – D 482.
- [Didžiulienė, Liudvika.] 1893a. Lietuvos gospadinė arba pamokinimai kaip prigulincziai suvartoti Dievo dovanas. Paraszė Žmona. Tilžeje.
- [Didžiulienė, Liudvika.] 1893b. Negirdėtas daiktas ir geros rodos musų moterelems. Tilžeje.
- [Didžiulienė, Liudvika.] 1895. *Lietuvos gospadinė arba pamokinimai kaip prigulincziai suvartoti dievo dovanas*. Parašė Žmona. Tilžeje: Išleista M. Noveskio.
- Didžiulienė, Liudvika. 1895-10-17. Laiškas Stanislovui Didžiuliui (rankraštis). LMAVB RS: F 94 – 15/7.
- Didžiulienė, Liudvika. 1896-09-15. Laiškas Stanislovui Didžiuliui (rankraštis). LLTIBR: F 1 – 513/1.
- Didžiulienė, Liudvika. 1897-03-01. Laiškas Stanislovui Didžiuliui iš Jelgavos (rankraštis). LLTIBR: F 1 – 513/2.
- Didžiulienė, Liudvika. 1897-05-04. Laiškas Stanislovui Didžiuliui iš Jelgavos (rankraštis). LLTIBR: F 1 – 513/2.

- Didžiulienė, Liudvika. 1897-08-25. Laiškas Stanislovui Didžiuliui (rankraštis). LLTIBR: F 1 – 513/2.
- Didžiulienė, Liudvika. 1898-02-28. Laiškas Stanislovui Didžiuliui iš Jelgavos (rankraštis). LLTIBR: F 1 – 513/3.
- Didžiulienė, Liudvika. 1898-03-25. Laiškas Stanislovui Didžiuliui iš Mintaujės (rankraštis). LLTIBR: F 1 – 513/3.
- Didžiulienė, Liudvika. 1898-08-27. Laiškas Stanislovui Didžiuliui iš Mintaujės (rankraštis). LLTIBR: F 1 – 513/3.
- Didžiulienė, Liudvika. 1902-03-24. Laiškas Stanislovui Didžiuliui iš Mintaujės (rankraštis). LLTIBR: F 1 – 513/8.
- Didžiulienė, Liudvika. 1902-12-23. Laiškas Mečislovui Davainiui-Silvestraičiui (rankraštis). LLTIBR: F 1 – 1834.
- Didžiulienė, Liudvika. 1904-05-03. Laiškas Vytautui Didžiuliui (rankraštis). LMAVB RS: F 94 – 3/4.
- Didžiulienė, Liudvika. 1905-05-11. Laiškas Stanislovui Didžiuliui iš Vilniaus (rankraštis). LLTIBR: F 1 – 513/7.
- Didžiulienė, Liudvika. 1906-02-06. Laiškas Antanui Didžiuliui (rankraštis). LMAVB RS: F 94 – 3/2.
- Didžiulienė, Liudvika. 1910-02-01. Laiškas Lietuvų mokslo draugijai (rankraštis). LLTIBR: F 1 – 183.
- Didžiulienė, Liudvika. 1923-03-16. Laiškas Antanui Kazanavičiui (rankraštis). (www.limis.lt/detali-paieska/perziura/-/exhibit/preview/191987489?s_id=2ll9JZd1YBYrSic&s_ind=7&valuable_type=EKSPONATAS).
- Didžiulis, Stanislovas. [b. d.] Laiškas nenustatytam asmeniui (Keli žodžiai ape mano kalbą ir raszyba) (rankraštis). LMAVB RS: F 94 – AK-128 St.
- Didžiulis, Stanislovas, Liudvika Didžiulienė. [b. d.] Senųjų kalbos (rankraštis); VUB RS: F 1 – D 568.
- Didžiulis, Stanislovas, Liudvika Didžiulienė. 1878-11-29. Laiškas Antanui Baranauskui iš Griežionėlių (rankraštis). VUB RS: F 1 – E 359.
- Didžiulis, Stanislovas. 1872. Priežodžiai, patarlės, papročiai, mįslės, burtai ir pasakos (rankraštis). LMAVB RS: F 12 – 464.
- Didžiulis, Stanislovas. [1875–1882.] Ape Tryszimą. Didžiulių ūkio Griežionėlėse dirvų tręšimo 1875–1882 žiniaraštis (rankraštis). LMAVB RS: F 94 – 11/21.
- Didžiulis, Stanislovas. 1881. Dainos. Sutartinės (rankraštis). LMAVB RS: F 94 – 45.
- Didžiulis, Stanislovas. 1889-03-24. Laiškas nenustatytam asmeniui [vyskupui] iš Griežionėlių (juodraštis, rankraštis). LMAVB RS: F 94 – 11/8.
- Didžiulis, Stanislovas. 1890. Laiškas Martynui Jankui ir saktmė *Voras* (rankraštis). VUB RS: F 1 – D 409.
- Didžiulis, Stanislovas. 1897-12-08. Laiškas Liudvikai Didžiulienei iš Griežionėlių (rankraštis). LMAVB RS: F 94 – 7/8.
- Didžiulis, Stanislovas. 1897-12-26. Laiškas Liudvikai Didžiulienei iš Griežionėlių (rankraštis). LMAVB RS: F 94 – 4/1.
- Didžiulis, Stanislovas. 1898-01-14. Laiškas Liudvikai Didžiulienei iš Griežionėlių (rankraštis). LMAVB RS: F 94 – 4/1.
- Didžiulis, Stanislovas. 1898-01-28. Laiškas Liudvikai Didžiulienei iš Griežionėlių (rankraštis). LMAVB RS: F 94 – 4/1.

- Didžiulis, Stanislovas. 1910-12-30. Laiškas Liudvikai Didžiulienei (rankraštis). LMAVB RS: F 94 – 16/13.
- Didžiulis, Stanislovas. 1912-06-17. Laiškas Liudvikai Didžiulienei (rankraštis). LMAVB RS: F 94 – 6/8.
- Didžiulis, Stanislovas. 1915-03-19. Laiškas Liudvikai Didžiulienei (rankraštis). LMAVB RS: F 94 – 16/13.
- Didžiulis, Stanislovas. 1916-04-29. Laiškas Vandai Didžiulytei (rankraštis). LMAVB RS: F 94 – 7/9.
- Didžiulis, Stanislovas. 1916-06-16. Laiškas Vandai Didžiulytei (rankraštis). LMAVB RS: F 94 – 7/9.
- Jakštas[-Dambrauskas], A[domas]. 1914. *Mūsų alfabeto klausimas*. Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė.
- Jonikas, Petras. 1972. *Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antroje XIX a. pusėje*. Čikaga: Pedagoginis lituanistikos institutas.
- Jonikas, Petras. 1987. *Lietuvių kalba ir tauta amžių būvyje. Visuomeniniai lietuvių kalbos istorijos bruožai*. Chicago: Lituanistikos instituto leidykla.
- Kaluškevičius, Benjaminas, Kazys Misius. 2004. *Lietuvos knygnešiai ir daraktorai. 1864–1904*. Vilnius: Diemedžio leidykla.
- Lietuvninkaitė, Nijolė. 2004a. Stanislovas Didžiulis – spaudos draudimo epochos bibliofilas. *Stanislovo Didžiulio asmeninė biblioteka*, parengė Nijolė Lietuvninkaitė. Kaunas: Technologija, 9–29.
- Lietuvninkaitė, Nijolė [par.] 2004b. *Stanislovo Didžiulio asmeninė biblioteka*, Kaunas: Technologija.
- LKŽe = *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20. 1941–2002. Elektroninis variantas, redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė, programuotojai: Evaldas Ožeraitis, Vytautas Zinkevičius. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 2005 (atnaujinta versija 2017). (www.lkz.lt).
- [Miliauskas-Miglovara, Juozapas.] 1883. Poczta Litewsko-Literacka (Raszliawos Pacztas) (rankraštis). KTUB: Rš 2017.
- Nitaitė, Liudvika. 1875-11-16. Laiškas Stanislovui Didžiuliui (rankraštis). LMAVB RS: F 94 – 34/24.
- Spudulis, Jonas. 1883-12-03. Laiškas Aleksandrui Dambrauskui iš Peterburgo (rankraštis). VUB RS: F 1 – D 462.
- Venckienė, Jurgita. 2007. *Lietuvių bendrinės kalbos pradžia: idėjos ir jų sklaida (1883–1901)*, Vilnius (daktaro disertacija).
- Venckienė, Jurgita. 2014. Antano Baranausko lietuvių bendrinės kalbos teorija: priėmimas Žemaičių kunigų seminarijoje. *Archivum Lithuanicum* 16, 269–294.
- Žukas, Vladas. 2003-08-06. Didžiulis Stanislovas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* (www.vle.lt/ Straipsnis/Stanislovas-Didziulis-64973).

Jurgita Venckienė
Raštijos paveldo tyrimų centras
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
jurgita.venckiene@lki.lt

KOPSAVILKUMS

**Stanislova un Ļudvikas Didžuļi lietotās ortogrāfijas maiņa:
no Antana Baranauska uz kopvalodas standartu**

Jurgita VENCKIENĖ

Raksts turpina Antana Baranauska radītās lietuviešu rakstu valodas izplatīšanās izpēti. Tajā analizēta viņa sekotāju Stanislova Didžuļa, kas pazīstams ar savu lietuviešu bibliotēku un preses izplatīšanu, un rakstnieces Ļudvikas Nitaites-Didžiulienes-Žmonas valodas maiņa.

19. gadsimta 70. gados Didžuļi sekoja Baranauska lietuviešu rakstu valodas standarta principiem. Viņi lietoja grafēmas <cz>, <sz>, <ł>, <w>, <ë> [ie], <û> [uo], neapzīmēja [č'], [dž'] palatalizāciju, (i)ā- un ē-celma vārdu vsk. instr. lietoja galotnes -q, -ę, dsk. ģen. – u.

1882. gadā Didžulis sāka šaubīties par rakstu valodas izvēli – viņš vairs tik konsekventi nesevoja Baranauska principiem. Viņš vēroja, kura ortogrāfija kļūs par standartu, un pēc vajadzības paļāvās uz Baranauska vai periodikas ortogrāfiju, rakstot <cz> vai <ç>, <sz> vai <š>, <ł> vai <l>, <w> vai <v>, <ë> vai <ie>, <û> vai <uo>.

1897.–1898. gadā Didžulis pieņēma periodisko izdevumu ortogrāfiju (<č>, <š>, <l>, <v>, <ie> un sāka apzīmēt [č'], [dž'] palatalizāciju), kuras prestižs pieauga.

Didžiulene arī pielāgoja savu ortogrāfiju periodiskajos izdevumos lietotajai 19. gadsimta 80. un 90. gadu mijā. 1895. gadā viņa vairs nerakstīja <ë>, <ł>, atzīmēja [č'], [dž'] palatalizāciju. Tomēr līdz 20. gadsimta sākumam viņa turpināja lietot <cz> un <ç>, <sz> un <š>, <w> un <v>.

Periodisko izdevumu un to valodas prestižs 19. gadsimta pēdējās divās desmitgadēs bija kļuvis tik spēcīgs, lai konkurētu ar citiem lietuviešu valodas standarta modeļiem.

SUMMARY

**The Change of Orthography Used by Stanislovas and Liudvika
Didžiuliai: from Antanas Baranauskas to Standard Language**

Jurgita VENCKIENĖ

The article continues the research of the dissemination of Antanas Baranauskas' written Standard Lithuanian. The change of language of his followers Stanislovas Didžiulis, famous for his Lithuanian library and press distribution, and writer Liudvika Nitaitė-Didžiulienė-Žmona is analyzed.

In the 1870s, Didžiuliai followed the principles of Baranauskas' written Standard Lithuanian. They used graphemes <cz>, <sz>, <ł>, <w>, <ë> [ie], <û> [uo], did not mark the softness of [č'], [dž'], wrote instr. sg. of (i)ā, ē stems with the endings -q, -ę, gen. pl. – with -u.

In 1882 Didžiulis started to have doubts about his choice of written language – he did not follow Baranauskas' principles so consistently. He was on the watch for which orthography would become a standard and relied on Baranauskas or the periodical press orthography as needed, writing <cz> or <ç>, <sz> or <š>, <ł> or <l>, <w> or <v>, <ë> or <ie>, <û> or <uo>.

In 1897–1898 Didžiulis adopted the orthography of periodicals (<č>, <š>, <l>, <v>, <ie>, and started to mark the softness of [č'], [dž']), gaining increasing prestige.

Didžiulienė also re-aligned her orthography with that of the periodicals at the turn of the ninth and tenth decades of the 19th century. In 1895 she did not write <ë>, <ł>, marked the softness of [č'], [dž']. However, by the beginning of the 20th century she wrote both <cz> and <ç>, <sz> and <š>, <w> and <v>.

The prestige of periodicals and their language strengthened to the point of competing with other models of standard Lithuanian over the last two decades of the 19th century.

HRONIKA – CHRONICLE

55. Artura Ozola dienas konference Valodas normas, to kodificēšana un iedzīvināšana, 2019. gada 18. martā

2019. gada 18. martā Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē notika 55. Artura Ozola dienas starptautiskā konference „Valodas normas, to kodificēšana un iedzīvināšana“, kas bija veltīta baltu valodu normēšanas vēsturei, pieminot pirmo latviešu autora veidoto gramatiku – Stērstu Andreja „Latweeschu walodas mahziba. Sistematisks kurss“; pirms 140 gadiem tā iznākusi divās grāmatās – „Etimoloģija“ (1879) un „Sintaksa un ortografija“ (1880). LU Latvistikas un baltistikas nodaļas Baltu valodniecības katedras rīkotā konference bija sapulcinājusi 15 pētniekus no Latvijas, Lietuvas un Zviedrijas.

Pēc LU BVK vadītājas Lidijas Leikumas uzrunas un LU HZF dekānes Ilzes Rūmnieces apsveikuma vārdiem ievadreferātu „Literārās valodas normas un to realizācija“ nolasīja Dzintra Paegle (Latvijas Universitāte). Tika uzsvērts, ka literārās valodas normas ir ne tikai jāizstrādā, jānostiprina ar likumiem, bet arī jāapgūst jau skolas gados. Tomēr pēdējā gadsimtā šis process nav bijis līdzsvarots: piemēram, Latvijas brīvvalsts sākuma gados mūsdienīga sieviešu uzvārda veidošana kā norma tika mācīta skolās no 1922. gada, bet attiecīgie Ortogrāfijas komisijas lēmumi tika pieņemti tikai 1941. gadā. Savukārt 1951. gadā valodnieku politiskā konjunktūra vērsusies pret J. Endzelīna normatīvajiem ieteikumiem (rusismu labojumiem) grāmatiņā „Dažādas valodas kļūdas“, kas tika nosodīti kā „buržuāziskā nacionālisma“ un pūrisma izpausmes. Referāta autore līdzīgu attieksmi attiecībā uz valodas normēšanu saskata arī mūsdienās. 21. gs. skolu mācību grāmatu veidotāji literārās valodas normu nostiprināšanai pievērsās maz vai nemaz.

Rīta sēdē ar līdzīgas tematikas referātiem uzstājās Rita Miļūnaite no Lietuviešu valodas institūta („Nozīmīgs jaunums lietuviešu valodas normu uzraudzības sistēmā“) un Lina Muriniene no Viļņas Universitātes („Liberālākas valodas politikas virzienā“). Abas referentes pievērsās svaigam notikumam lietuviešu valodas kopšanas jomā – 2019. gada 31. janvārī Lietuviešu valsts valodas komisija atcēlusi 69. lēmumu (sabiedrībā plašāk pazīstamu kā Lielo valodas kļūdu sarakstu jeb LVKS), kas tika pieņemts 1997. gadā un vairāk nekā divus gadu desmitus bijis stingrs administratīvās ietekmēšanas līdzeklis, kurš ļāva noteiktos gadījumos publiskām personām un organizācijām noteikt soda sankcijas par literārās valodas normu neievērošanu. R. Miļūnaite raksturoja LVKS uzbūvi, tā izveides apstākļus un iemeslus, kas ietekmējuši saraksta statusa maiņu, L. Muriniene kā lieciniece pastāstīja par gaisotni, kas valdījusi Lietuviešu valsts valodas komisijas sēdē lēmuma atcelšanas brīdī, tā piekritēju un pretinieku argumentus *pro et contra*. Abos referātos secināts, ka kādreiz,

neatkarības atjaunošanas gados, LVKS stabilizējās haotisku valodas lietošanu, palēninājās nevēlamo vārdu un formu ieplūšanu, palīdzējās iedzīvināt lietuviskās aizguvumu atbilstmes. Turpmāk skolotājiem, valodas redaktoriem un pašvaldību valodas kārtībniekiem būs jāmeklē citas valodas normu uzraudzības metodes, no juridiskajām sankcijām pārejot uz preventīvo, skaidrošanas darbu.

Četros referātos priekšpusdienas sēdē tika apspriesta valodas normu veidošanās dažādos baltu valodu vēstures posmos. Jaunās zinātņu doktores Ernestas Kazakēnaites (Viļņas Universitāte, Lietuvišu valodas institūts) ziņojumā „Latviešu valodas normēšanas iesākumu meklējot: izmaiņu virzieni pirmajos četros perikopju krājumos (1587 un 1615, 1631 un 1644)“ aplūkotas 1587. un 1615. g. luterāņu rokasgrāmatās, kā arī 1631. un 1644. g. G. Manceļa „Lettisch Vade mecum“ perikopēs veiktās izmaiņas, cenšoties atbildēt uz jautājumu, vai tās ļauj runāt par normēšanas aizsākumu vai tomēr tām ir cits cēlonis. Referente secināja, ka, lai gan pastāv uzskats, ka 1615. g. perikopju krājums ir praktiski bez izmaiņām pārdrūkats 1587. g. izdevuma variants, gan tajā, gan Manceļa perikopju redakcijā vērojami daudzi grozījumi rakstībā, morfoloģijā, vārddarināšanā, leksikā, sintaksē un teikuma struktūrā, tomēr to skaits, kā arī motivācija avotos ievērojami atšķiras.

Vilmas Zubaitienes (Viļņas Universitāte) referāts „Lietojuma piemēri un to avoti 17.–19. gs. Mazās Lietuvas gramatikās“ īsi iepazīstināja ar desmit dažādos laika posmos izdotajām lietuvišu valodas gramatikām, sākot ar D. Kleina „Grammatica Litvanica“ (1653), beidzot ar F. Kuršaiša „Grammatik der Litauischen Sprache“ (1873). Šajās gramatikās ar piemēriem tika ilustrēti dažādi gramatikas, visbiežāk sintakses, likumi: vārdu kārtība, locījumu pārvaldījums, teikumu savienošana u. tml. Kā galvenais kodifikācijas avots tika izmantota Bībele. Pēdējās gramatikās parādījušies piemēri no K. Donelaiša „Gadalaikiem“, folkloras fragmenti, sarunvalodas fakti. Referātā tika analizēts, kādu valodas likumu ilustrēšanai tie bija izmantoti, kā mainījusies to skaidrošana.

Jurgita Venckiene no Lietuvišu valodas institūta referātā „Stanislovs un Ļudvika Didžūļi: no Antana Baranauska uz literāro valodu“ caur vienas ģimenes stāstu izskaidroja lietuvišu literārās rakstu valodas (LRV) attīstības situāciju starp 19. gs. 2. pusi, kad A. Baranausks bija izveidojis oriģinālu, bet sarežģītu lrv teoriju, un 1901. gadu, kad iznāca mūsdienīga normatīvā P. Kraušaiša [J. Jablonska] lietuvišu valodas gramatika. Līdz šim tika domāts, ka Baranauska LRV izmantojuši tikai mācītāji. Referente atklāja, ka viņa rakstības modeli savā daiļradē un egodokumentos līdz pašam 19. gs. beigām lietojis arī bibliofils S. Didžulis un viņa sieva rakstniece Ļ. Didžulīene-Žmona. Vēlāk Didžūļu ģimenes locekļi, kā rāda izmaiņas rakstībā, pakāpeniski pārorientējušies uz lietuvišu periodikā izplatīto LRV, ko kodificējis J. Jablonskis.

Pētera Vanaga (Latvijas Universitāte, Stokholmas Universitāte) referāts „„Īss priekšlasījums sapulcējamajiem klātesošiem“ jeb ieskats kādas nenormatīvas formas vēsturē“ atklāja, ka mūsdienu latviešu valodā nereti tiek lietotas

pagātnes darāmās kārtas divdabja formas no atgriezeniskajiem verbiem ar izskaņu *-ušamies* (visbiežāk – *sapulcējušamies*, *ieradušamies*, *neprecējušamies*, *saderinājušamies*), kuras valodas kopēji uzskata par nevēlamām. Šādas formas, kā liecina periodisko izdevumu analīze, parādījušās latviešu rakstu valodā kopš 19. gs. 70. gadiem, bet lietojumu skaits strauji pieaudzis 19. gs. 80., bet jo īpaši 90. gados. Referents analizēja šo formu lietojumu un secināja, ka rakstu valodā tās arvien lieto ne tikai tāpēc, lai kompensētu daudzskaitļa datīva vai instrumentāļa formu trūkumu divdabju normatīvajā paradīgmā, bet arī citu, esošu, locījumu vietā, piemēram, daudzskaitļa nominatīva, akuzatīva vietā.

Pēcpusdienas sēdi ar referātu „Stāvokļa maiņas un kustības semantikas verbi diahroniskajā aspektā” sāka Viļņas Universitātes pārstāve Agne Līsauskaitē. Par izpētes avotu viņa izvēlējusies 1735. g. J. J. Kventa izdotās lietuviešu Bībeles teksta fragmentus ar gulēšanas un bēgšanas semantikas verbiem, salīdzinot tos ar 1999. g. ekumeniskās Bībeles attiecīgajiem fragmentiem un saskaņā ar freimū semantikas metodoloģiju mēģinot izanalizēt šo verbu formu un nozīmju attīstību. Tika konstatēts, ka kustības semantikas verbam *bēgti* galvenokārt ir formālās izmaiņas (mūsdienās tas tiek lietots ar precizējošiem priedēkļiem, bēgšanas situācija parādīta ar dažādām leksēmām). Verbam *gulēti* mainījusies semantika – mūsdienu Bībelē šim verbam saskatāmas vairākas nozīmes nianšes – tas var nozīmēt atrašanos noteiktā vietā, stāvēšanas situāciju un (kopā ar precizējošu divdabi) var apzīmēt noteiktu subjekta stāvokli.

Daces Strelēvicas-Ošiņas (LU Latviešu valodas institūts) referāts „Norma un lietojums: dažu interneta vietņu nosaukumi latviešu valodas vidē” vērsa uzmanību uz to, ka interneta vietņu un meklētājprogrammu nosaukumi ir savdabīga un maz pētīta valodas parādība. Lielākā daļa Latvijas vietņu ir dibinātas ārpus Latvijas, un to oriģinālie nosaukumi ir angļu valodā. Saskaņā ar likumiem šādi zīmoli saglabā oriģinālo formu: *sociālais tīkls „Facebook”*; *mikroblogošanas vietne „Twitter”*; *meklētājprogramma „Google”* u. c. Taču neformālā saziņā var novērot tendenci attiecīgos nosaukumus pielāgot latviešu gramatikai, tos adaptēt (*Feisbuks/ feisbūks*, *Tviteris/ tviteris*, *tvītot*, *Gūgle*, *gūglēt*) vai veidot humoristiskos kalkulus (*sejugrāmata*, *ģimjugrāmata*). Šāds neformāls un stilistiski ekspressīvs lietojums neatbilst literārajai normai, taču tas atdarina citām situācijām vai laikmetam raksturīgu normu, kur citvalodu īpašvārdu transkribēšana un adaptēšana (arī kalkošana) ir bijusi ierasta prakse.

Lietuviešu valodas institūta pētnieces Daivas Murmulaitītes referātā „Lietuviešu valodas salikto substantīvo jaunvārdu darināšana un gramatikas normas” tika izvērtēts, vai „Lietuviešu valodas jaunvārdu datu bāzē” atrodamie saliktie lietvārdi atbilst lietuviešu valodas vārddarināšanas noteikumiem, vai tie ir tikai okazionālisti. Sarežģītas morfēmiskās uzbūves salikto rodas arvien vairāk, veidojot tos, pamatvārdu piedēkļi bieži vien netiek atmesti; gadās arī pamatvārdi ar priedēkļiem (visbiežāk tie nav substantīvi). Var pamanīt, ka, normējot saliktos

jaunvārdus, to darināšanu nevar pamatot tikai ar esošajiem valodas noteikumiem – to dažādība nereti netiek pietiekami apzināta. Palielinoties pašdarināto kontaminantu skaitam (*kiaulega, klaikraštis, vēminutyvas, verktinis* u. c.), būtu lietderīgi no jauna izvērtēt kontaminācijas (nemorfēmiskās vārddarināšanas) attieksmes ar tradicionālo (morfēmisko) vārddarināšanu.

Vitas Strautnieces (Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra) ziņojums „Latvijas vietvārdu praktiskās normēšanas problēmas ģeogrāfa kartogrāfa skatījumā“ atklāja vietvārdu normatīvās atveides problemātiku, sabalansējot vietvārdu literārās valodas normu ievērošanu ar veselu virkni kritēriju: ar vajadzību saglabāt vietvārdu atpazīstamību, nepieciešamību saglabāt kultūrvēsturiskajiem novadiem raksturīgas vietējās vietvārdu formas, vajadzību paglābt no izzušanas senus, autentiskus vietvārdus u. c. Ilgākā vietvārdu normēšanas laikposmā var rasties vai nu daudz atšķirīgu vietvārda rakstības variantu, vai arī oficiālā aprītē nostiprinās nejausi radušās nekorektas rakstības formas. Kā piemēru referente aplūkoja jautājumu: vai populārajam un joprojām dažādos variantos lietotajam nosaukumam – *Drīdzis, Dridzis, Drīdzs, Drīdža ezers, Dridža ezers, Drīdza ezers* (visi varianti vietējiem iedzīvotājiem ir sveši) – ir vajadzīga „literarizēšana“; ja arī vietējā forma *Dreidzs* labi iekļaujas literārās valodas sistēmā? Topogrāfe atzina, ka kartēs, dokumentos un elektroniskajās sistēmās vietvārdam izšķiroši svarīgs ir toponīma viennozīmīgums un precizitāte.

Noslēdzošo vakara sēdi sāka Lietuviēšu valodas institūta un Viļņas Ģedimīna Tehniskās universitātes pārstāve Rasole Vladarskiene ar referātu „Lietuviēšu pareizrakstības normēšana: vēsture un mūsdienu problēmas“. Viņa pārskatīja galvenos ar lietuviēšu ortogrāfijas attīstību saistītos notikumus un izdevumus no 16. gs. līdz mūsdienām, konstatējot, ka pēdējais veikums, kam ir oficiāls kodificēšanas spēks – N. Sližienes un A. Valeckienes „Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba“ (1976, 1989, 1992), – ar Lietuviēšu valsts valodas komisijas lēmumu papildināts vienīgi 1997. gadā. Pēdējos gadu desmitos ir radusies nepieciešamība pārskatīt lietuviēšu pareizrakstību, pievēršot uzmanību vairākiem aspektiem, piemēram, no svešvalodām ienākušo sugas vārdu rakstībai (patskaņu garumiem, *j* lietošanai), īpašvārdu (pirmkārt, personvārdu) adaptācijai. Jārisina arī problēmas, kas ir saistītas ar lielo sākumburtu rakstību nosaukumos, defises lietojumu, vārdu rakstīšanu kopā vai atsevišķi. Pēdējā laikā Lietuviēšu valsts valodas komisija izskata jauninājumus lietuviēšu pareizrakstības noteikumos, taču būtiskas reformas nav paredzētas.

Sandra Ūdre (LU Latviešu valodas institūts) par latgaliešu rakstu valodas problēmām runāja referātā „Neoloģismu un arhaismu funkcionalitāte jaunākajos latgaliešu tekstos: *lakuga.lv* piemērs“. Viņa pieminēja, ka, neskatoties uz to, ka latgaliešu pareizrakstības noteikumi pieņemti jau 2007. gadā, latgaliskā teksta radīšanā aizvien grūtākais ir vārdu izvēle, tekstu radītājiem kā autodidaktiem lielākoties nav stila izjūtas. Referente raksturoja latgaliešu neoloģismu un arhaismu

funkcionalitāti jaunākajos *laku* korpusa tekstos, aplūkojot to sinonīmiju gan statistiskā, gan kvalitatīvā aspektā. Viņa secināja, ka neoloģisma un neitrāla vārda (literārisma) opozīcijā jaunvārda lietojums dominē reti, vairumā gadījumu izteikta pierastāka vārda izvēle; iespējamo sinonīmu rindā izteikts vienas leksēmas pārsvars – tādējādi populārais variants kļūst vēl populārāks. Savukārt arhaismi tiek izvēlēti ekspresivitātes un konotācijas dēļ – tāpat to izvēlei ir nevis kvantitatīvs, bet kvalitatīvs raksturs; no tiem var būt atvasināti okazonālismi.

Referātā „Feminisma terminu lietojuma īpatnības lietuviešu un latviešu valodā“ Jolita Lukšīte (Latvijas Universitāte, LU Sociālo un politisko pētījumu institūts) pievērsa uzmanību dažiem baltu terminoloģijas aspektiem, proti, kā vārdnīcās, uzziņu literatūrā, zinātniskos rakstos aktīvā lietojumā ienāk ar feminismu saistīti termini, kā tie tiek tulkoti no svešvalodām, kādi ir vispopulārākie to vārdarināšanas principi, kādi ir to invarianti, kas veicina viena vai otra varianta izplatību un nostiprināšanos (piemēram, šādas terminoloģijas variantisms īpaši palielinājies līdz ar kustību „Me Too“). Ziņojumā kā konteksts zinātniskajai literatūrai tika apspriesti arī populārajā presē izplatītie feminisma termini, tika aktualizētas lietojuma stratēģijas un tendences.

Konferenci noslēdza Lidijas Leikumas (Latvijas Universitāte) referāts „Daži aktuāli latgaliešu normatīvās gramatikas jautājumi: paralēlformas“, kurā tika apspriests latgaliešu pareizrakstības un gramatisko formu variantu atspoguļojums normatīvajos avotos – gramatikās un noteikumos. Tika pievērsta uzmanība tam, ka dažas būtiskas latgaliskas īpatnības, piemēram, vienskaitļa ģenitīva, daudzskaitļa nominatīva un akuzatīva formas ar *-ys* (*vacys sātys*) un *-is* (*zalis eglis*), kas lietotas senākajos latgaliešu avotos kā *-as*, *-es* paralēlformas, ne visos kodificējošos darbos atspoguļotas konsekventi, piemēram, tās atrodas 1908. gada O. Skrindas gramatikā un 1929. gada LR Izglītības ministrijas dokumentā „Nūteikumi par latgališu izlūksnes ortografiju“, taču nav pieminētas P. Stroda „Pareizrakstības vārdnīcā“ (1933). Šāds paralēlformu reducējums kaitējis pilnvērtīgai latgaliešu pareizrakstības attīstībai. Jaunajos 2007. gada „Latgaliešu pareizrakstības noteikumos“ šie paralēlismi ir atkal ietverti, tomēr šeit parādījusies cita galējība – jaunu paralēlu formu pieļāvumi, īpaši verba sistēmā, kas arī neveicina vienotas rakstu prasmes apguvi.

Pēc konferences beigām tika ievērota ilggadēja tradīcija: ziedus, kas rotāja konferences mājvietu – J. Endzelīna auditoriju –, pasākuma rīkotāji un daži dalībnieki nogādāja uz prof. Artura Ozola atdusas vietu II Meža kapos.

Edmundas Trumpa
 Latvijas Universitātes
 Humanitāro zinātņu fakultāte
 Baltu valodniecības katedra
 Visvalža iela 4a, LV-1050 Rīga, Latvija
 etrumpa@latnet.lv

13. Eiropas Baltijas studiju konference (CBSE) Gdaņskā, 2019. gada 26.–29. jūnijā

Starpdisciplināro Baltijas problemātikai veltīto konferenču tradīcija ir jau visai sena. No 1971. līdz 1993. gadam tās reizi divos gados tika rīkotas Stokholmā ar nosaukumu Baltijas studiju konference Skandināvijā (*Conference on Baltic Studies in Scandinavia*). Kopš 1995. gada aizsākās jauna tradīcija – Eiropas Baltijas studiju konferences (*Conference on Baltic Studies in Europe; CBSE*). Pirmā konference notika Rīgā. Kopš tā laika zinātnieki tiek reizi divos gados kādā Ziemeļeiropas pilsētā, kas ir saistīta ar Baltijas reģiona pētījumiem. Tradicionāli konferences pārmaiņus notiek kādā no trim Baltijas valstīm, tad kādā citā apkārtējā reģiona zemē. Konferences ārpus Baltijas jau notikušas Zviedrijā, Somijā, Vācijā, bet 2019. gadā pirmoreiz konference tika rīkota Polijā – Gdaņskā. Tās galvenie rīkotāji pārstāvēja Gdaņskas Universitāti. Šīs universitātes telpas bija arī viena no konferences norises vietām. Taču konference tika atklāta un pirmo divu dienu darbs noritēja citā nozīmīgā Gdaņskas vietā – Eiropas Solidaritātes centrā. Konferences virstēma bija „Baltijas solidaritāte”; tāpat arī tika pieminēti notikumi Gdaņskā, kas aizsāka Eiropas atbrīvošanos no komunisma. Ļoti simboliski, ka konferences atklāšanā piedalījās un dalībniekus uzrunāja arī kādreizējais „Solidaritātes” vadītājs un bijušais Polijas prezidents Lehs Valensa (*Lech Wałęsa*). Viņš arī aicināja zinātniekus domāt un diskutēt par to, kādai jābūt gan Baltijas, gan visas Eiropas nākotnei. Konferencē piedalījās dažādu jomu zinātnieki – antropologi, sociologi, politologi, vēsturnieki, ekonomisti, literatūrzinātnieki, mediju pētnieki, tāpat arī valodnieki.

Valodniecības referātu nebija pārāk daudz, tie pamatā bija ielānāti divās sekcijās pirmo divu konferences dienu laikā. Ņemot vērā konferences starpdisciplināritāti, nav pārsteigums, ka visvairāk valodniecisko referātu bija veltīts sociolingvistikas jautājumiem. Pirmā šai problemātikai pievērsās Ineta Dabašinskienē (*Ineta Dabašinskienė*) no Vītauta Dižā Universitātes. Viņas referāts „Tensions between Language Policies and Practices: Case Study of Visaginas” bija veltīts valodas situācijas analīzei Lietuvas pilsētā Visaginā, kas tika celta padomju gados līdz ar Ignalinas atomelektrostaciju. Tajā joprojām lietuvieši ir tikai neliela minoritāte (ap 18 %). Intervijas ar pilsētas iedzīvotājiem rāda, ka krievu valoda tajā joprojām dominē, bet jaunatnei jāmeklē ceļi, lai izietu no iekšējās izolācijas Lietuvā. Tieši lietuviešu valoda ir tas rīks, ar kura palīdzību var integrēties Lietuvas sabiedrībā, tomēr tās apguve joprojām nav viegla vidē, kur tai trūkst praktiska izmantojuma.

Sociolingvistiskajai situācijai Latgalē pievērsās Poznaņas Universitātes profesore Nikole Nau (*Nicole Nau*). Sava referāta „Bringing Latgalian into School: Visions, Needs and Obstacles” sākumā referente izteica pārdomas par

to, kā apzīmēt latgalisko idiomu – dialekts, reģionāla valoda, papildu valoda. Kā līdzīgs piemērs Eiropas kontekstā tika iztirzāta kašubu valodas situācija Polijā, kas ieguvusi reģionālās valodas statusu, tiek izmantota arī izglītības sistēmā un tādējādi piedzīvo zināmu atdzimšanu. Tālāk profesore raksturoja latgaliešu valodas stāvokli Latgales skolās – kas ir izdarīts, kas būtu jādara, kādi ir veicinoši un kādi kavējoši apstākļi. Būtiskākie darāmie darbi – formāli jāno-regulē latgaliešu valodas lietojums skolās, jāizstrādā jauni un moderni mācību līdzekļi, jāturpina vienādot valodas standarts, veicinot arī latgaliskās valodas un identitātes prestižu.

Igaunijas valsts valodas politikai un tās rezultātiem savā referātā „The Impact of the Estonian Linguistic Policy on the State Formation and its Functioning” pievērsās Katažina Šveda (*Katarzina Szwed*) no Žešuvas Universitātes. Referente uzsvēra, ka Igaunijas valsts kopš atjaunošanas sākuma ir stingri definējusi sevi kā igauņu valsts, liekot arī igauņu valodu tās funkcionēšanas pamatā. Valodas statuss ir nostiprināts gan konstitūcijā, gan likumos, radot labvēlīgu augsni tās lietojuma pieaugumam. Vienlaikus valstī funkcionē arī citas – gan mazākum-tautību valodas, gan starptautiskās, īpaši angļu, valoda, kas veicina Igaunijas veiksmīgu iekļaušanos starptautiskajā kontekstā.

Maincas Universitātes pārstāve Eleonora Krūze (*Eleonora Kruse*) pie-skārās citam aktuālam jautājumam – valodas saglabāšanai svešumā. Viņas referāts „Assessing Migrant Language Maintenance: A Case Study on Latvian in Canada” bija veltīts latviešu valodas situācijai Kanādas latviešu sabiedrībā. Balstoties gan aptauju materiālā, gan intervijās, referente raksturoja, kā latviešu valoda funkcionē Kanādā – kādi faktori veicina tās saglabāšanu, kādi to kavē. Pētījums apliecina jau vispārzināmo, ka trešajā emigrantu paaudzē valodas zināšanu līmenis strauji sarūk, taču mūsdienu globalizētajā pasaulē pastāv arī daudzas iespējas valodu uzturēt pēc iespējas ilgāk.

Otrajā valodniecības sesijā referenti vairāk pievērsās valodas sistēmai. Taču vairāki referāti tāpat bija ar sociolingvistisku ievirzi. Linda Lauze no Liepājas Universitātes referātā „The System of Latvian Address: Sociolinguistic Aspect” analizēja aptaujas rezultātus par *tu* un *jūs* lietošanu uzrunā 2018. gadā, salīdzinot ar 1999.–2000. gadā veikto aptauju. Rezultāti rāda, ka kopumā situācija nav mainījusies – runātāju attieksme pret *tu* un *jūs* nepieciešamību ir procentuāli gandrīz tāda pati. Tomēr vienlaikus pieaug arī *tu* lietojums neformālās un pusformālās situācijās. To var būt veicinājuši gan sabiedrības demokrātizācija, gan arī citu valodu (it īpaši angļu) ietekme.

Dens Dimiņš (Islandes Universitāte) un Dace Strelēvica-Ošiņa (Latvijas Universitāte) savā referātā „No Means Yes? Grammatical Polarity in Modern Latvian: Usage and Users” pievērsās gramatiskās polaritātes izteikšanai mūsdienu latviešu valodā, analizējot dažādus nolieguma izsacīšanas veidus. Īpaši tika aplūkots sarunvalodā populārais diskursa marķieris *nē, nu jā*. To bieži izmanto,

lai parādītu runātāja nostāju attiecībā uz sarunu biedru, izteikuma saturu u. tml. Līdzīgs diskursa marķieris *yeah no* salīdzinoši nesen parādījies arī angļu valodā. Latviešu valodas kopienā *nē nu jā* šķietami oksimoronisko raksturu vairāk pamanā tie valodas lietotāji, kuri cenšas sniegt savas interpretācijas par šo faktu. Latviešu *nē nu jā* bieži tiek ironiski uztverts kā nacionālā rakstura izpausme.

Latviešu valodas resursu izmantošanai bija veltīts arī Guntas Ločmeles un Helēnas Gizelezas (Latvijas Universitāte) referāts „Usage and Significance of Stylistic and Lexical Resources in Advertising Texts“, kas gan bija iekļauts citā sekcijā – „Komunikācija un valoda“. Referātā tika prezentēts pētījums, kam izmantoti sludinājumi no žurnāliem *Ieva* (2010–2018), *Klubs* (2010–2018) un *Ej* (2017–2018). Sludinājumu tekstos izmantoti dažādi tropu veidi (metaforas, metonīmijas, personifikācijas), stilistiskās figūras (alūzijas, antitēzes, hiperbolas, retoriski jautājumi), shēmas (skaņu, vārdu, sintaktisko struktūru atkārtojumi, gramatisko struktūru pārveidojumi), neparasti leksiski elementi (jaunvārdi, okazionālisti, neadaptēti aizguvumi). Pētnieces secina, ka reklāmas valodas dažādība ir pieaugusi, īpaši ir palielinājusies shēmu izmantošana gan tulkotajos, gan oriģinālajos reklāmas tekstos latviešu valodā.

Divi referāti valodniecības sekcijā bija veltīti valodas vēsturei. Klaudio Barna (*Claudio Barna*) no Milānas Universitātes nolasīja referātu „The Lithuanian Particle *gi*“. Viņš aplūkoja lietuviešu partikulas *gi* lietojumu, balstoties Maksa Nīdermana u. c. vārdnīcas *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache* dotumos. Lietuviešu materiāls tika salīdzināts ar senindiešu partikulu *hi*, kā arī ar sen grieķu *γε*.

Pēteris Vanags (Latvijas Universitāte / Stokholmas Universitāte) prezentēja daļu no sava pētījuma par latviešu valodas nestandarta gramatiskajām formām. Referātā „Latvian *sapulcējušamies* – the Non-standard Form of Past Passive Participle – Its Origin and History“ uzmanība bija veltīta darāmās kārtas pagātnes divdabjiem no atgriezeniskajiem vebiem. Materiāls rāda, ka līdz 19. gs. sākumam tika lietotas tikai šo divdabju vsk. un dsk. nominatīva formas. Mūsdienu rakstu valodas normās iekļautās ģenitīva un akuzatīva formas parādās 19. gs. pirmajā pusē, bet nestandarta forma ar izskaņu *-ušamies*, sākot ar septiņdesmitajiem gadiem. Formu izplatību veicināja rakstu valodas izaugsme un izteiksmes līdzekļu dažādības nepieciešamība.

Daži valodas lietojuma aspekti tika skarti arī citās sekcijās, piemēram, Gintas Rimeikas (*Ginta Rimeikis*) referātā „The Baltic Diaspora and its Relationship to Language“. Savukārt Andrejs Veisbergs (Latvijas Universitāte) referātā „The Translation Scene in Latvia (Latvian SSR) during the Stalinist Years“ prezentēja savus kārtējos pētījumus par tulkojumu vēsturi Latvijā.

Konferencē bija daudz iespēju tikties ar citu nozaru speciālistiem, iepazīties ar viņu pētījumiem, dzirdēt vērtējumus no malas, kas bieži palīdz ieraudzīt nepamanītas lietas vai aspektus. Kaut jūnija beigās Gdaņskā bija ļoti

karstas, bija iespējas arī iepazīties ar atjaunoto vecpilsētu, pavadīt vakarus jaukā gaisotnē. Nākamajai Eiropas Baltiju studiju konferencei jānotiek 2021. gadā. Pēc līdzšinējās tradīcijas tagad kārta uzņemt Baltijas pētniekus būtu kādai no Lietuvas augstskolām.

*Pēteris Vanags
Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu fakultāte
Baltu valodniecības katedra
Visoalža iela 4a, LV-1050 Rīga, Latvija
pvanags@latnet.lv*

IZDOŠANAS PRINCIPI

1. Izdevuma tematika

Baltu filoloģija (BF) publicē pētnieciskus darbus visās baltu valodniecības jomās. Tiek pieņemti arī raksti par citu tematiku, kas var interesēt baltistus. Gaidīti tiek arī pārskata raksti, kas aplūko pētniecības stāvokli noteiktās baltistikas nozarēs, recenzijas, apskati.

2. Vērtēšana

Visus rakstus, kas iesniegti publicēšanai, izvērtē anonīmi, un tiem jābūt sagatavotiem tā, lai autora identitāte nav atklāta ne tekstā, ne bibliogrāfiskajās norādēs. Manuskriptu lasa vismaz divi vērtētāji, kas iesaka to pieņemt vai noraidīt, savu lēmumu pamatojot.

3. Valoda

BF publicē rakstus latviešu, lietuviešu, angļu un vācu valodā. Autoriem, kuriem raksta valoda nav dzimtā, jārūpējas, lai viņu manuskripti valodas ziņā būtu sakārtoti jau pirms to iesniegšanas. Pētnieciskajiem rakstiem jāpievieno kopsavilkums angļu valodā (līdz 250 vārdiem), kas atspoguļo saturu būtību.

4. Manuskripta forma

Autori ir aicināti iesūtīt redakcijai manuskriptu elektroniski *Word* un *Pdf* formātā, izmantojot *Palemonas* šriftu. Titullapā jānorāda raksta nosaukums, autora pilns vārds un akadēmiskā piederība. Manuskripti ir jāraksta ar divu intervālu lielu atstarpi. Pēc iespējas jāvairās no norādēm parindēs. Tabulas, diagrammas un kartes iesūtāmas atsevišķos failos, tās numurējot un nosaucot. Pielikumi pievienojami manuskripta beigās. Atsaucēm uz pielikumiem jābūt tekstā, norādot to vēlamu izvietojumu. Valodu piemēri rakstāmi kursīviem burtiem, nepieciešamais tulkojums vai skaidrojums – vienpēdiņās (starp apvērstiem komatiem).

5. Atsauces

Atsaucēs tekstā minams autora/redaktora uzvārds, izdošanas gads un vajadzīgās lappuses numurs, piemēram, (Rudzīte 1964: 15). Ja ir atsauces uz vairāk nekā vienu tā paša autora publikāciju vienā gadā, aiz gada skaitļa jāpievieno burti *a*, *b* utt. Iekavās jābūt vai nu pilnai atsaucēi, vai, ņemot vērā

kontekstu, tikai gadam un lappusei. Literatūras sarakstā norādāmi tie darbi, uz kuriem autors ir atsaucies tekstā. Literatūras saraksts kārtojams alfabētā pēc autoru/redaktoru uzvārdiem, norādot pilnu bibliogrāfisko informāciju. Piemēri:

Monogrāfija vai rakstu krājums:

- Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Stang, Christian S. 1966. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, etc.: Universitetsforlaget.
- Bergmane, Anna, Aina Blinkena. 1986. *Latviešu rakstības attīstība. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi*. Rīga: Zinātne.
- Ambrazas, Vytautas (ed.). 1997. *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.
- Blinkena, Aina (red.). 1997. *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolffam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.

Sējums sērijā:

- Schmalstieg, William R. 2000. *The Historical Morphology of the Baltic Verb*. Washington: Institute for the Study of Man. (Journal of Indo-European Studies. Monograph No. 37)

Raksti žurnālos un rakstu krājumos:

- Lagzdīņa, Sarmīte. 1998. Adverbien, Präpositionen oder Halbpräpositionen? *Linguistica Baltica* 7, 151–166.
- Rudzīte, Marta. 1997. Izloksne vietvārdos. Aina Blinkena (red.). *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolffam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 247–259.

PUBLICATION POLICY

1. Subject matter

Baltu filoloģija (BF) publishes research studies in all areas of Baltic linguistics. Papers on non-Baltic subjects of interest to Balticists may also be considered. Review articles (longer analytical essays or broad surveys of research in specific areas), book reviews and informative notes are also welcome.

2. Evaluation

All articles submitted for publication are reviewed anonymously and should be presented in such a way that the author's identity is not revealed either in the body of the manuscript nor in bibliographic references. Manuscripts are read by at least two evaluators, who recommend acceptance or rejection, giving specific reasons for their decision.

3. Language

BF publishes contributions in Latvian, Lithuanian, English and German. Authors whose language of contribution is non-native are encouraged to have their manuscript reviewed for language before submission. Each manuscript should be accompanied by an English abstract (max. 250 words), summarizing the conceptual content of the article.

4. Manuscript format

Contributors are requested to send the manuscript in *Word* and *PDF* versions using *Palemonas* font. The title page must contain the title and the author's name and affiliation. Manuscript texts should be double-spaced. Footnotes should be avoided unless absolutely necessary. Tables, diagrams and charts should appear in separate files at the end of the manuscript, numbered consecutively and titled. Reference must be made in the text and approximate position indicated. Language examples in the body of the text should be italicized and when necessary followed by the gloss, which is to be enclosed between single inverted commas.

5. References

References are cited in the text by giving the name of the author/editor, year of publication, and the page reference, e.g. (Rudzīte 1964: 15). If more than one article by the same author from the same year is quoted, *a*, *b*,

etc. should follow the year. The context determines whether all of the above information, or all minus the author's name, should be in parentheses. The reference section should include all works referred to in the text and these works only. They are to be listed in alphabetical order by author/editor, with complete bibliographical details. Examples:

Monograph or edited collection:

- Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Stang, Christian S. 1966. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, etc.: Universitetsforlaget.
- Bergmane, Anna, Aina Blinkena. 1986. *Latviešu rakstības attīstība. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi*. Rīga: Zinātne.
- Ambrazas, Vytautas (ed.). 1997. *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.
- Blinkena, Aina (red.). 1997. *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolffam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.

Volume in a series:

- Schmalstieg, William R. 2000. *The Historical Morphology of the Baltic Verb*. Washington: Institute for the Study of Man. (Journal of Indo-European Studies. Monograph No. 37)

Articles in journals and collections:

- Lagzdīņa, Sarmīte. 1998. Adverbien, Präpositionen oder Halbpräpositionen? *Linguistica Baltica* 7, 151–166.
- Rudzīte, Marta. 1997. Izloksne vietvārdos. Aina Blinkena (red.). *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolffam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 247–259.

BALTU FILOLOĢIJA
XXVIII (2) 2019
Baltu valodniecības žurnāls
Redaktors Pēteris Vanags

LU Akadēmiskais apgāds
Tālr. 67034889
www.apgads.lu.lv

Iespiests SIA „Drukātava“